

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM
(EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ) ANABİLİM DALI

ÜTOPYALARDA EĞİTİM SORUNSALININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEMESİ

99928

Doktora Tezi

Faruk Öztürk

T 99928

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sabri BÜYÜKDÜVENCİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara - 2001

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM
(EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ) ANABİLİM DALI

ÜTOPYALARDA EĞİTİM SORUNSALININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEMESİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Saftet Bilhan
Prof. Dr. Ahmet İnam
Prof. Dr. Yasin Ceylan
Doç. Dr. Nesrin Kelle

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi 7.2.2001

ÖNSÖZ

"Ütopya" konusunda bilimsel ve tez formunda bir araştırma yapmak, bir çok zorlukları, yanlış anlamaları ve karmaşıklığı içermekle birlikte, heyecan verici ve zevkli bir çalışma alanı sunmaktadır. Ütopik tutumla, bu tutumun yansıdığı somut eserler olan ütopyalarla eğitimin arasında olabileceğini düşündüğüm ilişkiyi araştırmak için birinci neden olarak şunu ileri sürebilirim. Eğitim Felsefesi alanında yapılan diğer çalışmalar gözden geçirildiğinde, "eğitim" ile "ütopya" kavramının birbiriyle olan ilişkisini araştıran çalışmaların azlığına, özellikle ülkemizde neredeyse yokluğuna tanık olunabilir. Diğer bir neden ise ütopyalara karşı duyduğum kişisel ilgi bu alanda bir çalışma yapmaya beni yöneltmiştir. Bundan dolayı böyle bir çalışmayla, seçtiğim belli sayıda ütopyalarda eğitim sorunsalının nasıl ele alındığı, bunun içine hangi kavramların girdiği incelenmeye çalışılmıştır. Ele aldığım ütopya türündeki eserlerin eğitim alanına yaklaşımları irdelenirken, bir taraftan da "insan" varlığını böyle bir tutuma iten etkenler ve "insan"ın ütopik tutumu da tartışmaya açılmıştır. Bu yaklaşımla, ütopyaların toplumsal, siyasal, dinsel, yazınsal, mitolojik ve psikolojik vb. alanlarla ilişkisi de araştırılmıştır. Bu ilişkiler ışığında ütopyalardaki eğitim sorunsalının içerdiği eğitsel değer alanları ve eğitsel kavramlar, ele alınan ütopyalarda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki ütopyalarda yer alan diğer boyutların araştırılmasında olduğu gibi, eğitim konusunu bütün boyutlarıyla incelemek ve bitirmek, bilimsel araştırmaların doğası gereği mümkün değildir. Bu nedenle böyle bir çalışmayla, bu alanda yapılmış çalışmalara bir katkı ve ileride yapılacak olan çalışmalara da farklı bir başlangıç oluşturabilmek amaçlanmıştır.

Böyle bir çalışmada verimli olabilmek, özellikle böyle bir konuda tez çalışmasına cesaret etmek için, bilimsel bir disiplin yanında, destekleyici

bilimsel bir çevreye de gereksinim duyulacağını belirtmek isterim. Bu anlamda tezin tamamlanmasında umutlandırıcı desteği yanında, başlangıçtan beri bilimsel olarak yönlendirici yardımlarından dolayı Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci'ye burada teşekkürlerimi sunarım.

Faruk Öztürk
Ankara 2000

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
BÖLÜM I.....	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1. ÜTOPYA VE ÜTOPYANİZM.....	1
1.2. PROBLEM.....	8
1.3. AMAÇ.....	18
1.4. ÖNEM.....	19
1.5. VARSAYIM.....	21
1.6. SINIRLILIK.....	23
1.7. YÖNTEM.....	27
1.8. TANIMLAR.....	29
BÖLÜM II.....	32
2. TARİHSEL SÜREÇTE ÜTOPYA.....	32
2.1. ÜTOPYANIN ESİN KAYNAKLARI.....	32
2.1.1. <i>Doğu/İslam Geleneğinde Ütopya</i>	43
2.2. ÜTOPYANIN TARİHSEL SÜREÇTE GELİŞİMİ.....	50
2.2.1. <i>Ütopyanın Siyasal Alanla İlişkisi</i>	56
2.2.2. <i>Ütopyanın Yazılış Nedenleri</i>	67
2.2.3. <i>Ütopyanın Değişkeleri ve Farklı Yaklaşımlar</i>	71
BÖLÜM III.....	78
3. ÜTOPYA VE EĞİTİM.....	78
3.1. ANTİK DÖNEM.....	83
3.1.1. <i>Platon'un Ütopyası: Devlet</i>	87
3.1.1.1. Eğitim Devleti.....	89
3.1.1.2. İnsan Doğası.....	91
3.1.1.3. Temel Eğitim: Koruyucuların Eğitimi.....	94
3.1.1.4. Devletin Korunması ve Sürekliliği.....	101
3.1.1.5. Doğru Eğitim “Eşitlikçi Eğitim” midir?.....	102
3.1.1.6. Devlet Büyük Bir Okul Birey Küçük Bir Toplumdur.....	105
3.1.1.7. <i>Devlet Ütopya mıdır?</i>	112
3.2. RÖNESANS DÖNEMİ YA DA MODERN DÖNEMİN İLK ÇAĞI.....	122
3.2.1. <i>Thomas More ve Utopia</i>	126
3.2.1.1. <i>Utopia</i> ’ da Erdemli Yurttaş ve Eğitimi.....	129
3.2.1.2. <i>Utopia</i> ’ da Yaşamboyu Eğitim.....	132
3.2.1.3. Tarım Eğitimi.....	134
3.2.1.4. Ahlak Felsefesi, Haz ve Mutluluk.....	136
3.2.2. <i>Tommaso Campanella ve Güneş Ülkesi</i>	138
3.2.2.1. <i>Güneş Ülkesi</i> ’nde Yönetim ve Akıl.....	140
3.2.2.2. Eğitimden Sorumlu Yönetici: Akıl.....	141
3.2.2.3. Eğitim Basamakları.....	142

3.2.3. <i>Francis Bacon ve Yeni Atlantis</i>	145
3.3. MODERN DÖNEM.....	152
3.3.1. <i>Modern Zamanların Modern Ütopyaları</i>	156
3.3.2. <i>Yevgeni Zamyatin ve Biz</i>	160
3.3.2.1. <i>Biz ve Eğitim</i>	161
3.3.3. <i>Aldous Huxley ve Cesur Yeni Dünya</i>	162
3.3.3.1. <i>Yeni Dünya'da Toplumsal Düzen</i>	163
3.3.3.2. <i>Ahlak Eğitimi ve Etik Değerler</i>	168
3.3.3.3. <i>Uykuda Öğrenim : İpnopedia</i>	170
3.3.3.4. <i>Sanat ve Yaratıcılık</i>	171
3.3.4. <i>Huxleyin Arzuladığı Ütopya: Ada</i>	175
3.3.4.1. <i>Pala Toplumu ve Eğitim</i>	176
3.3.4.2. <i>Uygulamalı ve Teorik Bilim Eğitimi</i>	180
3.3.4.3. <i>Eğitimin Amacı</i>	182
BÖLÜM IV	189
4. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME	189
4.1. KLASİK VE MODERN ÜTOPYALARIN KARŞILAŞTIRILMASI	189
4.2. ÜTOPYALARDA ORTAK ÖZELLİKLER	202
4.2.1. <i>Ütopyalarda Eğitsel Değerler</i>	210
4.2.1.1. <i>İnsan Mükemmel Hale Getirilmeye Uygun Bir Varlıktır</i>	210
4.2.1.2. <i>"Ahlak" Mutlu Olmak İçin Gereklidir</i>	216
4.2.1.3. <i>Sanat(Eğitimi) Devlet İçindir</i>	221
4.2.1.4. <i>Çalışmak Etik Bir Sorumluluktur</i>	223
4.2.1.5. <i>Eğitim Yaşamın Her Alanında Sürer</i>	226
4.2.1.6. <i>İyi Bir Yaşam Kötülüklerden Uzak Olmayı Gerektirir</i>	227
4.2.1.7. <i>Ütopya Geleceğin 'Yeniden Düş'lenmesidir</i>	229
4.2.2. <i>Ütopik Amaçlar Ne Kadar Ütopyadır?/</i> <i>Ütopyadan Günümüze Kalanlar</i>	234
4.2.3. <i>Ütopyaların Bize Sunduğu Mesajlar Nedir?</i>	242
BÖLÜM V	251
5. SONUÇ	251
KAYNAKLAR	257
ÖZET	268
ABSTRACT	269

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1. Ütopya ve Ütopyanizm

"Ütopya" kelimesi ilk olarak Thomas More tarafından kullanılmıştır. 1516 yılında yazdığı kitabına ad olarak seçtiği "Ütopia" kelimesini More, cinas yapmayı ve kelimelerle oynamayı seven tutumuyla, katı dil kurallarını aşarak geliştirmiştir.¹ Yunanca yok anlamına gelen "ou" ile iyi anlamına gelen "eu" takılarının her ikisini de çağrıştıran yeni bir hece geliştirerek yine Yunanca yer anlamına gelen "topos" kelimesiyle birlikte kullanmıştır. Böylece hem "iyi yer" (eu topos-eu topia-good place) ve hem de "olmayan yer" (ou topos-ou topia-no place) anlamını birlikte taşıyan, kendisine ait yeni özgün bir kelime geliştirerek *Utopia* kelimesinin günümüze kadar kullanımını başlatmıştır.² Yunanca, *ou*(not) olumsuzluk edatı ile *τοπος* (place) kelimelerinden oluşan *Utopia* kelimesinin bu çift yönlü kullanımı ile mükemmel bir toplumu anlatan More, aynı zamanda bunun imgelem ürünü bir toplum olduğunu da göstermek istemiştir.

Diğer taraftan *Encyclopedia Britannica*'da bu kelime "insanların mükemmel bir ortamda varoldukları ideal bir devlet" olarak tanımlanır.³ Çeşitli sözlüklerde de "gerçekleşmesi mümkün olmayan ideal ya da yetkin toplum." "Hayali ideal toplum düzeni ya da yönetim biçimi ortaya koyan tasarım"⁴, "mükemmel toplumsal ve politik sistem imgelemi" olarak tanımlandığını da görmekteyiz. Ya da "elemsiz ve şersiz bir alem tasavvuru, bir hayal-i ham"⁵ şeklinde çeşitli sözlük anlamlarına da rastlanmaktadır. Ütopyaya "ideal bir yönetim ve politik sistemi imgeleyen bir kavram"

¹ Levis Mumford (1969). *The Story of Utopias*, N.Y.:The Viking Press, s. 1.

² George Katep (1967). "Utopias and Utopianism", *Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 8, s. 212.

³ *Encyclopedia Britannica* (1962). Vol. 22, ss. 913-14.

⁴ *Webster's Dictionary* (1857). s. 1457 ; Ahmet Cevizci (1996). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Ekin, s. 527.

⁵ M. Namık Çankı (1958). *Büyük Felsefe Lügati*, İst.: Nebioğlu Mat., Cilt. 3, s. 393.

şeklindeki yaklaşımlar, daha çok Harrington'un *Oceana*⁶ sı ya da yönetsel kuramlar içeren Thomas Hobbes'un *Leviathan* isimli eseri gibi daha çok ideal kurumları tanımlayan siyaset felsefelerine yapılan göndermelerden kaynaklanmaktadır.⁷

Ütopya, ideal ve mükemmel bir toplum modeli sunan bir tasarımıdır. Bu anlamda bilinen ve bu alanda çalışanlarca kabul edilen ilk sistemli ütopya örneği Platon'un *Devlet (Republic)* isimli eserleridir. Fakat bu tür eserlerin "Ütopya" olarak nitelendirilmesi More'un kitabından sonra başlar. Bazı düşünürler, var olan toplum düzeninden hareketle, ideal olan yetkin bir toplum arayışı içinde olmuşlar ve bu amaçla ütopyalar geliştirmişlerdir. Bu düşünürler, içinde yaşadıkları toplumsal ve yönetsel düzene bir tepki olarak ideal ya da düşsel bir toplum düzeni tasarlamışlardır. Bu çerçevede içinde filozof, insanlar için her bakımdan ideal olduğuna inandığı bu tasarının hayata geçirilmesiyle insanın, dolayısıyla toplumun kurtuluşunun olanaklı olduğunu savunur. Başka bir deyişle uygulamadaki toplum düzeni, bu ideal ve yetkin düzene göre şekillenmelidir.

Bu teknik tanımlama yanında ütopya kavramını daha çok insanın sahip olduğu "düş gücü" tanımlaması çerçevesinde ele aldığımızda; tahayyül yani hayal kurma (imagination), insanın kendine özgü bir çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle kurgusal olup uygulanmasına pek şans tanınmayan bir eylemdir. Mumford'un da dediği gibi, genel kullanılışıyla, insanın nihai çılgınlığı ya da ümidi anlamında bir kelime olduğu gibi, insanın, kendi doğasından kaynaklanan hatalarını gidermeye dönük, toplumsal yaşam

⁶ Harrington'un *Oceana* adlı eseri More, Bacon ve Campanella'nın yazdığı ütopyalar anlamında bir eser değildir. *Oceana* "olmayan" bir yer ya da bir "ada" değildir. Harrington sadece dönemin İngiltere'sini anlamaya yarayan bir ayna görevi görmüştür. Harrington, bir yönetim politikasında neyin yapılabileceğini göstermek ve eleştirmek için böyle bir tarzı seçmiştir. Bkz. James Harrington (1992). *The Commonwealth of Oceana and A System of Politics* (Ed. J.G.A. Pocock) Cambridge Üni. Press, s. XVII.

⁷ Marie Louise Berneri (1969). *Journey Through Utopias*, New York: Free Port Press, s.320.

alternatiflerimizi zenginleştirerek, hayati toplumsal kurumlarımızı gözden geçirerek yeniden oluşturmaya yöneldiğimiz ussal bir çabayı da ifade eder.⁸

Ütopya kelimesi, Thomas More'un kullandığı kurgusal ve ideal anlamı dışında, değişik birçok anlamda kullanılmaktadır. Hatta bazen bu kelime hafife alınan bir üslupla kullanılmış, bazen da gerçek anlamından uzaklaştırılarak "belirsizlik", "inanılması güç", ya da "zorlayıcı" anlamlarla nitelendirildiği de olmuştur. Diğer taraftan üstü kapalı olarak alaycı, küçümseyici bir şekilde yapılan tanımlarla oluşan "uygulanamazlık" çağrışımı, idealizme karşı da bir tehdit oluşturur.⁹ Bunun dışında "ütopya" kelimesi, "gündüz düşleri", "fantezi" ve "malihülya" gibi kelimelerle de eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Kişisel ideallerin tuhaf dışavurumu şeklinde, tutkulu, arzu dolu fikirler de sanki ütopya ile eş anlamlıymış gibi kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, ütopyacı düşünceyi sınırlayan, ideal bir düzen anlayışını engelleyerek ütopyacılığı toplumsal bir aksiyon özelliğinden uzaklaştıran bir yaklaşımdır.¹⁰ Bununla beraber ütopyanın "ideal toplum ve ideal bir yaşam yöntemi" şeklindeki anlamı diğer spekülasyonlardan ayrı bir yere yerleşebilir ki zaten onun da amacı kişisel istekleri tatmin etmek değildir. Ütopyanın tanımı ve anlaşılması konusunda gösterilen aşırı olumlayıcı tutum, istenmeden bazı gerçekleri göz ardı edilmesine ve her konuya "ütopik" bir tutumla yaklaşma gibi çelişkilere düşülmesine de neden olmuştur. Her konuda olduğu gibi ütopya konusunda da olması gerekenin dışına çıkmamak, ütopyayı olduğundan fazla göstermemek gerekmektedir. Frye'nin de belirttiği gibi ütopyalar, aslında edebi bir yapıya sahip olan düşsel bir çalışmadırlar. Bu yapıda öngörülen görüşlerin, düşüncelerin ve amaçların başarılması, bunların somut olarak gerçekleştirilmesiyle çok ilgili değildir. "imaginative"(iyi düşünülmüş, iyi planlanmış, hayali) kelimesi zaten "düşsel", "varsayımsal" bir yapıya işaret eder. "İmaginary" kelimesi ise var olmayan bir şeye işaret eder. Şüphesiz ki çoğu ütopyacı yazar var olmayan fakat var olmasını arzu ettikleri

⁸ Mumford (1969). s. 1

⁹ Katep (1967). s. 213.

¹⁰ Adam Seligman, (1989). "The Comparative Study of Utopias", (A.. Seligman Ed.) *Order and Transcendence, -The Role of Utopias and the Dynamics of Civilizations-* New York : E. J. Brill, s. 2.

bir "toplum"u, ya da bir "devlet"i düşlediler. Bu düşlem "yapısal somutluk"tan çok "tanımsal" bir eylemdir. Yani kurmayı değil, daha çok "tanımlama"yı tercih ederler.¹¹

Ütopyalara, mutlak anlamda “uygulanabilirlik”, ya da “uygulanamazlık” açısından değil, yalnızca ütopyaların ideal topluma ilişkin değişime katılmak ve gerçeklik ile ideal olan arasında uyumu gerçekleştirmek için bir girişim olarak bakabilmeliyiz. Bu yeni amaç ütopyanın vurgusunu değiştirmektedir. Bu yaklaşım, içinde gelecek ve mükemmellik kavramlarını barındıran ümit ve beklenti kavramlarıyla paralel olarak ele alınmaktadır. Ütopyanın “uygulanamaz” olarak aşağı görülen küçümsenen anlamı belki de Thomas More’un tam olarak neyi kastettiği belli olmayan bu kelimenin bugünkü yaygın kullanımıyla ilgilidir. Bugün ütopyanın sahip olduğu bu kötü şöhrete ister istemez bilim adamları filozoflar da katkıda bulunmuştur. Poul Riceour, bunun nedenlerini sıralarken en önemlisinin “imge”, “imgelem”, “imagination” gibi kavramların deneysel bilgi teorisinde kötüye kullanılan anlamından kaynaklandığını belirtir. “Olgusal” ile “öznel” ayırımı, önermelerin veya sözcüğün “nesnel” ve “ideal” şeklindeki anlam teorisindeki göndermeleri yaratıcı tahayyül gücünü itibardan düşürmek için birer neden olarak vurgular.¹² Özellikle Davranışçı Psikoloji, imgeyi “henüz orada olmayan şey” değil, “orada gözlemlenemeyen şey” olarak, öznel, ve zihinsel kendilikler olarak yanılısama alanına kaydırır.

Ütopyanizm ise daha iyi bir toplum yaratma girişimi ya da tanımlaması çerçevesinde, yöntem ve tavır için genel bir tanımlama olarak kullanılmaktadır. Mannheim, ütopyacı yaklaşımı varlık dizgesinin sınırlarını zorlamak olarak tanımlar.¹³ Bu tür yorumlar özel bir toplumsal hareket şekliyle toplumsal düzeni baştan başa bütün olarak değiştirmeyi hedefler. Böyle bir bakış açısı ütopyacı görüşün bütün yönlerini kuşatmaz. Ütopyadaki mükemmellik kavramı “uyum” olarak anlaşılmalıdır. Bu harmoni her bir

¹¹ Northrop Frye (1965). "Varieties of Literary Utopias", *Daedalus*, Spring , Vol. 94, No. 2, s.330.

¹² Paul Ricoeur (1999). “Söylem ve eylemde tahayyül gücü” *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek*, , Der.: G. Robinson-J. Rundell, (Çev.: E. Başer). İst.: Ayrıntı, ss. 171-72.

insanın kendi içinde kendi kendisiyle uyumu ve çevresindekilerle uyumudur. Ütopyacı düşünce geleneği bu şekildeki toplumsal uyum tahayyülleri ve ideallerinden oluşmaktadır.¹⁴ Yani yalnızca daha iyi bir toplum kurmakla yetinmeyen aynı zamanda daha mükemmel bir toplum ya da toplumsal düzeni kurmayı amaçlayanların bu inançlarının ve tavırlarının yaygın tanımlanmasıdır. Bu tanımlama doğrultusunda şunu söyleyebiliriz: ütopya yazarı, içinde yaşadığı topluma ve yaşama, karşı daha iyi bir toplum yaratmaya yönelik eleştirel bir tanımlamaya gider.¹⁵ Bu ise bazı durumlarda toplumsal konularda reformlara, yeniliklere ve radikal değişimlere sürükleyici bir rol de üstlenebilir. Bunun yanında yazarın savunduğu ilkeler doğrultusunda kurumları daha belirgin hale getirmek ve bu yöntemle mükemmel sonuçlar elde edildiğini göstermek amacıyla ütopya da hoş giden görüntülerin yaratılması oldukça yaygındır.¹⁶ Toplumsal bir reform sürecinde izlenen bir yöntem veya bir eğilim olarak da etkin olabilir. Bu nedenle ütopyanizm, ütopyanın toplumsal iyileştirme için bir araç olarak kullanılması anlamını taşır. Bu tarz aynı zamanda Platon, More ve Campanella gibi klasik ütopyacıların tarzı olarak bilinmekle beraber ütopyanizmin bu anlamı, R. Owen, Fourier ve Cabet gibi daha çok toplumcu sosyalistler tarafından kullanılmıştır.

Ütopya ile ütopyanizm kavramlarının kullanımındaki bu farklılıklar gerek ütopyalara ve ütöpik tutuma sempati duyanlar, gerekse ütopya karşıtları tarafından farklı kullanıma ve tanımlamalara neden olabilmektedir. Toplumsal teori ile yazınsal amaçla oluşturulan bir ütopya arasındaki fark ve bunların algılanışı bazen oldukça keyfi olmaktadır. Eğer özel bir çalışma “ütöpik” olarak nitelendiriliyorsa o zaman bu terim "gerçeklerden kaçış" anlamında kullanılıyordur. Bu belirsiz algılanış ve kullanışlar sonucu ütopyaların çoğunlukla ciddi toplumsal teorileri içinde barındırmadığı, özellikle kurgusal, romansal bir macera türü olduğu ortaya sürülür. Böyle bir algılayış, ütopyacı

¹³ Karl Mannheim (1966). *Ideology and Utopia*, New York: Harcourt, s. 173.

¹⁴ Katep,(1967). s. 213.

¹⁵ L. T. Sargent (1998). “Utopianism”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vesion 1.0, London and New York: Routledge (CD Rom)

yaklaşımın, zaman ve mekanın zorlamalarından kaçma gayreti içinde olduğu inancından kaynaklanır. Ütopyanizmin diğer sorunu: ütopyaların bir tür olarak “gerçeklik”i içine alıp almadığıdır. Düşünürlerin çoğu ütopyacılığı bir tür düşsel macera olduğu yönünde değerlendirirler. Bunlara göre ütopyalar “iş” edebi kurgusal forma havale eder. Buna karşın bu düşünce Platon’un *Devlet*’i gibi toplumsal açıdan sağlam kuramlar içeren veya Harrington’un *Oceana*’sı gibi daha çok siyaset felsefesi ile ilgili herhangi bir tutarlı çalışmaya ya da More ve Campanella gibi usta ütopya yazarlarına yönelik yapılamamaktadır. Bu eleştiriler genelde toplumcu sosyalistlere yöneltilen bir eleştiridir.

Bu eleştirel değerlendirmelere karşı Katep, ütopyacı düşüncüyü, “gerçekliğin, yarı ütopya yanları ya da ütöpik yanı ağır basan özellikleri” olarak tanımlar ve “değişimi harekete geçiren bir yaklaşım”¹⁷ olarak savunmaya çalışır. Buna bağlantılı olarak, ütopyanizm ile realizm arasındaki ilişki ise başka bir sorunu oluşturmaktadır. İdeallerin yerine getirilmesi için önerilen yöntemde, ütopyacı amaçlar ve araçları göz önünde bulundurularak, idealizmin, ütopyacılığın gerekli şartı olarak ortaya çıkmasıdır. Burada önemli nokta, ütopyacılığın egemen ideolojik açıdan bir tanımlamayla, onun gerçekdışı(unreal) olarak tanımlanması değildir. “Burada ki hassas nokta ütopyacı yaklaşımın aşırı idealist yönleri ve idealizmle ilgili oluşundan dolayı, “gerçekdışı” olarak görünmesidir.”¹⁸

Ütopyalar her ne kadar bir yönüyle yazınsal bir tür olması yanında mükemmel bir gelecek için betimsel bir araçtır da aynı zamanda. Burada ütopyanın bir araç oluşu, insani bir eylem olarak imgelemen, insanın, tarihinde üretici bir varlık olmasında temel bir rol oynadığına duyulan inançtan kaynaklanmaktadır. Bloch’un deyimiyle “ütopya bir ümidin ifadesidir. Ümit yalnızca bir duygu olarak değil, aynı zamanda hareketi yönlendiren bilişsel bir hareket türü olarak yorumlanmalıdır.”¹⁹ Çünkü bütün arzulu ve ümit dolu

¹⁶ Bertrand De Jouvenel (1995). “Utopia for Practical Purposes”, *Daedalus*, Spring, Vol. 94 No.2, s. 439.

¹⁷ George Katep (1972). *Utopia and Its Enemies*, London: The Free Press of Gloncoe, s.19.

¹⁸ Karl Mannheim (1966). *Ideology and Utopia. -An Introduction to the Sociology of Knowledge*, (Trans.: L.Wirth). New York: Harcourt Inc., s.183.

¹⁹ Ernst Bloch(1986). *The Principle of Hope*, Oxford : Basil Blackwell, s. 12.

düşünceler gerçekliğin, var olanın, eksik oluşuna dikkat çekmedir ve değişime yönelik gerekli bir adımdır. Buradaki “ümit”, soyut bir hayal (wishful)değil, geleceğe dönük bir beklentiye bağlı bilinçli, arzulu ve kasıtlı (will-ful)bir düşüncedir.²⁰

Ütopyanın bir yandan "düşsel" diğer yandan "uygulanamaz" olma niteliğini taşıması aslında onun bir bakıma güç kaynağıdır. Ütopyanın, her zaman gizli bir yanının kalması, tanrısal bir dürtü gibi, hakikati ve ideal olanı ortaya çıkarma veya mükemmelin peşine düşme noktasında, bizi hareketlendiren motive eden bir yönüdür. Öyle ki ütopyanın "hiçbir yerde"liği bizi onu bulmaya, araştırmaya, bizi kuşatıp hatta ütopyanın ötesine geçmeye sevk eder. Hegel, insanın "cennetten düşüşü"nü insanın ilerleme düşünün ve ütopyasının başlangıcı olarak değerlendirir. Cioran, klasik ütopyaların bu yönünü "simya" ile ütopyanın benzer bir dönüşümün peşinde olduğunu ileri sürer; "biri tabiattaki indirgenemezlikten çıkarır öfkesini, ötekiyse tarihteki indirgenemezlikten. Yaşam iksiri ve ideal site de aynı ruh zaafından veya aynı ümitten doğar."²¹

20. yüzyılın etkili düşünürlerinden Bloch, olumlu toplumsal değişimin, potansiyel olarak her zaman var olduğunu ileri sürer. Yani "var olan durum", içinde her zaman ütopyaçı olasılıkları taşır. Bu nedenle Bloch ütopyayı, her zaman ufukta olan bir şey olarak tanımlar. Henüz olmayan ama başarıma olasılığını taşıyan şeydir. Bu ütopyaçı umut, daha iyi olası bir yaşamın gerçekleşme olasılığına dayanan bir inançtır.

Büyük devrimlerin, Modern tarihin kurucularının, özellikle 18. yüzyılın düşünce akımlarından ilham almaları hiç de rastlantısal değildir. 18. yüzyıl, ütopik ve toplumsal projeleri açısından zengin bir yüzyıldı. Bu dönemin tarihsel bazı noktalarında ütopya adına bazı zulümlerin yapıldığı da bir gerçekse, modern çağ, rüyalarını ve yapılan her şeyi ütopyalara

²⁰ Ruth Levitas(1990). *The Concept of Utopia*, London: Wheatons Ltd. Press, s. 88.

²¹ E.M. Cioran(1999). *Tarih ve Ütopya* (Çev. H. Bayrı) ,İst.: Metis s. 92.

borçlu olduğu da kesindir.²² Manuel bu durumu tersinden ifade eder: “Ütopyacılı fanteziler olmaksızın Batı medeniyeti, ileri gidemez, uzun süre ayakta kalamaz. Bugünkü seviyesinin kökünde ütöpik imgelerin etkisi büyüktür.”²³

Ütopyalar-ister yakın ister uzak olsun-(geçmişten de beslense) her zaman geleceğe ilişkin olmuştur. Şu anda var olan gerçeklikten oldukça farklı bir gelecek. Değişimin kavramsallaştırılması ve imgesi gerçekleştirilecek olan toplumsal değişimin ön koşuludur. Gelecek düşüncesinin önemini kavramak için biz önce geçmişe dönmeliyiz. Bu süreçte görürüz ki gelecek düşüncesi, insanın toplumsal ve kültürel evrimdeki tarihsel sürecinin anlamlı bir özelliğidir. Bu özelliği Polak, “İnsan zihni ikili bir yapıya sahiptir. İnsan şu andaki gerçekliği yaşarken gerçekliğin ilerisine geçebilen ve gerçekliği, “var olan” ve “ötesi” olarak ikiye bölebilen tek canlıdır”²⁴ şeklinde yorumlar. İnsan bu iki dünyasında eşzamanlı olarak yaşayabilir: şimdi ve yarattığı diğer dünyada. Olağanüstü yeteneğin gelişimi ve açılımı insan kültürü evriminin en önemli bir özelliğidir.

1.2. Problem

Ütopyanın tanımı başlığı altında ele alınan temel noktalardan hareket ederek şu sonuca ulaşabiliriz: İnsanlığın tarihinde, mitlerden, toplumsal bilimlere kadar oluşan süreçte ve üretilen düşüncelerde, mükemmel bir toplum veya bir ütopya yaratma amacı sürekli gündemde olmuştur. Mükemmel bir toplum kurma düşüncesi kimi zaman mitlere, kimi zaman dinsel düşüncelere dayalı olarak gerçekleşmiş, kimi zaman da toplumsal, siyasal, ekonomik ya da eğitimsel kurumları bir arada bulunduran karmaşık bir yapı oluşturmak biçiminde kendini göstermiştir. Bu süreçte insan, mutluluğunu ve özünü, ya göksel dinlerde olduğu gibi “ilk günah”tan arınarak, tanrının yolunda aramaya koyulmuş veya eski Yunan’a özgü mitoslarda olduğu gibi, doğa

²² Octavio Paz (1994). “Şiir ve Modernite”, *Modernite Versus Postmodernite* (Der.: M. Küçük). Ank.: Vadi Yay., s. 89.

²³ F.E. Manuel-F.P. Manuel(1979). *Utopian Thought in the Western World*. Cambridge, M.A.: Harward Üni. Press., s. 17.

²⁴ Polak (1966). s. 82.

güçlerini simgeleyen tanrıların sürekli tehdidinden kendisini kurtararak, tanrılara karşı bir mücadele ile sadece “insan merkezli bir evrene” varmakla bulmaya çalışmıştır. Arayışını ya gökle yer arasındaki bağı kopararak, kendisini doğru ve yanlışın mihengi yapan “hümanizma”sı ile ya da, “ortaçağ”da olduğu gibi, insanı dinle çelişir duruma düşüren ve insana güvenmeyen dinsel hakikatte sürdürmüştür. Bugünün “modern insanı”ı ise özgürlüğünü ve mutluluğunu elde edip sürekli kılmak, varlığını ve yaşamını anlamlandırmak için büyük teknolojik imkanlarını, tüm birikimlerini işe koşturmuştur.

Rönesans ile birlikte başlayan modern düşünce biçimi, bilimden felsefeye hatta dine kadar insanın dünyayı algılayış biçimini değiştirmiştir. Modern düşüncenin egemen olduğu devre, -ki hala bu devredeyiz- insanların, aklın keşfettiği ve bizzat aklın da tabi olduğu doğa yasalarınınca yönetilen, aşkın olan bağlardan koparılan bir dünyaya ait olduklarına inandıkları bir dönemdir. Modern dönemin başlangıcıyla birlikte, bilim, bilgi, toplum, birey gibi alanlara, salt aklın verileri ile yaklaşılmaya çalışılmıştır. "Gerçek bilginin yeri ve kabı insan aklıdır" şeklinde insanı temele alan Rönesans hümanizması ile, kartezyen rasyonalizm, insanı hem gerçekliğin ve hem de "doğru"nun ölçüsü durumuna getirmiştir.

Modern düşünce biçiminin en güçlü şekilde özdeşleştiği Batı düşüncesinin özelliği, akılcı bir toplum modeline ulaşmayı istemesi olmuştur. Akıl, yalnızca bilimsel ve teknik etkinliği yönetmekle kalmaz, insanların, nesnelerin ve araçların yönetimini de elinde bulundurur. Bu yaklaşım, toplumu kimi zaman hesap üzerine kurulu bir düzen olarak düşünmüş, kimi zaman akı, bireylerin çıkarları ve zevklerinin hizmetine sunulmuş bir araca indirgemiş, kimi zaman da dinsel otoritelerin ezmiş olduğu insan doğasını azat etmek için tüm iktidarlara karşı eleştirel bir silah olarak kullanmıştır. Her durumda bu yaklaşım ussallaştırmayı hem kişisel hem kolektif yaşamın tek örgütlenme ilkesi haline getirmiştir.²⁵ Diğer taraftan akılcılık, dünyanın akla dayalı bir düzene sahip olduğunu varsaydığı için dünyanın akıl tarafından

²⁵ Alain Touraine (1995). *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. H. Tufan). İst.: Yapı Kredi Yay., s 24.

mutlak olarak kavranabileceğinden emindir: Varolan her şey anlaşılabilir ve her şeyin bir varoluş nedeni vardır. Bu akılcılık *Homo Sapiens*'in doğa üzerinde akla dayalı egemenliğini meşrulaştıran Hümanizma ile eklemlenir ve ona evrenin akla dayalı yasalarını öğreten bilime yaslanır. Böylece "bilimsel ve teknik ilerlemeyi bir egemenlik kurma aracı yapan ileri toplum"²⁶a ulaşılır. Bu şekilde "akıl" bilgiyi, ahlakı ve politikayı birleştiren tek yol gösterici olur. İnsan aklını kullanarak hareket edebilen ve öyle hareket etmesi gereken bir yaratıktır; toplum akla uygun olarak düzenlenip yönetilebilir ve öyle olması da gereklidir.²⁷

Akılcılığı ve akılsal olanı reddetmek daha yüksek ve daha derin bir doğruluğun geliştirilmesinin yolu değildir ve olamaz.²⁸ Bu nedenle genel kullanımda etkili olan akılcılık, mantıksal pozitivistizmin olguculuğunun değerli gördüğü akılcılık değildir. Burada eleştirilen akılcılık anlayışı, akıl ve akılsallığı, salt olgucu mantıkla, mantıksal önermelerin doğruluğunu kabul eden olguculuktur. Yaşamın her alanında ve her an için bu tutumun akla uygun, akılsal ve makul olduğunu dayatan yaklaşımdır.

Akılcılık, akli kullanma ve akıl yürütme eylemi deneyim ve olgulardan hareketle yapılabileceği gibi, duyum algı, imgelem, sezgi vb. gibi yetilerden hareketle, soyutlama, kavrama, bağıntı kurma ve düşünebilme yetilerini de kapsar. Bu nedenle, realizm ile idealizm arasındaki dogmatik boyutlarda felsefi ve tarihsel karşıtlık, "ütopya"nın zararına olmuştur. Realizm ve idealizm gibi kavramlara ya da olguculuk, rasyonellik ve düşsellik gibi yaklaşımlara yalnızca felsefi karşıtıllıkları açısından değil işlevsellikleri açısından baktığımızda bu kavramlar birden anlam değişikliğine uğrayacaklardır. Bu kavramları felsefi anlamda karşıt bloklardan kurtarıp, sadece bir tarafı tutmak yerine, insanın mükemmelliği ve yetileri noktasından konuya yaklaşmak daha yararlı olacaktır.

²⁶ Herbert Marcuse (1975). *Tek Boyutlu İnsan*, (Çev.: A. Timuçin- T. Tunçdoğan). İst.: May Yay., s. 31.

²⁷ Edgar Morin (1988). *Avrupa'yı Düşünmek*, (Çev.: Ş. Tekeli) İst.: Afa Yay., s. 103.

²⁸ John Cottingham(1995). *Akılcılık*, Çev.: B.Gözkın, İst.: Sarmal Yay., s. 13.

İnsanın mitsel, dinsel ya da düşsel yönlerinin akıl dışı olarak dışlanması, bu ögelerin, hayatın bütünlüğü içine dahil edilmemesi ve insanın bu yönlerine duyarsız kalınması, aklın kendi gerçeklik resmini, gerçeğin kendisi sanmasına yol açar. Sonuçta akıl, projesi dahilinde tek bir “bilimsel dünya görüşü” temelinde, evrensel bir mutlu toplum inşa etmek gibi bir mit haline dönüşen öncülleriyle tüm inandırıcılığını ve cazibesini yitirme noktasına gelmektedir.

Bu süreçte bugün geline nokta, insanın kendine yabancılaşması, kendini tanıyamamasıdır. Gittikçe de toplumsal ve bireysel alanda bir "bunalım çağı"nın yaşandığı, her şeyin parçalandığı bir devreye girmiş bulunmaktayız. Mutlu bir toplum için üretilen bilim ve teknoloji belki de, yöntemsel, bilimsel bir denetim olarak insanların ve doğanın tahakküm altına alınması şeklinde ideolojik bir boyut kazanmıştır.²⁹ Teknoloji ve bilimin toplumsal kurumlara girmesi ve dönüştürmesi ölçüsünde eski meşrulaştırmalar tahrip olmakta ve teknik aklın meşrulaştırılan baskısı ise kitlelerin bilincinde sürekli bir karakter haline gelmektedir.³⁰

Bugün insanı gerçek özgürlüğüne kavuşturmak ve ona mutluluk duygusunu kazandırmak için yapılan bütün bilimsel, ideolojik ve toplumsal girişimlerde istenilen sonuca tam anlamıyla ulaşıldığını söylemek zordur. Bunun nedeni, bu çabaların, insanı bütün yönleriyle kavrayamaması ya da insanı göz ardı etmesidir. Genelde insanın temel gereksinimlerini tatmin etmeyi ve mutluluğu vaat eden ve bu vaadiyle hümanizmi temsil ettiğini söyleyen, ekonomik ve toplumsal yönü ağır basan Liberalizm, Marksizm gibi ideolojiler ya da bu süreçte oluşan çeşitli felsefeler, insana bir bütün olarak yaklaşmayı amaçladıkları halde bunu gerçekleştirebilmiş değillerdir.

Bugün hala tartışılan ve ulaşılmaya çalışılan nokta insanın mutlu olması ve yetkinleşmesidir. Bilimsel imkanlar ve geline nokta, eski mitlerin

²⁹ Herbert Marcuse (1968). “Industrialization and Capitalism in the Work of Max Weber”, in *Negations: Essays in Critical Theory*, (trans. J. Shapiro). Boston, s. 223’den aktaran Jürgen Habermas (1992). *Rasyonel Bir Toplumun Doğru*, (Çev. A. Çiğdem-M. Küçük) Ank.: Vadi, s.98.

³⁰ Habermas (1992). ss. 97-98.

ve dinlerin yerini alan yeni ideolojilerin bu uğurdaki -özgürlük, demokrasi, barış, adalet, eşitlik gibi- büyük vaatleri, neden büyük söylemlerden ibaret kalmıştır ve neden gerçekleştirilememiştir?

Bu nedenle sorun, temelde insan sorunu ve insanın varlığı ve yaşamı kavrama sorunudur. Kuşkusuz bir çağ bunalımında olduğu gibi bir toplum, bir insan da bunalımda olabilir. Bu bunalıma yol açan önemli nedenlerin başında o çağda ya da o toplumda uygulanan veya uygulanmakta olan normların, ilkelerin akıl yürütme biçimlerinin, alışkanlıkların süreçte ortaya çıkan olaylar ve olgular karşısında çaresiz kalmasıdır.³¹ Bu çaresiz kalışların nedenleri ise şu temel sorunlarda yatmaktadır:

1. Modernlik çoğu kez araçsal aklın etkinliği ile, yani bilim ve teknik sayesinde dünyanın denetiminin olanaklı kılınması olarak anlaşılmaktadır. Modernliğin tek bir yönü değil değişik çehreleri vardır. Bunlar içinde akılcılık, teknik eylemlerdeki başarısıyla insanın yaratıcılığını ve öznelliğini gölgelememelidir. Fakat akılcılık daha çok insanın bir özne olması ve her şeyden önce akla uygun ve insan düşüncesi tarafından anlaşılabilir yasalarla yönetilen bir dünya yaratılması olarak algılanmıştır. Ayrıntılarda birbirinden farklı gibi görünen ama temelde aynı modernizmin ürünü olan tüm toplumsal ve düşünsel sistemlerin ortak yönü, insan konusunda yeterince duyarlı olamadıklarıdır. İnsanlık maddi üretim modelinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmış(Marksizm) ya da insan, tıpkı "koza içindeki bir kelebek gibi kendi hünerinin ve emeğinin başarısından doğan bir tehlike" içinde bırakılmıştır(Kapitalizm). Marcuse bu durumu; "bu uygarlığın iç çelişkisi burada, akılsallığın akıldışı ögesindedir"³² şeklinde niteler.

Modern olarak nitelenen düşünüş biçimi bilimsel olma iddiasını taşır ve bilimsel olarak nitelenen eylemleri ise yönlendiren kaynak akıldır. İnsan aklın ilkelerine göre hareket ettiği oranda hem refaha hem özgürlüğe ve hem de mutluluğa doğru ilerleyecektir. Modern bilimin ütopyası "akılsallaştırma"ya

³¹ Sabri Büyükdüvenci (1996). "Eğitimimiz Nereye Koşuyor?", *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi* -23,26 Ekim-, Van:Y.Y.Üni. Yay. s.147.

³² Marcuse (1975). s.33.

doğrudan doğruya bağlıdır ve modern yaklaşımda geçerli olduğu inanılan bilgi ise olgusal değeri olan bilgidir. Bunu gerçekleştirme sürecinde “eğitim, pozitivist egemenliğin yol açtığı zihinsel despotizmin gerçekleştirilmesinde bir araç işlevini görmüş”³³ ve bu şekilde eğitime mutlak gerçeklere ve anlamlı ilerlemeye götürücü bir rol atfedilmiştir. Bunu yaparken mükemmelliği bilimsel yolla yani araçsal akılı kullanarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu örtük dogmatik tutum sonucu olarak, en yetkin eğitim programlarında görüldüğü gibi, akılcı düşüncenin öğrenilmesi ve yalnızca aklın yönetimine boyun eğilmesi demek, akıl kavramının içinde değerlendirilebilecek tüm diğer yetilerimizin akıl dışı olarak dışlanması ve çoğu tutumların baskılarına direnebilme gücüyle özdeşleştirilmesi gibi algılanmıştır. Bilimsel ve olgusal olanı yüceltmek için insanın diğer açılımlarından vazgeçmek, akılı özgür kılmak için duyguyu ve hayal gücünü, susturmak durumunda ya da zorunda kalınmıştır.

2. İnsanın doğasından ve antropolojisinden kaynaklanan akıl-hayal gücü, gerçek-düş gibi kavramlar ikilemi, modern düşünce biçiminin yarattığı ve dayattığı, kalın çizgilerle birbirinden ayırdığı kavramlardır. Bu ayrıştırma ise sonuçta akıl ve var olanın, somut gerçekliğin kabul edilebilir olmasını, hayal ve düşün “öteki” olarak dışlanmasını getirmiştir. “insan; bilgisi, duyusu ve bedeniyle bir bütün” olarak ele almayan modern dönemde, insanın yaşadığı iç dünyasını, “subjektif” ve “keyfi” çarpınmalarla dolu, bir bölümüyle de psikolojinin, psikiyatrinin konusu olabilecek bir inceleme alanı olarak görülür.³⁴ Modernlik akılı ve bilimi kutsallaştırırken, psikanalist analizlerin etkisiyle, insanın fantezi ve imgelem gibi özgül yönlerini çocuklara, ilkelere ve akıl hastalarına yarasır alanlar olarak toplumun izbelerine havale etmişti.³⁵ Freud aklın irrasyonel güçlerle sürekli bir mücadele içinde olduğunu göstermiş ve mit ile bilinç dışının hak iddialarına saygı göstermemiz gerektiğini ısrarla ileri sürerken diğer taraftan da aklın haklılığına, aklın

³³ Büyükdüvenci (1996). s. 149.

³⁴ Ahmet İnam (1996). "Hulya Eğitimi", *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi* - 23 - 26 Ekim-, Van:Y.Y.Üni. Yay. s. 200.

³⁵ Krishan Kumar(1999) *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma-Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*-(Çev.: M. Küçük), Ankara: Dost Kit., s. 119.

hüküm sürmesi gerektiğine inanarak adeta modern dönemin getirdiği ikilemleri kendi içinde yaşamıştır.³⁶ Freud, insanın düş gücü, hayalleri ve bu kaynaktan oluşan bütün sanatsal yapıtlarını, doyumsuz, mutsuz kişilerin veya çeşitli itiler ve bastırılmaz arzuların giderilmesi olarak, psikolojik bir hastalığın analizini yapar gibi, değerlendirmekten kendini alamaz.³⁷

Diğer taraftan modern dönemde özellikle sanat alanında gelişen romantik hareket bile insanın yaratma edimini, salt sanatsal etkinlikler olarak ve akıl zeka, zihin ve bilinç gibi alanların dışında, sadece ilham ve bilmediğimiz bir kuvvetin eseri olarak yorumlar.³⁸ Halbuki sanat ve yaratıcılık konusunda yapılan araştırmalara göre son bulgular, “yaratıcılık” kavramının insan beyninin bir faaliyeti, fizyolojik ve biyolojik bir gerçekliktir. İnsan beynini sol yarım küresi mantıksal çözümlemelere aitse, sağ yarım küresi de imgeler üretiyor, düşler kuruyor, imgesel ve sezgisel düşünüyor. Özellikle yoğun olarak araştırılan “yaratıcılık” olarak nitelendirilen eylemlere, sanatsal alanda bile esin ve esinlenmenin bir sonucu olarak bakılmamaktadır. Yaratıcılık için gerekli bir öge olarak “yetenek” kavramı üzerinde hiç durulmadığı gibi, artık bu kavramın, sanatın ve psikiyatrinin alanından çok, nörolojik ve sosyobiyolojik alanlarda kesinlikle göz önüne alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.³⁹

³⁶ Özellikle Freud’un sanat konusunda, “İnsanın yaratıcılığını, hayal gücünü, insanın gerçek hayatta yakalayamadığı zevkleri, istekleri hayal kurma yolu ile elde etmeye çalışır. Böylelikle gerçeklik ilkesinin sözünü geçiremediği bir hayal dünyasında arzularını tatmin eder” şeklindeki yaklaşımıyla “hayal gücü”, “yaratıcılık” ve “düş” gibi kavramlar normalin dışında, ruhsal bir psikoz derecesine indirilir.(Berna Moran(1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İst.: Cem-Kültür Yay. , s.135.)

³⁷ Anthony Storr(1992). *Yaratma Dürtüsü*(Çev.: İ. Babacan), İst.: Yayınevi Yay., s. 28.

³⁸ Kumar’a göre 17. Yüzyılla başlayan romantik akım, modernizm gibi ikiye bölünmüş ruh haliyle, modernizme tam olarak bir tepki değil, modernliğin tüm duyarlılıklarının yanında yer almıştır. Romantik akımda modernizmin krizlerinin yine modern dünyanın kendi araçlarıyla, akıl ve devrimle olabileceği umudunu taşır. Özellikle sanatsal alanda gerçeküstücü akımın Freud’un rüya konusundaki yaklaşımından hareketle insan varoluşunun mantık ve fantezi, bilinç ve bilinçdışı süreçlerden oluşan ikiliğini ifade eden bir paradigmaya dönüştürdüler.(Kumar(1999). s. 117-119.)

³⁹ İnci San(1996). “Yaratıcı Eğitim İçin Gerekli Yenilikler-Bir Sanat Eğitilimci Gözüyle-”, *Eğitimimize Bakışlar-1*, (Edt. İ. Fındıkçı)İst.: Kültür Koleji Eğit. Vakf. Yay., s. 184. / Velioğlu’na göre de “yaratma” kavramının metafizik alana terk edilmiş bir kavram durumunda olması, nörofizyoloji ve nöropsikoloji disiplinlerinin psişik varlık düzlemindeki

3. Sorunun bir başka boyutunu ise modern düşüncenin başka bir ürünü olan ideolojiler* oluşturmaktadır. İdeolojiler toplumsal, ekonomik, siyasal ve eğitimsel birçok alanda politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında etkili olmuşlardır. Sosyalizm, Faşizm, Liberalizm vb. gibi birçok ideoloji kendi insan modelini yaratmak için ağırlıklı olarak eğitime dayanırlar.⁴⁰ Bu doğrultuda ideolojiler, toplum için geçerli olanın, birey için de geçerli olduğunu savunurlar ve eğitimi de, bireye, akılcı bilgiyi ve aklın eylemlerini aktaran bir etkinlik olarak algırlar. Okul da insanları bilgi ve akılcı ilkelere dayalı bir topluma katılma yoluyla ilerlemeyi sağlayan bir yer olarak düşünülür. "İyi" topluma yaralı, "kötü" ise ideal toplumsal yapıyı bozan, zarar veren şeyler olarak düşünülmüştür. Bu yaklaşımda pozitif bilim anlayışında geçerli tek bilgi formunun bilimsel bilgi olduğu, sadece böyle bir bilginin anlamlı ve doğrulanabilirliğinin söz konusu olduğu ve başka bilme türlerinin geçersiz olduğu anlayışı ile çakışması dikkat çekicidir. Modernizm sürecinde oluşan tüm siyasal, toplumsal ve ekonomik ideolojiler, dünya görüşleri aynı hegomonik ilişkileri rasyonelleştirmeye çalışırlar. Bu da, özellikle ideolojilerin kendi eylemlerini kurgularken bilimsel ve rasyonel göstermedeki mücadelesinin, "bilimin ve rasyonelliğin de ideolojileşmesiyle, durağan ve despotlaşmasıyla sonuçlanır."⁴¹ Dolayısıyla ideolojiler farklı eğilimlerin, uçların, nihai ve mutlak olarak birleşmelerinin imkansız olduğunun tanınmasıdır. Böylece çeşitli ideolojiler, düşünsel ve toplumsal sistemler kendi varlıklarını her zaman toplumun geleceği ve düzeni için vazgeçilmez ve tek çıkar yol olarak gösterme yönünde mücadelelerini sürdürürler.

araştırma ve inceleme yöntemlerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır(Bkz. Süleyman Velioğlu(2000). *İnsan ve Yaratma Edimi*, İst.: T.İş Bankası Kültür Yay., s. 21.).

* İdeoloji kavramı genel anlamda siyasal ya da toplumsal bir öğretiyi meydana getiren ve bu doğrultuda eylemleri yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi olarak tanımlamaktayız. İdeoloji kavramının egemen sınıfın üretim sürdürdüğü bir kavram olarak ele alınması ve ideoloji kavramına olumsuz bir anlam yüklenmesi konusunda Marx ve Engels'in düşünceleri için bkz., K. Marx, F. Engels (1976). *Seçme Yapıtlar*, (Çev. M. Erdost vd.). Ank.: Sol Yay.; Bhikhu Parek(1982). *Marx's Theory of Ideology*, London: Crombhelm

⁴⁰ Gerald L. Gutek (1988). *Philosophical and Ideological Perspectives on Education*, Boston: Allyn and Bacon, ss. 145-46.

⁴¹ Ufuk Uras (1996). *İdeolojilerin Sonu mu?*, İst.: Sarmal, s. 100."; Uras, bu noktada Marx'ın düşüncelerinin ya da Marksist teorinin ideoloji içinde eritildiğini, bu nedenle 1990'ların Doğu'nun çatırdayan dünyasının dinamiklerini, bilimin ideolojileştirilerek dondurulmasında bulmanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bkz., agy.

Kendilerine yönelen her tutum, her eleştiri bir “öteki”, ya da bir “sanrı” kalmaya devam edecektir. Bu noktada olumsuz bir nitelemeye tabi tutulan ütopya ile ideolojiler arasında aşılmaz bir gerilim oluşturulmuştur. Hatta çoğu zaman ideoloji mi yoksa ütopya mı olduğu belli olmayan düşünceler egemen ideoloji tarafında ütopya olarak sözde kötü bir şöhretle damgalanmaya çalışılmıştır. Ütopya olarak kalanın mı yoksa egemen olan ideolojik bakış açılarının mı “hakikat” ya da “doğru” olduğu şeklinde çizilecek bir ayırım çizgisi, daha sonra da “girişim başarısı” şekline dönüştürülmüştür. Bu süreçte sırası gelince de “yalnızca başarılı olanın haklı olduğu” varsayımına dayandığı oranda bizzat kendisinin de sorgulanabileceği bir ölçüt geliştirilmiştir. Dolayısıyla bütün “izm”lerde olduğu gibi, ideolojinin bizzat kendisi de dogmatik ve hegomonik yapıdan kurtulamamıştır.

İnsanın sahip olduğu bütün yönleri tek boyuta indirgenmiş. İnsanın en önemli özelliklerinden biri olan “hayal”i, “ütopya”sı dışlanmış. Böylece “ütopya” sadece yazınsal bir tür olarak dar bir alanla sınırlandırılmıştır. Giriş bölümünde bahsettiğim gibi, “ütopya” insanın her adımında yer almaktayken, egemen ideolojiler tarafından, çoğu tasarımlara, hayallere kısaca ütopyalara her zaman küçümseyici bir tavırla yaklaşmış, dışlanmış, öteki olarak görülmüştür. Diğer taraftan ütopyalar salt birer düş olarak eğitim felsefelerimizin ve reformlarımızın oluşturulmasında sürekli gözden kaçırılmıştır. Toplumsal kurumların, özellikle eğitim kurumlarının, amaç, ilke, felsefe ve programlarının yenilenmesi, düzenlenmesi ve oluşturulmasında ütopyaların ortaya koyduğu “uyum” performansı ve bizlere sunduğu mesajlar görmezlikten gelinmiştir. Halbuki insanın, öteki olana, henüz olmayana, ütopyaya karşı dikkate değer bir şekilde sergileyeceği tutumu sadece radikal dönüşümün şartı değil aynı zamanda etik bir sorumluluktur.

Ütopyaların evrensel plandaki amaçları olan yaşam boyu eğitim, erdem ve mutluluk, mutlu bir toplum ve gelecek için, toplumsal rolün yerine getirilmesi gibi her bireye yaşam için gerekli yeterliğin ve evrensel değerlerin kazandırılması, bunca bilimsel ve teknik ilerlemeye karşın sorun olmayı sürdürmektedir. Bu sorunlara bağlı olarak her zaman gündeme getirilen

nitelikli eğitim ve nitelikli birey dolayısıyla da nitelikli toplum yaratma sürecinde istenilen noktaya bir türlü gelinebilmiştir. Çünkü eğitimin bugün ulaştığı noktada, toplumsal boyutta çözülmesi istenilen fırsat eşitliği, demokrasi, eğitimde süreklilik ve planlılık, özgürlük vb. sorunlar aşılanamamıştır. Bireysel boyutta ise, eleştirel, yaratıcı ve özgür düşünme yetisinin gelişmesi gibi temel bazı özelliklerin yetersizliğinden şikayet etme halen sürmektedir. Özellikle eğitim alanında “nitelik” sorunu üzerinde önemle durulan bir konudur. Bu “nitelik” kavramı bireyi bütün yönleriyle (teknik uzmanlık alanları dışında) gelişimini sağlamayı içermektedir. Nitelikli eğitimin en önemli özelliklerinden birisi de kişinin imgelem gücünü geliştirmeye yönelik olmasıdır. Bu nokta eğitimcilerin önemli saydıkları bir husustur. İmgelem sadece sanatsal anlamda semboller ve simgeler yaratma değildir. Hem yineleyici imgeleme hem de yaratıcı imgeleme sahip olan insan, sadece birinci kısmıyla (yineleyici imgelem) ele alınmamalıdır. Yaratıcı imgelemde eleştiri, var olandan, daha iyi olana doğru düşleme, yaratma gibi itici bir güç vardır. Bu anlamda düşünceyi ve düşüncenin ilgilendiği nesneleri kucaklayan bir duygudur. Var olanı önyargılı bakış açılarından kurtarma ve onlar üzerinde özgürce düşünmeyi temsil eder.⁴²

İnsanın bilgisinin; onun duygu, düşünce ve yaşam dünyasını etkilemeksizin oluştuğunu, dönüştüğünü sanmak büyük yanılgı olur. Ölçülebilir, hesaplanabilir, kısa vadeli sonuçlar elde etmeye yönelik yüzeysel pragmacı yaklaşıma karşı, insanın bütünlüğünü anlama yolunda düşlerimiz, İnam’ın deyimiyle; “...yalnızca yaşamımızın anlamını irdelemek amacıyla değil kendimizi ve dünyayı değiştirme uğraşında atılım sağlayıcı, arayıcı bir işlev”⁴³ görebilirler. Bu anlamda ele aldığım insanın ütopyası ve ütöpik tutumu, özellikle yeniden düşünmemiz ve yeniden kurgulamamız gereken, eğitim anlayışımızda layık olduğu gereken yeri almalıdır. Hatta, yalnız akılla kavranmış olanla değil, aynı zamanda akılla kavranamayacak olanla da diyalogu sürdüren açık bir akıldan yana olmalıyız. Salt akılla yaşanabileceği

⁴² İhsan Turgut (1991). “İmgeleme ve Nitelikli Eğitim”, *Eğitimde Nitelik Geliştirme-Eğitimde Arayışlar I. Sempozyumu-*, İst.: Kültür Koleji G.M., s. 25.

⁴³ İnam (1996). ss. 199-201.

hayaline kapılmaktan kendimizi kurtarmalıyız. Varlığımızı daha iyi anlamamıza yardımcı olacak, düşselliğimiz, imgeci yönümüz, hayalimiz, hülyalarımız, hatta akıldışı olarak nitelenen yönlerimizden oluşan yeteneklerimizi anlamalı ve onlarla diyalog kurmalıyız.

1.3. Amaç

Ütopyaları incelerken genel amaç, yukarıda dile getirilen temel sorunlara cevap bulmak olacaktır. Ütopyalara farklı sorulara cevap bulmak için farklı amaçlarla yaklaşmak mümkündür. Anlatı, eğitim, arzu, ümit gibi tek veya birkaç açıdan ütopyanın işlevlerini ele almak da mümkün olabilir. Fakat çalışmada seçtiğim ütopyaları, geleceğe dönük ümitleri besleyen, sağlamlaştıran ve cesaretlendiren eğitsel öngörülerini açısından, yukarıda ele alınan sorunlara sunduğu çözümler incelenmeye çalışılacaktır.

Özelde ise yaşam deneyimlerimizi öğrenip aktardığımız eğitim olgusuna bir kez de ütopyalar açısından bakmayı önermek amacıyla şu sorulara cevap bulmaya çalışılacaktır:

1-Ütopyacılık yaratıcılık ya da insanın hayal gücü, tarihi süreç içerisinde insanın hangi eylem ve düşünceler içerisinde kendini göstermektedir? Hangi kaynaklarla ilişki içindedir ve ne tür kaynaklardan beslenmektedir.

2-Ütopyalarda mevcut toplumsal yapının sorunlarına nasıl yaklaşmakta ve ütopyalar bu sorunlara ne tür öneriler getirmektedir?

3-Ütopyanın getirdiği çözüm durağan, baskıcı ve özgürlükleri kısıtlayıcı mıdır yoksa ilerlemeye yönelik, atılımcı, arayıcı ümitler mi taşımaktadır?

4-Ütopyalar var olan toplumsal sorunlara eğitimsel açıdan ne gibi yaklaşımlar sunmaktadır? Bu sorunlar doğrultusunda eğitim kurumlarını nasıl şekillendirmektedir?

5-Ütopyalarda ve ütopyacı yaklaşımda eğitim kavramı, eğitimin anlamı bu kavram altında birey, toplum, insan doğası, değer, etik, estetik, yaşam, bilgi, doğruluk vb. kavramlara nasıl yaklaşılmaktadır?

Kısaca “nasıl bir toplum nasıl bir insan” sorunsalı, seçilen ütopyalarda karşılaştırmalı olarak irdelenmeye çalışılacaktır.

1.4. Önem

Çalışmanın önemi iki boyutta ele alınabilir. Birincisi tez konusu olarak önemi diğeri ise "ütopya" kavramının kendi içsel taşıdığı önem ve özellikten kaynaklanmaktadır. Eğitim felsefesi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında, ütopya kavramının pek dikkate alınmadığı görülebilir. Bu yargıyı, bu alanda yapılan çalışmalara bakarak verebilmek mümkündür. Yani "ütopya" kavramı ile "eğitim" kavramını birlikte ele almak açısından önemli bir çalışma olduğu kanısındayım.⁴⁴ Diğer taraftan ütopyaların sunduğu eğitsel mesajlar ve ütöpik tutumun eğitim kavramına getirebileceğini düşündüğüm yeni açılımlar nedeniyle önemli bir başlangıç noktası oluşturmak da hedeflenmektedir. "Daha iyi insan"ı ve "daha iyi toplum"u yansıtan ütöpik çıkışların yokluğu, insanın kendisine ve geleceğine yönelik umutlarını ve beklentilerini de çıkmaza sokmakta, köreltme etkisi yaratabilmektedir. Diğer noktada ise "konu"nun önemi yer almaktadır.

"Ütopya" kavramını, tarihsel süreçte farklı amaçları gerçekleştirmek için farklı formlarda ortaya çıksa da, genel olarak eleştirinin diğer bir yüzü

⁴⁴ "Ütopya" kavramı çerçevesinde yapılan bilimsel çalışmaların isimlerine baktığımızda genellikle ütopyaların farklı boyutlarda incelendiğini görmekteyiz. Yapılan tez çalışmaları bu durumu göstermektedir. Örneğin : Abamüslim Akdemir, *Toplum Felsefesi Açısından Ütopyalar*/ Nurettin Öztürk, *Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya*/ M.Aziz Okay, *İstanbul İçin "Somut Bir Ütopya" Örnekleme*/ Mustafa İbrahim Yılmaz, *Amerikan Ütopyasında Kadın 1850-1915*/ Mehmet Abdullah Canbek, *İbn Tufeyl'ın "Hayy Bin Yakzan" Adlı Eseri Ve Ütopyalar Arasındaki Yer*/ Nuray Aykutlu, *Günümüz Mimarlığında Ütopyanın Sınırları* / Ahmet Güneş, *Voltaire'nin Hikayelerinde Gerçek Ve Ütopya Kavramları* / Dürrin Süer, *Ütöpik Mimari Tasarımların Stürüktürel Sistem C Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi*/ Ferhan Ata Bal, *Modernizm İçinde De Stijl Akımının Önerdiği Ütopya Ve Biçim Sorunları*/ Özge Toran, *Looking Backward 2000-1887, Men Like Gods Ve Brave New World: Ütopya, Karşı Ütopya, Ve Marksist Eleştiri* / Ufuk Geçim, *Sten Nadolny'nin "Arsızlığın Tanrısı" Adlı Romanında Mitolojiden Ütopya İnsan Profili*

olarak tanımlayabiliriz. Eleştiri alanının boş bırakıldığı ya da kısıtlandığı durumlarda bu boşluğu ütopya doldurmuştur. Zaman zaman devrimlere ve reformlara dönüşen etkin bir rüya olmuş, zamana ilişkin bir görüşle geleceğe dönük tasarılar sunmuştur. Ütopyacı tutum içinde yaşadığı toplumu yada düzeni beğenmiyorsa, bunun nedeni, alışılmış olan ve doğru olduğu kesinmiş gibi algılanan kalıplaşmış davranış türlerinden bireyi ve toplumu kurtarmak, ona yepyeni bir biçim vermek içindir. Ütopyalar, alışkanlıklara ve sürüp gitmekte olan verili düzene çarptığı için, düşsel planda yeni düşüncelerini denemek amacıyla bir tür öncü laboratuvar, düşsel bir pilot bölge geliştirmek ister. Düşünce dünyamızı yeni olana açma girişimidir ve bu nedenle *ütopya, mükemmel olanın hiçbir zaman olamayacağı saplantısını yok etme eylemidir.*

Çoğu ütopyik düşünür ve yazar, toplumsal kötülüklerin çoğunun, var olan toplumsal kurumların gerçek birer parçası durumunda olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle toplumsal kurumlarımızda uygun bir değişim yaşanmadan, bu olumsuzlukları ve yetersizlikleri kökten söküp atmaya beklememiz, bunlardan kurtulmamızın oldukça zor olduğu görünmektedir.

Günümüzde bilim ve teknik, gerçekleştirdikleriyle çoğu kez düşlerimizi bile aşmaktadır. Teknik ve bilimsel gelişmeler bu alanda insanoğluna çok çeşitli mükemmel yaşam önerileri sunarken, içinde yaşadığımız toplumsal koşullarda aynı düzeyde gelişme ve düzenlemeler istenilen düzeye ulaşamamaktadır. Bu durumda insanların insanca yaşayacakları mükemmel bir toplumsal dünyayı düşlemek, onun önündeki engelleri işaret ederek insanları bilinçlendirmek, bugün için daha da gerekli görünmektedir.

Ayrıca mükemmel bir gelecek ve yaşam öngören ütopyalarda eğitim kavramı bu ortamı düzenleyen temel bir fonksiyona sahiptir. Aslında çoğu ütopyacılar, eserlerindeki kurumların sürekliliği için eğitime dayanırlar. Ütopyalarda ortaya konulan eğitim anlayışı, ütopyadaki toplum anlayışını kavrayabilmek için bir projeksiyon görevi üstlenir. "Doğru" bir toplum için gerekli "eğitim" in ne olabileceği bu şekilde ortaya konulur. Çünkü ütopya

yazarı, kendi toplumunun iyi bir gözlemcisidir ve toplumunda saptadığı "kötü gidiş" in nedenini ve çözümünü ütopyasında "eğitim" kurumuyla gidermeye çalışacaktır.

Günümüzde “eğitim” , insanın daha iyi bir gelecek ve daha iyi bir dünyaya ulaşmak için kullanılan önemli yöntemlerden birisidir. Ütopyalar da, gizil olarak daha iyi bir gelecek yaratmak amacını güderler. Çünkü ütopyik tutumun doğasında daha iyi ve mükemmellik arzusu yatmaktadır. Bu anlamda ütopyalar bu arzu ve amaçlarını gerçekleştirmek için eğitim olgusuna büyük bir görev yüklerler. Bu nedenle gerçekte, eğitime yüklenen işlev ile ütopyalarda eğitimden beklene şey temelde daha iyi bir gelecek ve daha yetkin bir topluma ulaşma noktasında kesişirler.

Günümüzde gerek gündelik yaşamda gerekse iş yaşamında bireylerden en çok beklenen tutum, teknik anlamda bilgi donanımı diğeri ise yaratıcı düşünce yetisine sahip olmadır. Yaratıcılık ise sadece sanat eğitimi gibi romantik bir alana sıkıştırılmaktadır. Bu yetilere, her şeyden önce, bu yetileri sağlayıcı eğitim programlarına, bundan da önce eğitim felsefelerine gereksinim olacaktır.

Yaratıcı, eleştirici ve sürekli mükemmelliğe doğru ilerletici düşünsel yetiler taşıyan bireyler ancak bu sayılan niteliklerin amaçlandığı eğitim felsefeleri doğrultusunda geliştirilen programların oluşturulması en azından düşünülmeleriyle gerçekleşecektir. Bu ise değişik yaklaşımlarla sağlanabilecek olduğu gibi, ütopyalar ve ütopyalarda sunulan eğitim yaklaşımlarına hak ettiği yerin verilmesiyle gerçekleşebilecek olan bir konudur. Bunu belirtirken örtük olarak önerilen şey “ütopyik” tutumun önemsenmesi ve ütopyalarda sunulan mesajların dikkate alınmasının gerekliliğidir.

1.5. Varsayım

Yukarıda sıralanan amaçlara ulaşmak için bazı temel varsayımlardan hareket etmekteyim.

Ütopyalar üzerine yapılan bir çalışmada doğal olarak ütopyanın geçerliği ve güvenilirliğinin olabileceği varsayımına dayanmak gerekecektir. Bu nedenle çalışma temel olarak şu varsayımlara dayanmaktadır;

1. Var olan kötülöklere karşın iyi olanın düşlenebileceğı gibi, düşsel olan, çoğı kez zannedildiğinin tersine, gerçeklik ve doğruluk niteliğine sahip olabilir. *Mükemmel olan sadece düşsel olan olmadığı gibi sadece var olan da değildir.* Düşsel olarak tasarlanan mükemmellik, kendisinin gelecekte gerçekleşebileceğı ihtimalini de içinde taşır. Ütopyalar ve ütopyacđ düşünce, bu olasılığı her defasında geleceğı aktarır.

2. İnsan soyunun bütün ümit, beklenti ve arzularının temelinde yatan dürtü insanın bu ütopyacđ yönüdü. Gelecekte oluşacağına inanılan adil toplumsal düzen, küresel barış, refah, adalet, özgürlük, bolluk, gibi değerleri tam olarak gerçekleştirme özlemini yansıtan bu duygu, insanı, belki de düştüğü Cennet yaşamına yeniden kavuşma özlemiyle, mükemmel olana eğilimli bir yaratık durumuna getirmiştir. Yani *ütopyacđ tutum doğal bir tutumdur ve ütopya insanın bir tür doğasıdır.* İnsan bir *Homo Ütopikus*'tur. Bu nedenle de *ütopya evrensel bir olgudur ve kaçınılmaz bir gerçekliğe sahiptir.*

3. İnsan doğa alanında olsun toplum alanında olsun "olan"ı "olması gereken"e çevirmek için düşünsel ve bilişsel güce sahip olan bir varlıktır. Kısaca insan düşünce gücüne sahiptir. Bu gücüyle hem doğayı hem de kendi doğasını yeniden yaratabilen, yaratma gücünü kullanarak yaşadığı toplumun ve çağın şartlarını geliştirir. Yaratıcı bir hayal gücü anlamında düşselliğimiz, "insan olma kapasitemiz açısından en az akıl kadar özgün ve asli bir etkinlik sıfatıyla aklın dışında ve onu tamamlayan bir şey olma payesini edinir."⁴⁵ Bundan dolayı insan doğuştan mükemmel ya da doğuştan eksik değildir. Buna karşın, *insan uyumlu ve düzenli bir hale getirilmeye uygun bir varlıktır.*

⁴⁵ Gyorgy Markus (1999). "Kültür toplumu: Modernliğin kuruluşu" *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek*, Der.: G. Robinson-J. Rundell(Çev.: E. Başer). İst.: Ayrıntı, s. 30.

1.6. Sınırlılık

Özellikle son iki yüzyıl içinde üretilen ütopyalar, çeşit ve sayı bakımından belirlenemeyecek kadar çoktur. Bu çalışmanın amacı, yazılmış bütün ütopyaları bir biriyle karşılaştırmak değildir. Ütopyalarda eğitim sorunsalını inceleyebilmek için, ütopya kavramının temel özelliklerini içeren bazı sınırlamalara gidilmiştir.

Çalışmada bütün ütopyaları ya da “ütopya” sıfatı ile karşımıza çıkan her eseri tek tek ele almak mümkün olamayacağı için, tanım ve eser boyutunda bazı sınırlamalara gitmenin gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle, “toplumu bütün kurumlarıyla yeniden düzenlemeye ve iyileştirmeye yönelik yapılan hayali çabalar” şeklinde temele alınan ütopya tanımı doğrultusunda önemli saydığım ütopyalarla sınırlı olan bir çalışma yapılmıştır. Bunu yaparken “ütopya” kavramının netleşmesi için tanımsal bir sınırlılık getirmeyi uygun bulduk.

Bir eserin Ütopya olup olmadığını belirleme oldukça kritik bir noktadır. Oldukça geniş, zengin ve karmaşık olan ütopyaları sınırlandırma girişiminde tanımlama, eksik ve yetersiz bir tanımlamayı da beraberinde getirecektir. Toplumsal olguları tanımlayan, mevcut koşulları açıklayan ya da hikaye eden çalışmalarla birlikte, ütopyacı yaklaşımla ilgili olan bir çalışmada da ütopyalarla içiçe geçmiş bazı unsurlar bulunabilir.

Örneğin, yazıldığı döneme ilişkin eleştiriler taşıyan, Thomas More’un çağdaşı olan Erasmus’un *Deliliğe Övgü* (*The Praise of Folly*) gibi eserler, Diğer taraftan siyaset bilimi ile ilgili olan eserler; Machiavelli’nin *Prens*’i ya da Thomas Hobbes’un *Leviathan*’ı ütopya özelliği taşımazlar. Fakat ütopyalarda bu tür eserlerde yer alan temalara benzer unsurlar bulmak veya bu eserlerin ütopya olarak sunulduğuna rastlamak mümkündür.

Diğer taraftan bazı sosyalist programlar, bazı Marksistler tarafından ütöpik olarak tanımlanır. Bununla birlikte Engels, ütöpik sosyalizm ve bilimsel sosyalizm arasındaki farkı kitabıyla ortaya koymaya çalıştığı halde, bazı siyaset bilimciler tarafından Marx ütöpik yazarlar arasında sayılmıştır.

Herhangi bir toplumsal iyileştirme projesi katı bir şekilde oluşturulduysa bir zamanlar ütöpik olarak nitelendirilmiştir. Hatta politik programlar ütopya literatüründe yer almaktadır. Gerçi politik programlar ile ütopya arasında ince bir fark vardır : Politik programlar, planlar direkt olarak aksiyonla ilgilidir ve sonuca ulaşmak için sürekli kullanım araçları çizerler. Ütopyalar, kesin sonuca, belirlenen hedefe ulaşmak için böyle bir tanımlama ve yönetime ilişkin araçlar içermezler. Fakat politik programların uygulanabilir olmamaları onların ütöpik çalışmalar arasında sayılmasını da gerektirmez.⁴⁶

Ütopyalar muhtemel fizyolojik gelişmeler ya da doğal mucizelerle ilgilenmediğinden dolayı fantezilerden de ayrılırlar. Buna karşın primitif karakterli, ilk dönemlere ait ütopyalara bazı mitolojik-ütöpik fantastik unsurlar kolayca karışabilmiştir. Bu nedenle ütopyalarla Robinsonadlar (Daniel Defo'nun Robinson Cruse adlı kitabı gibi)ve Apokaliptik eserler ile ütopya türü arasında da benzerlikler kurulabilmektedir.

Kavramsal ve tanımsal sınırlamada diğer bir zorluk ise, eserin yazarından kaynaklanmaktadır. Bu yazarların yazdıkları kitap ütopya değildir fakat çekicilik düşünülerek bu isim seçilir. Çeşitli macera, düşsel yolculuk, fantastik oyun, şiir, hikayeler ve romanlar, isimlerinde ütopya kelimesini kullanırlar. Hayali olarak, romansal anlatısal olarak düşünmesi, var olan ama az bilinen bir ülkeye yapılan yolculuğun romansal anlatımı, o ülkede bulunan mutlu toplum tanımlamaları, bu tür hikayelerin bütünleyici taraflarıdır.

Ütopya kavramın kullanılması ve tanımlanması açısından, yukarıda sıralanan noktalarda oldukça yaygın yanlışlıklar ya da eksiklikler varlığını sürdürmektedirler. Bu nedenle bu tür tanımlamalara dahil olan eserler ve çıkışlar, tanımsal sınırlama gereği incelemenin kapsamı dışında tutulmuştur.

Ütopyalarda dinsel bir ayırıma gitmemek için, Hristiyan, Yahudi ya da İslam gibi dinsel temaların ağırlıkta olduğu ütopya türlerini böyle bir kategoriye çerçeve dışında tutmaya çalıştık. Bu nedenle Ortaçağda yazılan ve dönemin karakteristik özelliği olan Hristiyan dünya görüşünü temel alan

⁴⁶ Bu şekilde tasnif için bkz; Berneri(1969). s. 321.

ütopyalar ya da herhangi bir dönemin veya dinin özelliklerini de ütopyalarında aramayı düşünmedik. Kaldı ki tarihsel bir periyodu tam olarak yansıtan bir ütopya bulmak da oldukça zorlama olacaktır. Çünkü ütopyalar döneminden çok geleceği betimlemeleriyle dikkate alınmıştır. Ayrıca amacım da bu değildir. Özellikle Andreae'nın *Christianopolis*'i bir Hristiyan birliğini savunan ütopya olması ve Hristiyan inancının takipçilerini terbiye etmek, dinsel doğrultuda eğitmek için yazılmış olmasına rağmen Bacon'ın *New Atlantis*'i ve Campanella'nın *The City of Sun*'ı da aynı yüzyılda yazıldığı halde Andreae'nın ütopyası unutulmuş etkisiz kalmıştır. Fakat günümüze ulaşan ve etkili olanlar ise diğerleri olmuştur. Ütopyanın zamansız oluşu ya da eşzamanlı oluşunun nedeniyle, herhangi bir dönemin özelliğini yansıtmayı ölçütüne sıkışıp kalmamak ve asıl gerekli olan ütopyacılık bakış açısını yakalamak düşüncesiyle böyle bir seçim yapılmamıştır.

Sınırların başka bir boyutu ise, ütopyanın kendi içsel özelliğinden kaynaklanan Klasik ve Modern ütopyacılık yaklaşım olarak iki temel kavramsal çerçeveden oluşmaktadır. Bu şekilde bir sınırlamanın nedeni; Klasik ütopya geleneğinde tarihsel olarak Modern dönemle başlayan belli alanlarda yeni eğilimlerin oluşması ve ütopya geleneğinin yaşadığı değişimin ütopya yazımı içinde kendiliğinden oluşmasıdır.

Ütopya geleneğinin kendi içinde oluşan kavramsal ve yöntemsel açı değişikliklerini temele alarak klasik ve modern ütopyalar olarak iki ana eğilimle sınırlamak ve iki temel yaklaşımı temsil eden önemli ütopyaları seçmek daha makul bir yaklaşım olacağı düşünülmüştür.⁴⁷ Bu nedenle klasik ütopya anlayışının ütopya yazınında ve toplum felsefeleri alanında etkili olmuş ve diğer ütopyaları da hem form hem de içerik olarak yönlendirmiş olan -popüler olmaları da bu nedenledir- en bilinenlerini incelemeyi, klasik ve modern ütopyaları temsil etmesi açısından yeterli olduğu düşünülmüştür.

⁴⁷ Ütopyaları bu şekilde sınıflama ve sınırlama konusunda, yaralandığımız kaynaklarda da böyle bir sınır daha anlamlı olarak ele alınmaktadır. Özellikle bkz.: Elisabeth Hansot(?). *Perfection and Progress : Two Modes of Utopian Thought*, Cambridge : MIT Press ; M. L. Berneri, (1969). *Journey Through Utopia*, New York: Free Port; Lewis Mumford, (1969). *The Story of Utopias*, N.Y.: The Viking Press; F.E. Manuel-F.P. Manuel (1979). *Utopian Thought in the Western World*. Cambridge, M.A.: Harvard Üni. Press.

Lewis Mumford'un bütün ütopyaları iki temel grupta değerlendirmesinden hareketle ütopyaları "kuramsal"(T.More) ve "eleştirel"(Huxley) amaçla yazılan ütopyalar olarak da iki tür bir değerlendirmede de bulunabiliriz. Thomas More yaşadığı dünyaya daha iyi bir dünya önerisi getirirken Huxley, ütopyasında eleştireldir ve gidişi hiç de olumlu karşılamaz. Huxley daha pesimisttir bu konuda. Çalışmada Klasik ve Kuramsal ütopyalar içinden ve aynı zamanda klasik ütopycı görüşlerin temeli olan Platon'un *Devlet* ve Thomas More'un *Utopia*'sı, çalışmada ön planda tuttuğum ütopya tanımı doğrultusunda en önemli ve en etkili iki klasik ütopya örneğini oluşturmaktadırlar. Ayrıca bunlar bütün ütopyaların ilk modelini oluşturan örnekleridir. Bu noktada bütün ütopycı yaklaşımlar birleşir. Bu eserler, Hansot'un deyimiyle ütopycı düşüncenin devleridirler.⁴⁸ Zira genel olarak ütopya denildiği zaman (eser ve kavram açısından) ilk akla gelen ve kastedilen şey de bu klasik ütopyalardır. Bunların dışında daha sonra yazılanlar zamanla ütopyanın değişkenleri olarak adlandırılmaktadır. Örneğin ekonomi, mimarlık, cinsellik vb alanlarla ilgili olarak yazılan ütopyalar olduğu gibi bütün ütopyaların çıkmaz bir serüven olduğunu ileri sürmek için yazılan karşı ütopya gibi türler de gelişmiştir.

Çalışmada Antik Yunan'dan günümüze kadar olan süreçte oraya çıkan bazı önemli, popüler olan ve ütopya geleneğine yön veren kilometre taşı diyebileceğimiz bazı ütopyalar seçilmiştir. Ütopyaların çok çeşitli ve sayıca çok olması seçim kriterini zorlaştırmak yanında eleme yapma şansımızı da artırmaktadır. Çünkü ütopyaların hemen hemen hepsi Platon'un ayak izinden gider ya da şekil, amaç, kurgu açısından belli başlı temel ütopyaları kendisine örnek alır. Bu gelenekte diğer ütopyalara örneklik eden, siyasi, toplumsal, eğitsel,ve birçok yönden etkin olmuş temel ütopyaları seçmeyi, eğitim konusundaki öngörülerini ortaya koyma ve bugünkü eğitimi anlamlandırabilme açısından yeterli ve anlaşılır bulduk. Bu seçimin diğer önemli bir yönü, ütopya ile eğitimin birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğu ütopyaların seçilmiş olmasıdır. Bu nedenle çalışmada, Tommaso

⁴⁸ Hansot (?). s. 5.

Campanella'nın *Güneş Ülkesi* ve F. Bacon'un *Yeni Atlantis*'i de inceleme kapsamına alınmıştır.

Bu dönemde oluşan Karşı ütopya ya da Ters ütopya (Distopia) tarzı da bir anlamda modern ütopyacı görüşün eleştirileri doğrultusunda, ütopyanın kendine çeki-düzen vermesi, deyim yerindeyse kaçınılmaz gerçeklere gözlerini kapamaması anlamında algılanmaktadır. Ütopyanın kendisinin de gelişmeye açık olması gerektiğine ilk işaret eden Yevgeni Zamyatin ve H.G.Wells olmuştur. Daha sonra ise Huxley, bu geleneğin önemli takipçilerindendir. Yevgeni Zamyatin için "ütopya 'henüz olmayan'dı. Zamyatin, modern ütopyanizmin temelini oluşturan bu düşüncüyü, "[e]n son sayının olmadığı gibi en son devrim de yoktur."⁴⁹ şeklinde dile getirmiştir. Bu nedenle Modern ütopyalar olarak da Yevgeni Zamyatin'in *Biz(Mıy)*'ini ve Huxley'in Distopia'sı olan *Breave New World* ile *Ada (Island)* adlı eserlerini bu yaklaşımın karşılıklı uçlarını oluşturan temsilcileri olarak seçilmiştir.

Bu sınırlılık çerçevesinde çalışmada şu ütopyalar inceleme konusu olarak seçilmiştir:

Klasik ütopyalar olarak Platon'un *Devlet* adlı eseri, Thomas More'un *Utopia*'sı Campanella'nın *Güneş Ülkesi* seçilmiştir.

Modern dönemin başlangıcında ise F. Bacon'ın *Yeni Atlantis*'i örnek oluşturmaktadır. Modern dönemlerin hem modern ütopyaları hem de karşı ütopyaları türüne örnek olarak da Zamyatin'in *Biz*'i, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* ve *Ada* adlı eserleri ele alınacaktır.

1.7. Yöntem

Bu çalışmada, ütopyaları incelerken izlenecek olan yaklaşım, çoğunlukla yapıldığı gibi, ütopyaları tamamen boş bir fantezi ve ham hayal olarak değerlendirmek ya da ütopyanın çekici düşsel tarafına kapılıp gerçekleri göz ardı etmek olmayacaktır. Sürüp gitmekte olan yerleşik düşünme biçimindeki eğitim olgusuna farklı bir yaklaşım getirmektir. Doğrular, sadece

⁴⁹ Yevgeni Zamyatin (1988). *Biz*, (Çev.: F. Tülek). İst.: Ayrıntı, s. 9.

var olan doğrulardan ibaret değildir. Henüz ideal düzeyde olan doğrular da vardır. Bu yaklaşım olgucu-pozitif yaklaşımların törpülediği yaratıcı imgelemi canlandırmaya yönelik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımla, birbirine uymayan farklı değerlerle diyaloga girmeye çalışan tarafların, Hansot'un deyimiyle "diyalogun pat olması"⁵⁰na neden olduğuna inandığımız var olan açmazlara alternatif bir yaklaşım aracı sunulmaktadır.

Bu nedenle, ütopyaları, eğitim sorunsalı doğrultusunda incelemek, "Problem" başlığı altında değinilen mevcut sorunlar çerçevesinde, ütopyacı bakış açısı temele alınarak, seçilen ütopyalardaki eğitsel verilerin karşılaştırılması çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır.

İnsanı, gerçek mutluluğa ve yetkinliğe ulaştırma sürecinde önümüze çıkan eğitsel organizasyonda, tavırlarda doğru olan şeyin ne olabileceği, ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Yani olması gerekene bakılarak var olan, "vakıa" olanın yeniden gözden geçirilmesine, olası alternatiflerin ne olabileceği yönünde yeni bir yaklaşım sunulmaya çalışılacaktır. Bu yöntemde seçilen ütopyalarda öngörülen eğitsel değerlerin (eğitim olgusuna imgelemsel ve düşsel yaklaşımın), Kumar'ın, "ütopyalar eğitmek, eleştirmek için tasarlanan bir şey, areketlere ilham veren, cesaretlendiren, harekete geçiren bilimsel bir düşünce dili olarak ele alınmalıdır"⁵¹ şeklinde sunduğu bakış açısıyla, irdelenmesi ve karşılaştırması yapılacaktır.

Bu yöntemde ütopyalar;

- a) Yalnızca fantastik kurgular olarak ele alınmamaktadır. Siyasal alanda "eleştiri" alanı olarak yorumlandığı gibi yazınsal fakat, "mükemmel olana yönlendirici, var olan olumsuzluklara karşı duyulan rahatsızlığın dile getirildiği bir araç" olarak ele alınmaktadır.
- b) Bu yazınsal araç, gerçekliğe aykırı olmayan ve "olmayacak" tarzda düşler ve fanteziler önermeyen bir araçtır. Var olan şartları iyileştirmeye yönelik

⁵⁰ Hansot (?). s. 8.

"yeni düşler" geliştirebilmeye yardım eden işlevsel bir faktör olarak ele alınacaktır.

- c) Eğitimsel problemlerin ele alınması, analizi konusunda ve ütopyaların kendi içerisinde eğitime yönelik düzenlemeleri ile de bize öneriler sunacaktır. Ütopyalara bu tür bir yaklaşım, eğitimin nasıl olması gerektiği, niçin olması gerektiği, hangi amaca yönelik olması gerektiği yönünde kavramsal ve amaçsal yaklaşımların tahlil edilmesine yardımcı olacaktır. Kısaca Hudson'un Eğitimsel-Mitografik Fonksiyon olarak ifade ettiği; mitsel sembollerle insanları istek irade ve arzuyla daha iyiye doğru eğitmek için temalardan yararlanma gibi ütopyanın işlevselliği anlayışı çalışmanın temel yaklaşımını oluşturmaktadır.

Aslında böyle bir yaklaşım, ütopyaları, iyi bir dünya yaratılması için bizlere sunulan birer mesaj olarak ele almak demektir. Aslında ütopya elde edeceğimiz şey bu sunulan mesajlardır. Ütopya yazarı, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak toplumunda bulunduğu sorunların yerine daha iyisini sunmayı amaçlayan değerler koyma girişimi içindedir. Bu yönüyle ütopyalar aslında bir mesajlar yığınıdır. Örneğin Orwell, 1984'te, "insanın, teknik bilgisini, toplumsal ve felsefi boyutta eşit olarak ilerletmez ise sonucun ne olacağını" bize göstermeye çalışır.⁵² Orwell bunu yaparken bize sunduğu mesaj, eğitimle insanlığın neye dönüşebileceği gibi, aynı zamanda nasıl olumsuzlukların da yaşanabileceğidir. Ütopyalara böyle bir ölçütle yaklaşmak, onun sadece yazınsal olmadığı, bununla birlikte ideallerin oluşturulması ve dile getirilmesinde bir araç olduğu anlamını da taşır.

1.8. Tanımlar

Çalışmada kullandığım bazı temel kavramlar içinde, özellikle "ütopya" kavramıyla yakın ilişkileri açısından bazı kavramları algılandığı farklı anlamlarından kurtarmak için tanımlama gereği düşünülmüştür. Bunlar içerisinde özellikle aşağıdaki kavramların çalışma içinde hangi anlamda kullanılacağını işaret etmek yararlı olacaktır.

Ütopya: İdeal ve mükemmel bir toplum ve yönetim tasarısı şeklindeki tanımlama en yaygın olanıdır. Bu teknik tanımlama yanında, insanın doğasında var olan, yaratıcı hayal gücünün, düşlerinin ürünü olan bir tasarı olarak ele almaktayız. Bu nedenle, imgelem, kurgu, düş gibi çeşitli yönlerimizle ilişki içinde olduğu gibi bu yönlerimizin de bir yansımasıdır.

Kurgu: Roman ve sanatsal yaratıcılık alanı dışında yüklediğimiz anlamıyla, insanları "gerçek" olmayan ve doğada var olmayan şeylere inanmaya sürükleyen "fiction" anlamında kullanılmamaktadır. Kurgu, hayal gücüne dayalı, zihinsel olan bir yaratımdır. İncelemede kullanacağım "kurgu" kavramı daha çok bu anlamları işaret edecektir.

Düş: "Düş" kavramı, bilinçaltının analizi olarak yaklaşılan ve insanın bilinç hali dışında gelişen bir imgelem olarak Psikanalist açıklamaların tersine, insanın eylem öncesi gelişen bilinçli imgesel hareketleridir. İnam'ın tanımlamasıyla, İnsanın hayal gücünün belli bir yöntem içinde kullanılması, var olan durumun daha iyi bir durumda yorumlanması anlamındadır.⁵³

Imagination: "Hayal gücü" ya da insanda var olan bir yeti olarak yaratıcı, dış dünya ile bağımlı aktif bir zihinsel yaratı anlamında ele alınmaktadır. Bu var olan "gerçek"liğe daha az güvenildiği anlamında değil, zihinsel ya da düşsel yaratma tarzına verilen önemdir.

Yaratıcılık: Diğer kavramlarla bağıntılı olarak bu kavram da çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Genel ve kısa olarak "yeni bir şeyi var etme yeteneğidir."⁵⁴ Var olan algılardan hareketle var olanı yinelediği gibi, insanın hayal ve düş gücü sayesinde yeni bir şey düşleyebilme ortaya koyabilme yeteneğidir. İnsanın zihninde, algılarının dış dünyadaki karşılıklarından bağımsız olarak, yeni bireşimler oluşturma gücüdür. İmgelem hayal gücü muhayyile gibi değişik kavramlarla da aynı paralelde kullanılmaktadır.⁵⁵

⁵² Howard Ozmon (1969). *Utopias and Education*, Minneapolis : Burgers Publishing Company, s. VIII.

⁵³ İnam(1996). s. 201.

⁵⁴ Storr(1992). s. 9.

⁵⁵ Cevizci(1996). s. 278.

Yaratıcılık hastalıklı bir yapının değil duygulanımsal sağlığın en yüksek derecedeki tanımı, normal kişilerin kendini gerçekleştirme edimlerinin bir dışavurumu olarak algılanmalıdır. Yaratıcılık sanatçının olduğu kadar bilim adamının, estetik uğraşların olduğu kadar düşünsel çalışmalarda da görülmesi gereken bir olgudur.⁵⁶

Akıl: Akıl insandaki düşünme, soyutlama, kavrama ve benzeri tüm yeti ve gücün genel tanımlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelemede kullanmakta olduğum “akıl” kavramı bütün bu genel tanımlamalar yanında duyum, algı, imgelem ve sezgi yetilerinin karşıtı olarak kullanılmamaktadır. Belirli eylemlerin niçin gerçekleştirilmesi gerektiğini kavrama yetisi gibi akli araçsal bir boyuta indirgemek ya da akli sadece bilginin kaynağı olarak sınırlamak, insanın bütün amaçlı ve anlamlı eylemlerinin alanını daraltmak olacaktır. Bu nedenle “akıl” insanın mantıklı eylemler dizgesi oluşturmada uyduğu ilkeler bütünü olduğu kadar, insanın bütün yetileriyle birlikte “makul” bir değer olduğuna inanmak da “akıllı” davranış dizgesinin içinde yer almaktadır.

Çalışma boyunca, kurgu, imgelem, imajinasyon, tahayyül, düş, düşsellik gibi kavramları birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak ele almakta ve bu kavramları *ütopya* kavramını işaret eden bir anlamda kullanmaktayım

⁵⁶ Rollo May(1988). *Yaratma Cesareti*(Çev.: A. Oysal), İst.: Metis, s. 36.

BÖLÜM II

2. TARİHSEL SÜREÇTE ÜTOPYA

Ütopyaların tarihsel süreçte gelişimi ve bugünkü anlamda belli ilkeler ve standartlar taşıyan formuna ulaşması aşamasında, farklı görüşler tarafından farklı yorumlar yapılabilmekte ve değişik değerlendirmelere rastlanmaktadır. İnsanlığın ilk dönemlerine ait ilkel diyebileceğimiz mitlerden itibaren, çeşitli kültürlerle ait efsanelere kadar bir çok alanda ütopyanın damgasını görmek mümkündür. Bu nedenle ütopyaları tarihsel süreçte yaşadığı gelişimi ele alırken bu değerlendirmeler önemli yer tutmaktadır. Ütopyaların oluşum sürecinde bazı mitsel, dinsel, veya psikolojik vb. bilinç altlarından kaynaklanan bir tutumun ürünü olduğu konusunda çeşitli açıklamalara da rastlamak mümkündür. Bu yaklaşımları daha düzgün bir tanımlama ile ütopyaların ilham aldıkları itici güçleri ya da ütopyaların esin kaynakları şeklinde bir değerlendirmede bulunmak gerekmektedir. Ütopyaların hangi faktörlerin etkisi ile dışa vurulan bir düşünce olduğu böyle bir incelemeyle daha anlaşılır olacaktır.

2.1. Ütopyanın Esin Kaynakları

Ütopyaların ve dolayısıyla da ütöpik tavrın temelinde, mükemmel geleceğin yaratılmasına duyulan gereksinim, gelecek iyi günlere dönük arzu, ümit yer aldığı gibi, insanın dinsel düşünceyle içiçe geçmiş olan kültürü ve toplumsal eylemlere yön veren ideolojileri de yer almaktadır. Ütopyaların oluşuma sürecinde beslendiği kaynaklar ile oluşma nedenleri hakkında yapılan çeşitli yaklaşımlar şu şekilde sıralanabilir:

1. *Ütopyaları meydana getiren tutum, insanın yaratıcılığının, kurgu gücünün ulaştığı son noktadır.* Hatta daha da ileri gidilerek, insanın dünya yüzünde gerçekleştirdiği tüm eylemlerinin sonuçta bu ütöpik tutumdan kaynakladığı iddiaları yer almaktadır. Gutek; “insanlık bütün tarihi boyunca mistik anlayışlardan tutunda sosyal bilimcilere kadar ortaya konulan bütün düşüncelerde mükemmel bir toplum ya da yaşam biçimi geliştirmeye yönelik

faaliyette bulunmuşlardır”⁵⁷ diyerek ütöpik yaklaşım tarzının, bütün insansal eylemlerin kalkış noktasını oluşturduğunu söyler. İnsanın gelişimi ve geliştirdiği yüksek kültürel değerlere bu açıdan bakar. Bu tür yaklaşımlar, ütopyayı insanın tüm toplumsal yapıp-etmelerinin temeline yerleştirirler. İnsanlığın ilk dönem kültürel yapıtlarında bile bunu görebilmeyi mümkün kılarlar. Bu düşünce ütopyacılık yaklaşımında geleceği planlamanın olmadığını inkar etmez. Geleceğe yönelik bir tasarı olması yanında geçmişin izlerini de bu eylemde ararlar. Levis Mumford buna işaretler; “bana öyle geliyor ki ütopyanın esin kaynağı gelecek düşüncesi olduğu kadar geçmiş de ütopyanın kaynağıdır”⁵⁸ der.

2. Bunun yanında ütöpik yönelimi, *insan doğasının sonucu sayanlar, bunun insanın yaratılış mayasın da var olduğunu ve toplumsal varlık olarak buna zorunlu olduğunu ileri sürmektedirler*. Farabi; “her insan kendini devam ettirmek ve en üstün mükemmelliğini elde etmek için birçok şeye muhtaç olan bir yaratılışta (fitra) varlığa gelmiştir”⁵⁹ der. Martin Buber ve P. Tillich gibi, daha çok sosyolojik çıkarımlara yönelik açıklamada bulunanlarda da, “ütopyanın insanın kendi doğasından kaynaklandığı”⁶⁰ iddialarını görmek mümkündür. Tillich’e göre ütopya olmaksızın insanın tarihini anlamak mümkün olmayacaktır. Diğer bir yaklaşım ise; insanın, hiçbir zaman olanla yetinmeyen ve var olan durumu, olası olana doğru değiştirmeye çalışan bir varlık olarak görmektedir.⁶¹ Konunun sosyo-psikolojik boyutuyla ilgili olarak Ernst Bloch, -Freud’un bilinç ve bilinçdışı şeklinde yaptığı ayırımdaki ön bilinç kavramıyla ilişkili olarak- insanın bilinçdışılık konumunun bir ön bilinç oluşturduğunu ve bu ön bilincin insanda doğuştan yaratıcı ve ütopyacılık dürtülerin kaynağını oluşturduğunu belirtir.⁶² Bloch ütopyayı insanın doğal

⁵⁷ Gerald L. Gutek (1988). *Philosophical and Ideological Perspectives On Education* , Boston: Allyn and Bacon , s. 202.

⁵⁸ Mumford (1969). s. 7.

⁵⁹ Farabi (1990). *El- Medinetü ’l Fazıla*, (Çev.: A. Arslan)Ankara: Kültür Bak.Yay., s. 69.

⁶⁰ P. Tillich (1966). “Critique and Justification of Utopia” (F. Manuel Ed.) *Utopias and Utopian Thought* , London: Souvenir Press, s. 296. ; Ayrıca bkz. Martin Buber (1983). *Paths in Utopias* Tel Aviv: Am Oved, s. 99.

⁶¹ Ali Şeriati(1993). *Marksizim ve Diğer Batı Düşünceleri*, İst.: Birleşik Yay. s. 19.

⁶² Freud’un kuramında olgusalılık ilkesine karşıt olan zihinsel güçler bilinçaltına sürülmüş olarak ele alınır: “Olgusalılık ilkesinin getirilişi ile düşünce etkinliğinin bir kipi koptu:

eğilimi olarak görür ve bunu "not yet" anahtar kavramıyla açıklar. Bu kavram değişim ve mükemmelliğe yönlendiren istek ve ümidi yansıtır.⁶³ Bloch'a göre "Not Yet" bilinci, yaptığının şuurunda olmaktır. Bu noktada ümit söz konusudur. İleriye yönelik düşlemdaki beklentinin gerçek etkisi, sadece heyecan ve his oluşturmada değil, ütopyacı fonksiyon olarak ümidin kendisinde bilgi ve bilinç durumuna gelmesidir. Ümidin hoşnutluğu ya da tatmin olması ilkin imgelemle ortaya çıkar. İmgelem, geçmişte gizli kalmış ve gittikçe geçmişin içinde gizli kalanları yeniden hatırlama eyleminden farklıdır. İmgelem, şu anda var olan gerçekliği sadece bir araya toplama eylemi değildir. Var olanın farklı olabileceğini başkalığının gelecekte var olabileceğini düşünmeye taşımaktır. Ütopyacı fonksiyona ait olan imgelem(imagination) bu yöntemle, henüz var olmayanın tutkusuna sahip olan salt fanteziden de farklıdır.⁶⁴ "Tamamen öteki" olana, henüz olmayana duyulan özlem açısından böyle bir düşünce yapısı aynı zamanda pratik ahlaki bir buyruktur. Böyle bir düzenleyici umut ilkesi olmaksızın yalnızca ahlak değil, aynı zamanda radikal dönüşüm de düşünülemez.⁶⁵

Bu noktada insanın idealist bir varlık olduğuna işaret edilmekle birlikte, insanın doymak bilmez bir "mutluluk ideali"ne daha doğrusu "hayali"ne sahip olması, toplumsal ilerlemenin dürteci olarak görülmektedir.⁶⁶ Böyle bir tahlil göstermektedir ki "ütopya", insanın varlığındaki olumsuz yönlerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir uğraştır. Bunlar genellikle ölümlülük, yaşlanma,

Olgusallık sınavından özgür tutuldu ve yalnızca haz ilkesine altgüdümlü kaldı. Bu düşünlem kurma edimidir ki daha önce çocukların oyunu ile başlar ve sonra hayal kurma biçiminde sürerek olgusal nesnelere bağımlılığını terk eder." "Düşlem" ile "olgusallığın" bu süreçte ayrıştırılması sonucu birey olgusallık ilkesi tarafından güdülmeye başlanmış ve ussallığın tek kaynağı haline getirilmiştir. Artık neyin "doğru" ve "yararlı" olduğuna bu "us" karar verir olmuştur. Bu süreçte "düşlem" ayrı bir zihinsel süreç olarak dışlanmış ve us daha baskın çıkmıştır. Us nahoş ama yararlı ve doğru, düşünlem hoş ama yararsız, gerçek olmayan, hayalcilik olarak kalmıştır. Bkz., Herbert Marcuse (1998). *Eros ve Uygarlık -Freud Üzerine Felsefi Bir İnceleme-*(Çev. A. Yardımlı). İst.: İdea, ss. 110-112.

⁶³ Ernst Bloch(1986). *The Principle of Hope*, Oxford : Basil Blackwell, s. 119.

⁶⁴ Ernst Bloch(1988a). *The Utopian Function of Art and Literature -Selected Essays-*, (Trans. :J. Zipes and F. Mecklenburg). Cambridge : The MIT Press, s. 105.

⁶⁵ Şeyla Benhabib (1999). *Modernizm Evrensellik ve Birey -Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkılar-*(Çev.: M. Küçük). İst.: Ayrıntı yay., s. 312.

⁶⁶ Hüseyin Batuhan (1962). "Sosyal Öğretilerde Mythos ve Utopia", *Felsefe Arkivi*, S. 13, s.87.

hastalık, ahlaksızlık, sömürü, yoksulluk, eşitsizlik, acı ve ıstırap gibi çeşitli haksızlıkların ve yanlışlıkların neden olduğu olumsuzluklardır. İnsan yüz yüze kaldığı bu olumsuzlukları aşma, üstesinden gelme dürtüsü, “ütopya”nın oluşumuna zemin hazırlamıştır. İnsanın varlığında bulunan olumsuz yönler de ütopya düşüncesinin haklılığını ortaya koyar.⁶⁷ Murry Hope ise, “insan soyu her zaman bir *Altın Çağ* ‘ın gizemli, saklı bir yerde her şeyin mükemmel olduğu uzak bir geçmişin uzak anılarının içgüdüsel bilgisiyle donanımlı olmuştur”⁶⁸ der. Bu tür yaklaşımlar, ütopyanın insansal yanını, insanın varoluş sürecindeki eylemlerini, eskiden yaşandığına inandıkları cennet hayatı acı ve zahmetin olmadığı bir esenlik durumunun var olduğunu anlatmaya yöneliktir. Çoğu ütopyacı yaklaşım, ütopyanın esin kaynağını efsanelere, fabllara ve insanın ilk doğal durumuna kadar götürürler. Hatta bazen ütopya, cennetten kovulan insanın o eski mükemmel günlerine ya da varolduğuna inanılan *Altın Çağ*’a olan özlemi olarak algılanır.⁶⁹ Bu anlamda, ütopyacı geleneğin ilk adımları *Altın Çağ* mitleri fabllar yada bazı doğal durumu anlatan hikayeler olarak ele alınmaktadır. Ütopyaya miras kalan bu hikayeler içinde en dikkate değer olanlar ilk çağ mitleri, antik dönemde anlatılan efsanelerdir. Bu efsanelerde ilkel ve saf bir mutluluğu karakterize eden basit sade insanların sade bir yaşam sürdükleri bir dönemi anlatır. Bu efsanelere göre insan, gerçekliğin kaynaklarıyla yakın temas halinde olduğu ilk dönem doğal durumda, gerçekliğin membaında hayat sürmekteydi. İnsanlar baskıdan, eşitsizlikten uzak, savaş ve gaddarca çalışma olmadan yaşıyorlardı.⁷⁰ Katep, ütopyacı yaklaşımın sahip olduğu bu bolluk, barış, eşitlik, memnuluk ve uyum gibi temel kavramların, *Altın Çağ* ve *Cennet* betimlemelerinden esinlendiğini söyler. Ona göre *Altın çağ* ve *Cennet*(Eden) her zaman insanın zihninin derinliklerinde yer almıştır.⁷¹

⁶⁷ Tillich (1966). s. 296.

⁶⁸ Hope Murry (1994). *Atlantis -Efsane mi Yoksa Gerçek mi-*, (Çev.: S. Özbudun) İst.:Milliyet Yay. s. 15.

⁶⁹ Adem mesihçiliği; ilk günün ve altın çağın, dünyanın tanrının ellerinden çıkış saflığını düşlemek veya bunun gerçekleşmesi adına düşlenen ütopyalar. Ütopyaların farklı anlamlarda algılanışları konusunda bkz.; Gilles Lapouge (1993). "Ütopya ve Olanaksızın Kaygan Yeri", (Çev.: F.N. Deniztekin). *Varlık*, Şubat S. 1025, ss. 2-5

⁷⁰ Katep (1967). s. 213.

⁷¹ Katep (1972). s.10.

Bu tartışmalar da göstermektedir ki ütopyacı tutum, en azından yazılı tarih kadar geçmişe uzanmaktadır. Daha iyi bir toplum düşü, Sümer tabletlerinden tutun da Eski Ahit'e ve ilk dönem Grek eserlerine kadar uzanan bir çizgide kendini göstermiştir.

Bu şunu göstermektedir ki, ütopyalarda ana tema olarak ele alınan, insanın mükemmel duruma olan eğilimi yani ütöpik tutumu, mitlerde ve ilk dönem toplumsal ve siyasal çalışmalarda kendini ortaya koymaktadır. Ütopyaların ilk olarak mitlerle ilişkisini ele alacak olursak hemen hemen bütün toplumlar bazı mitlere, insanlığın mükemmel ve mutlu günler yaşadığı bir 'ilk zamanlar' ya da bir 'Altın Çağ' anısına sahiptirler. İlkel bir formda tasvir edilen bu orijinal zaman ya da durum, sadelik bolluk ve yeterli durumudur. Bu dönemde insan ve doğa arasında içgüdüsel bir uyum vardır.⁷² İnsanların gereksinimleri sınırlı ve kolay yoldan karşılanır. Doğadaki bolluktan dolayı savaş ya da zulme yönelik bir tahrik yoktur. (Altın Çağ ve diğer kültürlere ait ilk dönem mitler *Tarihsel Süreç* bölümünde genişçe ele alınacaktır.)

3. Çoğu düşünür ve yazar ütopyaların psikolojik temelini daha da ileri götürerek *psikanalist* bir açıyla tahlil ederler. Ütopyanın Psikanalizinde; insanın meydana getirdikleri bütün ürünlerde, özellikle yazılarda sanat yapıtlarında, hatta irade dışı düşülke görünüşlerde bireyin derin eğilimlerinin bir ifadesini, kişiliğinin bilinçli hatta daha çok bilinçsiz (içe tepilmiş) az çok iyi gizlenmiş duyumlarının, ihtiyaçlarının, ya da isteklerinin iz düşümü görülmeye çalışılır.

Eliade, Freud'un bu konuda özet olarak; İnsanın en eski dönemi olan çocukluk dönemini mitsel ve cennete özgü bir zaman olarak psikanalitik bir yöntemle ele aldığını söyler. "Sütten kesilme" dönemi bir "kopma" yani "Cennetten düşüş"ü ve "bebeklik travmaları" ise bir "felaket" dönemleriyle özdeşdir. Burada Freud'un üzerinde durduğu nokta; zamanın her birey için bir "yaşanmış zaman" haline gelmesinden önceki büyük mutluluğu fark etmesidir. Bu şekilde insanın, ilk çocukluk dönemindeki kimi kesin olguları yeniden

gerçekleştirebileceğini umar.⁷³ Yukarıda belirtildiği gibi ütopyanın psikanalist yorumunda insanın geçmişe olan özlemi ile ütopyalardaki simgeler özdeşleştirilir. Ütopyanın yerleşim şekli genelde uzakta , okyanus ortasında bir adadır. Deniz, ay, dünyanın göbeği dişilik annelik sembolleridir. Psikanalizde bu öğeler geçmişin özlemini, anne kucağının huzur ve rahatını ifade eden sembollerdir.⁷⁴

4. Ütopyacı geleneğin gelişmesine ve ütopyaların oluşturulmasına etkin olan diğer bir unsur ise Musevilik (Judaism) ve Hristiyanlık hatta aynı dinsel kökene sahip olan İslam gibi *semavi dinlerdir*. Diğer öğretiler de buna dahildir. Bu inanışlarda, dünyanın herhangi bir yerinde kayıp bir "Cennet Bahçesi"(Garden of Eden)nin hala var olduğu rivayetleri sıkça yer alır. Antik Grek ve Roma kültüründe *Kutsal Adalar* ve Tibetliler'in *Shambhala* söylencelerinde bu tür inanışlar etkili olmuştur.⁷⁵ Buna karşın cennet miti ile "Altın Çağ" düşüncesi bazı noktalarda birbirinden farklıdır. Hristiyan cennet inancı sadece geçmişe değil, geniş anlamda dünyevileşmiş bir şekilde geleceğe yöneliktir. "Cennet" ilkin kayıptır ama yeniden kazanılabilecek bir şeydir. Öbür dünyadan çok bu dünyanın nimetleriyle dolup taşan bir cennet düşüncesi 14. Yüzyıl başlarından kalma İngiliz halk şiiri olan "The Land of Cokaygne" bu tür düşünceleri yansıtan klasiklerdendir.⁷⁶ Diğer kültürlerde de bu kayıp cennet inancına yakın olan ve felaketlerin aşılmasını, ilk yaratılış zamanındaki mükemmel durumun, adalet ve bolluğun tekrar kazanılmasını simgeleyen inanışlar ve beklentiler vardır.

Ütopyacı tutumun ve bunun doğal sonucu olan ütopyaların bize sunmuş oldukları ile dinsel düşüncenin mutluluk vaatleri arasında yakın ilişkili olduğunu söylemek zor değildir. Max Weber'e göre insan varlığının

⁷² Mircea Eliade (1993). *Mitlerin Özellikleri* (Çev.: S. Rifat). İst.: Semavi Yay., ss. 76-77.

⁷³ Eliade(1993). s. 77.

⁷⁴ Alexandre Vexliard(1967). "Ütopyanın Psikolojisi", *Araştırma-D.T.C.F. Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, V. Cilt, s. 75.

⁷⁵ Eliade(1973). ss. 266.

⁷⁶ Akşit Göktürk (1982). *Ada -İngiliz Yazınında Ada Kavramı-*, İst.: Adam, s. 21. Ayrıca ütopya, ada ve Robinsonadlar arasındaki ilişki hakkında geniş açıklamalar için bkz. Göktürk(1982). ss. 17-53.

doğuştan gelen bazı sınırlılıklarını aşmak, üstesinden gelmek için dinlerin, kurtuluşa ait vaatleri söz konusudur. Weber, mükemmel toplum düzeni anlayışı karşısında varsayılan kaos ve karmaşayı *theodicy* (en iyinin ortaya çıkması için en kötünün var olması gereklidir) ile açıklarken⁷⁷ Cioran, bunun; "sefalet ütopyacının gerçekten büyük yardımcısıdır"⁷⁸ şeklinde dile getirir. Mükemmel olmayan gerçeklik karşısında bulunan mükemmel düzen arasındaki zıtlıkların ortaya koyduğu problemleri insanın aşması yönünde dinlerin vaatleri vardır. Tamamen insanın barış, eşitlik ve baskıdan uzak olma isteklerini tatmin etmeye dayalı bir toplumsal düzen arzusu -ki bu ütopyalarda temel tez olarak yer alır- ve benzer isteklerin dinsel kaynaklarda da önemli bir yeri vardır.

Bunlar ütopyacı düşünce ile farklı tarihsel dinler tarafından vaat edilen kurtuluş düşüncesi ile toplumsal hareketler arasında da düşünce modu olarak benzer kalkış noktalarına sahip olduklarını göstermektedir.⁷⁹ Bunun yanında güçlü gelecek imgeleriyle içiçe geçen din bu şekliyle de ütopyaya öncülük eder. Örneğin Hristiyanlık inancı şöhretli, azametli bir gelecekle, Mesih inancının yaygınlık kazanmasıyla gelişti. Polak'a göre, Tanrısal ilahi gelecek tanrının a priori bir öncülüdür. Bu nedenle tanrısız zaman kavramı düşünülemez ve gelecekle yüklü zaman kavramı yok edilemez. "Tanrı ilk vaat eden ve son yerine getirendir."⁸⁰ Burada şunu bulmaktayız ki, salt eskatolojik gelecek imgelerinden daha iyi bir dünya tasarısına aşamalı geçişin kökünde ütopyacı özellikler yer alır. Yani Antik dönemde ütopyacı uygulama, daha çok bir Altın Çağ'a dönüş üzerinde durmuştu. Hristiyanlığın egemen olduğu yüzyıllarda ise daha çok ileriye dönük bir tanrı krallığı, Binyıl krallığı ve Kıyamet'in yansıdığı, kıyamete yönelik gelecek imgelerinin yoğunlaştığı bir hayal gücü oluşmuştur. Bu

⁷⁷ Weber Max(1964). *The Sociology of Religion*, Boston: Beacon Press, s. 138.

⁷⁸ Cioran(1999). s. 82.

⁷⁹ Seligman (1989). s. 3.

⁸⁰ Frederik L Polak(1966) "Utopia and Cultural Renewal", *Utopias and Utopian Thought*, (Frank E. Manuel Ed.) London: Souvenir Press, s. 280-82.

dinsel gelecek ve ideal durum inancı, genelde *Millennium** şeklinde kavramsal bir inanca dönüşmüştür.

Diğer taraftan dinsel ütopyaların da yaptığı şey, gelecek umudu taşımalarıdır. Ancak onların özlemleri geçmişe *dönüşten* çok, geçmiş dolambaçlı yollardan geleceğe, yeni bir dünyaya *göndermektir*.⁸¹ En eski ilerleme düşüncesi belki de, ilahi hedefler için Hristiyanlıkta saklı olan Cennet'e eşit derecede statik bir geleceğe, *Millennium*'a ulaşmaktır. Peygamberler geleceği muştularlar ve geleceği tebliğ ederler. Gelecekteki mutluluk için insanlara vaatlerde bulunurlar. Şairler salt güzelliğin başka bir dünyasına ait kendi öngörülerini tasavvurlarını ortaya koyarlar. Dinsel coşkunluk, doğaüstü şeyin de ötesine geçerek, geçici olarak mükemmelliğin içine girer. Tanrısal doğruluğun mutlak hakikatin maddi olmayan ruhani ülkesine girer. Sonuç olarak düşler kendi zaman boyutunu yaratır. Yüksek seviyedeki felsefe gelecek düşüncesiyle yakından ilişkilidir. Bu aşamada felsefe ile din bir birine yakındır. Her ikisi de, aynı dualistik yapıya sahip olan ve insan zihninden kaynaklanan köklere sahiptir. En eski ve en güçlü mükemmel gelecek imgeleriyle içiçe geçen din bu şekilde ütopyaya kılavuzluk etmektedir.⁸²

Millennium inancı aslında Hristiyan cennet inancıyla ilişkilidir. Bu inanç hem "Altın Çağ" hem de "Yeni Çağ"ın her ikisidir. Cennet ile Vaat Edilen Ülke (Promise Land -Yahudiler için Filistin-)nin birleşmesidir. Tarihsel olarak zamanın sonu inancına yakın bir inançtır. Yeni bir dünya yeni bir zaman tamamen bir kurtarıcının, bir Mesih'in eliyle olacaktır.

* Kıyametten önce barışın ve Hristiyanlık dininin kurallarının hüküm süreceğine inanılan bin yıllık dönem. Var olan toplum ve dinsel yapıyı yıkacak olan Tanrısal krallığın beklentisidir. Binyılcılık ile ütopya arasında, aynı işleve yanıt verici hayal gücü benzerliği vardır. Hatta bunları bazen içiçe geçmiş görürüz. 19. yy.'da Owen binyıl dini olan rational religion'ı kurar. S.Simon Yeni Hristiyanlık ütopyasının altına "Mesihçi" imzası atar, Fourier "öncü peygamber", ya da "Akıl Mesih'i" isimlerini benimser.

⁸¹ Michael Löwy (1999). *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, (Çev.: Y. Alogan). İst.: Ayrıntı, s. 219.

⁸² Polak (1966). s. 284.

Millennium geçmişine dile getirmekten daha çok geleceğe yönelir. Yeni bir dönem tasarısıyla ilgilenir ve bu yeni dönem kaçınılmaz bir finale doğru giden evrensel bir tarihtir inancıdır.

Batı düşüncesindeki bu binyılcı Mesih inancı Musevilikte daha da ruhanilik kazanmıştır. Musevi mesihçiliği ırkçı, tarihsel ve politik nitelik taşır. Altın Çağ yeryüzünde dünyevi bir yönetici emrinde gerçekleşecek olan bir gelecektir. Davud'un soyundan gelen bir kral tarafından Filistin (Cannan-Kenan-Holy Land) yeniden kurulacak ve Yahudiler kurtarılacaktır. Kudüs yeniden inşa edilecek Büyük Tapınak (Temple) tanrıya adanarak hizmete açılacaktır. Yahudiler, mükemmel ahlaki bir düzen sağlayan, Tevrat'ın hükmü altında mutluluk ve barış içinde yaşayacaktır.⁸³

Kutsal kitaplarda tanımlanan cennet, kötülüklerle dolu dünya hayatında iyi ve tanrısal ilkelere göre yaşanan bir yaşam sonrası bağlılarına sunacakları hem dünyaya hem de kıyamete ait kurtuluş müjdesidir. İnsanlığın yeryüzünde çektiği sıkıntılar, azaplar ve yokluk, dinlerin insana hazırladığı kurtuluş ve cennet ütopyasının dayanaklarıdır. Tevrat'ta betimlenen Yahudilerin iki bin yıllık özlemidir. Özgürlüklerini ve vatanlarını işledikleri bir günahla kaybeden Yahudiler Romalılar tarafından ezilmiş, Davut peygamber zamanında yaşadıkları bolluk devrinin özlemini çekmişlerdir. M.Ö. 8. ve 9. yüzyılda yaşayan İshak ve Amos peygamberler Tevrat'taki bu özlemi şöyle dile getirirler:

Cennetin bulunduğu yerde peygamberlerin öğretilerine inananlar vahşi ve evcil hayvanların, kurt ile kuzunun, kaplan ile keçinin bir arada barış ve adalet içinde yaşadıklarını göreceklerdir. Bundan başka büyük şehirler kurulacak ve insanların yaptığı bağ ve bahçelerden şarap içilip bol meyve yenecektir.⁸⁴

Yahudilerin idealleri doğrultusunda İsa Peygamber İncil'de Yuhanna'nın vahyinin son kısmında kendisine inananlara gelecekte Yerusalemler(Jerusalem-Darusselam-Kudüs)'i vaat eder. (Bu İsrail'in kutsal

⁸³ Krishan Kumar(1991). -*Concepts in Social Thought - Utopianism*, Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 7. ; Ayrıca geniş bilgi için bkz., *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (1991). "Yahudilik" maddesi, İst.: İnsan Yay., C.4, ss. 260-73.

⁸⁴ *Kitabı Mukaddes* (1972) İst.: İsa'ya Bab II, 6; Amos, 11-14.

topraklar olarak vaat edilen ‘Holyland’ ya da ‘Promise land’(Filistin)’da şanlı dirilişi olarak yorumlanır ve sonra da *Tanrı Krallığı* gelecektir. Aynı bölümde bütün günahlarından arınmış sevgi iyilik doğruluk ve cömertlik gibi erdemlere sahip olan insanlara cenneti vaat eder.⁸⁵ Dünyada ise gelecekte Mesih’in yeryüzüne inmesiyle yeniden Hristiyanlığın egemenliği gerçekleşecek ve tüm dünyaya tanrısal ilkeler hakim olacaktır.

Mircea Eliade, değişik kültürlerde yer alan buna benzer mitlerin oldukça çok olduğunu söyler. Bunu, değişik kültürlerdeki mitsel ya da dinsel inanışlarla bağlantısını kurar. Örneğin İran-Mazdek kültüründeki, Newroz kutlamaları, yada dünyanın iyilerle kötü güçlerin döngüsel zaferine sahne olması inancı, Mesihçi kıyamet müjdeleri ya da İslam’daki “Mehdi” inancı veya döngüsel kurtarıcı ve dünyayı kötüye gitmekten koruyucu “Müceddit” (yenileyici) inançları ile döngüsel tarih inancı arasında bir ilişkinin varlığını ileri sürer. Bu düşüncelerle gelecekte iyi bir yaşam vaat eden düşünceler ve gelecekteki mutluluğu ve dünyanın mükemmele doğru yöneldiği inancını taşıyan ütopyik tutum arasın da bir ilişki kurmaya çalışır.⁸⁶ Gelişimci tarihsel süreç anlayışında ilkel yaşamdan “medeniyet” durumuna yükselen insanlık tarihinde, aşağı sınıfların ve ezilen grupların ütopycı düşlerinin yerini, yitirilmiş bir cennet bahçesi özleminin doldurmaya başladığı doğrudur. Döngüsel tarih felsefesinde ise insanlık durumu altın bir çağdan daha sönük gümüş çağa, en sonunda da adaletsizlik, çatışma ve savaşıla sonuçlanan demir bir çağa doğru inmekteydi. Bu döngü yılın mevsimleri gibi sonsuza değin yinelenenecektir.⁸⁷ Buna karşın Bookchin bu düşlerin ezilenlerden çok ezenlerin işine yaradığını, seçkinlerin çıkarlarına hizmet ettiğini belirtir. Bu imgeler sadece düş şeklinde kalmayıp aynı zamanda baskı altındakilerin hoşnutsuzluğuna karşı güvenlik süpabları olarak işleyen mitler durumundadır. Dünyayı değiştirmeye yönelik çabaları saptırmak, onlar, kişilerin enerjilerini

⁸⁵ İncil, ‘Yuhanna’nın Vahyi,” 22, s. 597.

⁸⁶ Mircea Eliade (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev.: Ü. Altuğ) İst.: İmge, ss. 93-125. ; Ayrıca bu konuda bkz. Eliade , (1966). "Paradise and Utopia" (F. E. Manuel Ed.) *Utopias and Utopian Thought*, London: Souvenir Press, ss. 265-73.

boşalttıkları ritüellere, uyutucu özlemlere dönüştürülmektedir. Ancak bugüne kadar hiçbir toplum “altın geçmiş”ine geri dönemedi. “Ebedi dönüş” vaadiyle insanları aldata bu kaçınılmaz döngü tahayyülü, yalnızca rahiplerin edilgin cemaatler üzerindeki yönlendirmelerini güçlendirmede ve “altın çağ” imgesi de içinde yaşanan “demir çağ”ın tiranlığını haklı çıkarmakta kullanıldı.⁸⁸

Ayrıca Musevi-Hıristiyan Mesih inancı İslam kültüründe Mehdi inancı şekline bürünmüştür. Bu Mehdi inancı bazen Mesihçi inanışla benzerlik gösteren Kayıp İmam ya da 12. İmam inancı şeklindeki Şia İmamet düşüncesine de oldukça yakındır. İran kültürünün temelinde yer alan ilk dönem dininde de bu düşüncelere rastlanabilir. Zaratuşra’ya göre dünya tarihi tanrının ışığı tarafından karanlığın sonsuza dek yenilmesiyle mükemmel duruma geçecektir. Fakat gelecek, kurtuluş ve cennet, İslam inancında da bir “vaat” olarak hep gündemde olmuştur.

Diğer dinlerde olduğu gibi İslam inancında da “gelecek vaatler” temelinde aynı inanışlar hakimdir. Burada da iyiler cennetle ödüllendirilir ve bu cennet hayatı tüm mükemmellikleri içerir: “Orada temiz su ırmakları, tadı bozulmayan süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları vardır. Onlara orada her türlü ürün ve Rablerinden bağışlanma vardır.”⁸⁹ Dinlerin insanlığa sunduğu bu eskatolojik vaatler ancak dünyada sorumlu oldukları eylemlerin yerine getirilmesi sonucu gerçekleşecektir. Vaat edilen şey, refah bolluk ve mutluluk içinde bir yaşamdır. Bu eskatolojik imgeler, insanın varoluş ve davranışları üzerinde büyük bir ağırlık oluşturmuştur. Bu imgeler insana yüklenilen sorumluluk yüzünden daha iyi bir gelecek yaratmak için iyi eylemde bulunmaya yönlendirir. Buradaki gelecek ; dünyaya hakim olacak olan *Tanrı Devleti (The City of God)* ve tarihsel zamanın sonuna ait olan kıyamettir. İslam inancında yer alan, ve kıyamete yakın yeryüzüne gelecek ve dünyayı bolluk adalet ve şeriatla yönetecek

⁸⁷ Murray Bookchin(1999). *Toplumu Yeniden Kurmak*(Çev.: K. Şahin), İst.: Metis Yay., s. 107.

⁸⁸ Bookchin(1999). s. 108.

⁸⁹ *Kur'an*, “Muhammed” ayet:15

olan *Mehdi* inancı da sanırız bu inanışların bir yansımasıdır. Polak'ın da belirttiği gibi, insanın kültürel gelişim tarihi bunun gibi geleceği şekillendiren imgelerle doludur ve gelecek kurgusunun çekici asıl gücü ütopyacı düşüncede yatmaktadır. Bu düşünceler ve düşler birbirinin yerini alır ve birbirine eklenerek devam eder. Dünyanın büyük peygamberleri, filozofları, şairleri, hümanistleri ve idealistleri tarafından bu idealler sürekli olarak birbirine kaynaştırılmıştır.⁹⁰

2.1.1. Doğu/İslam Geleneğinde Ütopya

Ütopyaların esin kaynakları içinde dinsel motiflerin, dinsel amaç ve vaatlerin önemli derecede yer aldığı düşüncesi, burada şu soruyu gündeme getirebilir. Acaba İslam dini ve bu doğrultuda oluşan kültürle şekillenen bazı Doğu toplumlarında da Batı tarzında bir ütopya geleneğine yol açmış mıdır? Şayet böyle bir gelenek yeterince yer almıyorsa bunun nedenleri ne olabilir? Buna verilecek yanıtlardan biri, ütopya diyebileceğimiz bazı tutumların tarihsel süreçte bazı politik ve kültürel etkilerle oluştuğudur. Diğer bir yanıt ise ütopya geleneğinin Batıda gelişen tarzıyla toplumsal ve siyasal bir eleştiri ve başkaldırı anlamda oluşmadığıdır.

İslam kültürünün bazı renklerinde dünyayı ret ve ütopyacılık konusunda diğer dinlerle benzerlik bulunmaktadır. Özellikle Şia hareketi, var olana karşı tepkisel olarak sürekli bir "hayali", ideolojiye karşı da ütopyayı temsil etmektedir. Bu hayal ve ütopya, "Kayıp İmam ya da Mehdi'nin yeniden dönüşüyle bütün dünyada herkes tek inançta birleşecektir"⁹¹ şeklinde formülleşen bir inançla beslenir. Fakat Nasr, İslam'daki *Mehdilik* ve *Mücedditlik* inançlarını, tanrının, İslam dinini asıl görevine yöneltmek ve bozulmalardan korumak için var olduğunu, bu yenilenmenin, modern düşüncedeki sosyo-politik ve seküler ütopyacılık anlamında olmadığını

⁹⁰ Polak (1966). s. 294.

⁹¹ Andrea M. Farsakh (1995). "Sünni Halifelikle Şii İmamlığı Mukayesesi", *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, (Çev-Der.: K. Güleşyüz.). İst.: İnsan Yay, s.133. Gelecekte İslami birliğin, İslamın seküler planda nihai hedefi olduğu konusunda modern İslamcı düşünürler bunu "Tek Bir Rabbani, Ümmet", şeklinde dile getirirler, Bkz. Hasen H. El-Meydani (1992). *Tek Bir Rabbani Ümmet*, (Çev.: S. Aykut). İst.: Şule Yay.

vurgular.⁹² Burada aslında Nasr'ın üzerinde durduğu şey İslami inançtaki yenilenme ve dirilme, İslam'ın özüne dönme, Kur'an'ın ilkelerini hayata geçirme anlamındadır. Yani İslam'ın ideolojik ve siyasal bir tarzda günlük yaşamda yerini almasını kastetmektedir. Zaten son dönem modern *İslami Harekette yeniden diriliş*, ya da *öze dönüş* gibi sloganların altında yatan, İslami ütopya ya da ideoloji bunu amaçlamaktadır. Aslında gelecek olan *Mehdi* ya da *Kayıp İmam*, İslam şeriatının dünyaya hakim olmasıdır. *Müceddit(yenileyici)*ler ise bu düzeni yürüten, İslam birliğini sürdüren liderlerdir.⁹³ Bu noktada Nasr, İslamın özleminin seküler olmadığını vurgularken, dünyevi bir hakimiyet amaçlayan şia hareketinin ister istemez seküler bir hedefe yöneldiğini gözden kaçırmaktadır.

Ütopyanın sert, başkaldırcı ve Mannheim'in deyimiyle "ezilen grup psikolojisi ile hareket eden yüzünü kullanan diğer İslamcı yazar Ali Şeriatî ise Marksizmin diyalektik yöntemini kullanarak, günümüzde yaşanan çıkmazları Habil-Kabil mücadelesi olarak nitelendirir ve mücadelenin Kabil tarafının zaferiyle İslami tarihi sonlandırır. Burada Şeriatî İslami bir toplumsal kurtuluş imgesi yaratmaktadır.⁹⁴ Şeriatî bu betimlemesini, eski İran inanışından kaynaklanan, "kozmo-eskatolojik sistemin içinde yoğurur. Bu betimlemede, Tanrı Hüzmüzün dirilişi ile dünya çaresizlikten kurtulacak, ebedi barış hüküm sürecektir."⁹⁵ Ya da eski İran hikayesindeki Zerdüşt'ün öğretisine göre "yeryüzünün tarihi tanrı Ahura Mazda ile Kötü ruhun çekişmesinin tarihidir. Son devirde tanrı, kötülüğü temsil eden Kötü Ruh yok edecektir"⁹⁶ Şeriatî'nin bu inanışlardan etkilendiği kolayca görülmektedir. Şeriatî ve

⁹² Nasr (1994). s. 118.

⁹³ El- Mevdani (1992). ss. 40 - 103, 107./ Bu yöndeki diğer radikal İslamcı yazarların, konuyu işleyiş tarzları da dikkati çekicidir. El- Mevdudi'nin eserlerine baktığımızda: *İslam İnkılabının Yolu*(1995).(Çev.: M. Kudret). İst.: Bengisu ; (1967) *First Principles of Islamic State -İslamda Devlet Nizamı-*, İst.: Hilal Yay. ; (1965). *İslamda Hayat Nizamı*,(Çev.: İ. Düzen vd.) , İst.: Hilal Yay., ; (1991) *The Process of Islamic Revolution -İslam İnkılabının Süreci-*, veya Ali Şeriatî'nin, (1993). *Öze Dönüş*, (Çev.: H. Hatemi) İst. İşaret Yay. ; (1992). *Kur'an'a Bakış* (Çev.: A. Seyyidoğlu) Ank.: Fecr Yay., ; (1994). *İslam Ekonomisi* (Çev.: K. Çamurcu, İst.: Dünya Yay.) gibi eserleri, aslında İslami bir ütopyanın özlemini ve yolunu işaret ederler.

⁹⁴ Ayhan Yalçınkaya (1996). *Ali Şeriatî ve Bir İslam Ütopyasının Kuruluşu -Tartışma Metinleri-*, Ank.: Ank. Üni. S.B.F. Yay., s.3.

⁹⁵ Eliade (1994). s. 71-72.

benzeri bu tür radikal çıkışlar, aslında egemen dünya görüşlerine, moderniteye dahası Batı'ya karşı suçlayıcı bir *Üçüncü Dünya* tavrı olmaktan öteye geçememektedir.⁹⁷ Bu tür hareketleri ve düşünceleri Mannheim, kendi amaçları doğrultusunda toplumsal gerçekliği değiştirmeye yönelik ütopyik düşünceler olarak nitelendirir. Bu yaklaşıma göre Mannheim ezilen grubun zihniyetini ütopya olarak da nitelendirmektedir.; "Baskı altında olan gruplar, toplumun o andaki durumunun tahrip edilmesi veya değiştirilmesi düşüncesini bir saplantı haline getirirler."⁹⁸ Ayrıca bu ezilenlerin, olanı reddederek ütopya kapılma eğilimleri, Antik Çağdan başlayarak, semavi dinlerde Mesih ve Mehdi inancı, politik akımlarda Sosyalizm ve Marxizm'de sürekli olarak yeniden üretilmiş ya da yankılanmıştır.

Radikal İslamcı eleştirilerin temelinde yatan düzene yönelik isyan potansiyeli Şeriatı'nın keşfettiği yeni bir şey değildir. Ernst Bloch bunu, Marksist din yaklaşımının çerçevesini değiştirerek, resmi din dışındaki yeraltı yıkıcı dinin, olumlu bir şekli olarak daha önce dile getirmişti. Ona göre protest hareket formlarındaki din, ütopya bilincin en anlamlı formlarından, "umut ilkesi"nin en anlamlı ifadelerinden biridir.⁹⁹ Bloch, dinlerin protest yanlarının eleştirelliği, müminlerinin zulüm gördüğü düzene karşı bir umut olarak eskatolojik hesaplaşmayı bekleme gücüyle, özellikle Hristiyanlık ile devrim arasında özgün bir birlik olduğunu vurgulamıştır. Bloch'a göre bu durum paradoksal bir yaklaşımla dinin en büyük devrimci niteliğe bürünebileceğini göstergesidir. O bunu kendi ifadesiyle; "(...) en büyük ateist en büyük dindardan, en büyük dindar da en büyük ateistten oluşabilir" şeklinde tanımlar.¹⁰⁰

İslam inancında bu tür hareketleri genel İslam düşüncesi ya da topluluklarına yaymak gerçekçi olmayacaktır. Fakat İslam'ın temel

⁹⁶ *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, (1991). "Zerdüştlük" mad. İsty.: İnsan yay., ss. 314-15.

⁹⁷ Daryush Shayegan (1997). *Yaralı Bilinç - Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, (Çev.: H. Bayrı). İst.: Metis Yay., s. 91.

⁹⁸ Karl Mannheim(1983). "İdeoloji ve Ütopya", *Sosyoloji Yazıları I*, (Ed.: İhsan Sezal). Bursa: Uludağ Üni. Yay., s. 114.

⁹⁹ Löwy (1999). s. 50.

kaynaklarında ve kutsal kitabında mükemmel bir düzen ve cennet tasavvurları da buna benzer kurtuluş vaatleri ve mutluluk özlemlerini yansıtmaktadır. Fakat bütün bunlarla birlikte İslam kültürü ve bu kültürle yakından ilişki içinde olan Doğu toplumlarında batılı tarzda ütopya kültürü ve başkaldırı, eleştiri ve sorgulama anlamında ütöpik çıkışlara rastlamak (Şia hareketi dışında) oldukça zor olmaktadır. Bu anlamda ılımlı, sünni İslam kültürü doğrultusunda şekillenen Doğu düşüncesinde, Batıda olduğu tarzda gelişmiş bir ütopya geleneğine rastlamak mümkün değildir. Bunu yanında İslam kültürü dışında gelişen diğer Doğu toplumlarında da benzer bir kabullenmişlik ve teslimiyetçi ruhu bulmak mümkündür. Eski Çin ve Hint düşüncelerinde olduğu gibi, erdemli insan isyan etmeyen, boyun eğen bir tiptir. Kutsal metinlerin ana teması, daha çok bireysel etiği ve kişinin dünya üzerindeki ahlaksal konumunu yüceltmek yönünde oluşturulmuştur. Ütopyalarda vurgulanan "...refah bolluk, sağlık, servet ve benzeri dünyaya ilişkin arzular Hint düşüncesinde özellikle *Atharva-Veda* ve *Upanişadlar*'da çoğu kez aşağı görülen, horlanan "dünyalıklar" olarak dile getirilir."¹⁰¹ Çin düşüncesinde ise özellikle Konfüçyus'un ilkelerinde "dünyasal çalışmaların amacı, bireysel doğruluk, ekonomik güvenlik ve sakin bir toplum olmalıdır."¹⁰² Bu düşüncelerde, kaybedilen Altın Çağ, ancak bu ilkelere ve ahlak kurallarına göre yaşamakla elde edilebilir.

Batı toplumlarının deneyimlediği tarihi süreç içerisinde toplumsal kurumlarını oluşturamamış bu toplumlarda, *var olan düzene ve mevcut yönetime karşı eleştirel bir tutum anlamında* ütopyalara rastlamak oldukça güçtür. Bunun nedeni bu toplumların dinsel düşünce sisteminin baskısı altında olmalarıdır. Her ne kadar dinsel vaatlerde ütöpik motifler yer alsa da ütopya aslında dünyevi ve seküler bir toplumsal düşünce türüdür. Kumar'a göre Rönesans hümanizminin yarattığı bir şeydir. Her ne kadar Thomas More ve Francis Bacon dindar kişiler olsalar da bunların ütopyaları, ilke olarak insan

¹⁰⁰ Vincent Geoghegan, "Simon Ernst Bloch", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, London: Routledge(CD ROM).

¹⁰¹ C.A.Kadir (1990). "İslam Öncesi Hint Düşüncesi", *İslam Düşüncesi Tarihi*, (Ed. M.M. Şerif). İst.: İnsan Yay., s.34.

aklına olan inancın ortaya koyulmasıdır. Bu ütopyacılara diğer düşünürlerden farklılığı, *City of God* yerine, daha çok *City of Man* ile ilgili oluşları nedeniyledir.¹⁰³ Ortaçağ Hristiyan düşüncesi bu nedenle ütopya ürününe sahip değildir. Daha doğrusu ortaya koyduğu ürün ütopya değildir.¹⁰⁴ Buna karşın İsa'nın, "benim krallığım bu dünyada değildir" sözüne ütopik anlamlar da atfedilmektedir. Ayrıca dinsel düşüncede yer alan cennet kavramı ütopyaya yeryüzünde mükemmel bir ortam geliştirme yönünde bir katkı sağladığı da dikkatlerden uzak tutulmamaktadır. Dinsel düşünce yanında *Millennium* gibi yada antik dönem anlatıları ve diğer bir çok unsurun ütopyanın gelişmesinde büyük katkıya sahip olduğuna da yukarıda değinilmiştir. Ancak farklı kültürlerin Hristiyanlığa nazaran diğer dinlerin veya semavi kalmış inançların bu tonda ütopik ürünlere yer vermediği ya da bünyesinde barındırmadığı da bir gerçektir. Bu sınıflama içerisine tarihsel olarak çoğunlukla Doğu-İslam kültürünün egemen olduğu toplumlar da yer alır. Burada her şeyden önce Doğu-İslam geleneğinden kastımızın, Batılı olmayan ya da Batı'nın geçirdiği kültürel ve düşünsel evreleri yaşamamış olan toplumlar olduğunu belirtelim. Söz konusu toplumlar, var olan mevcut toplumsal yapıyı korumayı, istikrarı *fazilet* sayan toplumlardır.

Bunun yanında tarihsel süreçte Batı düşüncesiyle yakından etkileşim içinde olan bazı İslam filozoflarının ütopya tarzına, yine yukarıda sayılan ilkeler gözetilmek şartıyla, ilgi duydukları da(sınırlı ve sayılı da olsa) görülmüştür. Bunların en önemlileri, Farabi'nin Platon'un *Devlet* adlı eserini İslam kültürüne göre yeniden şerh etmesi olarak değerlendirilen *El-Medine't-Ül Fazıla(Erdemli Toplum)* isimli esri ve Şihabüddin Suhreverdi'nin *Na Kuce-Abad(Olmayan Ülke)* bu örneği oluşturmaktadır. Ancak bu son bahsedilen eserdeki yer, bu dünyada değildir. Bu nedenle Nasr, "Müslümanların, vahyin ilkeleri(Kur'an)ndan uzaklaştıkça, mükemmellikten uzaklaşacaklarını bildiren

¹⁰² Howard D. Didsbury(1990). "İslam Öncesi Çin Düşüncesi", *İslam Düşüncesi Tarihi*, İst.: İnsan Yay., s.73.

¹⁰³ Kumar(1991). 35.

¹⁰⁴ J.O.Hertzler(1965). *The History of Utopian Thought*, New York: Cooper Square Publishers, 121'den aktaran Kumar(1991). s. 35.

İslami bakış açısı, yakın zamanlara kadar Avrupa felsefesindeki ütopyacılığın İslam düşüncesinde filizlenmesini önlemiştir"¹⁰⁵ tespitinde bulunur.

Doğu-İslam geleneğinde ideolojik¹⁰⁶ anlamda devlete ya da mevcut yapıya yönelik bir kriz hareketi göstermek de zordur. Ütopyaları var olan sisteme yönelen bir kritik olarak düşündüğümüzde, bahsettiğimiz coğrafyada bu tarza en yakın olan Siyasetname, türünden, padişaha yönelik nasihatler içeren eserlere rastlamaktayız. Doğu geleneğinde siyaset felsefesiyle ilgili olan bu eserler daha çok devlette yönetimin başında bulunanları, "iyiliğe götürücü öğütlerle kutsamaya" yöneliktir. Bu eserler Yusuf Has Hacıp'in *Kutat-gu Bilig*, Nizamülmülk'ün *Siyasetname*, Keykavus'un *Kabusname*, Koçi Bey Risalesi ve Vezir Lütü Paşa'nın *Asafname - Devlet Adamlarına Öğütler*-si¹⁰⁷ gibi örneklerden oluşmaktadır. Bu eserlerde her şeyden önce "teb'a padişaha karşı mutlak itaat, mal, can ve hatta ırz fedakarlığı ile bağlı"¹⁰⁸ olduğu vurgulandıktan sonra asıl amacı olan, doğru devlet adamının ve adil devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği noktasında devlet adamlarına nasihatlere geniş yer verilir. Bu nedenle bu toplumlarda Batılı anlamda ütopik çıkışlar beklemek olanaksız olmaktadır.¹⁰⁹ Doğu kültürlerinde bu tür eleştiriler, eleştirilmesi gereken hayatın yeniden düzeltilmesi için, daha çok geçmiş iyi zamanlara dönülmesinin düşünmesi şeklinde olagelmıştır. Bu Oskay'a göre realite ile temasını yitirmiş bir "hastanın" uslamlamasıdır. Verili durumu anlamayı,

¹⁰⁵ S. Hüseyin Nasr (1987). *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, (Çev.: S.Ş. Barkçın-H. Arslan). İst.: İnsan Yay., s. 118.

¹⁰⁶ Bu noktada Şerif Mardin ;Eski kültürlerde bugünkü ideoloji anlayışına benzer bir şekilde insanlara belirli bir "toplum görüşü" sağlayan sistematik "toplum haritaları" olduğundan bahsetmektedir. Bu anlamdaki bir İslami kültürü de bir dereceye kadar dini kitaplarla şekillenen bir siyasi eğitim olarak görmektedir. Bu eserleri, devlete karşı belirli tutumları yerleştirmeyi amaçlayan yapıtlar olarak gösterir. Bkz. Şerif Mardin (1992). *İdeoloji*, İst.: İletişim, ss. 122-23.

¹⁰⁷ Vezir Lütü (1977) *Asafname - Devlet Adamlarına Öğütler* ,Ank.: Yurt Ocağı Yay.

¹⁰⁸ Şerif Mardin (1992). *İdeoloji*, İst.: İletişim, s. 123.

¹⁰⁹ Buna karşın Osmanlı devletinin son dönemlerinde özellikle Batı yaklaşmanın başladığı dönemlerde Batının felsefi, siyasi ve edebi etkisiyle ütopya tarzına bir yakınlıktan söz edebiliriz. Bunun en belirgin örneği, Türk Edebiyat tarihinde Telemaque adlı Fransızca ütopyanın ilk çeviri roman olması rastlantı değildir. Hatta bu ütopya ile etkilenen dönemin aydınları Tanzir-i Telemak adıyla benzer bir ütopya yazarak dönemin devlet adamlarını ve

işleyişini ve oluşumunu kavramayı, sonra da yeniden kurmayı başarabilecek eleştirel bir uslamlama değildir.¹¹⁰ Sadece geriye yönsemeci olarak, yaşanmakta olan bozuk durumu, bozulma öncesindeki iyi durumla karşılaştırmaktır. Ayrıca bu tutum, "her geçen gün"ün gittikçe kötüleştiği, anlayışını yaratmaktadır. Bundan dolayı Geleneksel yapıların hakim olduğu uygarlığın insanları ideal bir dünya tasavvur edemez. Ona göre ideal olan ileride değil geride kalmıştır.¹¹¹ Geleneksel İslam kültüründen de kaynaklanan bu tutumda İslam toplumu için "en beter şey" olarak yasaklanmış olan yenilik yapma (Bid'at) fikri, ileriye dönük yeniden yapılanma yerine, ilk İslamın altın çağında örnek modeller aramaktadır. Bu düşünceye göre İslam masumdur, yozlaşmış olan müslümanlardır. İslam tersten giydirilmiş bir kürktür, tersyüz edin herşey yoluna girecektir.¹¹²

Diğer tarafa Hertzler, *Ütopik Düşünce Tarihi* (The History of Utopian Thought) adlı eserinde ütopya düşüncesinin babaları olarak ilk Musevi, İbrani peygamberlerini gösterir. Ona göre, M. Ö. 8. yüzyıl ortalarında yaşayan Amos peygamber ile önceki peygamberler ve Babil'e sürülmesinden sonraki İsrail peygamberlerinin toplumsal mimari ve eleştiride Platon kadar olmasa da ondan aşağı kalmamışlardır.¹¹³ Fakat her ne kadar dinsel hareketlerin insana sunduğu bu mükemmelliği arzulayan, iyi olanı ve kusursuz bir düzeni istemesine onu aramasına iten bu tür etkileri ve mükemmellik betimlemeleri tarihin her safhasında her zaman aynı şekilde etkin olamamıştır. Aynı dinin üyeleri olan çoğu toplumlarda dinin bu tür etkileri, dinin dünya hayatını düzenleyen ve mutluluk getiren kurtarıcı bir ideoloji olarak siyasallaştırılması şeklinde farklı boyutlara taşındığı gibi bazen da, genelde olduğu gibi, öteki dünyaya havale edilmiştir. Farklı tarihsel kesitlerde farklı algılamaların oluşu genellikle Doğu-İslam kültürüne sahip toplumlarda dünyevi bir mücadele ve

yönetimini eleştiri yöntemi olarak kullanılmıştır. (Bkz. Mehmet Kaplan (1948). "Tanzir-i Telemak", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt. III, S. 1-2, ss. 1-20.)

¹¹⁰ Ünsal Oskay (1993). "Ütopyan Düşünce ile Distopyan Düşünce", *Varlık*, S. 1025, s. 7.

¹¹¹ Cemil Meriç (1993). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İst.: İletişim, s. 211.

¹¹² Shayegan (1997). ss. 60-61.

¹¹³ Hertzler (1965). S. 38.

ilerlemenin aracı değil, eskiye ya da kıyametteki cennete duyulan özlemin bir tesellisi şekline bürünmüştür.

2.2. Ütopyanın Tarihsel Süreçte Gelişimi

İnsanın mükemmel olana özlemini yansıtan, doğal durum ya da dinsel betimlemelerden kaynaklanan, geleceğe yönelik mutlu ve refah bir yaşam düşü olan ütopya eğilimi, insanın var olduğu andan bu güne kadar sürmekte olan hem insan doğasıyla ilgili bir eğilim hem de bu doğal eğilimden kaynaklanan kültürel bir birikimdir. Bu çerçevede oluşan kültür de, bu birikimden kaynaklanan etkilenen ya da ilişki içinde olan evrensel kültürdür. Bu nedenle ütopyaya kültürel ve dinsel açıdan kaynaklık eden ve mükemmellik arayışını yansıtan mitleri, dinsel öyküleri ve çeşitli efsaneleri bu anlamda ütopyanın tarihsel gelişim süreci içinde ele almak mümkündür. Bugünkü tanımlamalar doğrultusunda, tüm kötülüklerden arınmış mükemmel bir toplum tasarısı anlamında sistematik bir ütopya tanımına uygun olarak her ne kadar Grek düşüncesinin ütopya düşüncesi ve ütopyaların oluşması üzerinde önemli etkisi varsa da diğer kültürlerin özellikle dinlerin önemli katkısı söz konusudur. Diğer kültürlerden kastedilen şey özellikle ilk dönem mitleri ve Altın Çağ efsanesidir. İlk dönem mitlerinden özellikle Gılgamış Destanı ve benzer kültürel anlatılardır.

Örneğin, *Gılgamış(Gilgamesh) Destanı* bir mit olması yanında özünde ütopik motifler taşır. M.Ö. 3. Binyıl dolaylarında Sümer kaynaklarına dayanan bu efsanenin Akat, Hitit, versiyonları bulunduğu gibi Homeros'un *Odyseia*'sının da ön örneğini oluşturur niteliktedir.¹¹⁴

Destanın kahramanı Gılgameş kendisine sevgisi karşılığında vaat edilen bolluk ülkesini reddederek bir çok canavarlar ile savaşarak ulaşılması imkansız olan bir hayal peşinde koşar. Bu hayali ise ebedi gençlik ve ölümsüzlük otudur. O otu tam bulduğu sırada yılanı kaptırır. Tanrıça *İştär*'ın *Gılgamış*'e vaat ettiği cennet şöyledir ¹¹⁵:

¹¹⁴ Alaattin Şenel (1986). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ank.: Teori, s. 84.

¹¹⁵ *Gılgamış Destanı*, (İng. Çev.:S. Kutlu-T. Duralı). İst.: Hürriyet Yay., s. 90.

Sana tekerlekleri altından mahmuzları bakırdan geri kalan bölümleri ise altından ve lacivert taşlardan yapılmış bir savaş arabası donatacağım. Yine sana yük katırı olarak kullanabileceğin fırtına cinleri sağlayacağım. Sedir tahtası kokan evimize girdiğinde eşik de taht da ayaklarını öpecek. Krallar, hükümdarlar, şehzadeler önünde eğilip dağlardan ve ovalardan sana haraç getirecekler. Maryaların ikiz kuzulayacak. Keçilerin üçüz çıkaracak. (...)

Bunun yanında ilk dönem Grek düşüncesinde yer alan ünlü mitlerde de insanın mükemmel olana duyduğu özlem ve isteğine örnek olacak anlatılara rastlamak mümkündür. Batı düşüncesinde "Altın Çağ" miti, İnsanın mutlu bir düzende yaşadığı ve buna olan özlemini dile getiren Hesiodos'un (M.Ö. 8. yy.) İşler ve Günler (Works and Days)'de işlenen mükemmel toplum betimlemeleridir ki burada *Altın Çağ*'ı şu sözlerle anlatır:

Ölümlü insanların soyunu altından yaptılar
İlkönce olimpos'ta konakları olan tanrılar
Bunlar Kronos çağındaydılar
Tanrılar gibi yaşıyorlardı kaygısızdı yürekleri
Uzak meşakkatlerden, acılardan; ne de kötü yaşlılık
Buluyordu onları, yıpranmadan hiç kolları bacakları
Neşeleniyorlardı şölenlerinde, bütün kötülüklerden ayrı
Ölüyorlardı uyku bastırmış gibi; bütün iyi şeyler
onlarındı meyve veriyordu bereketli toprak
Kendi kendide, çeşitli ve bol, seve seve
Bakıyorlardı rahatça işlerine her türlü bolluk içinde
Çoktu koyunları, bahtlı tanrılar seviyordu onları."¹¹⁶

Altın Çağ'ın özelliklerini anlatan bu ilk dönem efsanesinde barış özgürlük, bolluk, ölümsüzlük, gibi insanoğlunun öteden beri güçlü özlemleri dile getirilir. Bu efsanede insanlık tarihi dört döneme ayrılır: İlk dönem "Altın Çağ"dır. Gümüş ve Bronz Çağlardan sonra Hesiodos'un içinde yaşadığı Demir Çağı, bencilliğin ön planda olduğu çağdır. Bu döneme ait mitolojik anlatılarda, kutsal hikayelerde yer alan kayıp ülke, masal adaları benzeri düşsel yerler daha sonra oluşturulan ütopyalara form açısından da kaynaklık eder. Örneğin Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sındaki ölüm şekli bile Altın Çağ efsanesindeki ölüm tarzıdır. Altın Çağ efsanesinde olduğu gibi *Cesur Yeni Dünya*'da da hastalar ve yaşlılar acı

¹¹⁶ Hesiodos,(1949) *İşler*, (Çev.: S. Yakup Baydur)İst.: M.E.B.yay. s. 7. ; Sabahattin Eyüboğlu- Azra Erhat (1991). "İşler ve Günler". *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Ank.: T.Tarih Kurumu Yay., s. 146.

çekmeden ve her şeyi tamamen unutarak Soma adlı uyuşturucuyla ölürlür.¹¹⁷ Hatta Platon *Devlet*'ten önce *Kritias*'da kayıp *Atlantis* uygarlığından bahseder. Platon, *Atlantis* masalında her yönüyle sağlam, güçlü güzel bir toplum düzenini çizmesi, *Devlet*'te anlattığı örnek toplum düzenini hiç değilse tarihin geçmiş bir döneminde gerçekleşmiş gibi göstererek, böylece "örnek toplum ülküsünü" tarihsel bir temele oturtmak ister.¹¹⁸ Ayrıca yazınsal alanda bu mitsel yaşamın anlatımı 18. Yüzyılın sonuna kadar pastoral edebiyatın özünü oluşturmuştur. Bu temalar Sir Philip Sidney'in *The Arcadia*(1590) adlı romanı gibi örneklerde Grek ve Romen şairlerinden alınan pasajlar önemli yer tutar.

Bütün bunların yanında "Altın Çağ" mitinin dünya çapında yaygınlığının bir göstergesi olarak Çin efsanesi *Krita Yuga*¹¹⁹ ve Hindu efsanesi *Mahabharata* en bilinenleridir.¹²⁰

Krita Yuga, bütün insanların orada azizler gibi yaşadığı bir bölgedir. Orada tanrılar ve şeytanlar yoktur. İnsanlar alış veriş yapmazlar ve zengin ve fakir yoktur. Orada yaşayan insanlar için dünyevi isteklerden vazgeçebilme erdemli bir davranıştır.¹²¹

Bütün bu tarihsel süreç içerisinde ele alınan kültürel süreçteki ütopyanın mitsel ve dinsel kökenli oluşum süreci yanında ütopyanın edebi ve siyasi bir tür ya da toplum felsefesi olarak gelişmesinde Antik dönem Yunan felsefi çalışmasının Özellikle de Platon'un *Devlet* adlı mükemmel toplum tasarısı önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle ütopya tarzının gelişimi ve teknik anlamda ideal ve yetkin bir toplum yaratma düşü, yaygın görüşe göre Platon'un *Devlet* eseriyle başlar. Platon'un, bilerek ve farkında olarak geliştirdiği *Devlet* adlı çalışması, düşsel ve hayali bir toplum

¹¹⁷ Güliden Ertuğrul (1977). *Aldous Huxley'in Ütopik Dünyası*, Erzurum: A.Üni. Basımevi, s.4.

¹¹⁸ Levis Mumford (1965) "Utopia, the City and Machine", *Daedalus*, Vol., 94, No. 2, s. 273.

¹¹⁹ Kumar(1991). s. 4.

¹²⁰ Bu konuda bilgi için bkz. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (1991). "Hinduizm" ve "Hint Düşüncesi" maddeleri, İst.: İnsan Yay., C. 2, ss. 97-103.

tasarısıdır. Bu nedenle müstakil bir ütopya tarzının ilk örneği olarak kabul edilir. Bu dönemde ütopya tarzı eser sadece Platon'un *Devlet* adlı eseri değildir elbet. Bir çok filozof eşitlikçi bir anlayış ya da bolluk ve refahı öne çıkaran Plutarch'ın *Life of Lycurgus*'u gibi eserler bilinmeyen yerlerde hayal edilen bu düzenin hikayelerini oluşturur. Fakat *Devlet*'te bir toplum sistematik ve bütünsel olarak düşünülmüştür.

Platon eserinde, filozof kralın yönetiminde olan, insanları tam anlamıyla erdemli kılacak biçimde yönetilen bir site kurulmasını öneriyordu. Platon bununla hem Atina yönetiminin yozlaşmasına karşı çıkarken aynı zamanda, kendisini sitenin mutluluğuna adanmış seçkin insanlardan oluşan, bir grup aristokratın yönettiği bir düzen kurmak istiyordu. Eser daha sonra yazılacaklar için temel bir örnek oluşturacaktır.

Platon'dan sonra Thomas More'a kadar geçen sürede yaşanan dönemde ütopycı düşüncenin yerini daha çok dinsel ağırlıklı geleceğe ait bir "altın çağ" özlemiyle ilgili veya "Mesih"çi kurtuluş günü beklentisini içeren düşünce tarzı almıştır. Atik dönem ile Rönesans arasında geçen bu uzun yüzyıllarda ütopycı hayal alanının dinsel esinlenmelerle yer değiştirdiği de düşünülebilir. Antik dönemde ütopycalar, (*Devlet* daha farklı bir yapıda olmakla birlikte) daha çok geçmişteki bir Altın Çağ düzenine özlem üzerinde durmuştur.

15. Yüzyılla birlikte Avrupalı gezgin ve misyonerlerin dünyaya açılması, arkasından Rönesans ve Reform hareketleri, feodalitenin çözülüşü ve burjuvazinin yükselişi ile aydınlanma dönemi, ütopycı görüşlerin ikinci dönemini ya da başka bir deyişle modern ütopycaların ilk çağlarını oluşturur. Bu dönem Thomas More'dan günümüze kadar gelişmelerle sürer. Jean Valentin Andrae *Reipublicae Christiaopolitanae*'i (1619), Francis Bacon *New Atlantis*'i (1627), ardından Campanella *The City of Sun*'ı(1623) Samuel Gott Nova Solyma'yı (1648) ve James Harrington *Oceana*'yı(1656) yazar.

¹²¹ R. Heinberg (1989). *Memories and Visions of Paradise: Exploring the Universal Myth of the Golden Age*, Los Angeles: Jeremy P. Tarcher, s. 50'den aktaran Kumar(1991). s. 4.

18. yüzyılda ütopya yazımında Fransızlar dikkati çekmektedir. Bu dönem ütopiyalarının komünüteryan etkisi Fransız Devrimi sonrası yazılan ütopyları etkilemiştir. Bu yüzyıl Fransız edebiyatında ütopya türünün atağa kalktığı bir dönemdir. Özellikle ülkemizde de tanınan ve edebiyat tarihimizde ilk çeviri roman olan Fenelon'un *Telemak* adlı eseri (*Telemaque*- 1699) ilk Fransız ütopylarındandır. Bunun ardından Voltaire'in *Candide* (1758), L. S. Mercier'in *2440 Yılı* (1770) gibi önemli eserler Batıda ütopyların gelişmesinin örnekleridir. İlk dönemlere oranla giderek daha çok fantastik serüven, yolculuk anlatıları da ütöpic eserler içine karışarak ütopylar değişik boyutlara doğru uzanmıştır. Bu dönemde İngiliz edebiyatında Swift'in *Gulliver'in Yolculukları* en belirgin örneklerini oluşturur.

Fransız Devrimi'nden sonraki dönemde ütopylar yazınsal nitelikleri yanında toplumsal boyutlarıyla da dikkati çekmeye başladılar. Değişen toplumsal koşullar ve çalışma yaşam koşulları, endüstri alanında yaşanan devrimler yeni hayallere, yeni toplumsal ideallerin oluşmasına zemin hazırlamaktaydı. Özellikle Sanayi Devrimi'nin ortaya çıktığı toplumda teknik alanda büyük atılımlar olurken ortaya çıkan toplumsal eşitsizliğin etkisiyle 19 yüzyılda Robert Owen (1771-1858) ütopyasını uygulamaya bile koyulur. Saint-Simon(1780-1825) Charles Fourier (1772-1837) ve Etienne Cabet(1788-1856) gibi ütopycılar da daha iyi bir dünya için ütopylarını oluştururlar. Bunlar aynı zamanda "*ütopycı sosyalizm*"in temsilcileridir.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ütopycı düşünce daha çok karşı ütopya türüne yönelir. Samuel Butler (1835-1902), E.M. Foster(*Makinanın Sonu*), Anthony Burgess (*Otomatik Portakal*), Owen Gregory (*Üstün Devlet: Meccania*) gibi ütopycılar, Yevgeni Zamyatin'in *Biz'inin* (Mıy- We) Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya'sının*(1932), George Orwell'in *1984*'ünün habercisidir. Öte yandan kurgu- bilim ütopya yazınıını etkileyerek dünya dışı kurgusal gezegenlere kadar işi götürürler.¹²² Okyanusların bilinmez bir tehlike alanı olmaktan çıkıp, deniz kazaları, batık gemi maceraları gibi ıssız ada serüvenleri 18. yüzyıldan bu yana hızla azalınca ve her yeri keşfedilip esrarlı

¹²² Server Tanilli(1997). *Yaratıcı Aklın Sentezi -felsefeye giriş-*, İst.: Adam Yay. , s. 385.

yer olmaktan çıkınca günümüz insanının serüven özlemi de, uzay sonsuzluğu gibi, başka alanla kaymıştır. İnsanın bu serüven özlemi ise ütopya türünde "bilim-kurgu" gibi bir eğilimi geliştirmiştir.¹²³

Artık ütopyalar günümüzde bütünsellik anlayışından da uzaklaşarak, kadın, çevre, gibi klasik ütopyalarda ihmal edilen noktalara yöneldiklerini görmekteyiz. Bu nedenle günümüzde, Feminist ütopyalar Ekolojik ve çevreci akımların *Ekotopyaları* bu yeni yaklaşımın en belirgin örneklerindendir. Marksist düşünce içerisinde ütopyanın yenilenmesinin gerektiği düşüncesi son dönem Neo-Marksist düşüncede önemli bir yer tutmaktadır. Bu, ütopya ile Marksizm arasındaki bağı yeniden canlandırma çabası olarak görülebilir. Özellikle son dönem sosyalist, feminist ve çevreci hareket, var olan düzene karşı duyduğu hoşnutsuzluğunu, ütopyanın sadece bir ümit değil, aynı zamanda radikal değişim alternatifleri sunan işlevselliğinde çözmeyi amaçlamaktadır.

Bunların yanında yeni ütopyalarda, yeni kavramsallaştırmalara da rastlayabiliriz. Tofler'in *Üçüncü Dalga Toplumu* diye adlandırdığı toplumun, yeni bir tanımlamaya göre *Practopia* (Pratopya) denilebilecek bir model olduğunu görmekteyiz.¹²⁴ Practopia, olası tüm dünyaların ne en iyisi ne en kötüsüdür. Ancak var olan dünya ile karşılaştırıldığında hem pratik hem daha tercih edilebilir olanıdır. Bunun yanında sanayi sonrası dönemde toplumsal çelişkileri ortadan kaldırmaya yönelik diğer bir deneme de Andre Gorz'un *Olası Bir İkili Toplum Ütopyası* adlı çalışmasıyla ortaya atılan yeni bir yaklaşımdır. Enformasyon çağı da denilen günümüzün ütopya türleri arasında, bilgisayar ve iletişimi simgeleyen "*Kompütopya*" vizyonu yirmibirinci yüzyılın enformasyon toplumuna ilişkin bir ütopya önerisidir. *Kompütopya*, bilgisayar -iletişim teknolojisi ile merkezileşmiş politika ve yönetim olmaksızın işlerin yürütülmesini olanaklı kılan, kas gücüyle çalışmaktan

¹²³ Göktürk (1982). s. 100.

¹²⁴ Frankel (1991). s. 32-33.

otomasyon sayesinde kurtulmuş, işleyiş ilkesi tamamen farklı olan, bireyler toplumu olarak önerilen bir ütopya türüdür.¹²⁵

2.2.1. Ütopyanın Siyasal Alanla İlişkisi

Ütopya, kendi başına edebi bir tür olmasına karşın, aynı zamanda amaçsal olarak da toplumsal ve politik bir araçtır. Ütopya ile bizim arzu ve yönelimlerimiz anlamlandırılır ya da kurgulanır. Belki de ütopyanın diğer yazınsal türlerden önemli bir farkı, ütopyanın yazınsal tarzda direkt ortaya konulan ya da ima edilen politik bir vurgu yapma zorunda olmasıdır. Ütopya, herhangi bir düşünce sürecine uyarlanabilir. Bu kelime gücünü direkt olarak gerçeklikten değil, kendi yarattığı düşsel gerçeklik kavramından alır. Sosyolojik olarak baktığımızda ideoloji ve ütopya gibi zihinsel yapılar genelde iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Var olan toplumsal yapıyı, gerçekliği desteklemek ve güçlendirmek ya da üzerini cilalamak için bir girişimse “ideolojik”tir. Var olan gerçekliği, ideal olan gerçekliğin amaçları doğrultusunda değiştirmek ya da ona uydurmak için bir değişim arzulanıyorsa bu durumda bu tutum “ütopik” nitelmesini almaktadır. Aslında ideoloji ile ütopya arasında en belirgin farklılık, ütopyanın kendisini “ütopya” olarak tanımasıdır. Bundan dolayı da ütopya ideolojiden hem otokontrol hem de özeleştirici açısından daha avantajlı bir konuma yükselmektedir. Her ne kadar bir ideolojinin özeleştirisi başka bir ideoloji olsa da bu ideolojik çeşitlilik her zaman yapıcı olmayabilir. Yapıcı, bütünleştirici olmayanlar ise ütopya olarak nitelenebilirler. Ütopyalarda belirli bir temadaki sürekliliğe rağmen bu terimlerin her birinin ardına taban tabana zıt projeleri yerleştirmek mümkündür. Başka bir dünya başka bir ütopya tahayyül etmek mümkündür. Ütopyanın bu işlevsel çeşitlenmeli seçeneği ideolojilerdekilerle, değişik ideolojik yaklaşımlarla paralellik arz eder. Bu noktada Paul Ricour, ideolojilerin baştan çıkarıcı yorumlarına, salt çarpıtma ve başka türlü gösterme cinsinden yorumlarına direndiğimiz kadar “aynı şekilde ütopya kavramının da

¹²⁵ Marshall McLuhan bu “teknotronik” ütopyacılık çizgisinin ilk ve en önemli ismidir. McLuhan’a göre elektronik teknoloji, insanlığın ilksel organik bütünlüğünün onarılabileceği bir araçtır. (Kumar, 1999, s. 50.)

salt patolojik ifadeler temelinde inşa edilmesine de direnmek zorundayız”¹²⁶ diyerek aslında bir noktada ideoloji ile ütopya arasındaki farktan değil de exzantirik bir kutupsallıktan, biri biriyle eşzamanlı olarak gidip gelen paralellikten bahseder : Ütopya içinde ailenin, tüketimin, hükümetin dinin ve benzeri şeylerin ne olduğunu köklü bir şekilde yeniden düşündüğümüz iklimdir. O nedenle ütopya, en yalın özünde bir toplumsal bütünleştirme işlevi olarak tanımlayabileceğimiz ideoloji(daha gelişmiş tarihsel anlamıyla ideolojiyi verili bir otorite sistemini meşrulaştırma aracı olarak tanımlamıştık) kavramıyla birebir paydaş ve ideolojinin tamamlayıcı parçası olarak görünür. Bu anlamıyla ütopyalar şu veya bu zamanda ailedeki, ekonomik, politik ve dinsel yaşamdaki iktidarın işletilmesine dair “başka” yollar önerir. Bu “başka” yol yukarıda değindiğim gibi taban tabana zıt şeyler anlamına gelebilir. Daha akılcı veya daha etik bir otorite anlamına gelebilir. Bu ütopyanın aynı zamanda temel bir yeteneği olan iktidarın paradokslarıyla uğraşma yetisine tanıklık eder.¹²⁷

Ütopyalar toplumsal düzen varlığının (statükonun) temellerini sarsmak için ideolojiler gibi bir yönelime sahiptir. Var olan ideolojilerin en azından bakış açısına sahiptir. Bu nedenle ütopyacı düşünce sürekli gerçekleştirilemez bir yapıda görülür, ya da egemen ideolojiler tarafından bu böyle gösterilir. Popper’ın önemle vurguladığı ve üzerinde durduğu nokta olan kurumsal iyileştirme düşüncesinin temelinde de “rasyonel” olma yatar. Bu değerlendirmede eşitlikçi ve insani bir amaç vardır. Bu nedenle bu tür ideolojik çarpıtmalar rasyonel bir temele oturmazlar. Çağdaş toplumlar insan aslında bencillik üzerine yetiştirilmektedir. “rekabet” ruhu canlı tutulmakta, insana yaşam için “savaş” a girmesi öğretilmemiş midir? Bu noktadan itibaren insanlar “öne geçme” başarısı elde etmek için birbirlerine ihanet etmeden başka araca sahip olmadılar. Bütün bunlar insanın bencillik üzerine ayarlanmış bir toplumsal rejimde yaşamasından ileri gelmektedir.

¹²⁶ Paul Ricoeur (1999). “Söylem ve eylemde tahayyül gücü”, *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek*, Der.: G. Robinson-J. Rundell, (Çev.: E. Başer). s. 188.

¹²⁷ Ricoeur (1999). ss. 189-191.

Bunun görünüşteki rasyonelliği, “rasyonelleştirme”den başka bir şey değildir.¹²⁸

Ütopyaların, ideolojiye karşı alternatif tarihsel bir değerlendirmesi Karl Mannheim’ın *İdeology and Utopia* adlı çalışmasında yer alır. Orada ütopyacılık toplumsal değişime yönelik entelektüel bir yönelim olduğu ortaya konulur. Ütopyacılık, gerçekliğe zıt bir oluş içinde, var olana, yürürlükte olana karşı tepkisel bir ruh yapısıdır. Mannheim bu anlamda ütopyayı, ideoloji ile karşılaştırarak bu sonuca ulaşır.¹²⁹

Ütopyanın siyasal alanda eleştirisi ilk olarak Aristo ile başlar. Bugün hem Marxçı hem de Liberal yaklaşımda ütopyacı tutuma karşı, “gerçekçi olmamak”, “insan doğasına ters”, veya “aşırı idealist” olmakla suçlama sürmektedir. Bunlara karşı ütopyacı yaklaşıma, herhangi pozitif bir toplumsal değişimin özüne ait olan bir anlayış ya da insanın bir özelliği olarak yaklaşımlar da söz konusudur. 1920’lerin sonunda Karl Mannheim, ütopyacılığı, insan zihninin temel iki yapısından biri olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye ütopya ve ideoloji kavramlarına politik bir söylem olarak yeni bir anlam yüklemiş olmaktadır. Mannheim bunu yaparken ütopya ile ideoloji kavramlarını olumsuz anlamlarından kurtarmak ve belli grupların dünyaya bakış ve yorumlayış tavırları ya da yaşamı anlama yöntemleri şeklinde, bu iki kavramı yeniden kurgulamayı amaçlamıştır.¹³⁰ Mannheim’a göre ütopya ile ideolojiyi karşıt iki kavram olarak düşünmekten çok onları bir yelpazenin parçaları olarak düşünmek gerekir. Bunlar bir amaca doğru ilerlerler. Bu nedenle tarihin bir safhasında ütopya olan düşünceler sonradan ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Mannheim’e göre sistemin yapısıyla uyum halinde olmalarına rağmen o sistemin içinden çıkan fikirler iki çeşittir. İdeoloji ve ütopya. İdeoloji, vaat ettiklerini bütünüyle pratikte ortaya çıkaramazlar. Fakat ütopya içinde bulunduğu toplumsal realiteyi değiştirmeye

¹²⁸ Vexliard (1967). s. 78.

¹²⁹ Kenyon (1989). ss. 19-20.

¹³⁰ L. T. Sargent (1998). “Utopianism”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, London and New York: Routledge (CD ROM)

çalışır.¹³¹ Bu yönüyle ütopya ile ideolojinin aynı amaca hizmet ettiğini savunan Foucault'ya göre, ütopyacı değerler, yalnızca mevcut tahakküm biçimlerinin genişletilmesine hizmet eden bir hiledir. "Başka bir sistem hayal etmek, mevcut sisteme katılmamızı genişletmek demektir."¹³²

İdeoloji ile ütopyanın sınırı, "ideal" olan ile "varsayılan gerçek" arasındaki sınıra benzetilmektedir. Bu iki bölge arasında dinsel ve mitsel kavramların oluşturduğu "öteki yer"i ideoloji yok sayarak, ilerleme, bilim ve zenginlik gibi büyük söylemlerle işlemeye çalışır.¹³³

Mannheim, ideoloji ile ütopyayı birbirinden ayırmanın zorluğuna işaret ederek; belirli egemen bir sınıfın karşısına çıkan fikirleri, o sınıf, çok zaman uygulanması imkansız fikirler olarak görecektir. Bundan dolayı geçmişte egemen sınıflar, kendi düzenlerini ortadan kaldırmaya yönelik fikirleri "ütopya" olarak olumsuz bir nitelemeye yönelmişlerdir. Buna karşılık egemen sınıfa karşı yönelen fikirleri, ütopyacı yaklaşım uygulanabilir olarak görür. Bu değerlendirmenin hangisinin "doğru" olduğu, görüş açısına göre değişmektedir: Yükseliş halinde olan Burjuvazinin ütopyası "Hürriyet" idealiydi. Bu düşünce kısmen gerçek bir ütopyanın özelliklerini gösteriyordu. Bugün bu ütopyanın nasıl gerçekleştiğini görmekteyiz. Fakat aynı zamanda o dönemde feodal topluma karşı yürütülen bu mücadelenin, ütöpik yönü yanında nasıl ideolojik unsurlar da içerdiğini de anlıyoruz.¹³⁴

Eleştirel toplumsal teorilerin ayırt edici özelliklerinden biri, ütopyacı spekülasyonlardan ayrı ele alınmalarıdır. Marcuse'e göre ise ütöpik beklentiler, ileri kapitalizm ve sosyalizmin teknik güçlerinde doğal olarak yer almaktadır. Bu güçlerin rasyonel kullanımı geniş ölçekte dünya üzerinde yokluğu ve eşitsizliği kaldıracak ve öngörülebilir bir gelecekte ekonomik ve

¹³¹ Mannheim (1966). s. 194.

¹³² M. Foucault (1977). *Language, Counter-Memory, Practice*, Ithaca: Cornell Uni. Press. s. 230'dan nakleden: S. Best- D. Kellner (1998). *Postmodern Teori*, (Çev.: M.Küçük). s. 349.

¹³³ John B. Thompson (1982). "Ideology and the Social Imaginary", *Theory and Society*, Vol. 11, No.5, s.667.

¹³⁴ Mannheim(1966). s. 211.

toplumsal eşitlik sağlanacağı inancı vardır. Fakat bu güçlerin ne rasyonel kullanımı ne de teknolojik aygıtları, baskı ve istismardan kendisini arındıramamıştır.¹³⁵ Bütün politik felsefeler, egemenlik, genel eğilim, güç dağılımı, kamu oyu, halkın yararı kurgularıyla ilişki içindedir. Bu nedenle kurgulama anlamında ütopya, bütün politik teorilerde yer aldığı görülmektedir.¹³⁶

Aslında, temelde toplumsal ahengi kurmak amacıyla ortaya atılan düşünce sistemleri olan doktrin anlamındaki toplumsal öğretilerin bir çeşit insanlara mutlu bir yaşam vaat ettikleri ortadadır. Yani her toplumsal öğreti çeşitli sızlanmaların kaynağı olan kurulu düzeni değiştirmek, ona yeniden biçim vermek isteyeceğine göre toplumun ilerde alacağı ideal durumu dile getirir. Bu bakımdan her toplumsal öğreti bir çeşit "Utopia"dır. Sonuçta ütopyaları oluşturanlar uydurdukları masalın gerçekleşeceğine inanan, hatta bunu gerçekleştirmeye girişen Platon gibi ütopyacılara da olmuştur. Burada belirtilmek istenen nokta her toplumsal öğretinin ütopik bir yönünün olduğu gerçeğidir. Hatta biraz daha ileri giderek her toplumsal öğreti *ilkece* bir ütopyadır. Buradaki sorun ütopyanın bir masal oluşundan çok, kendisinin bir masal olduğunu, bilimsel olma kılığında gizleyen bazı öğretilerdir. Bir masal ne kadar gerçekmiş gibi anlatılırsa, 'gerçekleşme şansı' o derece artar. Toplumsal öğretilerin masal olan yönlerini gizlemeye çalışmaları, başka bir deyimle 'bilimsel bir kılık'la karşımıza çıkmak istemeleri, herkes tarafından kolaylıkla benimsenip gerçekleşme şanslarını artırmak içindir.¹³⁷

Toplumsal-siyasal öğretilerin, daha genel bir ifadeyle ideolojilerin, sırf ütopyadan farklılaştırılması uğruna bilimsellik iddialarına pozitivist bilgi teorisi açısından yaklaşıldığında ise durum oldukça farklılık kazanmaktadır. Toplumu temelledirmek ve şekillendirmek isteyen "teori" ilk olarak John Locke'un ortaya attığı empirist bilgi teorisiyle zayıflamaya başlar. Lock'a göre, empirik olmayan bilgi gerçek bilgi olma niteliğinden uzaktır. Bütün

¹³⁵ Herbert Marcuse, (?). *An Essay on Liberation*, s. 64.

¹³⁶ J.C. Davis(1983). *Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian Writting-1516-1700*, Cambridge Uni. Press s. 17.

¹³⁷ Batuhan,(1962). ss. 87-88.

bilimler doğa bilimleri mantığından hareketle, olgusallıkla değerlendirildiğinde, pozitivist açıdan olgusal içeriği olmayan her düşünce ideoloji olarak damgalanmaktadır. Comte'un pozitif bilim anlayışından hareketle, matematiksel olarak dile getirilebilen, fizik pozitivism olarak nesnellik ölçütünü yitirmeyen bilimler, gerçek bilim olarak nitelendirilir.¹³⁸ Buradan hareketle ideoloji kavramı da siyasal ve toplumsal yaşamı aydınlatacak bir biçimde değil, düşüncelerini beğenmediğimiz kişileri ve toplumları suçlamak ve küçük düşürmek için bir silah olarak kullanılmaktadır.¹³⁹ Evrensel olguları yansıtmayan bilgiler, tümellikten yoksun olduğu için tikel ve öznel bir değer taşır. Bu pozitivist bilgi açısından bütün ideolojiler inançtan öteye gidemezler. Bu engeli aşmaya çalışan bilimsel siyasal ve toplumsal teoriler, toplumsal dünyanın, doğal dünyadan, fizik dünyadan farklı olmadığı savına sığınarak, deney ve gözlem gibi pozitif bilimsel yaklaşımı bütün siyasal ve toplumsal bilimlere uygulamakla, pozitivist açıdan ideolojiyi, yalnızca “normatif” bir bilgi olarak kalmaktan kurtarmaya çalışmaktadırlar.¹⁴⁰

Marksizm ve ütopya kavramı arasında yakın bir ilişki olması kullanılan bazı ortak kavramlardan dolayıdır. Ütopyanın simgelediği bazı hedefler, mülkiyet eşitliği, aile, din vb. konular Marksizm'in de üzerinde durduğu konulardır. Tarihsel diyalektiğin sonucu olarak, gerekli koşulların oluşturulması sonucu ulaşılabilecek olan benzer simgelerdir. Diğer taraftan bazı toplumcu düşünürlerin bazı sosyalistler tarafından “bilimsel” olmamakla suçlanmalarının temelinde olan kelime “ütopya”dır. Diğer taraftan “ütopya” denildiğinde ilk akla gelen kavramlardan biri de çoğu kez Marksizm olmaktadır. Bu yanılgının nedeni Marksist ideolojiyi benimseyen bazı devletlerin ekonomik ve politik alanda yaşadığı olumsuzluklara yapılan yanlış bir gönderme nedeniyledir.

¹³⁸ Nusret Hızır (1981), *Felsefe Yazıları*, İst.: Çağdaş Yay. s. 268 ; Pozitivizmin psikolojik ve fizik pozitivism şeklindeki ayrımı konusunda bkz.

¹³⁹ İlkay Sunar (1986). *Düşün ve Toplum*, İst.: Birey ve Toplum Yay., s. 10.

¹⁴⁰ Sunar (1986). s. 13.

Ütopya kelimesi ilk dönemlerde Marksist ve Marksist olmayanlar arasında bir çatışma kavramı olarak kullanılmıştır. Özellikle Marx, muhalif sosyalist grupları "ütopyaacı" olmakla suçlamıştır. Mühlestein bu dönem ütopyaacı hareketi soyut ideallere sığınmakla eleştirildiğini vurgular ve ona göre, özellikle Marx öncesi dönemi belirleyen ütopyacılığın gerçek kaynakları, *Büyük Burjuva Devrimi*'nin toplumsal sonuçları karşısında sömürülen ve ezilen sınıfın duyduğu hoşnutsuzluk, bu sınıfın henüz gelişmemiş sınıf bilinci ve hiç gerçekleşmediğine inanılan "eşitlik" idealidir.¹⁴¹ Bu kaynaklar dönemin ütopik sosyalistleri olarak nitelendirilen Saint-Simon, Fourier ve Owen gibi sosyalistlerin hareket noktasının oluşturur.

Hansot'a göre Marx asla bir ütopyaacı değildir. O ekonomik ve teknolojik olguların belirlediği güçlerin tarihini ve toplumsal eleştirisini yazmıştır. Marx'ın dikkati daha çok geçmişin (tarihin) eleştirisi üzerinde yoğunlaşır. Marx, ütopyaacı sosyalistleri, insanların kötü ekonomik koşullar altındaki sorunlarına bir çözüm sunmaktan çok mükemmel bir sistem keşfetmeye yönelik fantezi içine sürüklenmekle suçlar. Marksizm şu ana tema üzerinde yoğunlaşır; dünyayı değişik açılardan yorumlamak değil önemli olan onu değiştirmektir.¹⁴² Marx, toplumsal değişimin karmaşık sürecinin farkındadır ve bu konuda, insanlığın yaşadığı tarihe son verecek olan bir devleti, detaylı bir şekilde tanımlamaktan uzak durmuştur. Kesin olarak ütopyanın işe yara olacağı düşüncesi bile Marx'ın ilgisini çekmiyordu. Fakat buna rağmen Marksist anlayış, "bazı ütopik söylemleri -ütopyayı fantezi olarak küçümsemesine karşın- bilimsel analizlerinde, dünyanın her yerinde

¹⁴¹ Hans Mühlestein(1990). *Proleter Ütopya ve Marksist Hümanizm*(Çev.: V. Günyol), İst.: Logos, s. 10.

¹⁴² Hansot (?). s.7.; Bu noktada İslamcı bazı düşünür ve yazarlar son dönemlerde bu düşünceyle paralel bir çıkışa sarılmışlardır. İslam'ın ilkeleri ışığında daha iyi bir dünya kurmak, var olan düzeni değiştirmek için İslami esasları temel alan bazı radikal İslamcılar aynı Marksist söylemi kullanmışlardır. Buna örnek olarak; Pakistan'dan Ebul Ala El-Mevdudi (1992).*Gelin Bu Dünyayı Değiştirelim*, [(Çev.: N. Temiz.). İst.: İnkılap Yay.] derken, İran'dan Ali Şeriatî İslami ütopyayı yer yüzüne indirip, ekonomik ve toplumsal eşitlik üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.(Bkz., Ayhan Yalçınkaya (1996). *Ali Şeriatî ve Bir İslam Ütopyasının Kuruluşu, Tartışma Metinleri*, Ank.: Ank. Üni. S.B.F. Yay.)

beklentileri canlandırmak ve heyecanlandırmak için, kullanmaktan da geri durmamıştır."¹⁴³

Öte yandan Morin bunu;

19. Yüzyılda Marksist sosyalizm, doğanın fethedilmesi, insan yeteneklerinin tarih içinde gelişmesi ile Hıristiyanlıktan gelme Kurtuluş düşüncelerini birleştirir. Tıpkı Hıristiyanlıkta olduğu gibi gerçek bir kurtuluş vaat eder. Onun da Mesih'i(Proleterya) vardır. Yakın bir gelecekte kötülüklerden arınmış bir dünya kurulacağını, yeryüzünde mutluluğun gerçekleşeceğini vaazeder"¹⁴⁴

şeklinde eleştirerek, Marksist Sosyalizmin de fantastik ve Mesihçi yönünü sunar. Eliade ise, Marx'ın proleterya yüklediği Mesih rolünü ve Altın Çağ mitinden esinlendiği sınıfsız toplum idealinin doğal sonucu olan "tarihin mutlak bir sonu" inanışını, Yahudi-Hıristiyan gelenekteki eskatolojik beklentiyle benzeştirir.¹⁴⁵ Bunun yanında Hayek ve Şeriatı, bütün insanların "mutlak eşitliğini" vaat eden Marksizmi en büyük ütopya olarak nitelendirir ve insanlığın, Kapitalizmin yıpratıcı emek sömürsü ve makinalaştırmasından kaçarken, proleterya diktatörlüğünün makinalaştırdığı "üretimin devrimci hızı"na yakalandığına işaret eder.¹⁴⁶

Öte yandan bazı eleştirilerde, her ne kadar Marx'ın kendi düşünceleri, bilimsel bir temelden hareketle oluşturulan, "var olanı tasviri" anlamında sosyolojik- ekonomik koşulların değerlendirmesi olarak yorumlansa da geleceğe dönük toplumsal kehanetlere kadar varan beklentilere dönüşmektedir. Aslında Marx, bilimsel bir tanımlama değil, istenen arzulanan ideal durumu gerçekleştirmek için, uygulanması ve uyulması gereken kuralları, ilkeleri ortaya koymaya çalışmıştır. Yani "sınıfsız" adil bir topluma ulaşmak için bu aşamaların geçilmesi gereklidir denilmektedir. Bu bir ideal olan duruma duyulan özlemin ifadesidir. Fakat Marx'cı yaklaşım bu durumu bir özlem değil, tarihin iç mantığı sonucu oluşacak olan bir durum olarak anlamak ister. Bu ideoloji değil, sosyolojik bir teori, halis bir bilimdir. Fakat gözden kaçan nokta bunun bilimsel bir teori sonucu oluşacak bir durum olması, Marx'cı

¹⁴³ Katep(1968). s. 269.

¹⁴⁴ Morin(1988). s. 95.

¹⁴⁵ Eliade(1993). s. 169.

öğretinin, ilkelerin yaşama egemen olması sonucu oluşacak olan bir durumdur. Kaçınılmaz bilimsel bir gerçeklik değil, şartların oluşturulması sonucu, istenen hedefe ulaşım ancak gerçekleşebilecektir. Bu durumda bu bir bilim değil, bir arzu ve ideal istek durumuna dönüşmektedir.¹⁴⁷ Popper ütopyacılığı eleştirirken Marx'ı da eleştirir: Marx'a göre toplum aklın ilkeleriyle değil tarihin yasalarına göre gelişir derken kökten tarihsici bir tutum takınır. Tarihin yasalarının gelişmesi için de var olan kötülüklerin köküne kadar inmek gerekir derken ütopyacılığın uzlaşmaz radikalliğine yaklaşır. Platon da Marx da, bütün toplumsal dünyaya kökten değiştirecek apokaliptik bir devrim düşü içindedirler.¹⁴⁸

Son dönem Neo-Marksist değerlendirmelerde, sosyalist kimliğin biçimlenmesi konusunda ütopya, bilim ve ideoloji ilişkisine işaret edilmektedir. Ütopya sahibi olmakla ütöpik olmak arasındaki ince çizgide ütopya üretmek, yalnızca düşünsel ve soyut bir etkinlik değil, aynı zamanda dış dünyayı dönüştürmenin bir siyaset biçimi olarak algılanması gerektiği vurgulanır. Devrimci praksis ütopya dan bilime ve bilimden pratiğe geçişin gerçekleşmesi olarak düşünölmelidir. Ütopya aklın ve bilincin soyut olarak dünyayı yeniden kurmasıdır.¹⁴⁹ Bu anlamda ütopya duygu ve düşüncemizdeki çölleşmeye karşı yeniden yaratmanın seralarıdır.

Sanayi toplumu döneminin başlarında Marks ve Engels'in yapıtlarında ütöpik umutlara karşı bir eleştiri olsa da aslında ütopyaya karşı karasız bir tutum sergilenmiştir. Özellikle Owen ve Fourier gibi ütöpik topluculara karşı radikal marksistlerin temel eleştirisi; tüm ütöpik ideallerin gerçekleşmeleri için gerekli yöntem ve araçların saptanamamış olmaları gösterilmektedir. Bu sosyalist ütöpik hareket özellikle mülkiyet ortaklığına ve "bölüşümü" esas almaları "komünizm ütopyası" olarak değerlendirilen Ortaçağın komünist

¹⁴⁶ Friedrich A. Hayek (1995). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük -Sosyal Adalet Serabı-* (Çev.: M Erdoğan): T. İş. Bankası Kültür Yay., s. 179. ; Şeriatı(1993). ss.37-38.

¹⁴⁷ Batuhan(1962). ss. 97-98.

¹⁴⁸ Popper(1994). *Açık Toplum ve Düşmanları- Platon-* (Çev.: M. Tunçay) , İst.: Remzi, C. 1, s 160.

¹⁴⁹ Tülin Öngen(1994). "Sosyalist Kimliğin Oluşumu", *Yeni Marksizm ve Gelecek*, S.3, ss. 105-6.

tarikatlari, Thomas More ve Campanella'nın burjuva ütopyelerine benzemekle ve sosyalist hümanizmin gelişmesini engelleyen unsurlar¹⁵⁰ olarak eleştirilmektedir. Saint-Simon, Fourier ve Owen'in düşünceleri ve sistemlerinin dönemin işçi hareketi için pratik değeri, Marx ve Engels'in eleştirel çalışmalarının etkisiyle kaybolmaya başladı. Yani kuramsal alanda kazandıklarını gerçeklik alanında kaybetmekteydiler. Bu durumu Mühlestein, proleterya ideolojisinin bir "ütopya" durumundan "bilim" durumuna geçişi olarak değerlendirmektedir.¹⁵¹

Ancak sanayi sonrası, ekonomi, politika ve diğer toplumsal ilişkilerde yaşanan karmaşık süreçte artık yeni sol bile ütöpik planlara eskisinden daha yakın durmaktadır. Artık düşlenen sanayi sonrası sosyalizm olmaktadır. Marcuse gibi radikal gelenekten kopan kuramcılar yanında, Bloch gibi anarşist gelenekte olan kuramcılar ya da Frankfurt Okulu çevresinin görüşleri, ütopyacı-sosyalist umutları canlandırma girişiminde bulunarak var olan kapitalist ve komünist toplum anlayışını kökten reddetmekle çağdaş sanayi sonrası düşüncenin temellerinin atılmasına katkıda bulunmuşlardır. Diğer taraftan çevreci, feminist ve yeşil barış eylemcileri gibi hareketler önde gelen kapitalist ülkelerdeki hoşnutsuzluklara bir karşılık olarak da kendini göstererek günümüzün endüstriyel akımlarına alternatif arayan ütopyacı stratejilere ilgi duyulmasına yol açmıştır.¹⁵²

M. Löwy Marksist grubun önemli bir ruh halini şu cümleyle özetlemektedir: Ütopyasız devrimci pratik olamaz.¹⁵³ Devrimci proje, bir tür toplumsal tarih olan insanın "eylemesi" ve aksiyonudur. Bu eylemler içinde

¹⁵⁰ Mühlestein(1990). s.13.

¹⁵¹ Mühlestein(1990). s. 32

¹⁵² Boris Frankel (1991). *Sanayi Sonrası Ütopyalar* (Çev. K.Duran). İst.: Ayrıntı, s. 34./Andree Gorz, en radikal Yeşiller'in ütopyasını, bu kapitalist toplum yapısının bizi götüreceği kaçınılmaz akıbetten yeniden sosyalist ilkeye dönüleceğin inandıkları "sanayisizleşme" ütopyasını buna bağlar. Hatta daha ileri giderek "yeşil" köktencilikle "dinsel" köktenciliğin benzerliğine de dikkat çeker. Her iki antikapitalist yönelimin ütopyası da eskatolojik imgeler taşır. Her ikisi de kıyametin kurtuluş getireceği inancındadır. Kapitalist uygarlık vicdansız ve inançsız tekniği doğal düzene karşı bir günahı ve kendini yok edecektir. Felakete yol açacak olan sonu da, insanlığı zorunlu bir değişime mecbur kılacaktır. Kaçınılmaz çöküş yeni bir yolu açacaktır.(Gorz (1993). *Kapitalizm Sosyalizm Ekoloji –Yönelim Bozuklukları, Arayışlar-*, Çev. I. Ergüden, İst.: Ayrıntı, ss. 19-20)

"praksis", toplumu radikal olarak değiştirme projesidir.¹⁵⁴ "Umut İlkesi"nden esinlenerek Marksist hareket bir kez daha ütopycacı olmalıdır ve Marksizm'in yaratıcı gelişimi, "şimdiki"nin krizini aşmak için ütopycacı boyutunun yeniden kurulmasını gerektirir. Bu şekilde kapitalizmin son döneminin ve kapitalizm sonrası bürokratik toplumların şimdiki formlarıyla uzlaşmamak ve bunları sürekli eleştiriye tabi tutmak gereklidir. Bu gereklilik endüstriyel uygarlığın iç çelişkilerinin yarattığı imkanlardan hareketle şimdiki durumdan niteliksel olarak farklı insani bir topluma ve yeni bir üretim ve teknoloji sistemine ulaşmaya dönük olarak her şeyi yeniden keşfetmek için gereklidir.¹⁵⁵

Günümüzde tartişılan ideolojinin sonu konusuna ek olarak ütopyanın sonu tartişmalarına, daha çok Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Doğu bloku ölkelerde yaşanan umutsuzluk ve gerilemeler neden olmuştur. Burada çöken şeyin "ütopya" olduğu sıkça gündeme getirilmektedir. Gündemdeki bu tartişmaya göre, Komünizm'in sona ermesiyle ortaya çıkan şey, ütopyanın sona ermesi değildir. aslında ütopya karşı ütopyaya dönüşmüş ya da bu yeni oluşumdaki ölkelerde yeni ve güçlü bir liberal, özgürlükçü ve materyalist bir ütopyaya dönüşmüştür.¹⁵⁶ Ütopya kendi içinde başka bir ütopyaya yönelmiştir. Bu da modern ütopycacı yaklaşım doğrultusunda gelişen bir olgudur. Yani eski ütopycayı aşmak için her zaman yeni bir ütopya gerekmektedir. Sona eren tarihsel öngörüler ve kehanet taşıyan ütopyalardır. Sosyalizmin yeniden umutlandırılması, tarihin geleceğini proleterya bağlayan ütopyasının sona ermesiyle ütopya anlayişını yeniden tanımlamaktadır. Bazı rasyonalist toplumsal mühendislik vizyonların sona ermesi, insanlığın ütopya kaynaklarını kurutamaz.¹⁵⁷ "Yeni bir dünya düzeni"nin tohumları Fransız Devrimi ile atılmıştır. Bu devrim düşleri, arzuları ve radikal toplumsal talepleri özgürleştirmiştir. Bu anlamda ucu açık ve tamamlanmamış bir

¹⁵³ Michael Löwy(1989). "Marksizm ve Ütopik Görüş", *Birikim*, S. 4, Ağustos , s. 16.

¹⁵⁴ Thompson (1982). s.664.

¹⁵⁵ Löwy (1999). ss.40-41.

¹⁵⁶ L. T. Sargent (1998). "Utopianism", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vesion 1.0, London and New York: Routledge (CD ROM)

¹⁵⁷ Benhabib (1999). s. 312.

geleceğin taşıyıcısıdır. Fransız Devrimi sadece bir başlangıçtır. Mücadele halen sürmektedir.¹⁵⁸

2.2.2. Ütopyanın Yazılış Nedenleri

Ütopyaların kültürel ve düşünsel temellerini, bu dürtüler dışında bazı toplumsal ve siyasal eylemlerin içinde de aramamız gerekmektedir. Ütopik tutumun var oluşu ve ütopyaların oluşma nedenleri elbette sadece yukarıda ele alınan noktalarla açıklamak yeterli değildir. Temelde insanın yaşamına ve geleceğine yönelik bir eylem olduğu için doğal olarak insanın buna yönelik tüm uğraşları içinde ele alınabilecek olan bir konudur. Bu nedenle filozofları, düşünürleri bu yöne sevk eden faktörler elbette tarihin belli safhalarıyla sınırlı kalmamaktadır. Ekstrem ve uzlaşmaz olan idealizmin bu karakterinin, mükemmel olmak için gösterilen bu çaba ve aşırı arzunun nedenleri ne olabilir? Bunun nedenleri değişik formlarda ortaya çıkmaktadır. Bu ise bazı noktalarda ütopyaların amaçlarını da içinde barındırmaktadır. Ütopyacılığın ortaya çıkış nedeni ile ütopyaların yazılış amacı paralel durumdadır. Bu nedenle ütopyaların esin kaynakları yanında yazılma nedenleri de söz konusudur ve çeşitli nedenleri olabilir.

Bunlardan *birincisi* bazı entelektüellerin kurgusal dünya yaratma eğilimi olabilir. Bunun yanında ütopya yazarı toplumu iyileştirme amacı gütmeyebilir. O sadece “ideal” kavramına katkıda bulunuyor olabilir. Bununla birlikte mevcut kirlenmelere karşı temiz bir toplum ve düzenin isteyiş şeklinin çekiciliği de olabilir.¹⁵⁹ Bu kağıt üstünde de olsa yaratıcı bir harekettir. Bu daha çok roman ya da öykü yazarının eserinde düşünceleri doğrultusunda bir dünya kurgular. Ütopyacılığı yaşatan bu dürtü Platon’dan bilimkurgulara kadar süren entelektüel, zihinsel bir maceradır.¹⁶⁰

İnsanoğlu bir sürü nedenlerden dolayı kurgusal toplumlar oluşturmuş ya da düşünüyü kurmuştur. Böyle bir girişim bir teoriyi, düşünceyi denemek için

¹⁵⁸ Michael Löwy(1991). “Geçmişin Şiiri: Marx ve Fransız Devrimi”(Çev.: H. Karyol), *11. Tez*, S. 1991/1, ss. 94-95.

¹⁵⁹ Mumford (1969). s. 2.

¹⁶⁰ Katep (1967). s.214.

de olabilir. Örneğin; insanların “toplum”, gibi bir kavram olmaksızın, ya da tarihte önceleri yaşanmış olduğu varsayılan bir safhayı gerçekleştirmek ya da basit hazlar, temel gereksinimleri tatmin etmek, politik düzen ekonomik istikrar, kendi kendini disipline etme gibi şeyleri kurguda denemek ve olup olamayacağını araştırmak için böyle bir girişimde bulunulabilir.¹⁶¹ Bu Ernst Mach’a göre ütopya zihinsel bir deneme rolü oynamasıdır. Şüphesiz bu tür yapıtlar bir gerçeklik izlenimi yaratma eğilimindedirler. Bu nedenle yazar ütopyalıların yaşamı hakkında bol ayrıntılara yer verir. Bu ayrıntılarda gösterilmek istenen şey, zorluklara ve görünürdeki olmazlıklara rağmen “makina işlemekte” dir.¹⁶²

Diğer bir neden ise olabildiğince gerçeklik hakkındaki isteklerden birinin ön plana çıkarılmak istenmesidir. Rahatsız olunan gerçekliğin gündeme getirilmesiyle gerçeklik sürekli olarak test edilebilir, gözlem ve kontrol altında tutulabilir. Ütopyacı bir yazar özeleştirici ve hoşnutsuzluğu dile getirir ve bunun yücelticiisidir. Her ütopya medeniyetin kapalı bir eleştirisidir.¹⁶³ Gerçekliği başka bir hale dönüştürme isteği insanın kendi ontolojik yapısındaki olumsuzlukları giderme, mükemmel olma arzusunun gücü dolayısıyla yeryüzündeki hoşnutsuzluğu yok etmeye yönelir.¹⁶⁴ Genelde toplumsal sarsıntıların olduğu dönemlerde yeni çözümler sunmak, alternatifler ortaya koymak nedeniyle de hareket edilmiş olabilir. İdeal mükemmellik düşüncesi onun rengini ve şeklini de ortaya koymaktadır ki bu. ütopya yazarlarının yaşadığı dönemin özelliklerinden ileri gelir. Platon’ un *Devlet*’i, Peloponez savaşının ardından ortaya çıkan toplumsal uyumsuzluk dönemine rastlar. More da aynı şekilde, olumsuzluk ve şiddetle karşı karşıya olduğu bir dönemde kendi düşsel devletini oluşturur. Ütopyasında, yaşadığı dönemde Avrupa’da ulus-devlet sisteminin gelişimine doğru yeni alternatifler sunmak, Ortaçağ dönemi ile Rönesans kurumlarının yeni yönelimi konusunda

¹⁶¹ Skinner (1968). s. 271.

¹⁶² Vexliard (1967). s. 64.

¹⁶³ Mumford (1969). s. 2.

¹⁶⁴ Tillich (1966). s. 297.

oluşan boşluğu doldurmaya dönük, toplumsal ve siyasal politikalar üzerine olan tartışmalara katkıda bulunmak amacı da yer alır.¹⁶⁵

Ütopyaların diğer bir ortaya çıkma nedeni; toplumu toptan bir suçlamaya bir ithama, bir töhmete boyun eğdirmek arzusudur.¹⁶⁶ Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri üzerine Konuşma* ve *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Konuşma* isimli eserlerinde de olduğu gibi, toplumsal kurumlara, insanlığın geldiği noktaya karşı sakinleşmez bir suçlama yöntemi vardır. Bu gelenek özellikle Romantizm hareketi içinde kendini gösterir. Romantizm ile modernite arasındaki ilişki, eleştiri çağı(modernite)nin ürünü olan romantizmin, eleştirel aklın kendi içinde bir eleştirisi olarak nitelendirilir. Romantizm 18. Yüzyılda eleştirel, ütöpik, devrimci aklın yadsımaları gibi modernitenin kendini eleştirmesidir. Romantizm, sadece edebiyat ve sanat alanında değil, her alanda duyarlılığın zevkin ve fikirlerin değişmesini sağlamaya yönelir.¹⁶⁷ Bu doğrultuda yüzyılın eleştirisini yapan Rousseau, çalışmalarında insanlığın geldiği noktayı eleştirmenin yanında, insana özgü olan yetkinlik ya da yetkinleşebilme yetisinden sıklıkla bahseder. Ona göre “[d]oğa bütün hayvanlara emreder ve hayvanlar buna uyar. İnsan da aynı etkiyi duyar fakat o buna boyun eğmekte kendini özgür hisseder. (...) İnsan sahip olduğu yetkinleşme yetisiyle hem diğer hayvanlardan üstün hem de bütün felaketlerin kaynağı”dır.¹⁶⁸ *Konuşmalar*'daki ana temada da olduğu gibi iyi insan doğası üzerindeki vurgu ve buna karşı kokuşmuş toplumsal yapıya karşı çıkma geleneği, Rousseau'dan önce de dile getirilen bir konudur.¹⁶⁹ “Uygarlık öncesi doğal durumun iyi

¹⁶⁵ Michael Sherman, (1984). “A Monologue of Counsel : Another Look at an Old Problem for Humanities”, *Liberal Education*, Vol. 70, No 2, pp. 103-111

¹⁶⁶ Katep (1967). s. 214.

¹⁶⁷ Paz(1994). ss. 90-91.

¹⁶⁸ J.J. Rousseau (1995). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* (Çev.: R.N.İleri). İst.: Say, s. 104.

¹⁶⁹ Rousseau'nun bu tutumu daha çok romantizm hareketi içinde değerlendirilmektedir. Özellikle Popper ütopyacı geleneği "Romantik tutum" olarak eleştirir. Popper'e göre bu tutum "göksel şehrinin geçmişte ya da gelecekte arayabilir: "doğaya dönüş"ü yahut "geleceğin bir sevgi ve güzellik dünyasına doğru yürüyüş"ü savunabilir; fakat çağrısı her zaman akıldan çok duygularımızdır." Popper'e göre Rousseau'nun romantikliği Platon'dan kaynaklanmaktadır. Romantizm tarihi olarak İtalyan Rönesansını doğuran Platonculuğun bir ürünüdür. (bkz.Popper(1994). s. 163-215-297).

olduğu” konusu 18. Yüzyılda yaygın bir düşünce haline gelmişti. Bunun yanında bazı meydan okuyan ütöpik şiirlerde William Blake ya da Marx ve Engels’in *Komünist Manifestosu*’nda, olana, gerçekliğe karşı, herhangi bir alternatif arayışını aşan, daha ağır eleştiriler sergilenmiştir. Bunlar insanın eliyle dünyanın yeniden kurulması, tarihi yeniden adlandırmak ya da tarihi boşa çıkarmak girişimleri olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰

Bu tür çalışmalara karşı pozitif, yapıcı ütopyalar, eleştirilerini dolaylı yoldan ortaya koyar. Bu, ideal toplum formları sunularak yapılmaktadır. Ütopyacılık tutum, var olan dünyanın eksiklikleri tarafından, buna zorlanmaktadır. Bunlar çoğu kez gerçek dünyanın korkunç taraflarına karşı tepkilerdir.

Başka bir neden ise toplumsal denge, eşitlik, uyum ve benzeri düzenlemelerin bütünsel gerçekliğine olan inançtır. Bu doğrultuda tarihsel olayların geniş yelpazesinde bazı hareketler ortaya çıkmıştır. Fakat bunlar oldukça radikal ve uç noktalarda kalmışlardır. Orta Çağda Hristiyanlıktan esinlenen “insanlar arasında temel bir eşitliğin olduğu” inancı, yoksul ve mülksüz köylülerin umudunu artırmaktaydı. Bu inanç Reform hareketinden sonra daha radikal değişimleri isteyen devrimci ve eşitlikçi hareketlere dönüşebilmiştir.¹⁷¹ 16. yy. Alman Anabaptist hareketinde görüldüğü gibi dayanılmaz haksızlıklara ve bozuk düzene karşı sistemli tepkiler oluşmuştur. 19. ve 20. yy.da -S. Simon, Charles Fourier, W. Morris ve Robert Owen gibi- eşitlikçi toplumsal örgütlenme arayışları sosyalist geleneğin bir parçasının oluşturmuştur.

Bunlardan eğitim kavramını ön planda tutan Robert Owen, ticaret alanındaki başarılarını, eğitsel düşünceleriyle destekleyen ve bu düşüncelerinin uygulamasına girişen bir ütopyacıdır. Zaman zaman dönemin yönetiminden ya da başka yönetimlerden, düşüncelerini uygulaması için

¹⁷⁰ Seligman (1989). s. 2.

¹⁷¹ Turner (1997). s. 102.

destek de almıştır.¹⁷² Owen, “insanın kişiliğinin, onun kendi denetimi dışındaki koşullar tarafından belirlendiğine” inanıyordu. Bu nedenle birey övgü yada suçlama konusu olamazdı. İnsan kişiliğinin doğru yönde gelişmesini sağlamak için insanı küçük yaştan başlayarak doğru etkiler altında tutmak gerekiyordu. Bunu şu şekilde özetler: “En iyisinden en kötüsüne,(...) her türlü genel karakter, beşeri olaylar üzerinde etkisi olanların büyük ölçüde ellerinde tuttıkları ve kontrol altında bulundurdıkları uygun araçların kullanılmasıyla, herhangi bir topluluğa, hatta bütün dünyaya verilebilir.”¹⁷³ Bu düşünceler Robert Owen'ın bütün eğitim ve toplumsal reform felsefesinin temelini oluşturuordu.

Ütopyacılık geleneğinin ve ütopyaların oluşmasında etken olan bu ve buna benzer nedenler aynı zamanda ütopyacılık düşüncenin amaçlarını da belirler durumdadır. Ortaya çıkmasına neden olan bu faktörler ister istemez bazı yeni katkılara da yol açmıştır.

2.2.3. Ütopyanın Değişimleri ve Farklı Yaklaşımlar

Genel bir sınıflama olarak, ideal ve mükemmel bir toplum düzeni tasarısı olan ütopyaların başlıca türleri ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Siyasetin temel problemleri üzerinde düşünme, temelde siyaset bilimiyle ilgili olan bir düşünürün ideal bir siyasi düzen ve yaşam oluşturduğu *siyasi ütopyalar*: Platon ve More'un ütopyaları bu türdendir. Thomas More ütopyasında kapsamlı bir ideal toplum modeli oluşturmuştur.

2. İkinci tip ütopyalarda kaçınılmaz ileriye yönelik tarih felsefeleridir. Marx, Hegel, Spencer ve Condorcet gibi düşünürler tarafından oluşturulmuştur. Kendilerini her ne kadar ütöpik olarak görmeseler de tarihin

¹⁷² Bu konuda geniş bir araştırmayı Rona Aybay 'ın, *Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen. Yaşamı, Eylemi ve Öğretisi*, -1970, İst.: Remzi Kit.,- isimli çalışmada bulmak mümkündür.

¹⁷³ Robert Owen (1995). *Yeni Toplum Görüşü*, (Der. Ve Çev.: D. Şahiner). İst.: Yapı Kredi Yay. , s. 11.

son ve nihai evresinde ortaya çıkacak toplumsal evreleri öngörmeleri bakımından ütopya örnekleri olarak tanımlanmaktadırlar.¹⁷⁴

3. Bu çalışmaların üçüncüsü felsefî antropoloji olarak isimlendirilen çalışmalardır. Burada düşünürler insanın özelliklerini, potansiyellerini, insanın gerçekliğinin ne olduğunu açıklamaya yönelirler. Bunların amacı insanın aktivitelerinin çeşitli yönlerini belirlemek, değişik yaşam stillerini bilim ve uygarlık yoluyla mümkün kılmaya çalışmaktır. Schiller'in *On The Aesthetic Education of Man* gibi eserleri bu türdendir.

4. Dördüncü grupta ise etnik, dini seküler, devrimci tasarıların oluşturduğu, insanın varlığı, var oluş amacı yönündeki değişik kehanetler ve öngörülerine dayanan ütopyalardır. Bu tür toplumsal hareketler bazen şiddet bazen de ikna yoluyla ütopyalarını gerçekleştirmeye yönelmişlerdir. Toplumda egemen olan eşitsizliği kaldırma adına eşitlik deneyimleri olarak bazı gruplar ve cemaatlar girişimde bulunmuşlardır. Bu toplumsal hareketler ve gruplar, geleneksel topluma özgü güç, zenginlik ve saygınlık eşitsizliğini azaltmak ya da yok etmenin radikal yollarını arayan alternatif sistemler şeklinde örgütlenmişlerdir.¹⁷⁵ Örneğin 16 yüzyılda Hıristiyan *Binyılcılar*, İsa'nın yeryüzünde bin yıl hüküm süreceğine inanan Avrupa'daki mezhepler, Fransız devrimindeki bazı radikal marjinal gruplar, 19 yüzyılda özellikle A.B.D.'de ortaya çıkan gruplar, dinsel ya da üstün bazı düşünceler taşıyan ütöpik cemaatler oluşturmaya çalıştılar. Bu cemaatler, ütopya arzusunun bir ifadesidir. Bunlar daha çok minyatür ütopya olma niyetiyle oluşturulmuştur. Bu toplulukların bazı modelleri bazı ütöpik devletlerden esinlenenler ya da dinsel birlik ve bütünlük amacıyla bir ideal doğrultusunda oluşturulan Musevilere ait Jewish (M.Ö. Filistinde bir tarikat) toplulukları gibi, az ya da çok mitsel topluluklardır. 16. yüzyılda kurulan *Cizvit* tarikatı cemaati, bütün bunlar ütopyaların zihinsel açıdan gelişiminde, bir anlayışa ulaşmada hammadde rolünü oynamışlardır.¹⁷⁶ Bu cemaatler bazı yönlerden de kendilerini toplumdan soyutlamışlardır. Fakat ileri düzeyde bu mezhep ve

¹⁷⁴ Katep (1967). s. 213.

¹⁷⁵ Bryan Turner (1997). *Eşitlik*, Çev.: B.S. Şener, Ank.: Dost Kit., s. 102.

tarikatlar, gelişmeleri sonucu mülkiyet ilişkilerini, kendi sanayisini, öğretimini ve tarikatlara özgü diğer yapılarını geliştirerek, bir muhalefet grubu olmaktan çıkarak uyumcu bir tarikata dönüşebilmektedirler.¹⁷⁷

Özellikle 19. Yüzyılda Amerika’da gelişen seküler ya da yarı dini cemaatler Benedikten ve Augustine tarikatı toplulukları, manastır hayatına benzer şekilde yönlendirilmekteydiler. En geniş anlamıyla ütopya yönetim ve düzene ilişkin olarak kurgusal ya da oluşturulmuş bir toplum, teknolojiye bir pilot model ya da bilimde öncü bir deneyin işlevine benzer bir yardımcı olmaktadır. Küçük ölçekte oluşturulan bu toplumlar ileride ortaya çıkacak olan aksaklıkları, problemleri giderme şansına da sahiptir.¹⁷⁸ Bu tür dinsel topluluklar şiddet içeren amaçlar yanında belirli bir dinsel, ırksal ya da ideolojik amaca da yönelik olmaktadır İsrail’deki seküler Kibbutz¹⁷⁹, Sovyetlerde Çiftlik toplulukları, Çin komünleri gibi. Her ne kadar geniş hukuk, devletsel yapı birimleri olsalar da diğer örnekler gibi kurgusal alt yapıları mevcuttur. Bu tür topluluklarda coğrafi olarak soyutlanma yanında toplumsal alışkanlıklardan geleneklerden de soyutlanma vardır.

5. Ütopyacı geleneğin diğer bir türü ise İmgesel gelecek ve toplumsal yapı tasarımları oluşturan, bu toplumları geçmişte, şimdi ve gelecekte olduğundan daha gelişmiş ve daha kapalı olarak kurgulayan ütopyalardır. Bunlar daha çok hikaye roman, şiir türünde anlatılan ve oldukça detaylı tasarımlardır. Daha çok Korku Ütopyaları, ya da Ters Ütopyalar, Karşı Ütopyalar olarak adlandırılanlar bu grubu oluşturur.

¹⁷⁶ Berneri (1969). s. 323.

¹⁷⁷ Turner (1997). s. 104.

¹⁷⁸ B. F. Skinner, (1968). “Utopianism : The Design of Experimental Communités”, *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol. 16, s. 271.

¹⁷⁹ Kibbutz toplumu halen İsrail’de varlığını sürdüren ve toplumsal aile kavramı çerçevesinde işlevi olan bir oluşumdur.-Nicholas de Lange (1987) , *Yahudi Dünyası* (Çev.: S.Ataz-A.Ataz). İst.: İletişim, s. 202; Turner, 1997, s. 106 ;Bu tür oluşumları çeşitli ütopyalarda özellikle Huxley’in *Ada* ütopyasında görmemiz mümkündür.

Frank Manuel'e göre ütopyanın bu tarihsel gelişiminde Batı ütopyacı gelenek üç ayrı dönemde farklı karakteristik bir tarz sergiler:¹⁸⁰

1. Bu dönemlerin ilkinde tarz *Eutopia*'dır. En belirgin olduğu dönem 16. ve 18. yüzyıl aralığıdır. En tipik örneği Thomas More'un eseridir. More kendi dönemindeki insanları daha iyi bir dünyaya doğru ilerletmek için ütopyaya ("there") uzakta bir ada kavramı getirdi. Bu geleceğe yönelik küçük bir ışık sunmaktadır. Ütopya var olan değil, var olmayan bir yerlerde düşünülmektedir.

2. *Euchronia*'dır ki 19 yüzyılın tarzıdır. "Daha iyi bir dünya "uzak"larda (there) değil, "burada" (here) dır. Endüstri devrimiyle başlayan dönemde ortaya çıkan toplumcu ütopyalar genelde bu türdendir.

3. Aşama ise *Eupsychia*'dır.¹⁸¹ Daha iyi bir dünya ne uzakta ne de buradadır. O bizim içimizdedir. Mükemmel bir dünya için her şeyden önce mükemmel bireylerin yaratılması gerektiğini vurgulayan ve toplumcu yaklaşımdan bireysel yaklaşıma kayan yaklaşımdır.¹⁸²

Daha sonraları ise gelişen ütopya yazını ve düşüncesinde ortaya çıkan Distopian tarz ve bunun sonucu oluşan Modern Ütopyacı gelenekte daha evrensel ve daha gerçekçi tutum kendini göstermeye başlamıştır. Dawid Plath bunu şöyle değerlendirir: "Eğer yakın gelecekte bir ütopya gerçekleşecekse bu asla eski ütopyalar gibi olmayacaktır. Yeni ütopyalar rasyonel sitelerini bir filozofun düşüncesinden hareketle oluşturmayacaklardır. Yeni ütopyalarda düşsel düzen artık akıl ve düşünceden kaynaklandığı kadar insanın vücudunu da dikkate alan , bilinç olduğu kadar bilinç dışı, heybetli mükemmel binalar

¹⁸⁰ Frank E. Manuel (1967) , *Utopias and Utopian Thought*, (Ed. F. E. Manuel). Boston: Beacon Press, ss. 293-322.

¹⁸¹ Manuel'in bu ayırımına K. Kumar da katılarak; " Bireysel olgulara yer veren modern psikolojik ütopyacılar arasında Wilhelm Reich, Erich From ve Herbert Marcuse gibileri de sayar. Fakat bunlar aynı zamanda Marksist düşünürlerdir. Bunların, bireylerin eylemleri ile ilgili görüşleri, toplumun radikal olarak değiştirilmesi ve şekillendirilmesi demektir. Bu düşünürlerin temel düşüncesi insanın psikolojisini yeniden oluşturmaya yöneliktir. "Bu şekilde oluşacak olan 'iyi birey', iyi bir toplum içinde oluşabilir" varsayımına dayanmaktadır. Bu noktada sosyolojik tezlere kayan bu yaklaşım, Platon'un *Devlet*'teki felsefi yaklaşımından ayrılmaktadır. (Bkz.; Kumar (1991). s. 40.) Platon, iyi bireyin iyi bir devlet yapısı içinde oluşturulacak olan "doğru" bir eğitimle oluşacağını savunur.

¹⁸² Manuel (1967) , s. 293.

olduğu kadar orman ve çöle de yer verilen, konferans solonu ve bilimsel toplantı kadar yatak ve yatak odasına da değer veren tarzı benimseyecek ve yer verecektir."¹⁸³

Ütopyalara başka bir değerlendirme, ütopya tarihçileri tarafından "kurucu" ya da "kaçış" ütopyaları olarak iki türde ele alınmaktadır. Birinci yaklaşımda ütopyalar, dış dünyayı değiştirme üzerine yoğunlaştıkları için "kurucu" ya da "yenidenyapılanmacı" olarak ele alınırlar. Platon'un *Devlet*'i ve daha sonra oluşan toplumcu ya da komünüteryan ütopyalar bu değerlendirme içinde gösterilir. Diğer yaklaşımda ise ütopyalar, dış dünyadan ve onun gerçekliğinden uzaklaşan, hayal kırıklığı ile dolu gerçeklik karşısında düşe sığınma olarak görülen hayal alemleri ve düşler olarak tanımlanırlar. Ütopia, *Güneş Ülkesi*, gibi baskı dönemlerinde yazılan ütopyalar da bu türde sayılmaktadırlar.

Diğer taraftan kategorik olarak pozitif ütopyalar ve negatif ütopyalar şeklinde ya da ütopya - karşı ütopya, *distopia*, ya da ters ütopya olarak çeşitli nitelemeler de ütopyaları sınıflamak için kullanılan diğer bir tanımlamadır.

Bütün bu açıklamalar ışığında ütopyaların farklı bakış açıları ve farklı yaklaşımlarla değerlendirildiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki ütopyaların genelde klasik ütopya tarzı olan *kuramsal* nitelik taşıdığıdır. Bunlar kendi içinde yaşadığı topluma eleştiriler yönelten, katı mükemmelci ütopyalar olarak da ele alınmaktadır.

İkincisi ise *eleştirel* nitelik değerlendirmesidir. Genelde bu tür ütopyalar, klasik türün yanlışlarının farkında olan ve bu yanlışları kendi içinde eleştirerek dışa vuran, hem var olan durumu hem de ütopyanın kendi yanlışlarını eleştiren, salt eleştiri taşıyan, son dönemde karşı ütopyalar olarak da bilinenlere bir göndermedir. Çoğu ütopyacı düşünüre göre de modern ütopyacı yaklaşımın başlangıç ürünleridir. Artık ütopyaların eskiden olduğu

¹⁸³ Dawid W. Plath, "introduction", *Aware of Utopia* (Ed. D.W.Plath). Illinois: University of Illinois Press, s. 5.

gibi sıkıcı, katı disiplin ve katı mükemmelmci olmasının getireceği açmazlara işaret etmek için yazılan modern ütopyalardır.

Diğer bir yaklaşım tarzı ise ütopyaların *İşlevsel* bir niteliğe sahip olduğu yönündedir. Özellikle son dönem marksist yenilenmeci hareketten, feminist ve çevreci harekete kadar geniş bir yelpaenin de üzerinde durduğu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım aynı zamanda ütopyaları ve ütopycacı tarzı *tepkisel* ve *eleştirel* bir yaklaşımla ele alan ilk dönem ütopyik-sosyalist düşüncenin yeni bir uzantısına da bürünmektedir.

Çalışmanın girişinde de belirtildiği gibi ilkçağlardan günümüze kadar ütopya türünde yüzlerce eser yaratılmıştır. Bu ütopyalar yığını tek tek incelemenin olanaksızlığı nedeniyle, en kestirme yol olduğuna inandığım bir yöntemle, diğer ütopyalara şekil, amaç ve kurgu açısından öncülük eden ve ütopya geleneğinde dev olan en ünlü ve etkili ütopyalar içinden seçim yapılmıştır. Bu seçim yapılırken de klasik ütopyalarla günümüzde bazı değişimlere uğrayan modern dönemlerin modern sorunlarına karşı yazılan hem kuramsal hem edebi hem de eleştirel nitelik taşıyan ütopya örnekleri seçilmiştir. Bu tercihin temelinde ise, tezin amacını da yerine getirebilmek için, bu seçilen ütopyaların idealize ettiği toplumsal bütünlüğün oluşturmada eğitim olgusuna önem vermesi ve eğitimi ütopyasında sorunsal olarak ele alması özelliğine dayanmaktadır.

Ütopyaları değişik açılardan incelemek olasıdır. Özellikle tarihsel süreçte ütopyalar kendi içinde değişik yönelimlere sahip olmuş ve çeşitli değişkeler içine girmiştir. Örneğin yönetim, aile ve cinsellik, mimari kentçilik ve çevre, pedagoji, din ve ekonomi alanlarında değişik alternatifler taşımıştır. Bizi en çok ilgilendiren eğitim olgusu, pedagojik, siyasal ya da diğere alanlarda sivrilmiş olan ütopyalardan değil de, bütün bu alanları kapsayan, toplumsal yapıyı bir bütün olarak ele alan ve eğitime toplumsal bütünlük içinde yer veren ütopyalar inceleme alanını oluşturmuştur.

Bu nedenle Klasik ütopyaların en klasiği olan *Devlet, Ütopia, Güneş Ülkesi ve Yeni Atlantis* bu bölümde, çalışmanın amaçları doğrultusunda ele

alınacaktır. Diğer taraftan da modern dönemin başlamasıyla paralel gelişen ütopyalardan, bilimsel ve teknik ilerlemenin ışığında yaratılabilecek olası mükemmel toplum modellerinin çizildiği modern zamanların ütopyalarından; *Biz*, *Cesur Yeni Dünya* ve *Ada* gibi daha çok roman türünde yazılmış olan ütopyalar ele alınacaktır.

Bu yapılırken yine amaçlarda belirtildiği gibi, bu ütopyaların yazılış amaçları, yazıldığı dönemin toplumsal coğrafyası, eğitsel öngörüler, eğitsel konulara yaklaşımları çerçevesinde ele alınacaktır.

Günümüzde bilimsel ve teknik açıdan geline nokta, ütopyalar eskisinden de fazla bir önemle gündeme gelmeye ve değer kazanmaya başlamıştır. Artık yaratıcılık için insanın bütün özellikleri tam kapasite çalıştırılmak durumundadır. Özellikle yeni bilgi toplumu anlayışı çerçevesinde, bilgisayar ve internet ortamı gibi olgular, yeni yaklaşımların, yeni hedeflerin belirlenmesine yol açmaktadır. Ütopayı geleceğe dönük bir hedef belirleme eylemi şeklinde ele aldığımızda, ütopyalara, daha doğrusu ütöpik tutuma daha da sıcak bakma eğiliminin belirmekte olduğunu görmekteyiz. Gelecekte iyi bir yaşam düşü, artık salt düşlere sığınarak değil, bunun için gerekli olan her türlü yaratıcılığın zenginleştirilmesiyle oluşacak bir beklentiye dönüşmüştür.

BÖLÜM III

3. ÜTOPYA VE EĞİTİM

Bu çerçevede ütopyalarda bulmaya çalıştığım şey, bugün karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik bir yaklaşımdır. Bu ilişki çerçevesinde aradığımız şey eğitimin sorumlu olduğu bütün alanlarda ütopyaların ve ütopyalarda eğitim olgusuna yönelik yaklaşımların bize sağlayacağı paradigma, yaklaşım tarzı ve çözüm önerileridir. Çünkü şuna inanmaktayız ki bugün eğitimde gereksinim duyulan en önemli konulardan birisi ütopya olgusudur. “Ütopya” kavramını en geniş anlamıyla, hayal gücü, düşsellik, imgelem ve bunların doğal sonucu olarak da yaratıcılık ve özgürlük yetilerimizi geliştirici bir etkinlik olarak ele almaktayım. Bu anlamda “ütopya” kavramı eğitim sistemimizde en çok ihmal edilen ya da yanlış yere oturtulan bir kavramdır.

Çoğu ütopyaları incelediğimizde şöyle bir soru karşımıza çıkmaktadır: Ütopya niçin toplumsal değişimi oluşturmada önceliği "eğitime" vermektedir? Niçin toplumsal sorunların çözümü için ütopyacılara eğitime büyük öncelik tanımışlardır? Bu konuda ütopyacılara eğitime iki büyük görev ve önem yüklerler: İlki eğitilmiş insanın amaçlanması, ikincisi insanı bu değişime uygun hale getirebilmek için eğitimin bir araç olarak görülmesidir.¹⁸⁴

Sherman ütopyaların önemini vurgularken; “Biz çoğu kez öğrencilerimize ve okuyucularımıza şunu söylüyoruz: Bir kez olsun Grekler ya da Rönesans dönemi insanları gibi düşünmeyi denemelerini, onlar gibi hareket etmeleri değil sadece bir kez düşünmelerini istiyoruz. Baştan beri iddiamız şudur ki ideolojilerin dizginlenemez gevezeliği, Klasik metinlerden, Platon ve More gibi düşünürlerin önerilerinden bizi uzaklaştırmaktadır. Okuyucular, toplumu daha iyi anlamak ve yorumlayabilmek için klasik metinlerle, ütopyalarla kendilerini karşı karşıya koyarak yüzleşmelidirler”

¹⁸⁴ Ozmon (1969). s. IV.

diyor.¹⁸⁵ Bu yaklaşım ütopyaları, diğer işlevleri yanında, mükemmelliğe doğru ilerlemeyi ve değişimi düşündürücü eğitsel bir işleve sahip bir düşünce biçimi olarak ele alınması demektir.

Hudson, ütopyaları çeşitli işlevlerini şu şekilde sıralamaktadır: 1.Bilişsel fonksiyon; yapıcı inşa edici bir düşüncenin bir türü olarak, 2.Eğitsel-Mitografik- Fonksiyon; mitsel sembollerle insanları istek irade ve arzuyla daha iyiye doğru eğitmek için temalardan yararlanma, 3.Gelecekte ümitli olma ve 4. Nedensel; tarihsel açıdan değiştirici bir etkiye sahip olan fonksiyon.¹⁸⁶ Levitas bunlara beşinci bir fonksiyon olarak; artan hoşnutsuzluklar, bozulma, düzensizlik ve eşitsizlikten duyulan rahatsızlığı ifade etme fonksiyonunu da ekler.¹⁸⁷ Kuşkusuz bunların yanında ütopyanın başka fonksiyonlarından da söz edilebilir. Bunların yanında ütopyalar, amaçlara ulaşmak için şiddetli bir isteğe sahip olabilir. Fakat bunlar bazı koşullar gerektirebilir. Toplumsal bir ütopya tarafından varsayılan amaçların uygulanamaz ve ulaşılamaz özellikler taşıması bütün ütopyaların ve ütöpik tutumların özel amaçları gerçekleştirmek için gereksiz olacağı anlamını taşımaz. Bazı durumlarda bazı kurumsal araçlar yardımıyla, hedeflenmesi ve ulaşılması gereken bir çalışma olarak da düşünmek mümkündür.¹⁸⁸ Çünkü ütopyacılık bakış açısı, amaçlarını bazı kurumlar yoluyla gerçekleştirebilen bir yaklaşımdır. Bu kurumlardan biri de eğitim kurumlarıdır ve ütopyacılık yaklaşım çoğu teorilerini eğitim kurumlarıyla gerçekleştirme eğilimindedir.

Mumford'a göre klasik eserlerin görevi sadece yaratıcı ve ilerletici değildir böyle olsaydı diğer doktrin ve ideolojilerle aynı olurlardı, bunların yanında ayrıca onlar, başka argümanlara karşı bizi donatırlar. Bunlar yalnızca eğitim ve politik siyasetin ilerletilmesi için kullanılır demek değildir. Siyasal ve politik olarak toplumların geldiği nokta ve toplumsal huzur açısından bugün sahip olduğumuz konumla, bir tür hesaplaşmayı sağlarlar. Hiç bir toplum sadece ekonomik ve politik çıkarlarla ayakta kalamaz. Ütopyalarda

¹⁸⁵ Sherman (1984) ss. 103-104.

¹⁸⁶ W. Hudson(1986). *The Marxist Philosophy of Ernst Bloch*, Macmillan: London, s.

51'den aktaran Levitas(1990). s. 101.

¹⁸⁷ Levitas(1990). s. 101.

çoğunlukla şuna rastlamaktayız ki, devletin temeli eğitimidir. Klasik ütopyalar toplumu bir bütün olarak ele almaktadırlar. Bu yaklaşımla ütopyalarda insanın amacı ile kurumların fonksiyonları karşılıklı olarak değerlendirilir. Toplumumuzun zaafı, hayatı ekonomi, politika, din savaş, eğitim şeklinde bölümlere ayırmasıdır.¹⁸⁹ Platon'un *Devlet*'inde üzerinde durduğu şey, toplumsal huzur ve mutluluğun sağlanmasıdır. Bu dengenin yani toplumsal "tek"liğin devamı ve bozulmaması için eğitim kurumuna önem verir. Hatta koca bir ütopyayı eğitim kavramı üzerine kurar. J. Werner'in ünlü eserine isim olarak seçtiği *Paideia*, aslında *Devlet* ütopyasından başka bir şey değildir. Bu doğrultuda, Avnon Dan, Platon'un, üzerinde titrediği toplumun uyumlu birliğinin bozulmaması için salt amacının bir devlet kurmak olmadığını söyler: "Platon'un nihai amacı, ne olursa olsun bir devlet oluşturmak değil, böyle bir toplumu oluşturacak büyük bir okul kurmaktır."¹⁹⁰ *Devlet*'in nihai amacı bir devlet kurgusu aracılığı ile büyük bir toplumsal okul çerçevesi oluşturmaktır.

Ütopyacı yaklaşıma göre, toplumun huzurunun gerçekleştirilmesinin temel araçlarının başında "eğitim" konusu gelmektedir.¹⁹¹ Ütopyacı literatürde eğitimin basitçe bir rolünden daha çok özel anlamda bir "eğitim" anlayışı sergilenir. Toplumsal gelişme ile ilgili olarak bilimsel gelişmeleri ortaya koyan "bilim"ler kümesini sembolize eden "eğitim", mükemmel bir devlete ve topluma doğru ilerletici rolü olan bir unsur olarak ele alınmaktadır.

İnsanların, ütopya konusundaki genel düşünceleri farklı olması yanında çoğunlukla olumsuz bir anlam da taşır. Bu olumsuz tavır daha çok geniş ölçekli ütopyacı projelere yönelik olmaktadır. Tarihsel süreçte büyük çaplı ütöpik hareketlerin, siyasal rejimlerin olumsuz bir sonla buluşmalarının etkisi, bütün ileriye dönük ütöpik düşüncelerin de aynı akıbeti yaşayacağı sanısına yol açmıştır. Bunlardan biri de gelecek için idealize edilen, planlardan biri olan eğitim konusudur. Bu konuda da ütopyacı yaklaşımın projelerine aynı şekilde haksız bir yaklaşımda bulunduğu kanısındayız.

¹⁸⁸ Kenyon (1989). s. 24.

¹⁸⁹ Mumford (1969). s. 5.

¹⁹⁰ Avnon Dan (1995). "Know Thyself" *Political Theory*, May, No. 2, s. 305.

Salt iyi bir yaşam ve ilerleme uğruna teorik ve uygulamalı bilimlerin, eğitimin içeriğini kaplaması, ideolojik ve toplumsal amaçlar içinde birçok önemli unsuru gözden kaçırmamıza da neden olabilecek bir yaklaşım olacaktır.¹⁹² Bütün ekonomik iyileşme siyasi istikrar, ulusal çıkar vb. konularda olumlu bir yaklaşım olan bu bilimsel-eğitimsel unsurlar, bunların yanında ruhsal ve moral alanda yapılacak olan bütün iyileştirme çabalarını da kapsamalıdır. Bu yaklaşımı, yani ekonomik ve toplumsal çıkarlar yanında insanın mükemmel oluşunda bilimsel ve ruhsal alanın dengelenmesi Campanella ve Bacon gibi ütopyacılar da görmek mümkündür.

Çoğu ütopyacılar eğitim olgusuna ütopyalarında sadece önemli bir yer vermekle kalmazlar, kendileri, yaklaşımlarıyla bir eğitimcidirler. Örneğin evrensel erdeme dayalı doğrular üzerinde yükselen zorunlu eğitimi 16. yüzyılda Thomas More'un düşüncesinde yani ütopyasında bulmaktayız. Bir amaç olarak biz bugün hala bunu gerçekleştirmek için uğraşmaktayız. Robert Owen ise bir eğitimci olarak çocuk eğitime yönelik bazı yeni uygulamaların, bazı hakların ortaya koyucusu olma payesini taşır. Skinner ise iyi bilinen öğretim araçları ve deneyleri ile ünlüdür. Bu uygulama ve düşüncelerini mükemmel bir şekilde ancak ütopyalarında ortaya koymuşlardır. Genelde bütün ütopyacıların mükemmelliğe olan kurgusal özlemlerinin temel ölçütü, insan yaşamının daha sağlıklı, daha iyi ve daha kolay kılmayı nasıl keşfedebiliriz sorusuna verilen bir cevap niteliğindedir. Bunun içinde en sağlıklı yolun eğitimle elde edilebileceği temel varsayım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunların yanında ütopyaların çoğunda öğretim yöntemi, öğretmen ya da eğitimin amaçları, toplumsal ve bireysel hedefler farklı bir tarzda ortaya konulmuş ya da farklı amaçlara yönelik olarak oluşturulmuştur. Bütün bunlarla ütopyada ortaya konulmaya çalışılan şey, mükemmel bir "toplum" ve "gelecek" in, ancak mükemmel bir "eğitim" le oluşturulabileceğinin ifadesidir.

¹⁹¹ Joyce O. Hertzler (1965). *The History of Utopian Thought*, New York : Cooper Square, s. 292.

Bu nedenle ütopyaların her şeyden daha çok eğitim boyutuyla incelenmesi, bunlardaki "mesaj"ların iyi anlaşılması önemli bir noktadır.

Her ne kadar genellikle ütopyalarda birçok politik düşünce yer alsa bile, ütopyada yazarın zihninde yer alan amaçların gerçekleşmesi için ütopyada "asıl enstrüman "eğitim"dir. Ütopyasını politik amaçlara yönelik oluşturan düşünürler bile, en azından, eğitimi vazgeçilmez bir araç olarak kullanmaktan uzak duramamışlardır. More, yaşadığı dünyaya daha iyi bir dünya önerisi getirirken Huxley, ütopyasında eleştireldir ve gidişi hiç de olumlu karşılamaz. Huxley daha pesimisttir bu konuda. Robert Owen daha sade ve daha mantıklı bir yaşam şekli oluşturabilmek için insanların takip etmeleri gereken ilkeler geliştirerek bu yönde mesajlarını sunar. Aslında ütopyadan elde edilecek şey bu sunulan mesajlardır.

Ütopya yazarı, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak toplumunda bulunduğu sorunların yerine daha iyisini sunmayı amaçlayan değerler koyma girişimi içindedir. Bu yönüyle ütopyalar aslında bir mesajlar yığınıdır. Örneğin 1984'te Orwell, "eğer insan kendi teknik bilgisini toplumsal ve felsefî boyutta eşit olarak ilerletmez ise sonucun ne olacağını bize göstermeye çalışır."¹⁹³ Orwel bunu yaparken eğitimle insanlığın neye dönüşebileceği değil aynı zamanda nasıl olumsuzlukların da yaşanabileceğini göstermeye çalışır. Şartlanmanın üzerindeki bu vurgu tehdit edici bir tarzda ortaya konulmuştur.

Modern dönemlerin eleştirel ütopyalarında bile, hatta sanayi sonrası toplumlar için Gorz'un "en olası" olarak ileri sürdüğü ütopyasında bile eğitim, her bireyin temel gereksinimi ve sürekli barışın, eşitliğin ve toplumsal dengenin sağlanması için her bireyin geçmesi gereken bir süreç olarak ele alınır ve ütopyasının geleceği buna bağlıdır.¹⁹⁴

¹⁹² Frank B. Waterous (1989). "From Salomon's House to the Land-Grant College: Practical Arts Education and the Utopian Vision of Progress", *Educational Theory*, Fall, Vol. 39, No. 4, s. 361.

¹⁹³ Ozmon (1969). s. VIII.

¹⁹⁴ Andree Gorz (1980) *Elveda Proleterya*, (Çev. H. Tufan). İst.: Afa, ss. 185-90.

Bütün ütopyaları ve ütöpik tutumları, eğitim kavramına sıkı sıkıya sarılmalarına sürükleyen en önemli faktör Platon olmaktadır. Çünkü Platon, “eğitim” ile “devlet”i birbirini yaratan, birbirini üreten iki sistem olarak ele almaktadır. Bu çalışmada eğitim ve ütopya ilişkisini tartışırken Platon’un *Devlet*’inden başlamamın nedeni de budur. *Devlet*’te toplumsal yapı, adeta eğitim organizasyonu şeklinde işleyen bir eğitim mekanizmasına dönüşmektedir.

3.1. Antik Dönem

Yunan felsefi ve politik düşüncesi çağlar boyunca ütopyacı filozof ve yazarlar için ilham kaynağı olması yönünde oldukça fazla zenginliğe ve çeşitliliğe sahiptir. Altın Çağ hikayeleri, geçmişe ait ve mitsel mükemmel toplum ya da geleceğe ait ideal devlet betimlemeleri, yönetim sanatı ve siyaset üzerine kuramsal çalışmalara sahip olan Thomas More’dan H.G. Wells’e kadar tüm ideal toplum kurgucularının hemen tümü üzerinde etkiye sahiptir. Olson’a göre Ütopyayı, antik dönemle olan ilişkisini kurmadan anlamak mümkün değildir.¹⁹⁵

Platon kendinden sonraki birçok yazarın çoğu kez başvurduğu ütopya düşüncesinin zengin formlarını içeren çalışmalar ortaya koymuştur. *Timaios* ve *Critias* diyalogların her ikisi de mitsel toplulukların ideal devletlerini anlatır. Geleceğin site devletinin temelini *Devlet* yapıtında ortaya koyar.

Devlet’te yer alan toplumsal yapı bir çok filozofun ilgi alanına girmiştir. Buna daha sonraları Aristo’da, ideal bir devletin çerçevelerini çizerken rastlamaktayız. Farklı idealleri düşlese de, Zenon, devletin, ailenin tapınakların, okulların, paranın olmadığı, bütün insanların evrensel kardeşliğinin gerçekleştiği bir dünya devleti tasarısı düşlerken ister istemez Platon gibi ideal bir toplumun sınırlarını düşünmekteydi.

Platon’dan önce oluşturulan Antik dönemin ideal devlet tasarıları arasında Plutarch’ın *Life of Lycurgus*’unu da saymak gerekir. *Life of Lycurgus* ve Platon’un *Devlet*’i Grek düşüncesinin komünist ve otoriter eğilimini taşır

fakat bu eğilimin daha sonraki düşünürler üzerindeki etkisi, Zenon'un Cosmopolitan ve Aristo'nun orta sınıf düşleri tarafından yumuşatılmıştır.¹⁹⁶ İlk çağ Yunan düşüncesindeki yaşam anlayışı, var olan toplumla sınırlı kalmıştır. Dünya adeta kendi toplumsal coğrafyalarıyla sınırlıdır. Bu toplumsal iklimde hiyerarşi ve eşitsizlik kaçınılmaz olarak düşünülüyordu. Mumford'un belirttiği gibi, " antik dönemin ütopyalarında özel mülkiyet hakkını kaldırmak onlara göre savaş, sınıf ayrıcalığı ve köleliğin kaldırıldığı dünyayı düşlemekten daha kolay geliyordu."¹⁹⁷

Platon'un yaşadığı dönem(M.Ö. 427-347), Yunan toplumunun siyasal örgütlenişinde, hem yönetim hakkı hem de yasalar, Zeus gibi Tanrısal bir kaynağa dayanan aristokrat gelenek ve imtiyazların yerine, demokratik eğilimlerin önem kazandığı bir döneme rastlar. Siyasal ve toplumsal ilişkilerde, eski aristokratik hukukun yerine mülkiyeti, ticareti ve üretim ilişkilerini esas alan, (Platon'dan çok önce Solon'un yapmış olduğu) yasalar gittikçe güçlenmekteydi.¹⁹⁸ Siyasal erk aristokratların elinden çıkarak yeni gelişmekte olan tüccar ve zanaatkar sınıfın eline geçmekteydi. Bu nedenle Platon'un ideal toplum tasarısında değişimden uzak durması, çoğunlukla, aristokrat yönetimin egemenliğini yitirmesine karşı bir önlem olarak yorumlanmaktadır.

Bu alanda yaşanan değişimler aynı zamanda , Grek tarihinde çöküş dönemine rastlar. Pelopones savaşları (M.Ö. 431-404) Atina'nın yenilgisiyle sonuçlanmış ve ülkenin bağımsız siteler halinde dağılmasına neden olmuştur. Bu süreçte Atina hizip mücadeleleriyle zayıf duruma düşmüştü. Ülkedeki birliğin kaybolması yabancı saldırılara kolaylık sağlamıştır. Atinalılar kendilerine karşı zafer kazanan Sparta'nın militer ve baskıcı gücüne boyun eğdiler. Bu nedenle politik ve ekonomik gücünü yitiren Atina'da Platon'un yazılarının toplumsal ve politik sorunlara yönelik olması anlaşılabilir hale gelmektedir. Sparta'nın zaferi ve Atina'nın yenilgisinden Platon'un bazı

¹⁹⁵ Olson, s. 144.

¹⁹⁶ Berneri (1969). s. 10.

¹⁹⁷ Levis Mumford(1965). "Utopia, The City and The Machine", *Daedalus*, Spring, Vol 94, No. 2, s. 273.

dersler çıkarması gerekiyordu. Platon kendi ideal devletini kurarken bir model olarak Sparta'ya yöneldiği gerçektir. Ama bunun yanında, Platon'un kendi devrinde ve kendi toplumunda siyasete atılma ve topluma hizmet etme arzusu da oldukça etkili olmuştur. Daha sonraları Atina'daki Tyran yönetiminin olumsuz tutumları nedeniyle Platon'da şu düşünce gelişmiştir: Bedenen ve zihnen en iyi şekilde yetiştirilmiş, hem pratik hem de teorik olarak yetişmiş bir filozof rehber zümreden oluşan bir yönetim olmadan Atina selamete eremez.¹⁹⁹

Bu dönemde özgürlük ruhu ve aşırı bireysellik Atina yaşamının en önemli karakterini oluşturmaktaydı. Fakat Platon otoriter ilkelere dayalı, güçlü ve hegemonyacı devlet anlayışı ile bu özellikleri ütopyasında dışarıda bıraktı. Platonun Sofist karşıtlarının eleştirdikleri noktalardan biri bu olmuştur. Sofistler insanların tamamen özgür ve eşit durumda yaşadıkları Altın Çağ inancına yöneldiler ve bunu ileriye yönelik bir teori haline getirdiler. Sofist teorilere göre siyasal kurumların doğuşuyla insanlık özgürlüğünü ve mutluluğunu kaybetmiştir. Bunlar doğal haklar olarak sahip olunan şeylerdir. Özellikle sofist okulun temsilcilerinin toplumsal yanlışlara ve toplumsal suçlara yönelik değerlendirmelerinde, sürekli geçmişteki doğal durumu referans gösterdikleri görülür. Bu dönemde insanlık, bu suçların toplumsal baskının, zulmün sonuçları olmadığına farkındaydı. Hippias; "kanun insanın tiranlığından çıkmıştır" der. Alkidamas, Lykophron ve diğerleri bu düşünceden yola çıkarak toplumsal ayrıcalığın, imtiyazları kaldırılmasına, özellikle kölelik kurumunun -ki insan doğasında köleliğin olmadığı düşüncesinden dolayı- kalkmasını savundular.

Bu fikirler daha sonra Kinikler tarafından, devletin doğal duruma ters olduğu düşüncesine dönüşmüştür. Stoa okulunun önemli temsilcisi olan Zenon tarafından bu doğal durumun dışsal etkilere maruz bırakılması reddedildi. Zenon'nun düşüncesinde ulus, siyasal kurumlar ya da devlet kurumu yer almaz. Fakat tüm insanlar için özgürlük ve eşitlik vardır. Evlilik,

¹⁹⁸ G.V. Childe (1974). *Tarihte Neler Oldu?* (Çev.: A. Şenel-M. Tunçay) Ank., s. 275.

¹⁹⁹ Walther Kranz (1945). "Eflatun ve Devlet", *Felsefe Arkivi*, Cilt I, No: 1, s.162.

ibadethaneler, mahkemeler, okullar ve para kaldırılmıştır. Bunu ortaya koyarken Zenon sorumsuzluk ve kuralsızlık özgürlüğünü kastetmez. Zenon'a göre doğal olan şey herkeste eşit olarak bulunan akıldır ve tutkulardan arınmış, akla uygun yaşam doğal yaşamdır. Bu aynı zamanda erdemli bir yaşamın da temelidir. Erdemli bir yaşam insanın akla uygun yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk ise yüksek bir sorumluluğu zorunlu kılar.²⁰⁰ Bu sorumluluktur ki aklın önünde her türlü engellerin ayrıcalığının kaldırılmasını gerektirir. Çünkü doğa bütün insanlara aynı hakkı ve kanunu vermiştir. Stoa felsefesinin bu ilkesinden Zenon, ideal dünya yurttaşlığı (Kozmopolitizm) anlayışına ulaşır.²⁰¹ Dünya yurttaşlığı doğal olduğu kadar "yüksek bir ahlaki ideal, bütün insanların kardeşliği, zümre ve ulus ayrıcalıkları karşısında bütün insanların eşitliği şeklinde anlaşılmalıdır."²⁰²

Platon kendi döneminde felsefi düşüncenin yükselişine yeni bir hareket getirdi. Platon, ahlak ilkeleri, eşitsizlik ve baskı, hantal devlet kurumları ve Greklerin, Grek olmayan toplumlardan üstünlüğü gibi konularda, dönemin diğer filozoflarından daha etkili olmuştur. Sofistler ile birlikte Platon da doğa yasalarıyla kendi kurumlarının aynı olduğunu kabul ediyordu. Fakat Platon, "doğa"nın, bazı insanlar kural koymalı ve diğerleri de bu kurala uymalı" kuralı gereğince yaratılmış olduğuna inanmaktaydı.²⁰³

Platon'un zihnini kurcalayan sorunların başında, bugün bile modern devletlerin iki büyük istikrar unsuru olarak ele aldıkları, bürokrasi ve sürekli ordu düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır. Yunan sitesinde kamu görevleri vatandaşlar tarafından sıra ile yerine getirilmekteydi. Kamu güvenliği ve anayasanın korunması da silahlara sahip kişilerin insafına kalmış bir görevdi. Bu önemli görevlerin düzenli yürütülmesi bireylerin hukuk anlayışına ve kanuna bağlı olmalarına dayanmaktaydı.

²⁰⁰ Bertrand Russell (1994). *Batı Felsefesi Tarihi - I* (Çev.: M. Sencer). İst. : Say Yay. s. 379.

²⁰¹ Macit Gökberk (1974) *Felsefe Tarihi*, s. 115 .

²⁰² İsmail Kılıhoğlu, (1985) "Hukuk Felsefesi Açısından Stoacılık - I". *İlim ve Sanat*, S. 3, s. 44.

²⁰³ İlkey Sunar (1986). *Düşün ve Toplum*, İst.: Birey Toplum Yay., s. 48.

Platon'un siyasal düşüncelerini etkileyen diğer etkenlerden birisi de yaşadığı dönemin siyasal coğrafyasıdır. Bu da döneminin en etkili sitelerinden biri olan Sparta yönetimidir. Atina'da demokratik yöntem ağır basmaya başladığından beri Atina aristokratlarının, aristokratik düzene olan inançları Sparta'nın Peloponnesos savaşlarında Atinayı yenmesinden sonra daha da arttı. Platon'un Spartan modele olan yöneliminin temelindeki etkenler arasında “bireyin tümüyle topluma ve düzene feda edilişi(kollektivizm)” ve birbirlerinden kesin hatlarla ayrılmış toplumsal sınıf” anlayışı yer almaktadır. Ayrıca, “düzen” kavramı Platon'un bütün kozmosunun anahtar kavramıdır. Gorgias diyalogunda Platon bunu şöyle ifade eder;

- Herşeyin erdemini yapan düzendir. Bana öyle geliyor ki böylece her şeyi iyi yapan onda kendine yakışan bir düzen bulunmasıdır.
- Bence böyle.
- Bunun için kendine uygun bir düzenin bulunduğu ruh da düzeni olmayan ruhtan daha iyidir elbette”²⁰⁴

Platon'un ütopyasını oluşturmaya iten felsefi yaklaşımlarının temelinde döneminin siyasal coğrafyası kadar felsefi iklimi de önemlidir. Platon felsefesinde genel olarak özne ile nesne arasındaki aşılmaz karşıtlık, etkilendiği filozofların düşüncesiyle de ilişkilidir. Pythagorasçı geleneğin etkisiyle duyulur dünyayı ikinci plana atması Socrates'in etkisiyle de toplum ve siyasa konusunda ağırlığı etik ve estetik sorunlara verdiği görülmektedir²⁰⁵

Platon'un felsefesinde kozmos, gerçekliğe nüfuz eden, görünen dünyanın arkasında yatan mükemmel ve ilahi formların sezgisi olan akıldır. Bu akılsal idrak, en azından ilke olarak mükemmel toplum düzenini oluşturmaya yarayabilen bir kavrayıştır.

3.1.1. Platon'un Ütopyası: Devlet

Platon, Atina şehir-devletinin(polis-site) yönetim açısından içte düzensizliği, toplumsal ve ekonomik bunalımın baş gösterdiği, dışta ise

²⁰⁴ Platon (1967). *Gorgias*, Çev.: R.H.Erben, İst.: M.E. Basımevi, s. 105.

²⁰⁵ Ruhun maddeden üstünlüğü konusunda *Devlet*'ten önce I. Alkibiades diyalogunda düşüncesi belirginleşir. Burada Socrates, erdem ve bilgeliği insanın kendini, ruhunu tanımasıyla ilişkilendirir.

kaybedilen savaşlar sonunda devletin ve toplumun değer yargıları bakımından yıpranmaya, çözülmeye başladığı bunalımlı bir dönemde felsefesini oluşturur. Platon devlet sisteminde, yaşadığı bunalımlı ortamın etkisiyle filozofların yönetiminde, bozulmamış askeri gücün koruyuculuğunda, bir bakıma entelektüel-aydın, filozof diktatörlüğü diye ileri dönemlerde eleştirilecek olan bir düzen öngörür.

"Devlet" Platon'un düşüncelerini yoğun olarak ortaya koyduğu en önemli eseridir. *Devlet*'te konuşan Sokrates midir yoksa Platon'un kendisi midir? *Devlet*'teki Sokrates'i'n görüşleri olarak sunulan fikirler ne kadar Sokrates'indir? Bunu tam olarak kestirmek zordur fakat Sokrates'in ölümünden yıllar sonra Platon'un derleyip kendi düşünceleri doğrultusunda Sokrates'i konuşturması, *Devlet*'in Sokrates'ten çok Platon'un görüşleri olduğu daha açık bir şeydir. Sokrates, Platon'un düşüncesini seslendirmektedir sadece. Aslında konuşan Platon'dur.

"Devlet" Platon'un bir tür düş dünyasıdır ya da var olan yönetime ve toplumsal şartlara karşı geliştirdiği ideal dünyasıdır. Buradaki ilkeler "olan"a karşı olması gerekeni dile getiren, ortaya evrensel bir norm koyma iddiasını taşıyan bir düşünce kümesidir. Ütopya olarak bir düşülmektedir. "Muhâl" olanı "farz" ederek, reel dünyanın çarpıklıklarına tepkisel olarak ideal olanın olabilirliği üzerinde direnmeyi temsil eder. Bir türlü istenildiği gibi olamayan "gerçek"e karşı bir tür; "Farz-ı Muhâl"dir.

Platon'un oligarşik umutlarını cesaretlendiren, Sparta yenilgisi olmuştur. Bu yenilgi Platon tarafından aynı zamanda ahlaki bir yenilgi olarak da algılanmaktadır. Bu nedenle herkesin yönetime katıldığı Atina demokrasisinde, yönetiminde, Sokrates'in da istediği gibi, bilgeler egemen olmalıydı. Bu inanç Platon'u yeni bir toplumsal düzen tasarlamaya iten nedenlerin başında gelir. Bundan dolayı insanlar öğrenmelidir ki gerçek adalet yönetiminde eşit olmayanların bulunduğu bir sistemde gerçekleşebilir. Popper'in deyiimiyle "adalet eşitsizlikte aranmalıydı".²⁰⁶ Platon *Devlet*'te bu temel sorun

²⁰⁶ Popper (1994). s. 186.

üzerinde yükselen toplumsal bir model önerir. *Devlet*, aydınlanmışların, bilgelerin yönetimde olduğu, alt tabaka ile aydınlar arasında farkın belirginleştirildiği bu ideal ülkenin süreklileştirildiği bir tasarıdır.

Devlet, baş kahraman olarak Sokrates'in ve bir grup gençle yaptığı diyalogları içerir ve 10 kitaptan oluşmaktadır. I. Kitapta konuşmalar "Doğruluk" kavramı üzerinde yoğunlaşır ve buradan hareketle "doğru insan", "doğru toplum", "doğru yönetim" nedir gibi soruların cevapları, detaylara inilerek diğer bölümlerde ele alınır.

3.1.1.1. Eğitim Devleti

Platon'un felsefesi ile eğitim anlayışı, *Devlet*'te içiçe geçmiş bir konudur. Hatta Platon üzerine çalışanların da ortak görüşüne göre denebilir ki Platon, felsefesiyle eğitim konusundaki düşüncelerini kısacası eğitim felsefesini bir arada ve birbirinin tamamlar şekilde *Devlet* ve *Yasalar* adlı eserlerinde ortaya koymuştur. Yani bir bakıma Platon'un felsefesiyle eğitim konusundaki düşünceleri birbirine paralel ve birbirine uygun ve tamamlayıcı bir şekilde gelişmiştir.²⁰⁷ Platon'un *Devlet*'te ileri sürdüğü eğitim modeli, temel düşünceleri açısından bakıldığında Koruyucular sınıfının eğitim modelidir. Bu eğitimin nihai amacı ise mükemmel bir devleti, mükemmel bir toplumsal düzeni, kurmak ve sürdürebilmektir. Bu nedenle önemli olan Koruyucular'ın ve onların içinden seçilecek olan yönetici sınıfının eğitimidir.

Platon'un Birinci Kitapta ele aldığı konu "doğruluk" kavramıdır. Ona göre "doğruluk" ya da "adalet" bugünkü yalıtılmış anlamıyla sadece "gerçeği söylemek", "aldığını vermek", ya da "herkese borçlu olduğun şeyi ödemek" olmadığını ortaya koyduktan sonra özetle: "Besbelli ki doğruluk herkese hakkını vermektir"²⁰⁸ diyerek üzerine "devlet"ini bina edeceği temel kavramı tanımlamayı ilerleyen aşamalarda diyaloglarla devam ettirir.²⁰⁹

²⁰⁷ Renato José de Oliveira (1999). "Plato and Philosophy of Education", <http://www.educacao.pro.br/plato.htm>

²⁰⁸ Platon (1995). s. 22: 332-c

²⁰⁹ Platon (1995). s. 23:333-b

- Tavla oyununda doğru adamla mı yoksa usta oyuncuyla mı oynamayı istersin?

- Duvar örme işinde doğru adamı mı yoksa duvarcıyı mı seçersin?

şeklinde sorularla aslında Platon aradığı ve ortaya koymaya çalıştığı şey “doğru” kavramının “gerekli”, “isabetli” ve “uygun” gibi yaklaşık kavramlardan farkını tartışır. Her “doğru” kavramıyla nitelendirilen şey, “gerekli” ya da tam “hakki” olan mıdır? “Doğru”luk, doğru olmamaklığın da bilincinde olmaktır. Bir şeyin ne olduğunu bilmek: doğruluk, ne olmadığını da bilmektir. ”Demek ki bir şeyin en iyi koruyucusu o şeyin en usta hırsızdır da.”²¹⁰ Yani bir şeyin ne olduğunu bilmek ne olmadığını da bilmeyi gerektirir. Platon yaptığı bu tanımlamayla, bütün bileşenlerini kapsayan, yabancı olan unsurlarını dışta bırakan bir “doğruluk” veya “adalet” tanımlaması yapmaya çalışmaktadır.

Platon ilerleyen bölümlerde bu temelden hareketle eğitim kavramını da doğruluk üzerine kurarak, doğru eğitimi, doğru bir şekilde, gerektiği kadar, hak edene hak ettiği kadar ve bireyin temsil ettiği toplumsal statünün devamını sağlayacak olan, hakkını verdiği alanda eğitimi tamamlamak olarak tanımlayacaktır. Gerekli olan kişiye, gerekli olduğu kadar ve gereken eğitimi amacına uygun olarak vermek şeklinde sistemleştirecektir. Bunu yaparken devletin yönetiminden sorumlu olan kişinin de “her şeyin yerli yerine oturması” bakımından “işin ehli” olan, en iyi ve en kötünün ne olduğunu bilen, en uygun kişinin toplumu yönetme hakkına sahip olduğunu belirtir.²¹¹

- Peki üzüm kütüğünü kasap bıçağı ile, kunduracı bıçağı ile budayamaz mısın?

- Budarım

- Ama her halde üzüm kütüğü en iyi bu iş için yapılan bağ bıçağı ile budanır?

²¹⁰ Platon (1995). s.24: 334-a

²¹¹ Platon (1995). s. 45: 353-a

Platon İkinci Kitapta ütopyasını oluşturmaya başlar. Platon ütöpik toplum düşünö “yeni bir toplum” modeli olarak değil “bolluğa kavuşmuş” bir toplum olarak ele aldığını belirtir. Bu önemli bir noktadır. Çünkü Platon sıfırdan bir toplum modeli icat etmez. Var olanı iyileştirmek ve “olması gereken”e yöneltmek amacı güder. İleride ele alınacağı gibi eğitim konusunda da yeni bir eğitim modeli yaratmaya çalışmaz. Var olan, kullanılagelen eğitim şekillerini daha iyi ve tam hakkıyla yerine getirmeyi önerir. Fakat biraz farklı bir yaklaşımla. Bu yaklaşım farkı eğitimi, bireylerin yeteneği ve arzuladığı bir gelecek amacıyla değil, bireyin sahip olduğu toplumsal statünün gereği olan geleceğini elde etmesine yardımcı olan, bu doğrultuda eleme yapmayı kolaylaştırıcı bir anlam yükler. Yani “eğitim” kendinde bir değer değil, araçsal bir değer taşır. Beden için jimnastik ruh için müzik eğitimi insanın (koruyucuların) tevarüs ettikleri ruhsal ve zihinsel yetilerini yeniden üretmek için eleyici, test edici bir araçtır. Bu bireysel doğa ya da genetik düzey ile toplumsal uyum ve istikrar paralelliği, insanların üç ayrı yaratılışa sahip oldukları teziyle(yalanıyla) temellendirilecektir.

3.1.1.2. İnsan Doğası

Platon’un toplumsal modelinin her şeyden önce bazı kabullere dayandığını belirtmeliyiz. Bunun en önemlisi insan doğası konusunda kabul ettiği varsayımlarıdır. Platon toplumsal yapıyı oluşturmada önce bireyin doğal ve ruhsal yapısını bazı varsayımsal temellere dayandırarak sınıflandırır. Bu sınıflandırma aynı zamanda toplumsal sınıflarının da temeli olacaktır. Bu nedenle insan doğası üzerinde önemle durmaktadır.

Platon’un insan doğası konusundaki görüşlerini iki bölümde ele alabiliriz. Birincisi insanın etik anlamda, hayvani doğası, diğeri ise sınıfsal doğası. Platon bu konuda farklı iki görüş sunar. Hayvani doğa konusunda, insan doğasının (toplumsallık açısından toplumu doğal bir olgu olarak kabul eder)ve hayvani dürtülerin etik olmayan etkilerinden korunmayı önerir. Toplumsal yaşamı, organik görüşle değerlendirir(zira *Devlet* organik bir oluşumdur ve organizmadır ona göre).

Platon, devleti yönetecek ve koruyacak olanlara, eğitim sürecinde onlara musallat olacak olan, istenmeyen tutum ve davranışlardan korunmayı önerir. Bu düzende Platon'un ortaya koyduğu eğitim sistemi, insana sonradan bulaşan, aslında insanın doğuştan sahip olmadığı kötü alışkanlıklardan bahseder. Bu noktada Platon, insanın doğasında olmayan, sonradan çevre koşulları ile oluşan bu davranışlar, eğitimle düzene sokulması istenen davranışlardır. Eğitim, çevreyi, iyi insan olmaya uygun olarak düzenleme anlamına gelmektedir. "Bu istekleri attıktan sonra delikanlının içinde aynı soydan başka istekler gizli gizli gelişir(...) bu istekler onu başka benzerlerine sürükler, gizlice bulaşan bu isteklerden bir sürü istek daha doğar."²¹² Böylece bireyin iç kalesine saldırırlar ve insanı kötü istek ve alışkanlıklardan koruyan nöbetçiler olan aklı, bilgilerden, güzel alışkanlıklardan gerçek törelerden yoksun gördükleri bu kaleyi elde ederler.²¹³

Bunların yanında ayrıca Platon, hem toplum hayatında kötülüklerin kaynağı olarak hem de insan doğasının önlenemez özelliği olarak mal edinme ve malı koruma hırsının da doğal bir tutku olduğunu belirtir.

Diğer taraftan Platon, insanların sınıfsal, toplumsal statülerini belirleyen doğası, yani yaratılış hamurunun taşıdığı madensel derecesinden bahseder.

Bu iki insan doğası anlayışı aslında birbiriyle içiçedir. Yani hayvani doğa, ile insanın ruhunun yaratılmış olduğu madenlerin farklılığı anlayışı birbirini tamamlamaktadır.

Eğitimle yerleşecek ve korunacak olan "doğa", sınıfsal doğadır. İnsanın ruhsal derecesidir. Mükemmel bir toplum için gerekli olan ilkelerin başında, insan ruhunun sahip olduğu konumunun korunması gereklidir. Platon'un insan ruhunun bölümleri tezi, bir varsayımdır. Bir varsayım olarak, Platon'un tamamen böyle düşündüğünü yansıtmamakla birlikte, toplumsal düzen için gerekli olduğuna inanılmasını istediği bir varsayımdır. Eğitim ise, bu

²¹² Platon (1995). s 244: 560-b

²¹³ Platon (1995). s. 245 : 560-b

varsayımdan hareketle devam edecek olan, bu işleyişi sağlayacak olan bir sistem olarak düşünülür. Zaten normal olarak da günümüzde başarılı olanlar, akıl sahipleri, istisnalar hariç, toplumsal statü ve yönetimde sivrilebilmektedir. Yönetime, yada önemli konumu elde etmeyi başarabilmektedirler. Platon bunu rastlantıya bırakmak istemez, hariçte kalan istisnalara yer vermek istemez. Akıl sahipleri, aydınlanmış olanlar, bilgeler, tanrısal bilgeliğe en çok yaklaşan ve ideal akıldan en çok pay alanların hak ettikleri yerde yönetimde olmaları gerekir. Ayaklar bir yolunu bulup baş yerine geçmemelidir. Bu organik yaşama, organizmaya aykırıdır.

Platon'un eğitim sistemi yalnızca baştan belirlenmiş olduğuna inanılan toplumsal doğanın, ait olduğu toplumsal sınıfın belirlenmesine yarayan bir test süreci olarak ele almak(çoğu eleştirilerde olduğu gibi)doğru görünmemektedir. Eğitim, insan ruhunun hangi madenden yaratıldığını belirlemeye yarayan bir ölçme aracı değildir sadece. Verilmiş bir doğadan bahseder Platon. Ama arada bir altından gümüş, gümüşten de altın doğduğu olabilir. Bu durumda ayırım bireyin yaptıklarına bakılarak gerçekleştirilir. Platon'un eğitim görüşünü, İnsanın hangi madenden yaratıldığını anlamanın aracı olarak dar bir ölçüt şekline indirgemek doğru olmaz. Bu toplumsal farklılık insanların eylemlerinde gözlemlendikten sonra, hak ettiği işlemin sürdürülmesi bu noktadan sonra başlamaktadır. Yani asıl eğitim bu noktadan sonra başlamaktadır.

Platon her ne kadar eğitim sürecini insanların doğalarını açığa çıkaran bir süreç olarak görür gibiyse de, aslında eğitim sürecini var olan doğayı keşfetme süreci değil, insanlara belli duygu, davranış ve yetenekler kazandıran bir süreç olarak görmektedir. Platon'da eğitimin kazandırmadığı tek güç, insanda doğuştan olan "öğrenme gücü"dür. Eğer bir insanda bu güç sınırlıysa, yapılan eğitim "kör gözlere görme gücü vermek" değildir. doğuştan gelen bir güç belli toplumsal, siyasal ve eğitsel ortamda kazanılacak deneyimlerden bağımsız olarak iyi yada kötü olabiliyor ve aynı zamanda eğitimle başka bir boyuta dönüşebiliyorsa, doğuştan gelen özellikle son derece esnek ve eğilip bükülebilen bir özellik anlamına gelmektedir. Eğitim kavramı ise son derece

belirleyici bir role sahip demektir.²¹⁴ Fakat Şu da unutulmamalıdır ki Platon, eğitim ile insanın iyi ya da kötü olabileceğinden çok, ileride yapabileceğİ işini iyi ya da kötü yapma konusunu tartışır. Platon, doğuştan bir kişinin yönetici doğduğuna inanmaz. Olsa olsa yöneticilik hamuruna sahip olabileceğini varsayar. Daha doğrusu bu yalana inandırılan kişilerin bu yönde sahip oldukları yeteneğİn canlandırılması, harekete geçirilmesi konusunda alacağİ eğitim en önemli noktayı oluşturur.

3.1.1.3. Temel Eğitim: Koruyucuların Eğitimi

Devlet'te eğitim konusu ağırlıklı olarak ya da Platon'un kafasındaki eğitimin önemi salt olarak devleti koruyacak olan filozof yöneticilerin ve koruyucu bekçilerin eğitimi olarak şekillenmektedir. Platon'un betimlediğİ böyle bir "bekçi", "peki nasıl yetişmeli?" sorusuna, aslında yeni bir eğitim modeli önermekten çok, bilinen ve uygulanmakta olan eğitim anlayışının sıkı bir şekilde üzerinde durulması ve aksatılmadan uygulanmasından ibarettir: "Öteden beri uygulanmakta olan beden için idman, ruh için müzik eğitimidir ve bu yoldan daha iyisini bulmak ise zordur."²¹⁵

Eğitim önce müzik eğitimiyle başlar. Müzik eğitimi içine masal, hikaye, hitabet (retorika) ve şiir(poetika) dahil bütün sözel sanatlar girmektedir. Eğitilecek olan insanlara küçükken ilk anlatılan şeyler masallar olduğu için, eğitime ilk önce sözel alandan başlamanın uygun olduğu düşünülmektedir. Ama Platon, anlatılan Hesiodos ve Homeros masallarının uydurma şeyler olduğu için gerçeğİ aykırı olan tüm unsurların bu ve diğİer anlatılardan, masallardan temizlenmesini önerir. Bunun nedeni ise Platon'a göre bu efsanelerde Tanrıların ve kahramanların gerçeğİ aykırı olarak betimlenmesidir. Bu sözel sanatlarda, özellikle Hesiodos'un ve Homeros'un anlattıkları şeylerde "Tanrıların Tanrılarla savaŐtıkları birbirlerine tuzak kurup boğuŐtukları söylenmemeli. Gerçekte de olmuş şeyler değİl bunlar....(..) Böyle şeyler olmuş olsa bile gizlenmeli anlatılmamalı. Çocuklara daha küçükten

²¹⁴ Hasan Ünder(1995). "Platon'un Devlet'inde Eğitim ve İnsan Doğası", *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, Ankara, C. 26, S.1, ss. 199-200.

²¹⁵ Platon (1995). s.67:376-e

bambaşka şeyler anlatmalıyız” ya da “şairler de bu doğrultuda masallar düzmeye zorlanmalı.”²¹⁶

Müzik, eski Yunan düşüncesinde sadece ses ve ritim demek değildir. Platon’un üzerinde durduğu gibi “logos”tur, sözdür. Özellikle koruyucuların eğitiminde müzik eğitiminin önemi, ses sanatlarında bolca kullanılan sözlerin eğitimsel değeri vardır. Çocukların ilk yaşlarında onlara anlatılan masallar hikayeler ve şarkı sözlerinde gerçeklerden çok, uydurma sözler ve yalanlar yer alır. Gerçeğin sadece bir kısmını içerirler. Konuşulan bir cümlede doğru olan ile yanlış olan nedir? Hangi cümle ya da kavram doğruyu yansıtır hangisi gerçek dışıdır? Filozofun yaptığı şey doğru olan kavramı aramak, doğru yerde kullanmak ve gerçeğin ifadesini ortaya çıkarmak olduğu için sözel sanatlara ilgi duyması bundandır. Her şeyde olduğu gibi eğitimde de başlangıç noktası önemlidir.

Platon’un devleti akılla kavranan doğruların egemen olduğu bir akıl ve etik devletidir. Düzeni kuran ve koruyan aklın yardımcısı ahlakıdır. Devleti koruyacak olanlara verilecek eğitimde, ahlak çatısı altında sunulan müzik eğitimi ilk sırayı alır. Platon’un gözünde Ölçülü bir toplum için müzikte de ölçü ve ritim en önemli konuyu oluşturur. Çünkü Platon’un müzikte söz ve ritimle yakından ilgilenmesinin nedeni “hiç bir şey insanın içine ritim ve ahenk kadar işlemez”²¹⁷ ilkesidir. Gereği gibi yapılan müzik eğitimi kendini iyi bir insan olarak yetiştirmek isteyen için vazgeçilmez bir koşuldur. Ruhsal düzen ve ahenk sahibi bireylerin isteyeceği ilk şey toplumsal düzen ve ahenk olacaktır.²¹⁸ Amaç “bütün”ün mutluluğunu sağlamak ve bunun için de toplumun düzenini korumaktır. Müzik de şiir de bunun için birer araçtır. Bu nedenle Platon genelde Müzik konusunda özelde ise bütün sanatsal ve sözel alanlarda toplumun bütünlüğünü bozacak olan yeniliklere, değişikliklere yer vermemesinin temelinde etik bir kaygı yatar. Bireylerin özellikle koruyucuların, devletin geleceğinin temin edecek olanların bozulmaması, toplumsal ahengin sürmesi bu etik ilkeye bağlıdır. Bu nedenle kurduğu

²¹⁶ Platon (1995). ss.68-69: 377-d,e-378-a,c

²¹⁷ Platon (1995). s. 92: 401 e

düzende insanlar “şairin ağzından çıkan sözlere bayılmamalıdır.” Çünkü bu hayranlık , halkı farkında olmadan bozulmaya sürükleyebilir. Varsın çok hoş olmasın, oldukça yalın olsun ama işe yarar olsun. Aklın düzenini bozmaya kalkmasın Sanatçı böyle bir şeye kalktığında akıl, ethos’u, ahlak’ı hemen göreve çağıracaktır.²¹⁹

Devlet adamının uyanık olacağı önemli konuların başında gelen eğitim özellikle müzik eğitimi ve müziğe konu olabilecek tüm söylem şekillerini içerir. Platonun istediği amaca ulaşabilmesi için devlet adamının elinde iki çare vardır. Birincisi yerinde yapılan çiftleşmelerle ırkı iyileştirmek ikincisi ise eğitimidir: insanın mayasında Tanrı tarafından yerleştirilen farklılıkları, özellikle yüksek duyguları eğitimle geliştirmek. Bu yüksek duygu denilenler estetik zevk ve müziksel algılardır. Vatandaşlar bu alanlarda da doğru olan şeylerle eğitilmelidirler. Çünkü Yunan uygarlığında sanatsal uğraşlar, politik uğraşlarla iç içe geçmiş gibidir. Eski Yunanistan'da şairlerin, nesircilerden önde geldiği bilinmektedir.²²⁰ M.Ö. IX. Yüzyılda yazılan Homeros’un şiirsel destanları ve Hesiodos’un şiirlerinde sürekli siyasi imalara rastlamak kolaydır.²²¹ Bunların dışında Yunanistan’da söylem tekniği diyebileceğimiz, belagat, hitabet, önemli siyasal ve toplumsal etkileme biçimleridir. Bu nedenle Platon da devletinde sözel sanatların bunlar içinde şiir, müzik ve masal gibi alanların devlet kontrolünün dışında kalmasını istemez hatta devletin sürekli müdahaleci bir tutum sergilemesini ister. “Koruyucuya düşen, şairlerin masallarının ne yolda olacağını bilmek ve bu yoldan ayrılmalarına göz yummamaktır.”²²² Bu nedenle Platon eğitim sisteminde, insanın düşünce ve duygularını etkileyecek ve değiştirecek olan, bu etkiye sahip olan sözel alanın devlet kontrolünden çıkmamasına özen gösterir. Özellikle söz ustaları, şairler dediği kişilerin söylediği tüm sözler yönetim için dikkate değer ve yeni söylenenler de denetimden geçmesi gereken sözlerdir. Ya da yeni hiçbir şey

²¹⁸ Platon (1995). ss. 91-2 : 401 d- 402 d

²¹⁹ Ö.N. Soykan (1991). “Ütopyalarda Sanat-Toplum İlişkisi”, *Felsefe Dünyası*, S. 1, s. 35.

²²⁰ Gaetano Mosca (1968). *Siyasi Doktrinler Tarihi-eski çağlardan günümüze-*, (Çev.: S. Tiryakioğlu). İst.: Varlık Yay., s. 33.

²²¹ Alaeddin Şenel (1968). *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*, Ank. : S.B.F. Yay., ss. 7-21.

²²² Platon (1995). s. 70: 379-a

söylenmemelidir her şey söylenmiştir. Bu alanda bir değişim devletin temelini sarsabilir.

Platon'un dinsel temaların işlendiği şiir ve masalları düzenleme girişimi "Tanrı salt iyiliktir ve O'ndan yalnızca iyilik gelir"²²³ temel inancından dolayıdır. Bu nedenle müzik konusuna daha doğrusu sözel sanatlara etik açıdan yaklaşır. Ve şairler sözlerini ancak bu kurala uygun olarak düzenleyeceklerdir. Çünkü devleti koruyacak olan, buna yöneticiler de dahil, "bekçilerimizin Tanrılara saygılı olmalarını isteyeceğiz ve kendi ölçülerinde Tanrılara benzemelerini istiyorsak, gençlerin öğretiminde de buna benzer şeylerin söylenmesini yasak edeceğiz."²²⁴

Diğer taraftan ritim ve melodiler, gençleri gevşeten ya da uyuşukluğa sevk eden türden olmamalıdır. Müzikte ağlama ve sızlanmalara yer verilmeyecek, hüznü sözlere uyan makamlar kullanılmayacaktır.

Müziğin ritimleri de hem yiğitçe hem de ölçülü bir hayata uygun olmaları gerekir. Böyle ritimleri bulunca hem ölçü de melodi de söze uyacak. Sanat eserleri gençlerin ruhlarına gözlerine, kulaklarına mutlu etkiler sağlayan birer kaynak olmalıdır. Müzikte çeşitlilik insan ruhunda düzensizlik, yemekteki çeşitliliğin bedende yol açtığı bozukluklara neden olduğu gibidir. Bunların artması hastane ve mahkemelerin artması demektir. Bu da toplumsal bozukluk ve çürümeyi getirecektir:

Onun için Glaukon, dedim, müzik eğitimi eğitimlerin en iyisidir. Hiçbir şey insanın içine ritim ve düzen kadar işlemez. Müzik eğitimi gereği gibi yapıldı mı insanı yüceltir, özünü güzelleştirir. Kötü yapılmırsa da bunun tersi olur. Gevşek ve bozuk düzen eserler, tabiattaki bozukluklar gibi iyi yetişmiş insanın hemen gözüne batar, kızdırır onu(...).²²⁵

Platon'un müzik -melodi harmoni ve ritim- konusunda çeşitlilikten kaçması, bugünkü anlamda tek sesli (monofonik) müzik anlayışının temellerini

²²³ Platon (1995). s. 71 : 380-c

²²⁴ Platon (1995). s. 75: 383-c

²²⁵ Platon (1995). s. 92:401-e

oluşturur. Özellikle Batı Müzik tarihi sürecinde bu Platonik etkiyi gözlemlemek olasıdır: Bu süreçte Batı'da gerek kiliselerde gerekse askeri alanda kullanılan tek sesli müzik türüdür. Kilisenin, aşırı müzik tutkusunun, insanı Tanrı'dan ve Tanrı kavramından uzaklaştıracağı, insanın zihnini karıştırıp bulandıracağı iddiasıyla çoksesli (polifonik) ve zengin enstrümanlara sahip müzik anlayışından uzaklaşmıştır. Özelde Ortaçağ'da kilise Platonun bu doğrultudaki müzik yorumunu yeniden gündeme getirmiş ve aynı gerekçelerle çoksesli ve zengin melodilere sahip hareketli müziğe karşı bir savaş başlatmıştır.²²⁶

Günümüzde ütopya eleştirmenleri Platon'un *Devlette* ki edebiyat ve sanat konusundaki tutumun eleştirirler. Toplumsal düzen için bu özgürlükten fedakarlıkta bulunulduğunu belirtirler. Burada sanatsal eserler, toplumsal huzurun ve devlet düzeninin garantisi ve toplumsal inanç ve öğretilerin aktarım aracı olarak görülmektedir. Platon'un "toplumsal değişimi durdurmayı" amaçladığını "kapalı bir toplum" kurmayı amaçladığını belirten Popper, buna karşı "açık toplumu" daha doğru, adil ve tutarlı bulur. Bu görüşün temelinde ise "değişim" kavramı vardır. Bu değişimin hazırlayıcısı olarak gördüğü sanatsal girişimlerin sahibi olan sanatçıları Platon, devlete, huzura yönelik bir tehdit olarak görür. Murdoch eleştirisinde daha ileriye giderek, Platon'u, "sanatçı iyi bir insanı bile bozabilir" iddiasında olduğunu dile getirir.²²⁷ Oysa Platon'un sanatçı kavramı altında eleştirdiği kişi, Murdoch'un da belirttiği gibi "bir çeşit sofist olarak gözüktür." Platon'un zamanında sanatçı olarak adlandırılan grup ya da sanat eserleri, şiirler, mitler, şarkılar, destanlar, hakkındaki eleştirisi genelde Platon'un güzellik kavramıyla da bağlantılı olan kozmolojisindeki "tanrı" anlayışı ile ilişkilidir. Mutlak iyi olan Tanrıya ve mutlaklığa gölge düşürecek betimlemelere yer verilmemesini ister. Bu nedenle döneminin sanatçıları ve felsefi ağırlıklı olarak da sözel sanatı kullanan "sofistleri ciddi olan bir yetersizlikle, gerçeğe oynamakla, bilgi sahibi olmaksızın imgeler yaratmakla ve bir kurmaca dünyasında

²²⁶ Martha Bayles (1998). "Body and Soul: The Musical Miseducation of Youth", *Public Interest*, Spring, No. 131, s. 37.

yaşadığından dolayı doğru ile yanlış arasındaki ayırımı bulanıklaştırmakla”²²⁸ suçlar. Ayrıca Yunanistan’da demokrasinin gelişimi ile paralel gelişen trajedi ve komedi sanatlarını içeren “tiyatro”nun özü gereği süreci, çatışmayı, eleştiriyi betimlemesi ve toplum üyelerini değiştirmeye yönelik etkiye sahip olması Platon için kabul edilmez olmasının göstergesidir.²²⁹

Müzik eğitiminden sonra gençlerin yetişmesinde beden eğitimi gelir. Bunun için alınacak önlemlerin başında sarhoşluk, uyuşturucu gibi insanın bilincini sarsan tutumlardan uzak durmalarına önem verilmektedir. Aynı şekilde müzik eğitiminde de insanı uyuşuk ve tembelliğe sevk edecek olan sözler ve melodilerden uzak durulacağı hatta yasaklanacağı gibi beden eğitiminde de aynı program amaçlanmaktadır. Güçlü bilinç, güçlü beden, güçlü estetik zevk anlayışı.

Platon'a göre beden eğitimi-ki bu konuda örnek olarak Spartan askeri eğitim modelini benimsemiştir- bütün acılara karşı dayanıklılığı amaçlayan sert bir eğitim olmalıdır. Ancak bu şekilde öğrencilerin neyi yapabilecekleri test edilebilir. Bu eğitim testinde öğrencilerin hafızaları, acı ve şiddete karşı dirençleri ve onların zorlukları aşma yetenekleri ölçülecektir.²³⁰

Müzik ve jimnastiğe dayanan eğitimin asıl amacı sadece bedeni ve ruhu eğitmek değildir. Asıl amaç bireylerin kafasını eğitmek içindir. Beden eğitimi ile alacakları formasyon ve disiplinin amacı zihinsel eğitime zemin hazırlamaktır. Beden felsefeye iyi bir hizmetçi olarak yetiştirilmelidir.²³¹ Düşünceye ve söze düşman olmayan, müziğe yabancı olmayan, müziğin, bilimin ve felsefenin semtine uğramadan sadece beden eğitime ağırlık vermek gençleri gereksiz kabalaştıracak, sadece müzik eğitimi ise gençleri gereksiz derecede gevşekliğe itecektir. O nedenle bu iki temel eğitim, felsefe

²²⁷ Iris Murdoch (1992). *Ateş ve Güneş- Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?-,* (Çev.: S. R. Kırkoğlu) İst.: Ayrıntı, s. 58.

²²⁸ Murdoch, s. 45.

²²⁹ Bkz. Kürşat Güzey (1988). “Platon Felsefesinin Toplumsal Kökenleri”, *Felsefe Dergisi*, S. 1. , s.21.

²³⁰ Renato José de Oliveira (1999). "Plato and Philosophy of Education",

<http://www.educacao.pro.br/plato.htm>

²³¹ Platon (1995). s. 185: 498 b-c

eğitimi ile programın son aşamasını tamamlamış olacaktır. İnsanın içindeki bu iki teli(müzik ve jimnastik) gereği kadar gerip gevşetmek yani en güzel şekilde uzlaştırmak en güzel düzeni sağlamaktır. Bunu yöneten, uygulayan eğitimci de en iyi düzen ustasıdır.

Bu şekilde yetiştirilecek olan insanlar devletin bekçileri olacaklardır. Bu gençler içinde en güzel şekilde bütün testlerden geçen yani her fırsatta hem kendileri hem de toplum için görevlerini tam yapanlar arasından yönetici sınıf oluşturulacaktır ki Platon bunları asıl koruyucular olarak tanımlar.

Platon moral eğitimin adresini kendi eserinde gösterir. *Devlet*'te: insanın kendisini aydınlatmasıyla oluşan huzur, doğruluk bir kişinin toplumla birlikte kaderini bahtını değiştirmek demektir. Kendisini koruduğu gibi ülkesini de korur. Eğitimin amaçları en kolay bir yöntemle ruhun değişmesini, dönüşümünü başarmaktır. Yanlış yönlendirme yerine onu olabilir bir yola koymada güvenli bir yoldur. Bu tanımlamada Plato eğitim için ahlaki bir amaç kasteder. Ve eğitimciye ahlaki bir görev yükler. Platon'un *Devlet*'inde açıkça görmekteyiz ki, Socrates'ın insan doğasının sonsuz bir biçimde şekillendirilebileceği yönündeki düşüncesinde olduğu gibi, "insan" her ne şekilde olursa olsun, kardeşleri, anne ve babası ya da çocukları olmaksızın veya herhangi bir bölgeye bağlı olmaksızın devlet sistemiyle eğitilebilir bir yapıya sahiptir. Aslında Platon *Devlet*'teki eğitim sistemiyle ve toplum yapısıyla insanın bu özelliğine işaret etmek ister. Bu anlamda insan doğası sınırlanmış bir özellik göstermemektedir. Plato diğer platonik diyaloglarında da mükemmelliğin de öğretebileceğine inanır. Socrates daha da ileri giderek eğitim konusunda insanın karakter eğitiminin önemine dikkat çeker. *Devlet*'te eğitim konusunda Socrates'ın eğitim kavramını daha çok "ruh" eğitimi boyutunda düşündüğünü görmekteyiz. Bu ruh özellikle aklın kuralları doğrultusunda doğru bir şekilde düzenlenmiş bir ruhtur. Akıl tarafından yönlendirilen filozofça bir ruh.²³²

²³² Arlene W. Saxonhous (1994). "The Moral Sense: Ancient and Modern", *Criminal Justice Ethics*, Fall, Vol. 13, No. 2, s. 42.

3.1.1.4. Devletin Korunması ve Sürekliliği

Devlet adamı, yönetici olacak sınıfın iyi eğitilmesi aslında tüm toplum için öngörülen eğitim programının bir taslağı şeklindedir. Her sınıfa ait bireyler de kendi statüleri gereği olan görevlerini en iyi şekilde yapabilecek bir birey olarak yetişmeleri gerekir. Doğru eğitim budur. Aynı şekilde bir meslek sahibi olacak olan genç de kendi mesleği için gerekli olan tüm eğitim formasyonunu bu şekilde tamamlamalıdır. Fakat tabi ki yönetici ve koruyucu sınıfı için daha özel bir eğitim programı gereklidir. Onlar diğerlerine göre daha cesur, yiğit, bilge ve dayanıklı olmak zorundadırlar. Çünkü onlar devleti hem iç bozulmaya hem de dış saldırılara karşı koruyacaktır. Bu koruma için daha çok bilgi ve yiğitlik nitelikleriyle donanımlı olmaları gerekir. Aldıkları eğitim hem kendi aralarında birbirlerine iyi davranmalarını hem de korudukları diğer insanlara karşı yumuşak ve şefkatli olmalarını gerektirecek düzeyde bir eğitim olmalıdır.

Platon koyduğu ilkelerle eski alışkanlıklardan insanların kurtulabilmesi için, toplumun iyi olana yönelebilmesi için ve gelecek kuşağı bu ilkeler içinde yeniden yaratabilmek için bazı yalanlara, “güzel yalan”lara baş vurmada sakınca görmez. Bu tedbir yetiyecek olan yeni nesli eski toplumsal geleneklerin etkisinden kurtarmak içindir. Devletin korunması ve toplumsal tabakanın birbirine karışmadan öngörülen program dahilinde yürütülebilmesi için gerekli olan zorunlu yalanlardır ve bunda bir sakınca yoktur.

Bu şekilde bir yöntem bütün tabakaların mutluluğunu sağlayacaktır. Platon geliştirdiği bu yöntemle sadece bir sınıf diğerine üstünlük sağlasın ya da biri diğerinden daha mutlu olsun diye değil, bütün toplum mutlu olsun diye bu yalanlara inanılması gerektiğini vurgular. Daha doğrusu toplumda herkes kendi bulunduğu kastın işlevini tam yerine getirirse ancak mutlu olabilir inancındadır.

3.1.1.5. Doğru Eğitim “Eşitlikçi Eğitim” midir?

Platon, eğitim konusundaki temel tezi olan, insanın doğuştan ayrı yeteneğe sahip olduğu ve bu yeteneğine uygun bir doğrultuda toplumda yerini alması gerektiği konusu üzerinde ısrarla durur. Herhangi bir alanda çalışmayan ya da o alana ait malzemelerle hiç uğraşmamış birisi o alanda iyi bir eleman olamaz. Platon sık sık yaptığı analogilerle hep bu noktanın altını çizmektedir: “Düşün ki bir insan tavla veya zar oyununu bile asıl işi saymazsa, onunla çocukluğundan beri uğraşmamışsa iyi oyuncu olamaz.”²³³

Platon ortaya koyduğu eğitim sisteminin tam olarak uygulanmasını, toplumun geleceği ve huzuru için zorunlu görür. Ona göre herkese aynı eğitimi vermek gerekli değildir. Bugün fırsat eşitliği dediğimiz, herkesin aynı derecede, aynı eğitim programının aşamalarından geçme hakkına sahip olduğu düşüncesinin gerçekçi olmadığını ortaya koyar. Ona göre doğru olan, her bireyin sahip olduğu toplumsal görev ve işlev çerçevesinde eğitime gereksinimi olacağı ve mensup olduğu toplumsal sınıfın devamı gereğince alması gereken eğitimidir. Herkes yönetici ya da koruyucu olamaz. Her sınıf kendisine düşen doğanın mutluluk payını da ancak böyle elde edebilir, böyle mutlu olabilir:

-Bir heykeli boyarken biri çıkar da vücudun en güzel yerlerine en güzel renkleri koymadığımızı, örneğin vücudun en güzel yeri olan gözleri ne diye erguvana değil de karaya boyadığımızı sorarsa, ona şöyle diyebiliriz: Ne tuhaf adamsın! Sence güzel boyamak için gözü göz olmaktan çıkarmak mı gerek. Sen heykelin her yerine en yakışan rengi koymaya, heykelin bütünüyle güzel olmasına bak.²³⁴

Kişinin mutlu olması, haddini bilebilmesidir. Böyle olmazsa ne çiftçi çiftçi olur ne de çömlekçi çömlek yapar. Bu durumda devleti yönetecek değerli bir eleman bulmak da zordur. Koruyucular için koruyucu olmaktan çıkartacak, çiftçiler için de çiftçi olmaktan çıkartacak mutluluk yoktur.

Platon’un yaptığı şey aslında bir ütopyik devlet tasarısı geliştirmekten daha çok, toplumdaki kurumlar ve bireyler arasındaki temel ilişkilerin yeniden

²³³ Platon (1995). s. 65: 374-c

²³⁴ Platon (1995). s. 110: 420-c,d

adaletli bir biçimde kurulmasını istemektedir. Bu nedenle Platon, yöneticinin filozof olmasındaki amacının, yönetici olacak liderin, demokratik ya da bu günkü anlamıyla eşit şartlarda gerçekleşen bir öne geçme yarışıyla seçilmesini değil, “işin ehli” olanın, hak edenin “getirilmesi” olarak açıklar. Adalet ile eşitlik kavramları aynı şeyi göstermez. Platon için “eşitlik”, nitelik ve öze bakmaksızın, herkesin kanun önünde aynı haklara sahip olup olmaması değildir. Bunun “adil” olup olmadığını tartışır. Ona göre nitelik ve erdemlilik açısından eşit olanların içinden en iyi olanın bir adım öne çıkmasını daha adil bulur. Aslında Platon için eşit olunacaksa erdemli davranış ve bilgi açısından herkes eşit derecede yeterliliğe sahip olması daha istenir bir durumdur.

Doğruluk ya da Adalet, bu anlamda bir “birlik”tir. Bu birlik, bir ve bölünsüz bir birlik değildir. çoklu ve çeşitli bir “birlik”tir. İşlerin ayrılığına, yetilerin farklılığına ve faaliyetlerin, uygun oldukları alanlara ayrılmasına dayanan bir “birlik”tir. İyi ideasının gerektirdiği şekilde bir organizmanın çeşitli organları arasında kurulmuş, ölçülü ahenk birliğidir.²³⁵

Platon’un eğitim kavramına yön veren temel ilkeler en başta “doğru” olarak bilinen doğruların yeniden ve “doğru” olarak oluşturulmasıdır. “Doğru” kavramında her zaman her yerde geçerli olan mutlak değerler arar ve temel değerler her sınamada aynı sonuca ulaşabilmemizi sağlayan değerler olarak yerleştirilir. Eğitim sistemini de bu temele oturtur.

Platon, diğer bir temel değer olarak “Tanrı” anlayışının yeniden oluşturulmasına çalışır. Tüm iyilik ve güzelliklerin kaynağı olarak insanların yanıltılmaması için “mutlak iyi” teorisine uygun bir “Tanrı” anlayışı geliştirir. Bu düşünce çok tanrılı bir Grek kültürü dönemi için oldukça farklı bir Tanrı anlayışıdır. Göksel dinlerin Tanrı anlayışıyla aynı sıfatlar yükler Tanrıya. Çünkü Platon’un geliştirdiği sisteme uygun olarak insanların eğitiminde gerekli olan temel değerler de Tanrı kavramıyla paralel olarak değişmez, sarsılmaz ve bozulmaz nitelikte olmalıdır. Çünkü yöneticiler ve eğitimciler,

²³⁵ Mehmet Karasan (1964). *Eflatun’un Devlet Görüşü*, İst.: M.E.B. , s. 27.

toplumu idare etmek ve toplumsal uyumun devamını sağlamak için, yeniden üretim noktasında bu referanslara dayanacaklardır.

Platon'a göre *Devlet*'te her yasa aşkın bir kökene sahiptir: Tanrı. Tanrı normlar normudur.²³⁶ *Devlet*'te evrensel ve aşkın olan ilke "iyi ideası"dır. Platon *Yasalar* adlı diyalogunda Tanrıyı kanun koyucuların en büyüğü olarak ortaya koyar. Tanrı ile insanlar arasında farklı, ayrıcalıklı bir ilişkilidir. Bu ilişki pedagojik bir ilişkidir. Tanrı her zaman adil bir nizam koyucudur. Bu nedenle de Tanrı evrensel bir pedagoğtur.²³⁷

Platon bütün bu ayrıntıları ortaya koyarken çok katı değildir aslında. Tek taviz vermediği nokta ise eğitim konusudur.²³⁸

- Şüphesiz sevgili Adeimantos, dedim; bütün bu kurallar o kadar önemli değil, bunların hepsini küçümseyebiliriz. Yeter ki koruyucular, asıl büyük kuralı, tek başına her şeye yeten kuralı göz önünde bulundursunlar.

- Nedir o kural?

- Eğitim ve öğretim, dedim. Yurttaşlarımızın kafası iyi bir eğitimle aydınlanmışsa, bütün bu meseleleri de çözerler kolayca. Konuşmadığımız daha başkasını da.

Bu noktada Platon artık bütün işi eğitime havale etmektedir. Bir devlet işe iyi başladı mı sudaki halkalar gibi düzenli olarak etki genişleyecektir. Kısacası devletin koruyucularının da asıl nöbet tutacakları yer eğitim noktası olmalıdır. Tek koruyacakları kale eğitim olmalıdır. Bunun için ne kafa ne beden eğitiminde kurulmuş olan bu düzene aykırı hiçbir yeniliğe meydan vermemeleri gerekir.

Jaeger'in yorumuna göre, *Devlet*'te eğitim, yasa koyucuların düşüncesine ulaşmak için en kestirme yoldur. Devlet ve toplumdaki uyumun, ideal düzenin sürekliliği o devletteki yasaların ideal olmasından çok eğitimin etkili olmasına bağlıdır. İdeal yasa, ideal eğitimin oluşturulması ve korunması

²³⁶ Werner Jaeger(1986) *Paideia: the Ideals of Greek Culture*. Oxford: Oxford Üni. Press, s. 1341.

²³⁷ Oliveira Renato José de Oliveira (1999). "Plato and Philosophy of Education", <http://www.educacao.pro.br/plato.htm>

²³⁸ Platon (1995). s.113: 423-d, 424-a

içindir. Eğitim, kanun yapma ve kanunları değiştirme işini devletin elinden alabilir. Yani hiç gerek kalmaz. Asıl olan eğitimidir, yasaların etkililiği değil.²³⁹ Zaten Platon *Devlet*'te yasa koyucuların tutarsız ve yanlış tutumlarına karşı bir garanti vermez. Garanti yöneticilere değil sadece koruyuculara aittir. Bu koruyucular da eğitilmiş kişilerdir. Platonun deyimiyle “kendi koyunlarına saldıran kurt sürüsü içinde soysuzlaşmış bekçi köpekleri gibi olmayacaklardır.”²⁴⁰ Bu nedenle Platon, bir devletin teknik ya da psikolojik sorunlarıyla ilgili görünmekten çok sadece devlette eğitimin çatısı ve arka planıyla, devleti ayakta tutacak olan ana kolonlarıyla ilgilidir ve Platona göre ana sorun Paideia sorunudur.²⁴¹

Platon amaçladığı üstün insan tipini elde etmek için eğitimi tek araç olarak seçmiştir. Koruyucuların eğitimi amacına ulaşmak için oldukça rasyonel bir araçtır.

3.1.1.6. Devlet Büyük Bir Okul Birey Küçük Bir Toplumdur

Platon devleti büyük bir birey olarak ele almıştır. Toplum yapısı ile insan yapısı arasında benzerlikler kurmak Platon'un *Devlet*'te yaptığı şeydir. Platon, yukarıda ayrıntılarına değindiğim eğitim sistemini toplum sistemiyle uygun olarak geliştirmiştir. Platon'un anlatımında sıkça analogilere ve çeşitli benzetmelere rastlamak mümkündür ve bu doğrultuda bireyi de topluma benzer bir tarzda ele almıştır.

Bu nedenle Platon'un ütopyasındaki eğitimi anlamak toplum yapısını anlamak ve insanın ruhsal ve biopsişik yapısını anlamaktan geçer. Doğru devleti ve doğru toplumu doğru bireyin oluşumuyla anlatır:

Doğru insan eğitilmiş insandır. Eğitilmiş olmak ölçülü olmaktır. Ölçülü olmak, insanın içindeki yönlerin uyumunu sağlamaktır. Bu şablonu topluma uyguladığımızda aynı sonuca ulaşırız.

Platon'un sisteminde:

²³⁹ Jaeger(1986). s. 238.

²⁴⁰ Platon (1995). s. 106 : 416-a-b

²⁴¹ Jaeger(1986). s. 236.

Bilge devlet: Yerinde karar veren devlettir. Bilge kişide olduğu gibi. Bu bilge kişilerin yönetici olması gerekir.

Tabiata göre kurulmuş devlet; bilgelerin yönetimindeki devlettir. Aklın yönetimindeki birey gibi. Aklın yönettiği devlet(felsefenin ya da filozofların), aklın yönettiği birey, toplumdaki kötü tarafların denetime alınması, bireyde ise kötü tutkuların denetime alınması demektir.

Ölçülü birey; zevklere ve tutkularına aklının hakim olduğu insandır.

Doğru devlet; bütün toplumsal sınıfları olduğu gibi koruyan ve her sınıfın kendi işini yapmasını sağlayan devlettir.

Doğru birey ise yetenekli olduğu ve toplumsal statüsüne uygun düşen işi yapan, kendi işini en iyi yapan bireydir.

Devletin düşünen ve hesaplayan sınıfı yöneticiler insanda düşünen ve hesaplayan akla karşılık olacaktır.

Arzulayan sınıf ise çoğunluğu oluşturan kitledir; bu da insanda tutkulardır. Tutkularında insan ölçülü olmalıdır. Kızan yanımız olan bekçiler, kitleye karşı ölçülü olmak zorundadır. Nasıl ki kızgın yanlarımızı müzik ve jimnastik eğitimiyle ölçülü bir duruma getirmemiz gerektiği gibi. Müzik ve jimnastik, hesapsız tutkularımızı, coşkularımızı denetlemeye yarayan araç olduğu gibi, yönetilen ve arzu dolu olan çoğunluk ile yönetici sınıf arasındaki ilişkiyi ölçülü bir çizgiye getirecek olan bekçiler grubunun temel eğitimine(müzik ve jimnastik) karşılık gelmektedir.

İnsanı akıllı yapan ne ise devleti de akıllı yapan odur. Düşünen yanımız, ölçülü olmayı makul sayan yanımızdır. Bu devleti yöneten seçkin akıllı gruptur; insanı da yöneten şeyin akıl olduğu gibi.

Eğitilmiş olmak; ölçülü tutarlı ve doğru olmaktır:

Akıl ; düşünen (yönetici sınıf); akla uygun ve yararlı olanı öğütleyen,

Öfke ve kırgınlık; akıldan yana olmak ve aklın buyruklarının uygulanması (Bekçiler); Aklın (yönetici sınıfın) buyruklarının uygulanmasını denetleyip gözetin

Yalnızca arzulayan; ölçülü davranmak (Toplumsal en çok kesimini oluşturan halk) ; aklın (yönetici sınıfın) öğütlerine uyan bir düzene benzetilebilir.

Toplumda olan bu üç yön insana da uyarlanmıştır. Akıl, yiğitlik ve arzular. Akıl diğer ikisine hakim olduğunda, doğru topluma ve doğru devlete ulaşıldığı gibi, eğitilmiş ve doğru insana ulaşılmaktadır. Platon'un bu yaklaşımıyla kurulacak olan eğitim sistemi de insanın ve toplumun doğasına uygun olan eğitim modeli olmaktadır.

Devleti koruyacak olan bekçilerin eğitiminde temel dersleri oluşturan müzik ve jimnastik onların iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlayacak ve armoni ve ritim yoluyla da uyumlu ve düzenli olmaları sağlanacaktı. Fakat Platon bu gençlerden daha fazlasını beklemektedir. Bedensel eğitimden çok bu filozof savaşçı gençler, kafalarını da iyi bir şekilde eğiteceklerdir. Bütün bilimleri içine alan bilim, "kendi varlığının özüne götürecek olan, duyu verilerinin dışında ulaşılan, elle tutulur nesneleri katmadan sayıların kendi üzerinde düşünüleceği, düşünceyle kavranılabilen sayılar bilimidir."²⁴² Bunun içinde değişmeyenin bilgisi olan geometri de dahil. Ruhun gözünü açacak olan ve gerçek varlığa ancak onunla ulaşacağımız bilim. Bunlara ek olarak duyuların hiçbirine baş vurmadan yalnız aklı kullanarak her şeyin özünü varmayı sağlayan ve bütün önerilen bilimlerin sonuçta varacağı nokta olan Dialektika'dır. Diğer bilimler varlığı sadece tek bir yönüyle kavramaya, anlamaya çalışırlar. Ama dialektika bilim değil bir yöntemdir. Bütün bilimlerde kullanılacak bir yöntem. Ve gerçek ancak bu yöntemle anlaşılabilir.

İşte Platon, devleti yöneteceklerin seçileceği gençlerin çocukluktan başlayarak, aritmetik, geometri ve sonra da dialektika konusunda eğitilmelerini ister.

Platon'un bilgi konusundaki düşünceleri göstermektedir ki bilgiyi, el sanatları ve diğer ustalık gerektiren sanatlarda kullananların bilgisiyle, bu bilgilerin gerçek formunu, varlığın özünü kavramış olan filozofun bilgisinden ayırır. *Devlet*'te bilgiyi, özü kavramadan kullanan, güzel ve iyi bir iş yapan fakat "iyi"nin kendisinin ne olduğunu mutlak "iyi"yi bilmeyenler ile bilginin formlarına daha yakın olan ve mutlak "iyi"yi bilen filozofun bilgisi şeklinde iki ayrı bilgi türü ortaya çıkmaktadır.²⁴³

Bilgi bu şekilde bilgi türleri şeklinde değil de bilgiye yaklaşım şekilleri "düşünce tipleri" şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Teknik ve mesleki bilgiler ise bu yaklaşım doğrultusunda "sanıdan daha açık ama bilgiden daha karanlık" bir nitelikle hiyerarşik bir yapı kazanmaktadır.²⁴⁴ Böyle bir sınıflama sonucu en üstün bilgi sahibi olan filozof da bilgisinin derecesi nedeniyle elbette ki toplumun yönetiminin teslim edilmesi gereken kişidir. Platon, bir şehrin yönetimini teslim etmek istediği filozof kralın, bilge ve bilgi sahibi olması gereğini böyle bir varsayım nedeniyle zorunlu görür. Filozof-kral, "iyi"nin mutlak bilgisine sahip olması ve bilginin gerçek formlarını tanıması dolayısıyla toplumu "iyi"ye mutlak güzelliğe götürecektir. Bu yaklaşımdan hareketle şu sonuca varırız ki bilgiye en iyi şekilde sahip olan bilginin formlarını tanımada üstün yeteneği olan ve varlığın gerçek bilgisine sahip olan filozof aynı şekilde yine onu en iyi kullanabilecek olandır. yani sadece kullanan bilir, sadece filozof kullanır ve dolayısıyla sadece filozof bilir.²⁴⁵

Platon eğitimi tanımlarken de kendi felsefesine uygun olarak; kör gözlere görme gücü vermek gibi bilgiden yoksun olan ruha bilgi koymak olmadığının üstünde durur. Ona göre eğitim, bütün ruhla birlikte beden de

²⁴² Platon (1995). s.212 : 527-d

²⁴³ Marlow Ediger, Günümüzde okullarda akademik programlarında, iş yaşamında, akademik uğraşın yanında herhangi bir meslek eğitiminin ya da uğraşın daha az saygın olmasının veya ayırım gözetilmesinin, Platon'un bilgi teorisinin etkisi olduğunu ileri sürer. Ediger (1997). "Influence of Ten Leading Educators on American Education", *Education*, Winter, Vol. 118, S. 2, s. 268.

²⁴⁴ C.D.C. Reeve (1995). "Platonic Politics and Good", *Political Theory*, Vol. 23, S. 3, s. 412.

²⁴⁵ Reeve (1995). s. 413.

geçici şeylerden sırtını dönüp gerçek varlığa bakabilmesidir. Gözün karanlıktan aydınlığa çevrilmesi için bütün bedenle birlikte yönünün değiştirilmesi için en doğru yolu bulma sanatıdır. Ruha gerçekleri görme gücü vermek değildir. Ruhta bu yeti zaten vardır ama kötüye çevriktir. Bakılmayacak yana bakmaktadır. Eğitim onu yalnızca “iyi” yöne çevirmektir.²⁴⁶ Filozof ise insanların bu karanlığa dönük durumlarını, gerçeğe döndürebilen eğitimcidir. Bunu mağara alegorisinde açıkça ortaya koyar. Doksa niteliğine sahip bilgilerle eğitilen kişilerin gerçek bilgiden, aşkın "iyi" nin bilgisinden uzak olduklarını belirtir. Aşkın iyiliğin bilgisine ise, mağara karanlığına alışmış bireylerin tek bakışla güneşi algılamakta zorlanıp gözlerinin kamaşacağı gibi, aşkın iyinin bilgisine de kolayca ulaşamayacaktır. Bunun için ruhun gözleri bu amaca uygun olarak eğitilmeli, açılmalıdır. Eğitim, bu amaca yönelik olmalıdır. Bu nedenle ileri derecede eğitimi alacak olan yönetici sınıfın eğitimindeki ileri derecede matematik ve Dialektika eğitimi uzun yıllar alacaktır. Amaçlanan filozofça ruha sahip olmak için uzun deneyimli yıllar gerekecektir. Jaeger'ın yorumuna göre Platon'un eğitilmiş bireyi, kazanacağı gerçek filozofça ruhla, çokluk içinde birlik ilkesini yakalamış biri olarak, kişi elde ettiği birçok değişik görüşlerle, düşüncelerle, İdea'lar dünyasındaki her şeyin değişmez bilgisiyle donanacaktır. Evrensel öze ait olana karşı araştırma, inceleme ve farkında olma bilinciyle, zihninde bir bulanıklığı, bozukluğu yaşamayacaktır.²⁴⁷ Platon'un yöneticilerin seçimi ve eğitilmesinde önerdiği bu Dialektika yöntemi, çoğu kez eğitimde Sokratik yöntem olarak değerlendirilen sorgulama ve soru-cevap tekniğine dayanan diyalog yönteminin daha üst seviyede kullanımından başka bir şey değildir. bilindiği gibi Sokratik yöntemin özü suru sormaya dayanır. Sonuçta ortaya çıkan öğrenmeyi gerçekleştiren öğrencinin kendisidir. Bu “dia-logue” yöntemi “yaratıcı bir model” olarak bireyle teke tek bir etkileşim, karmaşık, tamamlanmamış, açık uçlu bırakılmış sorgulamalar ve bu sorgulamalara farklı türden yanıtlar verebilmeye yol

²⁴⁶ Platon (1995). s. 202-203; 518-c,d

²⁴⁷ Jaeger (1986). s. 842.

açmaktadır.²⁴⁸ Bu yöntemde sorgulamanın karmaşıklığı önemli değildir, soruya doğru cevabı bulmak önemlidir.²⁴⁹ Bu anlamda Dialektika yönteminde de bireyin farklı ortamlarda, farklı durumlarla karşı karşıya kalmasıyla(diyaloguyla) ve bu durumlar karşısında sergilediği tutum(verdiği yanıt)la doğru eyleme (doğru yanıt)ulaşmasıdır. Bu yöntemi Platon yönetici olacak seçilmiş bireyin tüm yaşam alanına uygular. Dialektika, bireyin yaşamında maruz kalabileceği zorluklarla, tuzaklarla ve yetkinliği sarsabilecek olan zor koşullarla denenmesi, bu koşullar diyalogunda doğru yanıtı(doğru hareketi) bulabilmesi için bir yöntem olarak sunulur. Dialektika yöntemi bu anlamda bütün ilimlerin, yetilerin, bilgi ve deneyimin işe koşularak ideal doğruluğa ulaşma yöntembilimi olarak kullanılmaktadır.

Platon, öğrenmenin ve incelemenin amacını ancak diyalektiğin belirlediğini ve bize, izlenecek yolu yine diyalektiğin gösterdiğini işaret eder. Çünkü Platon'a göre bu diyalaktik yöntem bizi en gerçek gerçekliğe, tüm varlıkların en yüce ilkesine, tüm evrensel yetkinlikleri bulunduran "Yüce İYİ"ye götürür. Var olan evrenin çokluk yapısından varlığın niteliksel yapısına ideal birliğine yükselmektir. Demek ki Diyalektik duyumların, ortak, kolay ve basit kanıların etkisinden bizi kurtararak her bir şeyi kendine özgü yüksek gerçeklikleri içinde görebilmeyi, asıl gerçek olan Bilim'i oluşturabilmeyi bize sağlayan bir inceleme, araştırma ve öğrenme yolu ve yöntemidir.²⁵⁰

Platon'un önerdiği diyalektiksel yöntem bireyin tüm yaşamı boyunca karşılaştığı sanal sorunlara karşı bir tür ideal olanın, ideal düşün ve davranış biçiminin benimsenmesine götüren bir yöntemdir. Platoncu diyalektiğin türü, gerçekçi-deneyimsel olmaktan çok, tümevarımcı, ussal nitelermeleri ve özellikleri barındırır. Platon'un diyalektiksel yöntemi sezgini en güçlü

²⁴⁸ Sabri Büyükdüvenci (1991a). "Nitelikli Eğitim Sorunu", *Eğitimde Nitelik Geliştirme-Eğitimde Arayışlar I. Sempozyumu*-, İst.: Kültür Koleji G.M., s.33.

²⁴⁹ Sabri Büyükdüvenci (1991b). *Eğitim Felsefesine Giriş*, Ank.: Savaş Yay., s. 58.

²⁵⁰ Şahin Yenişehirlioğlu(?). *Felsefe ve Diyalektik- Bilgi Kuramı(Epitemoloji)*-, Ank.: Alkım Yay., s. 158.

biçimine dayandığı için bilimsel olmayan deneyime dayanan "empirik" bir diyalektiktir.²⁵¹

Platon önerdiği eğitim modelinin uygulanmasını yine doğal seçime bırakır. Bu seçim seçilmişler arasında bir seçimdir. Devleti yönetmeye aday olabilecek ve bekçi olacak olan gençlerin eğitiminde izlenecek yöntemde isteyerek seçim ve gönüllülük esastır. Zorla eğitimin işe yaramadığının bilincindedir. Eğitimi bir oyun olarak sunulduğunda bu çocukların hangi eğilimlere sahip olduğu kolayca ortaya çıkacaktır. Bu yönetici olacak gençler çocukluktan itibaren beden eğitimini tamamladıktan sonra yirmi yaşına kadar aritmetik, geometri ve dialektika dışında kalan bütün bilimlerde eğitileceklerdir. Yirmi yaşından itibaren bu gençlere aritmetik, geometri ve dialektika dersleri verilecektir. Bu gençler arasından dialektikaya uygun olanlar seçilecektir. Dialektika konusunda yetenekli ve yeterli bulunanlar seçilip otuz yaşında beş yıl süreyle dialektika çalışmaları yaptırılacak, çeşitli testlerden geçecek ve bu aşamadan sonra da onbeş yıl süreyle elli yaşına kadar bu insanlar aldıkları dialektika formasyonu ile doğal koşullarda, toplum içinde çeşitli testlerle gözleme tabi tutulacak ve sağ kalanlar devlet adamı olarak seçkinler sınıfını oluşturacaktır. Bu aşamaları istenilen şekilde, erdemli bir devlet adamında bulunacak olan tutumlar ve düşünceler çerçevesinde tamamlayanlar yönetici sınıfı oluşturacak olan filozoflardır. Her türlü iş ve bilimlerde her bakımdan başkalarını aşan, ruhlarının gözünü açıp her şeyi aydınlatan gerçek varlığın kendisine bakabilen, iyi olanı tanıdıktan sonra bu mutlak iyiye göre kendini ve insanları düzene sokabilecek olanlardır.²⁵² "Erdemli" olma, insan varlığı için ahlaksal dünyada evrensel bir niteliktir. İşte bu nedenle de amaç bireyi erdem yoluyla, bir yanlıştan bir doğruya geçirmektir. Bu eğer bilgisizlikten kaynaklanıyorsa, o zaman, önce zararlı düşüncelerden yaralı düşüncelere geçilerek erdemli olmanın kendine özgü önemli rolü pekiştirilir. Platon burada da, zararlı düşüncelerin elenip yerlerine

²⁵¹ Yenişehirlioğlu(?). s. 189.

²⁵² Platon (1995). s. 224: 540-a

yaralı düşünceye geçme, kötü olan davranışı eleyip, erdemli olan davranışa geçmeyi diyalektiksel bir yöntemle yapmayı öngörmektedir.²⁵³

Platon bu tasarladığı devlet modelinin gerçekleşmesinden on yıl sonra doğan çocukları ailelerinden alınıp zamanın ve ana babanı göreneklerinden kurtarmak için kırdı yaşamaya göndermeyi amaçlar. Çünkü *Devlet*'te baş konuşmacı olan Socrates'ın önerisinde ortaya çıkan bu durum, insan doğasının istenilen biçimde yörgülabileceğı varsayımdır. Bu öneride varsayılan diğeri bir konu ise insanın eğitimi, istenilen biçimdeki eğitimi için, insanın bağlarından, çevresinden koparılması, anne, baba, eş, çocuk gibi endişelerden uzaklaştırılması gerektiğidir.²⁵⁴

Bununla Platon bireysel doğadaki farklılıkları hesaba katar. Yöneticilerin seçiminde katı bir eleme testi *Devlet*'in yapısının dayandığı sınıf sistemi için gereklidir. Sınıf sistemi bireylerin kalıtsal niteliklerinin tekrar üretildiğini düzenli olarak yinlendiğini açık bir şekilde varsayar. Her sınıfında bunu sürdürmesi istenirken diğeri taraftan da her sınıftan kalıtımına uygun bireylerin her zaman üreyemeyeceğı olasılığını da göz önünde bulundurur.

3.1.1.7. *Devlet* Ütopya mıdır?

Platon'un *Devlet*'i yönetim bilimi ya da kurumsal yasalarla ilgili değildir. *Devlet*'in sınırları, yaşadığı dönemin Atinası ya da Yununistan'ı ile de sınırlı değildir. “Adalet” kavramını da tartışırken günümüzün yasa anlamıyla değil, adalete ahlaki bir tanım getirerek insan ruhunun bölümleri olarak yaklaşmaktadır. Jaeger'in de belirttiğı gibi, insan ruhu kavramını da psikolojik ya da teorik olarak değil, daha pratik bir yaklaşımla ele almaktadır. İnsan ruhuna, eğitimle şekil verilebilen bir konu olarak bakmaktadır.²⁵⁵ Bu nedenle Platon devletin özel bir şeklini eğitim olarak ortaya koymuştur. Eğitimin bir toplumun ve bir devletin geleceğı için en önemli araç, ya da “aygıt” olarak

²⁵³ Yenişehirlioğlu(?). s. 176.

²⁵⁴ Saxonhous (1994). s. 42.

²⁵⁵ Jaeger(1986). s. 199.

görme, özellikle 19. yüzyıldan itibaren başlar. Bundan önce hiç bir düşüncede, Platon'un kendi toplumu için önemsedığı kadar önemsenmemiştir.

İnsan ruhu ve o ruhun eğitimi en iyi devleti yaratma çabası bir arada gelişmiştir. Platon bu devleti her şeyden önce insan ruhunda kurmak istemiştir. Yani ideal düzeni devlette aradığı kadar insan ruhunda da aramaktadır.

Platon, *Devlet* tasarısının olumsuz anlamda ütopya olmadığını, eğer bu kurallara uyulursa *Devlet* tasarısının gerçekleşmemesi için hiç bir neden olmadığını vurgular. Ancak bu tasarının, toplumu bütünüyle ve bir çırpıda değişime tabi tutmak gibi katı bir reform süreci olduğu yönünde eleştiriler tarih boyunca yapılagelmiştir. Bu eleştirilerin en önemlisi K. Popper'in, Platon'u ve Platonun izleyicileri olan toplumsal reformcuları hedef aldığı *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı çalışmasıdır.

Popper'a göre ütopyacılık rasyonalizmin yanlış yere oturtulmasıdır. Bütün rasyonel politik aksiyonlar az ya da çok detaylı ideal devlet tanımlamalarını içerirler. Bir tasarı ya da tarihsel yöntem tasarısında amaçlar bilimsel olarak belirlenemez sadece tartışılabilir. Ütopyacının ideal devlet görüşünü mutlak olarak doğru olduğuna inanması gerekir. Ütopyacı mühendisler her şeyin mükemmeliğini bilen kadir-i mutlak gibi mükemmel bir toplum yaratma düşüncesiyle yanlış bir yolla rasyonalizmi büyülemektedirler.²⁵⁶ Yeryüzünde kuramadığımız cenneti gerçekleştirme konusunda Popper ne kadar başarılı olunacağı konusunda şüphelidir. Ancak parça parça reformlarla, tek tek kurumları ele alıp ıslah ederek bunun bir parça gerçekleşebileceğini düşünür. Kumar, Popper'ın ütopyadan kişisel olarak uzak duruşunu felsefî bir tutumdan çok psikolojik bir tutum olduğunu ve bunun nedeninin ise Alman iç savaşı ve Nazi ütopyasının etkileri olduğunu düşünür. Bu bakış açısıyla, 20. yüzyılın baskın olaylarını düşünürsek ütöpik inanışlar komedi durumuna düşmektedir. İki dünya savaşı, Faşizm Stalinizm, işsiz kitleler, kitlesel yok edilmeler, nükleer savaş tehlikesi gibi olaylar barbarlığın ve akıldışılığın ürünü olarak görülmektedir. Daha sonra gelişen global

²⁵⁶ Kumar(1991). s. 90.

tehlikeler, çevresel tahripler antiütopyacıların daha haklı olduğu yönünde kanaatleri güçlendirmiştir. Dünyadaki toplumların çoğu ütopycacıların dediğı gibi değil, antiütopyacıların (Zamyatin, Huxley ve Orwel) öngöröleri doğrultusunda geliştii gibi görünmüştür.

Bu pesimist antiütopyacı yaklaşım, ütopycayı felsefî-politik bir eleştiri duyarlılığı içinde değerlendiren. Fakat bunu yaparken ütopycacı projelerin hepsine, bütün olarak ütopycacı varsayımlara haksızlık edilmektedir. Bütün yazınsal ütopycalar ile toplumcu ütopycalar hepsi aynıdır. Bu Kumar'a göre Popper'in Ütopycacılığı, *Blueprints* başlığı altında tartışmasından kaynaklanmaktadır. Hepsini baskıcı ve sınırlayıcı katı planlar olarak görmesinden dolayıdır.²⁵⁷

Popper, ütopycacı yaklaşımı, özellikle Platon'un *Devlet*'ini hedef alarak yaptığı değerlendirmesinde, Platon'un tavrına karşı, *bölük-pörçük yapıcılık* dediğı siyasi yöntemi belirli bir ereğ'e ulaşmak için daha uygun bulur. Toplumun yeniden kurulmasını amaçlayan, Marksist radikal praksise karşı, ütopycacı yapıcılığı önerir:

Var olan kötölükler ve onlarla savaşmanın yolları üstünde makul bir anlamaya ulaşmak, ideal iyiye ulaşmada makul bir anlamaya ulaşamamaktan daha iyi ise *bölük-pörçük* yöntemi kullanarak her çeşit siyasal reformun önündeki en büyük pratik güçlüğü aşmak açısından daha umut vericidir.²⁵⁸

Popper'in toplumsal kurumları tek tek, deneyimle geliştirme ve iyileştirme yönündeki tutumu o'nun bilimsel tutumuyla da yakından ilişkilidir. Popper'e göre toplumsal kurumlar her gerçek düşünce zenginliğinin bir parçasıdır. Çünkü toplumsal kurumlar deneme yoluyla yerleşir ve kabul görür. Bu "bilgi"nin oluşum evrimi sürecinde gerçekleşir. Bu süreçte imgelem ve spekülâtif tutum düşünce serüveninin asıl parçalarıdır. Bizim bilimsel varsayımlarımız ve kurumlarımızın çoğı sınanır. Çünkü Popper'in bilgi teorisinde deneyim sonucu yanlışlanabilme olasılığı

²⁵⁷ Kumar(1991). s. 92.

²⁵⁸ Karl Popper (1994). s. 156.

olan bir teori bilimsel özellik taşıır.²⁵⁹ Bu nedenle Popper, kurumların da deneyim sürecinden geçip elenmesini ve yanlışlanabilme özelliğinin olmasını arar.

Popper, Ütopyacı yaklaşıma güvenmek için şu iki yöntemle ihtiyaç hisseder. Bunlar; a)- bu idealin ne olduğu(belirlemek), b)- gerçekleştirilmesi için en iyi araçların ne olduğunu kesinlikle saptayacak akılcı yöntemlerin var olduğunu bilmek gerekir.²⁶⁰

Popper'in eleştirisi bu anlayışla geliştirilen ütopyalara ya da ütöpik tutuma karşı değil, büyük çaplı, toplumu yeniden yaratmak uğruna girişilen hayallere karşıdır. Çünkü Popper bilmektedir ki, gerçekleştirilemezliğine bir zamanlar inanılan birçok şey bugün başarılmıştır. Bu nedenle Popper her ne kadar Platon'u, "toplumu yeniden kurma iddiası taşıdığı" gerekçesiyle eleştirse de bazı noktalarda haksızlık etmiş olmaktadır. Her şeyden önce Platon *Devlet* tasarısını salt bir ütopya olarak sunmaz. Koşullar yerine getirildiğinde olmaması için hiç bir neden olmadığını vurgular. Yeter ki öngördüğü düzenlemeler yerine getirilsin.²⁶¹ Ayrıca *Devlet*'te ulaşılması istenen ana hedef, eğitim sorunsalının çözülmesidir. Platonun yapmak istediğı yeni bir eğitim modeli yaratmak değil, var olan eğitim modellerini tam anlamıyla amacına uygun olarak pratiğe geçirmek ve bundan taviz vermemektir.²⁶²

Popper'in ütopyalara dönük diğer bir eleştirisi olan a) idealin saptanması, b) bu ideale ulaşmak için gerekli araçların rasyonel olması gerekliliğı, Jaeger'e göre de *Devlet*'te karşılığını bulmaktadır. Platon'un amaçladığı ideal bir devlet düzeni, dolayısıyla da ideal bir gelecek toplumu ve bunun sürekliliğidir. bunun için gerekli olan üstün ve eğitilmiş bir yönetici ve koruyucu sınıfının oluşturulması ve yeniden üretilmesidir. Bu idealin açıkça

²⁵⁹ Joe Bernhart (1996). "Karl Popper: Philosopher of Critical Realism", *Humanist*, Jul/Aug, Vol. 56, No. 4, s. 36.

²⁶⁰ Popper (1994). s. 157.

²⁶¹ Platon (1995). s. 225: 540-d,e; 541-b

²⁶² Platon (1995). s.67:376-e

ortaya konması, bu ideale ulaşmak için öne sürülen aracın da eğitim gibi rasyonel bir araca dayandırılması kadar rasyonel ne olabilirdi?²⁶³

Modern ütopyacı yaklaşıma benzer bir tutumu olan Popper, toplumun kurumlarını tek tek deneyimleyerek, aşama aşama değiştirmeye yönelik bir projeyi daha makul karşılar. Çünkü O'na göre toplumun kurumlarını birbirine nasıl uygun biçimde işleyeceğini ve bizim isteğimize göre nasıl uyarlanabileceğini ancak bu yolla test edebiliriz.²⁶⁴ Mumford'un benzetmesiyle ütopyaların gerçek yararı, "deneme balonları" olarak gördükleri hizmettir.²⁶⁵ Çünkü modern ütopyacı tutumda ortaya çıkan başat düşünsel temalarda da olduğu gibi, ütopyalarda eylem alanı, belirli toplumsal ortamlar ve kurumlarda sunulan olasılıklar olmalıdır.; Belirli bir okulda müfredat değişikliği, belirli bir tiyatrodaki repertuvar değişikliğinin olası olduğu gibi.²⁶⁶ Yani Popper'e göre bilimsel yöntemin sırrı yapılan yanlışlıklardan ders almaktan ibarettir. Böyle yaklaşıldığı takdirde, Bloch-Laine'in yorumuna göre; insana ve topluma karşı farklı yaklaşımları olan bütün devrimci ya da muhafazakar ideolojilerin dogmaları gibi, önceden hazırlanmayacak olan bir model oluşturabilme şansı sunulmuş olacaktır.²⁶⁷ Bu modelin gerçekleşmesi için yapılacak olan şey toplumu kökten değiştirmek ya da "silbaştan" yeni bir toplum yaratmak değildir. Schiller'in deyişiyle "saatçi tamir etmek için eline aldığı saatin çarklarını durdurur; fakat devlet, o canlı saat, işlerken tamir edilmek ister; asıl hünar, dönen çarkı çalışırken değiştirivermektir."²⁶⁸

Bu doğrultuda Platon'un ideal devletinin düşünsel temellerini ve çerçevesini şu şekilde anlamlandırabiliriz: Platon ideal olan ile var olan durumu anlatmak için "iki alem" fikrini gündeme getirmiştir. Ebedi mükemmelliğin yer aldığı "ideal alem" olan idealar alemi ile bunun gölgesi ve yanıltıcısı olan "gölgesel alem" var olan, yaşanan alem. Gölgesel alemde

²⁶³ Jaeger (1986). s. 236.

²⁶⁴ Popper (1994). 159.

²⁶⁵ Mumford (1996). s. 364.

²⁶⁶ R. W. Connel (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, -Toplum .Kişi ve Cinsel Politika-*, (Çev.: C. Soydemir)İst.: Ayrıntı Yay., s. 329.

²⁶⁷ François Bloch-Laine (1965). "The Utility of Utopias for Reformers", *Daedalus*, Spring , Vol. 94, No. 2, s. 421.

bozulmaya yol açan değişim, idealar aleminde mükemmelliği yaratan değişmezlik, ve istikrar vardır. değişim, gittikçe bozulmayı içinde barındırır. Platon bununla tarihsel ilerlemede gittikçe bozulma olduğu ve buna da değişimin yol açtığı inancı yaygındır. Altın Çağ'dan Tunç ve Demir Çağına doğru gelişen bir bozulma çizgisi Bununla tarihsel değişim, ilerleme aslında altından demire, iyilikten kötülüğe doğru bir bozulma demektir. Bu nedenle Platon değişimi bozulma, statikliği ise mükemmellik olarak ele alacaktır. Platon'un kozmosu da bu sürekli mükemmellik üzerine temellenir. İdealar aleminde yaşayan ruh mükemmellik bilgisine sahiptir ve değişmez doğrudur. Bu dünyaya ait ve duyusal olan, değişen nesnelere ait olan bilgiler ise birer "doksa"dır. Bu doğrultuda oluşturulacak olan bir dünya da sanrılara göre oluşturulan sanal bir düzen olmaya mahkumdur. Bu nedenle Platon'a göre doğru düzenin doğru bilgileri, değişmeyen, akla ait ve duyusal olmayan bilgilere dayanmak zorundadır. Bu tamamen mümkün değilse bile onu olabildiğince aslına yakın olarak en azından taklit etmek gerekir. Toplum yönetimi ise bu akla ait olan alemi tanıma şansı en yüksek olan ve akla ait uğraş alanına yakın olan filozoflarca üstlenilmelidir. Ya da bu saha onlara bırakılmalıdır.

Böylece Platon toplumsal felsefesini ; toplumu bilgiler yönetmeli ve bilgelerin yönettiği bu toplum kolayca değiştirilmeyecek toplumsal kurumlara dayanmalıdır şeklinde sistemleştirir. Kısaca Platon'un toplum modeli, doğa ve toplumu yöneten gücün aynı olduğu mitolojik görüşten siyasal- toplumsal bir felsefeye geçişi yansıtan bir modeldir. Özellikle doğa felsefesini savunan sofistlerin doğal devlet düşüncesine göre insan dışında var olan doğal dünya akıl yolu ile açıklanabilir fakat denetlemez ve değiştirilemezdir. Buna karşın Platon, toplumsal modeliyle, toplumun değiştirilebileceğini, yeniden yaratılabileceğini savunur. Toplumun temelini oluşturan neden ne ilahi ne de doğaldır, bilginin kaynağı olan ideal formlardır, kavramsal mükemmel

²⁶⁸ Schiller (1943). s. 23.

teoridir.²⁶⁹ Bu nedenle toplum bu mükemmel , kavramsal ideal formlara teoriye göre kurulmalıdır.

Platon'un üzerinde durduğu diğer temel nokta, "gerçeklik", "bilgi", ve "insan doğası" kavramlarıdır. Yaşadığı dönemde etik, estetik ve bilgi kavramlarına Sofistlerin oportunist ve rölatif yaklaşımlarına karşı bir mücadele ve tepki niteliği de taşır. Gerçek bilginin, bundan da önce gerçekliğin ne olduğu konusunda yoğunlaşır. Yaşadığı toplumsal buhranın nedenlerinin bir ayağını siyasi ve askeri alanda ararken diğer boyutunu da içinde yaşadığı toplumun etik, epistemolojik ve ontolojik alanda sağlamlaşmamış düşünce dünyasında arar. Tahayyül ettiği toplumda bu kavramların netleştirilmesine çalışır.

Bu temel kaygılarda hareketle Platon, insanın eğitimi ve yetkin bir birey olarak hayata kazandırılması konusunda da bu netliği sağlamak istemektedir. Sofistlerin "ahlaki ilkeler" açısından bireysel davranışların zaman ve mekan koşullarına uygun olarak göreceliği konusundaki inançlarının etkisini silmek istemiştir. Toplumun sürekli birlik, barış ve mutluluğu yakalamada bu etik yanılgıdan kurtarmak ister. Platon'a göre ahlaksal davranışlar her çağda ve her yerde geçerliliğe sahip olmalıdır. Bu ise ancak ideal düzenin, ideal gerçekliğin bilgisi ve özü kavranarak ulaşılan bir etik anlayışla mümkündür. İşte Platon'un ideal toplum düzenin temellerinden biri budur. Bu mutlak doğruluk anlayışı aynı zamanda mükemmelin bilgisine sahip olmak demektir.

Bu ideal gerçeklik anlayışı, tasarlanan ideal toplumun eğitim sisteminin de temelidir. İdeal olan var olan değildir. ideada olandır. Bu yaklaşım ontolojik olarak varlığın özünü idealar alanı olarak ortaya koyarken aynı zamanda epistemolojik olarak da gerçek bilgi alanını da idealar alanına kaydırır. Bu nedenle idealar dünyasını ve ona ait bilgiyi kavrayan akıl, gerçek bilgiyi yakalayan akıldır. Bu aşkın alanın bilgisine sahip olan insanın yetkinliği ile Platon'un "insan doğası" kuramı da yakından ilgilidir. Bu nedenle eğitim,

²⁶⁹ Sunar (1986). ss. 49-50.

bireylere belirli yeti ve teknik beceriler kazandırmak değil, ideal düzende sahip olduğu kadar ve orada edindiği doğası derecesinde eğitilmelidir.

Gerçekliğin yalnız düşünsel ve zihinsel yolla keşfedilebileceği şeklindeki idealist bilgi felsefesi de Platon'un bu bilgi ve varlık görüşüne dayanmaktadır. Gerçekliğin, ideal ve evrensel olan düşünsel gerçeklikle temellendiği bu yaklaşımda uyulacak etik ilkeler bu düzenin ilkeleri, öğretilecek bilgiler bu alanın bilgileri ve mükemmel olan da bu ideal düzenin egemen olduğu sistem olacaktır.

Günümüze kadar uzanan tarihsel çizgide, idealist eğitim felsefesinin gerekçesi olan, zihinle kavranabilecek olan mutlak gerçekliğin tarihsel açılımı olan ve tarihsel olarak bu evrensel bütünlüğün öğelerini konu edinen tüm sosyal bilimlerin eğitim programlarındaki önemi buradan kaynaklanmaktadır. Biraz daha ileride, eğitim ve öğretimde zihinsel alana hitap eden çalışmaların, düşünsel uğraşların ve akademik çalışmaların, bedensel çalışmaya, el işlerine dayanan zanaata ve bedensel öğrenime karşı üstün görülmesi bu düşüncenin önemli bir etkisidir.

Toplumu ve ona hakim olan yasalarda bütün referanslarını, ideal gerçeklik olan mutlak değişmez doğrunun bilgisi ve varlığına dayandıran Platon, toplumsal mükemmelliği ideal mükemmellikle desteklemeye, temellendirmeye çalışır. Bunun için Platon her şeyden önce;

1. Bilgi kuramını toplumsal yapının temeline yerleştirir. Mutlak doğru olan bilgi, ideaların değişmez gerçekliğinden temelini alan bilgidir. Değişmezlik ve mutlak doğruluk içerir. Bu teorik-epistemik temele dayalı olarak kurulan toplum ve o toplumun bireylerinin eğitimi, değişmez gerçekliğin ve ideal mükemmelliğin yansıyacağı toplum ve bunu sağlayacak olan eğitim olmalıdır. Zaten eğitim bireyi olmayan bir duruma veya yöne sokmak değil, insan ruhunun gözlerini ideal gerçekliğe, olgu ve olayların gerçek alanına yöneltmektir. Platonun deyimiyle “kör gözlere görme gücü vermek” değil, gören gözlerin yansımayı değil, gerçeği görmesini sağlamaktır.

2. Toplum bu eğitilmişlerin yönetiminde oluşturulmalıdır. İnsanın akıl dünyasına seslenen bu eğitim modeliyle oluşturulacak olan ve organizmaya benzetilen toplumun yönetim kadrosu, akıl kavramıyla eşleştirilen yönetici(akıl sahibi) sınıftan, filozoflardan oluşması gerekir. Bu sınıf(akıl) ideal gerçekliği kavrayabilen sınıftır. Zaten asıl eğitim de bu yönetici sınıfı, (aklı) yaratma sürecidir.(İnsanın düşünen yönünün eğitimi zihinsel eğitim.)
3. Gerçekleştirilecek olan bu ideal düzende hiçbir ihmale meydan verilmemeli, bozulmaya neden olan hiçbir değişim yapılmamalıdır. Çünkü mutlak gerçekliğin bilgisi doğrultusunda ve bu bilgiye sahip olan aklın yönetiminde oluşan bu düzen, nihai mükemmelliği yakalamış bir düzendir. Her yenilik bir değişim, değişim de bozulma demektir ve bu nedenle hiçbir yeniliğe gerek yoktur. Eğitim sistemi de bu ulaşılan ideal düzeni sürdürecektir ve sürekli var olanı yineleyecek, nesilden nesile aktaracak kurum olmalıdır.

Platon'un ideal toplum tasarısının temelini oluşturan bu teorik yapı sonraki dönemlerde de etkili olmuştur. Fakat Orta Çağda Hristiyan inancıyla uygun hale gelebilecek şekilde yorumlanarak, dinsel otoritenin devamı, kilisenin siyasal egemenliğine yarar bir anlayışa dönüşmüştür. Daha sonra, modern dönemlere kadar süren tarihsel süreçte, bürokratik devlet yönetiminde istikrar arayışı, kaos ve anarşiye karşı düzenin korunması veya "nizam-ı alem" gibi anlayışlarda kendini gösterir. Ayrıca devletin sürekliliği için iç ve dış saldırılara karşı sürekli koruyucu militer güçlerin gelişmesinde de Platon'un devletin koruyucuları olan toplumsal sınıf anlayışının etkisinden de bahsedebiliriz.

Özellikle Orta Çağın dinsel temele dayalı var olan otoriter devlet yönetimine alternatif olabilecek ütöpik toplum tasarılarına yer vermemesinde de Platon'un değişim kabul etmeyen toplum düşüncesi vardır. Tanrı Devleti bile ilahi yasaların hakim olduğu en doğru ve son dünya düzenidir. Başka bir şey aramak ya da her hangi bir değişimi kabul etmek boş bir uğraştır. Bu

nedenle Hristiyan Orta Çağda yapılan ya da söylenen her yeni şey sürekli şüpheyile karşılanmış veya tanrısal düzenden bir sapma olarak görülmüştür.

Platon gerek felsefi anlamda gerekse ütopyalar konusunda başlı başına bir etkidir. Mutlak gerçeklikten, Tanrısal olandan esinlenen ve bu mutlaklığa götürücü rol oynayan akıldan yana bir tutum sergilemiştir. Yaratmak istediği topluluk da bu aklın götüreceği her yere gitmeye hazır olan, gerçeğe ve iyiliğe erişmeye kendini adyaacak insanlar toplumudur.²⁷⁰ Platon'un amacı, ebedi ve mutlak bir model üzerine kurulu olan her şey hem bireysel hem de toplumsal olarak yaşanmalıdır. Bu model hem bireyde hem de devlette egemen olmalıdır. Tanrısal alana egemen olan ilkeler bireyin yaşamına ve devlet sistemine de egemen olmalıdır. Bu, Platon'un *Devlet* ütopyasının genel ve temel felsefesidir. Bu doğrultuda kendinden sonraki dönemlerde etkin olduğu açık bir şeydir. Orta Çağ düşünündeki kilise egemenliği bile Platon'un yorumu şeklinde oluşmuştur. Diğer taraftan Rönesans'ın devlet ve siyaset felsefesinde de etkisi kaçınılmaz olmuştur. Rönesans'ın ütopyaları olan More'un *Utopia*'sından, Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'ne kadar tüm toplum felsefelerinde etkisi görülebilir.

²⁷⁰ Frederick Copleston (1998) *Felsefe Tarihi -Platon-*, Çev.: A. Yardımlı, İst.: İdea, C. I., s. 135.

3.2. Rönesans Dönemi Ya Da Modern Dönemin İlk Çağı

Rönesans, genellikle modern dönemin, modern döneme hakim olan düşünüş biçiminin ortaya çıktığı tarihsel süreç olarak ele alınır. Bununla birlikte Rönesans'ın asıl anlamı, antik dönemin düşünsel özelliğinin, felsefe ve sanatta yeniden doğuşu olarak değerlendirilir. Bu anlamda yeniden kurmak, yeniden doğmak, canlanma, onarım, diriliş ve benzeri kavramlarla dile getirilir. Fakat bu her alanda Orta Çağın tamamen sona erdiği demek değildir. ya da her alanda Orta Çağ, Rönesans'ın getirdikleri ve özelliklerinden geride anlamı da çıkmaz. Ama insanın önüne açılan yeni bir dönemin ilk basamağını oluşturur. Sanat, bilim, felsefe ve politika, insan merkezli bir labirent olarak Dante, Petrarca, Erasmus, Abelardus, More, Bruno, Galileo ve Machiavelli gibi yeni simalara kavuşmuştur.²⁷¹ Evrensel insan anlayışı idealize edilmiş, matematikten gök bilimlerine uzanan geniş bir bilgi alanında kafa yorulmuştur. Bunun yanında Rönesans insanının ruh yapısı, gerçeğin modern yöntemlerle araştırılmasının temsilcisi olarak değerlendirilir.

Orta Çağın temel özelliği, mutlak gerçeğin Tanrı ile temellendirilmesidir. Bununla birlikte diğer sorunsal olan insanın kurtuluşu konusu da ilahi irade (logos) olarak sunulan yapıtlarda cevabını bulur. Akıl tanrısal bir ışıkla aydınlanır. İnsan akıl varlığıdır ama bu akıl kendine dayanan bir akıl değil, Tanrısal akla bağlıdır. Orta Çağın Platon ve Aristoteles yorumları dinsel metinlerin doğrulayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Orta Çağın Tanrısı ile Platon'un tanrısı aynı şeydir. Platonculuk ve Yeni Platonculuk bu yorumlar çevresinde gelişmiştir. St. Augustinus'a Tanrının yaratıcı iyyinin kendisi, yetkinlik ve güzelliğin tükenmez kaynağı olduğunu öğretenler Platonculardır.²⁷² İnsan cisim giymiş ruhtan başka bir şey değildir. Platon'un mutlak gerçeği kavrayan seçkin bilgisi, idealara yaklaşmış olan filozof-kıralı, Orta Çağın filozof-peygamber-kralıdır. İnsanlığın sorunları Tanrısal iradeye bağlı akılla çözülmeye çalışılır. İnsanın konumu sorunu, "akla göre yeri nedir?" değil, "Tanrıya göre insanın yeri nedir?" sorunudur.

²⁷¹ Enis Batur (1985). "Yenden Doğuş: Eskiden Doğuş", *Gergedan*, No:13, s. 20.

²⁷² Alexandre Koyre (1989). *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*, Çev.: K. Dinçer, İst.: Ara Felsefe, s. 21.

İnsanın görevi ise Tanrının verdiği görevi yerine getirme görevidir. İdealari düşünen ve kavrayan akıl, Orta Çağın Platoncusunda, Socrates'ın öğüdünü tutarak kavramaya çalıştığı ruhun bilgisidir. Aradığı mutluluğu da, ebedi, değişmez Tanrısal bilgide bulur.²⁷³

Bu uzun Hıristiyanlık döneminde, gerçeğe dönük tanrısal bir altın çağa dönük, krallık, ya da eskatolojik bir kurtuluşun yansıdığı hayal gücü devrede olmuştur. Musevilikten devraldığı mesihçilik mirasının kullanan Orta Çağ Hıristiyanlığı tarafından zaman değiştirilemez bir biçimde, Mesih'ten önce ve Mesih'ten sonra diye ikiye bölünmüştür. Tarihin bütünü son erek açısından ele alınarak, bugün ve gelecek arasındaki bağıntı kronolojiden teleolojik bir yapıya bürünmüştür. Hıristiyanlığın bu dönem zaman anlayışı Mesih'in ikinci gelişine bir hazırlık ve beklenti duygusuyla doldurulmuştur. Bu nedenle Hıristiyan Ortaçağ genellikle yeryüzündeki zamanı hor görmüştür. Bu yeryüzü yaşamının mihnetleri sabırla karşılanmalı, Tanrının amacının bir parçası olarak taşınmalıydı. Tanrı, kendi iyi zamanı içerisinde Mesih'in gelişiyile ilan edilen kurtarıma vaadini er veya geç yerine getirecektir. Bundan dolayı Hıristiyan ortaçağında ilerleme, gelişme değişme gibi kavramlar anlamsızdı. Bunun için hiçbir yenilik girişimine gerek de yoktu. Her şey, Tanrısal zamanın sonucunda oluşacak ve ne olacaksa öyle olacaktı. Ortaçağ düşünürleri değişimi bozulma olarak düşünmekteydi. Dönemin deyimleri bile bunu yansıtmaktaydı: “değerini yitirir değişen her şey”. Kutsal düzenle karşılaştırıldığında yeryüzüne ait olanın yüzeyselliği, geleneğin kutsamadığı yeni olan herhangi bir şey kuşkuyla karşılanıyordu.²⁷⁴

Bütün bunların yanında Rönesans'ı doğuran Orta Çağ olmuştur. Aquinas, Duns Scotus, William Ockham gibi düşünür din adamları ortaya çıkabilmişlerdir. Roger Bacon'u yetiştiren, deney ve gözleme önem veren Fransisken tarikatı bu dönemin ürünüdür. Daha sonra F. Bacon ve Descartes'a kadar süren bu çizgi bu çağda başlayan bir düşünsel çizgidir. Yani gerçek rönesanslar gerçek ortaçağları gerektirmektedir.

²⁷³ Koyre(1989). s. 19.

²⁷⁴ Kumar (1999). ss. 91-93.

Rönesans ile birlikte ahlak, hukuk, toplumsal düzen ve siyaset alanlarında yeni düzen arayışlarının asıl arkasında olup bitenler insanın kendini anlama çabasıydı. İnsanın yeri evrenin merkezi değildi artık. Bu durumda insan kendine nasıl bir yer sağlayacak ve nasıl bir anlam katacaktı? Bunu yapabilmek için geçmişteki değerleri eleştirerek yeniden açıklamak, yeniden eleştirmek ve yeni bağlamda yeni anlamlar yüklemek önem kazanmıştır. Özetle mitoloji, antik dönemin yazın ve felsefesi, kutsal kitaplar Rönesans insanının hazinesi olmuştur. Kutsal kaynağın, insanın geçmişini ve bu günün anlamlandırma ve geleceğini kurmada tek bir kaynak olamayacağı iyice belirginleşmiştir. Hep aynı konu etrafında dönen mantıksal tartışmalar ve sürekli kutsal kitabı haklı çıkarmaya yönelik yapılan çalışmalar sona erdi. İnsana yeni yerini kazandırmak gerekmekteydi ve bu yeni yer, bütünüyle yeni toplumsal bir düzen, yaşanan gerçekliğin sınırları içinde belli bir yere sığmıyorsa ona idealde bir yer aramaktan, *outopos* yaratmaktan çekinilmiyordu.²⁷⁵ Rönesans tarihçileri ve politika kuramcıları Tanrı Kenti'nin tarihinin Augustine tarafından düşünüldüğü gibi çizgisel, ilahi takdire tabi bir biçimi olduğunu kabul etmekteydiler fakat klasik eserlerden esinlenen ilgileri, Yeryüzü Kenti'ndeki değişim örüntüleri üzerinde ve insan dünyasının çeşitli devreleri ve insanın egemenliği üzerinde yoğunlaşmıştı.²⁷⁶ Thomas More, Campanella ve Bacon yapıtlarıyla bunun en güzel örneklerini vermişlerdir.

Aslında Rönesans döneminin tarih anlayışı, antik dönemin altın çağına yönelimi noktasında belirsizleşmektedir. Hıristiyan Orta Çağın tarih kavramı Tanrının vaadi doğrultusunda kıyamete, geleceğe yönelimli olması bakımından farklılaşmaktadır. Rönesans'ın tarih anlayışının dünyasal oluşu ve yüzünü antik döneme, geçmişe dönmesi ile Orta Çağ Hıristiyan düşüncesinin Tanrısal temelli ve geleceğe, Mesih'e dönük yüzü arasında ikilem, batı düşüncesinde yeni yaklaşımların oluşmasına neden olmuştur. Rönesans, ortaçağ kilisesine ve düşünüş biçimine yönelttiği saldırı ile tüm

²⁷⁵ Betül Çotuksöken (1988). "Ortaçağ ve Rönesans Üzerine Kimi Temel Bilgiler", *Gergedan*, No:13, s.39.

²⁷⁶ Kumar (1999). s. 95.

düşünme ve güç biçimlerine çevrilebilecek eleştirel ve rasyonel standartlar geliştirmiştir. Bunun yanında Hristiyan Binyılcı tarih felsefesi, yeryüzüne ait ve dünyasal olan, zamanla değişim ve ilerlemeyi de kapsayan yeni bir zaman kavramına sahip olmuştur. Bu elde edilen iki düşünüş biçimi, Rönesans'ın kazandırdığı en önemli özellikler olarak değerlendirilmelidir.

Ütopyalar, Platon'dan Thomas More'a kadar geçen tarihsel süreç içerisinde pek parlak bir dönem geçirmemiştir. Bunun önemli nedenlerinin başında yukarıda bahsettiğim Hristiyanlığın tarih anlayışı yatmaktadır. Diğer taraftan Orta Çağ'da kilise, krallar ve dinsel baskı gibi nedenlerle ütopya geleneği sürüncemede kalmıştır. Bu dönemde kilisenin artan egemenliği bu alanda söylenecek söz bırakmamaktaydı. Rönesans dönemi sanat, felsefe ve diğer alanlarda yeniden doğuş olduğu kadar ütopya konusunda da yeniden doğuşu temsil eder. Neden Rönesans'ın göndermeleri antik çağa olmuştur? Düşünsel alandaki bütün bu hareketler, kilisenin dogmalarını tartışmalı hale getirince, kilisenin sert tepkisini üzerine çekme tehlikesi nedeniyle, ilgi ve göndermeler, kilisenin olmadığı antik döneme yönelmiştir.

Rönesans'ın Orta Çağ'dan düşünsel planda bir kopuş olması, antik döneme dönüş olarak ele alınması bu anlamda değerlendirilebilir. Rönesans'ın diğer bir özelliği ise, Orta Çağ insanının ulaşabileceği mükemmelliklerin öte dünyaya bırakılmasına karşı, istenen arzulan güzelliklerin bu dünyada ulaşılabilir olduğunu vurgulaması olmuştur. Bu eski düzen anlayışını yerinden sarsan bir değişim olacaktır. More'un *Ütopia*'sı bu anlamda önemlidir. Bu önem, öteki dünyaya havale edilen ideal düzenin yeryüzüne indirilmesinden ve bu dünyaya ait olabileceği göstermesinden dolayıdır.

16. yüzyılda İngiltere kralı VIII. Henry'nin şansölyesi olan Thomas More, Platon'un düşüncelerini yeniden canlandırarak, kendi döneminin toplumsal sorunlarına çözüm olarak yorumlayıp "*Utopia*" adıyla yeniden gündeme getirir. Bu dönemi izleyen yüzyıllarda bir çok filozof ve yazar aynı işlemi yineleyip bir çok ütopya yazacaklardır. Her biri kendi düşsel ülkesini oluşturarak, her alanda mükemmel bir çözüm öngören hayallerini, tarihin akışını değiştirmek için sunmuşlardır. More'da sonra Campanella, Bacon ve

diğerleri günümüze kadar süren bir geleneğin ilham aldığı önemli isimlerini oluşturmuşlardır.

3.2.1. Thomas More ve *Utopia*

Thomas More(1478-1535), Rönesans döneminde yaşamıştır. More'un *Utopia*'sı Rönesans dönemine ait olarak değerlendirilirken aynı zamanda ortaçağ düşünüş biçiminin ve ortaçağ geleneğinin etkisi altında yazılmıştır. Yunan düşüncesinin yeniden doğuşu ya da canlandırıldığı bu dönem, aynı zamanda hümanizma düşüncesinin etkili olduğu bir çağdır. Fakat Thomas More toplumsal ve siyasal karmaşanın yaşandığı bir dönemde belirir. Yaşadığı dönemde önemli bir devlet adamıdır. Avrupa kültürüne asıl damgasını vuran eseri *Utopia*'sıdır ve yaşadığı dönem İngiltere'sine bir tür ayna tutma niyetini taşır. Bunun yanında skolastiğe ve dönemine karşı hoşnutsuzluğunu ve tepkisini de simgeler. Bu nedenle More'un *Utopia*'sındaki toplumsal koşullar dönemin Avrupa devletlerinde görülen durumun tam da tersidir. Zorbaca saltanat süren kralların bulunduğu bir ortamda, yıkıcı bir kargaşalığın yaşandığı dönemde *Utopia*'da kusursuz bir düzen resmedilir. Dinsel baskı ve ortamında *Utopia*'da, dinsel hoşgörü anlatılır. Dönemin Avrupa'sında insanlar mülk edinme hırsı uğruna bir çok toplumsal haksızlık ve ekonomik talan yaşanırken More'un *Utopia*'sında insanlar ancak kafalarını bilgi ile donatmaya heveslidirler. Eğitim, sadece üst sınıfın ve parasal açıdan sorunu olmayanların elinde bir imkanken, *Utopia*'da eğitim herkese açıktır.²⁷⁷ More'un ütopyası yaşadığı döneme ilişkin bir reformu amaçlayan politik bir broşür niteliğindedir. *Utopia* direkt olarak uygulanabilirliğin ötesinde kalmakla birlikte, sadece basit bir düş kurma değil, bunun ötesinde, sürekli bir ayağı gerçeklik içinde olan bir etkileme yöntemine de sahip olan bir eserdir.

16. yüzyılda İngilizceye çevrilen *Utopia* (Ralph Robinson'un çevirisi), dönemin Avrupa'sında hakim olan politik ve kilise hiyerarşisini eleştirmek için hiciv tekniği ile yazılmıştır. Bu yöntem, More'un politik eleştirel

²⁷⁷ Mina Urgan (1984). *Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More*, İst.: Adam Yay., s. 53.

amaçlarına hizmet etmekteydi. Gerçek olmayan kişilerin konuşutulması şeklinde ilk defa böyle bir tarz kullanılmıştır.²⁷⁸

Yeniçağın başındaki toplumsal ve kültürel gelişmeler ortamında Rönesans'ın akılcı etkisiyle oluşan *Utopia*, insanın mutluluğunu yeryüzünde gerçekleştirmeyi amaçlayan bir çabadır.

Utopia'da More'un da katıldığı üç kişinin karşılıklı bir sohbet içinde yeni bir toplum tasarısı düşerler Bu kişilerden biri olan Raphael, yeni bir yolculuktan dönmüş ve gördüğü ütopya adasını anlatmaktadır. Kimi araştırmacılara göre bu ada *Amerigo Vespucci*'nin keşfettiği *Kanarya* adalarıdır. More'un, *Vespucci*'nin, oradaki insanların topluca yaşayışlarını anlattığı mektubundan yararlandığı iddia edilmektedir.²⁷⁹

More'un adası 54 kentten oluşmaktadır. Her bir kentte 6000 aile yaşamaktadır, her aile 22 kişiliktir ve bunların ikisi köledir. Adada herkes eşittir. Kadın ve erkek her yurttaş iki yıl tarlada çalışmak zorundadır . Bu yükümlülükten sonra kendi mesleklerine dönebilirler. Bu bir tür askerlik görevi gibidir. Ütopyalılar saldırma savaşı değil savunmaya dönük savaş düşüncesine sahiptirler. Ütopya adasında her zaman güçsüz devletlerin yararına bir dış politika sürdürülür. Adada aile, aşk ve evlilik kurumlarına yer verilir fakat özel mülkiyet yasaklanmıştır.

Ütopia ilk kez 1516 yılında İngiltere'de, işsizlik, açlık, hırsızlık ve hırsızlık yüzünden binlerce insanın idam edildiği bir dönemde yayınlanır. Bu sorunların yaşandığı dönemde devlet kademesinde ve hukuk alanında çeşitli görevlerde bulunan Thomas More, bu sorunların içinde yaşamış ve bunlarla doğrudan ilgilenmiş birisidir. Toplumu saran bu hastalıklara karşı devlet eliyle yürütülen ve uygulanan yasaların hem haksız hem de yararsız olduğu

²⁷⁸ David Weil Baker (1996). "Topical utopias: Radicalizing humanism in sixteenth century England" *Studies in English Literature*, Winter, Vol. 36 No.1, s. 2.

²⁷⁹ Kumar bunu anlatırken; "Raphael sanki Vespucci'nin seferlerinde yanındaymış gibi, Yeni Dünya keşfeden Columbus'un peşinden gitmiş gibidir anlatılarında" derken bunu ima eder. Ayrıca Vespucci'nin Yeni Dünya'nın insanlarıyla karşılaşması ve izlenimlerini anlattığı seyahat hikayesi 1507 yılında yayınlanmıştır. Bkz. Krishan Kumar (1991).-Concepts in Social Thought - Utopianism, Minneapolis: University of Minnesota Press.

kanısındadır: “Ölüm cezası böylesi durumlarda hem haksız hem de yararsızdır. Öldürmek hırsızlığı cezalandırmak için çok ağır, hırsızlığı önlemek için ise çok hafiftir.”²⁸⁰ More’a göre suç işleyene ceza vermek kolaycılıktır. Önemli olan bu suçların ya da suç işlemeye neden olan ortamın ortadan kaldırılması gerekir. More, toplumsal bozukluğun ve suçların baş nedeni olarak, döneminin hukuksal ve politik yanlışları üzerine durmakla ütopyasını oluşturmaktadır. Ona göre, “halkın yoksulluğa düşmesinin baş nedeni aristokratların çokluğudur”²⁸¹ ve yoksulluk yüzünden toplumda hırsızlık, serserilik yayılmıştır. Bütün bu dertlere çare bulunmazsa adalet yalnızca övünülen bir yalan durumundadır. Bu şekilde “milyonlarca çocuğu bozucu, körletici bir eğitimin pençesinde bırakıyorsunuz. İçlerine çocukluktan giren kötülük tohumları acı meyvelerini verdiği zaman ölüm cezasına çarptırıyorsunuz onları. Sizin yaptığınız, asma zevkini tadabilmek için hırsızlık yaratmak”²⁸²

More ütopyasında devlette felsefenin rolünü geniş bir şekilde tartışmayı savunur.(Kitap I. de) II. Kitapta More, hayali ve olabilecek olan kendi ideal toplumunun yaşam yolunun düşüncelerini, kurumlar aracılığı ile resmeder. More, Kitap I’de bize politik ve entelektüel dünyada, hayatta karşı karşıya kalınan, katlanılan köklü problemlerin birini bize sunar: Kanunlarla, cahilleştirme, politikalar sonucu değersizleştirme olmaksızın nasıl bilge, eğitilmiş bilgili vatandaş yetiştirilebilir? Bilgelik ve eğitimi en iyi şekilde kullanarak devlete ve toplumsal huzura hizmet edecek olanlar nasıl yetiştirilmelidirler? *Utopia*’da Hythlodaye ve More’un kendisini temsil eden karakter More, felsefe, tarih ve edebiyatın toplumsal ve politik problemlere çare bulmak için gereken özel bilgiler içerip içermediğini tartışmazlar. Onların işaret ettiği nokta bu tür bilgilerin kibir ve bencilliğin, dar görüşlülüğün etkisinin nasıl kırılacağını tartışırlar. Hythlodaye, politik tartışma içine girerek düşüncenin etkinliğini sağlama konusunda umutsuzdur. O, bilginin önemini ve yararını küçümsemez. Şayet insanlar bilgi kullanılarak belli bir yöne sevk

²⁸⁰ Thomas More (1993). *Utopia*, (Çev. S.Eyuboğlu-V.Günyol). İst.: Cem Yay., s.18.

²⁸¹ More (1993). s. 19.

²⁸² More (1993). s. 24.

edilebilir ya da insanların kötü durumlara düşmesi engellenebilirse, politik ihtiyaçlarla bilgeliği, akıl, ilim ve irfanı birbiri içine sokarak refah ve huzuru temin etmek ve bununla da her bir kişiyi tek tek daha iyi bir duruma getirmek kolay olacaktır. Yani tartıştıkları şey; “kral ve prenslerin uygulamalarına nasıl etki edilebilir?”²⁸³ bunun için “hangi yöntem kullanılmalıdır?” sorusudur.

3.2.1.1. *Utopia*’ da Erdemli Yurttaş ve Eğitimi

Utopia’daki örnek toplum düzeninin temelinde doğruluk, dengeli olma, doğal olan ruhsal ve bedensel zevkleri yaşama gibi doğal erdemlerin hakim olduğu düşünceler yer almaktadır. More, doğal erdemlerin doğal sürecinde gelişmesinin ve yaşanmasının sonucunda toplumun nasıl bir denge ve mutluluk yakalayabileceğini bize göstermeye çalışır.

Hıristiyan-hümanist gelecek idealine hakim olan şey, doğuştan gelen bazı zorluklara karşın insan, belirli bir dereceye kadar eğitilebilen bir varlık olduğu inancıdır.²⁸⁴ Ütopya bu inancın geçerli olduğunun bir örneğidir. Thomas More, *Utopia*’da ikili bir amaca hizmet etmek için eğitimi işe koşar. O sadece eğitimin ahlaki karakteri teşvik ettiğini, koruduğunu varsaymaz aynı zamanda eğitimin maddi olarak tatmin edici kendinde bir amaç olduğuna da inanır. More eğitimi insandaki davranış değişiklikleri meydana getirmek için hayati bir yöntem şekli olarak değerlendirir. Ütopyada bu, insanların devlete karşı bir hareketi ortadan kaldırma yolu olarak görülür ve eğitimle sağlanacak olan sosyalleşme devletin devamı için etken bir unsur durumuna geçer.

Bu göstermektedir ki More eğitimi, bilgisizliği ortadan kaldırmanın bir aracı olarak gördüğü gibi, insanın doğuştan getirdiği zaafılarını da gideren, insanın kurtuluş macerasında ahlaki değerlerin telkininde bir araç olarak görür. More’un *Utopia*’sının eğitimsel amacının Hıristiyan dindarlık aydınlanmasını teşvik etmeye yönelik olduğunu bütün ütopyacılara kabul eder.²⁸⁵ More’un çağdaşı Erasmus bu düşünceyi şu şekilde sürdürmüştür: “Eğitimin bir

²⁸³ Sherman (1984). ss. 103-104.

²⁸⁴ Kenyon (1989). s. 93.

²⁸⁵ Kenyon (1989). s. 95.

fonksiyonu, insanları öyle bir yaşam biçimi içine sürükler ki insan mümkün olduğu kadar İsa'nın bir örneği, olabildiğince İsa'ya benzemeye yönlendirmelidir.” More, bu düşüncüyü daha da aşarak her ne kadar eğitim kurtuluş için mutlak manada gerekli değilse bile eğitim sayesinde ruh erdemle eğitilmiş olur. Fleischauer'e göre More, Batı eğitimindeki en eski sorunlardan biri olan “toplumsal doğruluk ve fazilet ilkesini” *Utopia*'da ele alır: bu; “bilgi ahlakıyla eğitimin uygunluğu problemidir.”²⁸⁶ Ayrıca *Utopia*'da toplumu sarması muhtemel gözüken bozulmalar, bireylerde oluşacak olan ahlak dışı davranışlar köklü bir çözümle yok edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada eğitim kavramının anlamı da değişmektedir. Eğitim bireylerde istenilen davranışları geliştirmeye yönelik olarak düşünülürken aynı zamanda da istenilmeyen davranış ve tutumlara da bir set çekme olarak düşünülür. Bireylerde gelişebilecek olan olası, yıkıcı, bozucu kötü davranışların önlenmesi, o davranışlara neden olan olayların temel faktörlerin ortadan kaldırılması anlamında ele alınmaktadır. Bireylerin erdemli, dürüst, bilgili ve çalışkan bir şekilde yetiştirilmesi için gereken şey, sadece bu doğrultuda eğitim programı hazırlama değildir. Bu koşulların oluşmasını engelleyen faktörlerin temizlenmesi, ortadan kaldırılmasıdır esas olan. Örneğin *Utopia* toplumunda yargıç ve yöneticilerin rüşvet hastalığından uzak olmaları eğitimden çok, rüşvete neden olan para ve altının insanlar arası ilişkilerde temel olan değerinin sıfıra indirilmesiyle çözülmek istenir. Böylece rüşvet olgusunun görülmesi mümkün olmayacaktır. Bozulmayı yaratan nedenler ortadan kaldırılmıştır. *Utopia*'da suç işleyenlerin boynuna altın zincirler, parmaklarına altın yüzükler, kulaklarına altın küpeler takılarak, toplumsal bozulma ve yıkımın kaynağı olan mülk edinme hırsını temsil eden altın maddesi aşağılanmaktadır.

Bununla birlikte *Utopia*'da More, suç kavramını insanın doğasında olan bir özellik değil toplumsal koşullar sonucu oluşan bir durum olarak ortaya koyar. İşlediği bir suç sonucu köle statüsüne indirilen vatandaşlar, pişman olup, iyiliğe yöneldiği görülür ve artık dürüst bir yaşam süreceklerini

²⁸⁶ Fleischauer (1984). s. 113.

davranışlarıyla kanıtlayabilirlerse, artık normal vatandaş konumuna tekrar yükselebilirler.

Utopia' da eğitim insanların tutumlarını denetleyen, erdem ve etik yönü ağır basan bir eğitimidir. Bu eğitim sadece devlet eliyle sağlanan eğitim sistemiyle değil, aynı zamanda bireylerin yaşamı boyunca kendi çabalarıyla edinecekleri birikimle edinecekleri bir eğitimidir. More, yaşadığı dönemde gözlemlediği okul sistemlerini ve eğitim modellerini, “insanın türlü çılgınlıklarına yer veren bir devlet düzeni”²⁸⁷ olarak betimler. *Utopia*lıların tüm alanlarda edindikleri yetkinlikler sadece okul sistemi içerisinde edinilen bilgilerden değil çoğunlukla “Cumhuriyetin türlü kurumlarında aldıkları eğitimden kaynaklanmaktadır.”²⁸⁸

More'un ideal devletinde bir sanatın öğretimi zorunlu tutulur. Bir bireyin günahkarlıktan ve serserilikten kaçınabilmesinde sanat eğitimi, büyük öneme sahiptir. Bu uyarıyla More, bireyi çalışmaya yönlendirerek ahlaki olgunlaşmayı yaygınlaştırmaya çalışır. Çocuklara, en başta, eğitilebilir dönemlerinde verilecek olan telkinler, yetişkinlikleri döneminde de devleti gözetmelerine büyük yardımcıdır. Ulusun, ulusal devletin korunması, More'un eğitimsel programının temel ilkelerindendir. *Utopia' da* toplumsal düzeni dağıtan ve bozan kötü ilke ve düşünceler, aynı zamanda kötü ahlaktan kaynaklanır. Bunun için çocukların ve gençlerin eğitimi ve öğretimi daha çok ahlak eğitimiyle ilişkili olduğu için çocuklar küçüklükten beri rahipler tarafından eğitilirler. Rahiplerin denetim ve yönetiminde olan okullar çocuklara bilimden çok erdem ve ahlak vermeye çalışır. Öğretmenin işi, bütün görgü ve bilgisini, küçük yaşta çocukların kafasına Cumhuriyeti koruyacak olan sağlam ilkeleri yerleştirmeye çalışmaktır. Bu erdem ilkeleriyle yetişen çocuk, bütün ömrünce onlara bağlı kalır, büyüyünce de devletin bekçisi ve yararlı bir üyesi olur.²⁸⁹

²⁸⁷ More (1993). Kitap II s. 77.

²⁸⁸ More (1993). Kitap II s. 107.

²⁸⁹ More (1993). Kitap II s. 118.

3.2.1.2. *Utopia*' da Yaşamboyu Eğitim

Utopia adasında eğitim kavramından bahsedilirken ağırlıklı olarak kastedilen şey yaşamboyu süren bir eğitimidir. Devletin resmi kurumlarında resmi program çerçevesinden taşmayan sınırlı bir eğitimden fazla bahsedilmez. Bu nedenle adada, devlet düzeninde okul sistemi içinde verilen bir eğitimden çok, yaşamboyu eğitim anlayışından bahsedebiliriz. Zaten *Utopia*lıların eğitim alanında en büyük yenilikleri öğrenimlerinin belirli bir yaşta bitmeyip ömür boyunca sürdürülmesidir. Çağımızın yeni yeni anlamaya başladığı bir gerçeği, yani eğitimin yedi yaşında başlayıp yirmili yaşlarda biten bir süreç olmadığı gerçeğini More daha o zamanlar anlamıştı. Günümüzde “Yaşamboyu Eğitim” olarak sistemleştirilmeye çalışılan ve daha çok bireylerin hızla değişen bilgi ve beceri alanlarına katılım ve intibakını sağlamayı hedefleyen bu eğitim anlayışı, *Utopia*'da belli bir öğretim alanıyla sınırlı değildir.

Geleneksel okul sistemlerinin, çağın karakteristiği olan hızlı değişim ve ortaya çıkan yeni eğitim ihtiyaçları, insan ihtiyaçlarının artışı, meslek alanlarındaki hızlı değişim ve farklılaşma gibi eğitim sorunlarına yönelik olarak ya da mevcut okul sisteminin bireyleri toplumdan soyutlaması şeklindeki eleştirilere yönelik olarak “Yaşamboyu Eğitim” kavramı günümüzde önemini iyice hissettirmektedir.²⁹⁰ Bu tanımlamaya uygun olabilecek şekilde düşünülmüş olan bir eğitim anlayışını *Utopia*'da, sürekli eğitimi sağlamak amacıyla herkese açık olan ve sabahın erken saatlerinde başlayan bir çeşit sabah üniversitesi sayılan eğitsel etkinliklerde görmekteyiz. Bu tarz bir eğitim aynı zamanda bilim ve sanatı sadece zengin ve elit sınıfın elinde bir araç olmaktan kurtarıp halka açmak anlamına da gelmektedir. Ayrıca bu eğitimde bireyler herhangi bir diploma ya da mesleki statü beklentisi içinde eğitilmezler. Ayrıca “Yaşamboyu Eğitim” kavramının işaret ettiği amaç tam olarak *Utopia*'da gerçekleşmektedir. Çünkü “Yaşamboyu Eğitim”in asıl anlamı burada yatmaktadır. İnsan meslek ve mutluluğunu,

²⁹⁰ Sabri Büyükdüvenci(1984). “Yaşamboyu Eğitim Felsefesi Üzerine”, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2(Ayrı Baskı), ss.230-232.

yalnızca halihazırda elde ettiğinin sınırlarını sürekli aşarak bulabilir. Tüketime yönelmiş bir yaşam biçimi insan varoluşunu engelleyen günlük işlerin baskısına bağımlı, sıkıcı ve sınırlı varoluştan bir kaçış olarak görülmektedir. Yaşamboyu eğitimde eğitim, kendi içinde bir değer olarak görülmekte ve salt yüksek bir statü elde etme ya da maddi kazanç sağlama aracı olarak görülmemektedir.²⁹¹

Utopia’da yaşamboyu eğitim ağırlıklı olarak erdem, mutluluk ve bilgi gibi kavramsal çerçeveden oluşmaktadır. Böyle bir eğitim More’un sıkça sözünü ettiği, “kafa eğitimi ve bilim sevgisi verilmesi” eğitimidir. Kadın erkek bütün yurttaşları ömürleri boyunca boş vakitlerinde düşüncelerini geliştirmeye çalışmaları ancak bu şekilde sağlanabilir. Böylece eğitim bir ömür boyu sürer. Ayrıca, okulda sınırlı saatlerde öğrenilen bilgiler sınırlıdır ve unutulur gider. Asıl bilgi uygulama alanı olan yaşamda pratik karşılığı olan bilgilerdir.

Bunların yanında *Utopia*’da bir tür toplumsal eğitim diyebileceğimiz toplumda, toplumla birlikte bir eğitimsel alışkanlıklar da yaratılmıştır. Bunun uygulama alanları olarak toplu yemek saatlerinden bile yararlanılır. Ortak yenen yemeklerde gençler yaşlılara hizmet ederken toplumsal rol ve statüyü öğrenirler. Yemek başlamadan önce okunan eğitsel bir metin genellikle erdem ve doğruluk üzerinedir. Müzik eşliğinde yenen yemek esnasında her yetişkinin yanına bir genç oturur ki kuşaklar arası kaynaşma ve bilgi akışının sağlanması ve Utopia’ya egemen olan kültürün nesilden nesile aktarılması açısından bu uygulama oldukça önemlidir. More’un bu yaklaşımı eğitimin, idealist eğitim tanımlamalarında da belirtilen, kültürün nesillere aktarımı ve bireyin bu yolla sosyalleştirilmesi ilkesine ve eğitimin, kültürel birikimin korunması ve sürdürülmesi işlevine aynen uymaktadır.

Utopia’da bilim kavramı altında özellikle müzik, mantık, matematik ve geometri bilimleri sayılır. Bu bilim dalları, anlaşılmaz, soyut, dolambaçlı değil, basit düzeyde anlaşılır olmalıdır. İşlevsel olmayan ve gündelik yaşamda kullanılmayan şeyin bilgisine bilim dalı olarak yer verilmez. Bilimin teorik

²⁹¹ Büyükdüvenci(1984). ss. 240-241

boyutunu More, “yoku var sayma” gibi “dolambaçlı oyunlar” olarak tanımlar. Akademik ve zihinsel çabaya dayalı bilimsel çalışmalara Platon’da gördüğümüz kadar önem verilmemektedir. Tersine, her bireyin kendi zevk ve yeteneğine uygun , istediği mesleki bir alanda uzmanlaşması, bir zanaat edinmesi daha önemlidir. Platon’un meslek seçimi ve eğitimi konusunda yaklaşımı ve bilim alanlarını derecelendirmesi, More’un ideal düzeninde tersine çevrilmiştir.

3.2.1.3. Tarım Eğitimi

Utopia’ da herkes çalışmak, özellikle çiftçilik yapmak zorundadır. Bütün yurttaşlar her şeyden önce tarım alanında eğitilirler. Daha doğrusu tarımsal faaliyet, bireylerin eğitim yaşamında ilk kullanılan programdır diyebiliriz. Bunun için gerekli olan bilgiler okullarda verilir. Herkesin ortak uğraşı olan tarımdan başka herkes aynı zamanda farklı bir sanat dalında da eğitim alır. Genel olarak her çocuk babasının mesleğini öğrenir. Genellikle de her çocuk babasının sahip olduğu sanat alanında yeteneklidir. Eğer başka bir mesleğe yetenekli olduğu gözlemlenirse o işle uğraşan bir ailenin yanına verilir. Bu yönlendirme Platon’un sınıflar arası geçişin zorunlu olduğu noktaları akla getirmektedir: “Boş zamanlarında çalışıp bilgi edinen bir işçi, işten alınır ve bilim kollarında çalışanlar arasına sokulur. Elçiler rahipler, Adamus denilen şehir başkanları bu okumuş kişiler arasından seçilirler”²⁹²

Utopia’ da toplum otuz aileden oluşan gruplar halinde oluşmaktadır. Bu otuz ailenin yönetiminden sorumlu olan Syphogrant(Philach)lar, toplumda kimsenin aylaklığa, tenbelliğe düşmemesini ve herkesin mesleğini canla başla yapmasını sağlamaya çalışırlar. *Devlet’te* olduğu gibi kişilerin sahip olduğu meslek, ya da eğilimli olduğu meslek dalı, o birey tarafından tam ve eksiksiz olarak yerine getirilmeli, herkes işini tam olarak yapmalıdır. Buradaki fark, *Utopia’ da* her birey değişik sanatlar, meslek alanlarına hobi sayılabilecek uğraşlara katılabilir. Bu onların asıl mesleğini yapmalarını engellemez, tersine bu gerekli görülür. Özellikle soyut alanlara ait olan ve More’un çoğunlukla

²⁹² More (1993). Kitap II s. 61.

“kafa çalıştıran” bilimler olarak tanımladığı, bilimsel ve entelektüel uğraşların, *Utopia*’da belirli bir seviyeyi aşmasına izin verilmez.

Utopia’da toplum kurumlarının amacı her şeyden önce halkın ihtiyaçlarını gidermek, sonra herkese bedenin köleliğinden kurtulmak, düşüncesini özgürce işletmek, kafa yetilerini bilimler ve sanatlarla geliştirmek için mümkün olduğu kadar fazla vakit bırakmaktır. *Utopialılar* için gerçek mutluluk işte bu düşünce gelişiminin ta kendisidir.²⁹³

Bunun dışında eğitim kavramı daha çok yaygın eğitim şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Her birey çalışma saatleri dışında kalan boş vakitlerinde ne yapmaları gerektiğini bilirler. Yapılacak şey boş vakit geçirmek, tembellik etmek değil, zevke göre bir uğraş alanı seçmektir. Bu alanlar genelde zihinsel çalışmaya yönelik, düşünsel alanlara dönük faaliyetlerdir. *Utopia*’da her gün güneş doğmadan önce herkesin katılabileceği açık konferanslar düzenlenir. Herkes kendi düşünsel eğilimleri doğrultusunda bu konferanslara katılarak kendisini yetiştirir.

Akşam saatlerinde ise akşam yemeğinden sonra bir sat kadar çeşitli eğlence ve müzik konularıyla ilgilenirler. Daha doğrusu zararlı, yıkıcı ve bozucu alışkanlıklardan uzaktırlar. Boş vakitlerinde eğlence ve oyun olarak da en çok satranca benzeyen sayılarla ilgili bir oyunla vakit geçirirler.

Utopialıların çalıştığı meslek grupları lüks ve zevk tutkularına dayalı tüketime yönelik meslek dalları değildir. Doğal ve temel gereksinimleri karşılayacak olan sanatlarla uğraşırlar.

Utopia’da yöneticiler Platon’un *Devlet*’inde olduğu gibi sadece üst tabakadan değil, rahiplerin ve yöneticilerin referansı ile seçilir ve sadece yöneticilik, elçilik, rahiplik gibi alanlar için yetiştirilir.

²⁹³ More (1993). Kitap II s. 63.

3.2.1.4. Ahlak Felsefesi, Haz ve Mutluluk

Eski Grek düşüncesinin esası eudomonist (mutluluk) temeline dayanır. Sokrates, Stoa, Epikür ahlakı hep mutlu olmak için nasıl yaşanılması gerektiği sorusu üzerinde durur. Bu anlayışlarda bireyin isteklerinden hareket esastır. Yeniçağla birlikte ise Eudomonizm bireysellik karakterini yitirir. Modern toplumun, modern devlet ve hukuk anlayışlarının ortaya çıkmasıyla yeni bir mutluluk ideali belirir.²⁹⁴ Tek kişinin değil, toplumsal mutluluğun söz konusu edildiği bu düşünceye göre, dönemin koşullarının da etkisiyle More'un mutluluk ilkesinde toplumsal mutluluk ön plana çıkar. *Utopia*'nın temel vurgularından birisi de More'un yaşadığı dönemde mutluluğu engelleyen toplumsal eşitsizliklerin, neden olduğu tarımdan ekonomiye ve eğitime kadar her konuda bunalımın ve sıkıntının var olduğudur. More ise adasını, toplumsal mutluluğun bir teminatı olarak sunar.²⁹⁵

Ahlak felsefesinde *Utopia*lılar da bizim bilginlerimizle aynı sorunlar üzerinde durmaktadırlar. Onlar da gerek insanın ruhunda ve bedeninde ve gerek dış dünyada onu mutlu edebilecek şeyleri ararlar. Onlara göre zevk, insan mutluluğunun tümü olmasa bile önemli bir kısmıdır. Zevk, haz, iyilik ve kötülük konusunda etkili olan dinsel görüşler ise; “temelde, mutlak iyi olan Tanrının, insanın iyiliğini istediği için onu mutlu olması için yaratmıştır.”²⁹⁶ İnsana mutluluk veren hazzardan insan hiçbir zaman uzak durmamalıdır. Bu hazlar insanı kötü yola düşürmeyen, yalnız dinsel dogmalarla değil aynı zamanda akıl yolu ile de varılacak olan doğru iyi ve yararlı olan zevkler ve hazlardır. Bu nedenle erdem, yaratılışa uygun, doğaya uygun, yaşamaktır. More'a göre doğal olan ile akli olan aynı şeydir. Aynı zamanda erdem doğaya uygun yaşamak olduğuna göre aslında akla uygun yaşamaktır. Bu ise aklın sesini duyarak yaşamaktır. Tanrı sevgisiyle gamsız ve kedersiz yaşamaktır. Çünkü More'a göre akıl yolu ile doğru ve yanlış olan, kötü ile iyi olan ayırt edilebilir. Tanrı bizim iyiliğimizi istediği için mutlu olmamızı da ister. İnsanın

²⁹⁴ Bedia Akarsu (1982). *Ahlak Öğretileri*, İst.: Remzi, s. 13.

²⁹⁵ Müslim Akdemir (1997). *Ütopyalarda Toplumsal Mutluluk ve Özgürlük Sorunu*. *Felsefe Dünyası*, S. 23, ss. 179-182.

²⁹⁶ More (1993). *Kitap II* s. 79.

yaşamda acı çekmesi erdeme terstir. Bu nedenle *Utopialılar* yaşamları boyunca edindikleri bilgi ve deneyimle mutlu olmayı amaçlarlar ve haz almak erdemli yaşamaktır. Dünya nimetlerinden yaralanmamak, onları tepmek, "Tanrının verdiklerini ona borçlanmak istemez gibi çiğnemektir"²⁹⁷ sunulan hazları geri çevirmektir.

Utopia' da başlıca amacın erdemli ve mutlu yaşamak olduğu için *Utopialılar*, "gerek insan ruhunda, gerek bedeninde, gerekse dış dünyada onları mutlu edebilecek şeyleri ararlar."²⁹⁸ Bu nedenle Rönesans'ın başlıca özelliklerinden olan hazcılık *Utopianın* temel özelliklerinden biridir. More bunu şu şekilde ortaya koyar: "Başkalarına ettiğimiz iyiliği niçin kendimizden esirgeyelim? Doğaya aykırı yaşamak değil mi bu ?"²⁹⁹

Bu tutumuyla More, bir taraftan din ve erdemden uzaklaşmazken aynı zamanda, dinsel ve etik değerlere seküler bir açıdan bakar. Bir taraftan dinsel ve etik değerler, diğer taraftan da bütün dinlerin hor görmeye ve göstermeye çalıştığı ve insanı yoldan çıkarıcı olduğuna inanılan dünya nimetlerinden yaralanmayı önerir. Peter Ackroyd bu çelişik tutumu, More'un her konudaki ikili tutumuyla açıklamaya çalışır. Ackroyd, *Utopia'yı*, Tanrının her yeri kuşattığı bu adada, insanların kendilerini sürekli Tanrı huzurunda hissetmeksizin davranmalarını isteyen bu tutum Hristiyan Epiküryanizmi olarak nitelenen Rönesans'ın tuhaf bir cilalı alaşımı, dolgu maddesi olarak nitelendirir.³⁰⁰

Diğer bir değerlendirmede ise More, felsefe yaparken soyutlamadan kaçarak, başka tarafa, olayları siyaset konularına çekmektedir. Hukuk konularında evrensellikten uzaklaşıp, garip İngiliz kamu hukukunun tuhaflıklarına yönelmektedir. Teoloji yaptığı zaman ise Tanrının etkileyici aşkın düşüncesinden uzaklaşıp konuyu dinsel ayinlerin dünyevi hazlarına

²⁹⁷ More (1993). Kitap II s. 88.

²⁹⁸ More (1993). Kitap II s. 138.

²⁹⁹ More (1993). Kitap I s. 26.

³⁰⁰ Peter Ackroyd (1999). "The Life of Thomas More",

<http://gw10.epnet.com/fulltext.asp?resul...m=2&booleanTerm=Thomas%20more&fuzzyTerm=feb..> 1999.

yönelmektedir. Mistik olduğu zamanlarda bile Platon gibi tümellere dayanan evrensel bir mistik değil, sadece daha tekil, cüziler konusunda mistik bir yaklaşım sergilemektedir.³⁰¹

3.2.2. Tommaso Campanella ve Güneş Ülkesi

17. yüzyıl, evrenin yapısı üzerinde önemli anlayış değişikliğinin yaşandığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönem Avrupa Katolik dünyasının parçalanmaya başladığı, modern dünyayı hazırlayan politik, ekonomik ve kültürel olayların olduğu günlere rastlar. Bir yandan kilisenin katı dogmalarına diğer yandan krallara karşı başlayan ayaklanmalar, Avrupanın çeşitli bölgelerini sarmaktaydı.

Campanella Güney İtalya'nın İspanya Kralının egemenliği altına girdiği yıllarda doğar(1568-1639). Ülkenin bu bağımlılıktan kurtulması yönünde adı bir komploya karışır. Aynı zamanda Dominiken tarikatının da üyesidir. Ernst Bloch, Campanella üzerine yazısında, Campanella'nın kendisini evrenin kurtuluşuyla yükümlü siyasal bir Mesih (Metaphysicus) olarak gördüğünü, *Güneş Ülkesi*'nin yönetici bilgesi olan Metafizikçiye öykündüğünü söyler.³⁰² Ama kuşku duyulmayan bir gerçek şudur ki, Campanella döneminde yönetimde sadece Papa'nın bulunduğu evrensel bir monarşiyi egemen kılmak istemiştir.

Campanella'nın metafiziğe olan eğilimi içinde yetiştiği tarikatın etkisiyle olmuş olabilir. Fakat buna karşın Dominiken tarikatının önde gelen filozofu T. Aquinus ve Aristotelesçi düşünceye de karşı tutum almıştır. Bu nedenle Campanella'nın dinsel görüşleri dönemin engizisyonunu kızdırmaktaydı. Özellikle "Kutsal Kitap" ile "Doğay"ı özdeş olarak düşünmesi bu tepkilerin önemli nedenidir.

³⁰¹ J. Bottum (1999). "More The Man", <http://gw10.epnet.com/fulltext.asp?resul...m-2&booleanTerm-Thomas%20more&fuzzyTerm=.feb.,1999>.

³⁰² Ernst Bloch (1988b). "Bir Rönesans Filozofu: T. Campanella", *Gergedan*, No: 13, s. 178.

Bütün bunların yanında bütün bir çağı etkileyen Kilisenin Aristo yorumuna karşı, Campanella'nın düşünceleri, "modern" diye nitelendirilen düşünce modunun temel renklerini taşımaktadır. Galile, Kopernik gibi bilim adamlarının evren üzerinde gözlem yoluyla yeni bilgilere ulaşması, bilim anlayışında da yeni yaklaşımlara neden olmuştur. Bu çağda yaşayan Campanella da bu yeni yaklaşımların yansıdığı bir anlayışla ütopyasını oluşturur. Adeta bu yeni bilimsel çağın geçiş basamağını oluşturur. Bu nedenle ütopyasında yönetici sınıfı oluşturan, bilim adamı, bilge ve filozof tipleri, evren yapısı hakkında bilgi sahibi ve astroloji ile ilgili kişilerdir.

Campanella, özgürlük ve cumhuriyet tasarıları taşıyan düşüncelerini, sonradan hapiste yazacağı *Güneş Ülkesi*'nde, yeni bir toplum düzeninde sergileyecektir. Felsefe tarihinde Bacon'dan önce "fizik alanında varsayımlar, deneylemeyle kontrol edilmeden, gözlem olmadan sağlam hiçbir bilgiye varılmaz" diyerek, deneysel yöntemin öncüsü olarak anılmaktadır.³⁰³ Bununla birlikte Campanella adı, ilk defa 1643'te basılan ve Platon'un *Devleti*, Thomas More'un *Utopia*'sı gibi aynı düzlemde, insanoğlunu mutlu bir yaşayışa kavuşturma amacıyla yazmış olduğu *Güneş Ülkesi* adlı ütopyasıyla kalıcı olmuştur.

Güneş Ülkesi, Campanella'nın ileride gerçekleştirebileceğini düşündüğü bilgece bir devlet ve toplum tasarısıdır. Campanella da diğer ütopyaçı düşünürler gibi yaşadığı dönemin toplumsal sorunlarının ve yüz yüze olduğu toplumsal düzensizliklerin etkisiyle böyle bir ideal tasarıya yöneldiği anlaşılmaktadır. More'un da düşündüğü gibi Campanella'ya göre bütün kötülüklerin ve haksızlıkların kaynağını bencillikte ve mal biriktirme hırsından kaynaklanır. Toplum halinde yaşayan insanların amacı ona göre "genel yarar" kaygısı olmalıdır. Toplumsal çatışmaların altında bencil davranışlar yatar. Bu nedenle Campanella, *Güneş Ülkesi*'nde herkesin genel yarara yönelmesini ister. Bunun gerçekleşmesi Campanella'ya göre zor değildir. Kardeşçe ve çıkarsız bir yaşam gibi bu tür davranışları bazı bireylerde zaman zaman görmekteyiz. Önemli olan bu tek tek bireysel ahlaki

³⁰³ Vedat Günyol (1985). *Güneş Ülkesi*, İst.: Sosyal Yay., (Önsöz'den). s. 11.

tutumları, toplumu oluşturan tüm bireylere genellemektir. İşte bütün yapılacak olan budur. Bu ise *Güneş Ülkesi*'nde yine eğitimle kazandırılacak olan bir konudur. Bu nedenle ütopyasında toplumu oluşturan bireyler böyle bir yaşam tarzını benimseyecek, böyle bir dünya görüşünü yaşam ilkesi yapacaktır. Böyle bir insan tipi ise ancak eğitim kurumlarının bu paralelde oluşturulması, eğitim programlarının böyle bir sonuca ulaştıracak şekilde planlanması ile gerçekleşecektir.

Campanella, *Güneş Ülkesi* ile kendisinden önce bu amaca yönelik olarak yazılan *Devlet* ve *Utopia* gibi eserlerden etkilendiği gibi antik dönemin Altın Çağ mitinden de etkilenmiştir.³⁰⁴

3.2.2.1. *Güneş Ülkesi*'nde Yönetim ve Akıl

Platon'un *Devlet*'inde olduğu gibi *Güneş Ülkesi*'nde de yöneticiler toplumun en bilge üstün yaratılışlı kişilerinden seçilmektedir. Yönetici olan Metafizikçi, "sırf hükümdar soyundan geldiği için ya da güçlü bir partiden seçildiği için yönetime ehil sayılmaz."³⁰⁵ Engin bilgisiyle topluma ihanet ve kötülük etmekten çekindiği için yönetmeye layıktır. Yöneticinin bilgili ve eğitilmiş olması, sırf bilgileri ezberlemiş olmasından değildir:

Çünkü siz bilgin diye Aristoteles'in ya da başkalarının gramer ve mantık kurallarını en çok bilenlere diyorsunuz ve böylece sizin ülkenizde bilim sadece hayvanca yorulma ve kölece ezbercilik isteyen bir iştir. Bu da insanın düşüncesini köreltir, onu olayların derinine inmekten alıkoyar. Bir sürü laf kalabalığı ile yetinmesine yol açar, kitapları ölü sözcükleriyle kafasını doldurur.³⁰⁶

Yöneticiler sınıfını oluşturanların adları, Büyüklük, Cesaret, Namus, Cömertlik ve Çalışkanlık gibi erdemli davranışları yansıtan isimlere sahiptirler. Bu sınıf Platon'daki gibi kast değildir. Eğitimle ve doğal eğilimlerle belirlenir. Bireyler çocukluklarında, okul yaşamında bu erdemlerin hangisiyle dikkatini çekerse ona o isimle yöneticilik yolu açılmış olur. *Güneş*

³⁰⁴ Dkz., Günyol (1985), s. 14.

³⁰⁵ Tommaso Campanella (1985). *Güneş Ülkesi* (Çev.: V. Günyol- H. Kazgan), İst.: Sosyal Yay., s. 30.

³⁰⁶ Campanella (1985), ss. 30-31.

Ülkesi'nde de erdem eğitilmiş olmanın en belirgin özelliğidir. Bu grup içinde en üst düzey yönetici olan Hoh (Metafizikçi) ve ona yardım eden üç yardımcı vardır. Güç, Akıl ve Sevgi.

3.2.2.2. Eğitimden Sorumlu Yönetici: Akıl

Campanella'nın sitesi aynı Platon'da olduğu gibi gerçek bir site devlettir. Platon'da olduğu gibi eğitim devletin bir işlevi olarak ele almaktadır. Ozmon'un da çalışmasında saptandığı gibi, Campanella yine Platon gibi, devleti, her bireyin orada hem öğrenci hem öğretmen olduğu büyük bir eğitim kurumu olarak ele alır.³⁰⁷ Campanella kurduğu sisteminde yurttaşların günlük yaşamında göze çarpan şey sadece bilimsel deney ve gözlem yönteminin kullanılması değil aynı zamanda bu bilimlerin eğitimsel bir sistem içinde bireylere verilmesini de sağlar. Bu amaçla *Güneş Ülkesi*'nde en ileri teknik ve bilimsel çalışmalar iyi bir yaşam için gerekli olan bir araç olarak görülür. Fakat bu bilimsel yaklaşım güçlü bir şekilde din ve astroloji ile iç içe geçmiş şekildedir.

Güneş Ülkesi'nde serbest mesleklerin, el sanatlarının, bilimsel çalışmaların, bilim adamlarının, eğitim işlerinin ve okulların yönetimi yönetici Akıl'ın sorumluluğu altındadır. Bilim adamları ise astrolog, kozmograf, matematikçi, geometrici, tarihçi, ozan, mantıkçı, söz ustası, gramerci, hekim, fizyolog, politikacı ve ahlakçılardan oluşmaktadır. Yine Platon'da olduğu gibi sanatları denetleyen, düzenleyen ve yöneten Akıl'dır.

Güneş Ülkesi'nde Akıl'ın sorumluluğunda olan eğitimde sanat eğitimi konusu, Platon'un sanat kavramından farklı ele alınmaktadır. Platon "sanat" kavramının içine müzik, şiir, hikaye vb türleri koyarken Campanella, sanat ve zanaat kavramlarını birlikte kullanmaktadır. Burada sanatlar bir meslek veya bilim alanı olarak ele alınır. Platon'da sanatın bozulması toplumun bozulması anlamını taşıırken, Campanella'da toplumsal bozulma, bireylerin herhangi bir sanata(Zanaata) sahip olmaması, bir iş yapmaması olarak gösterilir.³⁰⁸ Platon'da olduğu gibi gerçeği çarpıtan sanatçı cezalandırılır. Campanella için

³⁰⁷ Ozmon (1969). s. 25.

Platon'da olduğu gibi sanatın öyle veya böyle olması değil, var olup olmaması bir etik sorunu oluşturur.³⁰⁹ Her iki ütopyada da sanat “güzel”in değil “iyi”nin aracıdır.

“Bilgi” ise BİLGİ adı verilen ve bütün bilimleri içeren bir tek kitapta yer alır. Yönetici Akıl, kentin bütün duvarlarını bilimsel resim ve konularla süsletmiştir. Her bilimsel resim ve figürün altında o konuyla ilgili bilimsel açıklamalar yer alır. Bu şekilde bir öğrenim kentin bütün ev, sokak, tapınak gibi binaların duvarlarındaki resim ve açıklamalardan oluşan bir tür yaygın eğitim şeklinde yürütülür. Campanella ütopyasında okuldan ve okul eğitiminden bahsettiği halde ayrıntılarına inmemiş, sadece bu tür bir eğitim yönteminden sıklıkla bahsetmiştir. Matematikte sayılar ve matematiksel teoremler, biyolojide, çeşitli hayvan ve bitki resimleri gibi her bilim dalına ait konular resimlerle ve altına düşülen açıklamalarla anlatılmaktadır.

3.2.2.3. Eğitim Basamakları

Güneş Ülkesi'nde erkek ve kız çocuklar hiçbir ayırım yapılmaksızın her türlü meslek eğitiminden geçerler. Bir yaş ile üç yaş arasında bütün çocuklar, duvarlardaki resimler ve yazıların önünde gezerlerken, hem alfabeyi hem de okumayı öğrenirler. Çocuklar dört bölüğe ayrılırlar. Her bölümün başında, çocuklarla ilgilenen bir başkanla yaşlı bir öğretmen bulunur. Bunlar her işte ve her bilgi alanında denenmiş dürüst kişilerdir.

Üç yaşından yedi yaşına kadar çocuklar güçlenip kuvvetlensinler diye güreş, koşu ve disk atma gibi çeşitli beden eğitimine alınırlar. Yedi yaşından sonra bütün çocuklar aşçı, marangoz, kunduracı, demirci, resim gibi çeşitli meslek dallarında eğitim almaları için atölyelere götürülerek hangi meslek dalına eğilimli oldukları belirlenir. Yedi yaşındaki çocuklar duvarlardaki yazılardan matematik kavramlarını öğrendikten sonra doğa bilimlerini öğrenmeye başlarlar. Bu dersleri dört ayrı öğretmen verir. Ders konuları gittikçe ağırlaşır ve her çocuk yetileri ve kabiliyeti doğrultusunda matematik ve tıp gibi ağır bilim dallarında branşlaşmaya giderler. Tarım ve hayvancılık

³⁰⁸ Campanella (1985). s. 29.

gibi alanlarda eğitim alanlar bu bilim dallarını daha çok gözlem yoluyla edinirler. Öğretmenlerle birlikte tarım ve hayvancılık bölgelerine çiftçilerin yanına giderek uygulamalara katılırlar. Güneşkentliler içinde çalışmayan, kendine göre bir meslek edinmeyen, aylak ve tembel olarak bir yaşam geçiren kişilere rastlanmaz. Böyle bir yaşam anlayışı hor görülür ve küçümsenir.³¹⁰ Çünkü bilginin elde edilmesi (eğitim) ve kazanılan bilginin kullanılmasıyla birleştirilmesi *Güneş Ülkesi*'nde çeşitli yaratıcı sanatlar, meslekler ve yetenekle ilişkilendirilir. “Zanaat” en çok iş için gereklidir ve herhangi bir alanda edinilen mesleki bilgi en çok onur duyulan bir değerken Platon bu tür bir yetiyi “küçük el işleri” olarak biraz küçümser. Platon, bu yöndeki eğitimden çok entelektüel eğitimi, yüksek bilimler ve felsefe gibi alanlarda elde edilen yetileri, gerçek eğitim olarak değerlendirir.

Güneş Ülkesi'nde bütün erdemlerin gelişimi dengeli bir eğitim yanında beden yapısındaki mutlu dengeye de bağlıdır. Bu nedenle cinsel birleşme önemli bir olaydır. Bedensel ve ruhsal açıdan birbirine uygun olan kadın ve erkeğin birleşmesiyle dengeli bir birey meydana gelecektir. Bu şekilde dünyaya gelen çocuklar içinde bu denge durumunu bozan geri zekalı ve uyumsuz çocuklar, zekaları gelişene kadar toplum dışına, özellikle köylere gönderilirler. Beden ve ahlak bakımından birbirine benzeyen bireylerden oluşan toplum dengeli bir toplumu oluşturacaktır. Bundan da kent için hayırlı ve sağlam bir düzen doğar.³¹¹ Platon'un ütopyasında toplumdan ayıklanan anormal bireyler, *Güneş Ülkesi*'nde sadece kentin dışına çıkarılmaktadır. Platon'da akıl, ruh, arzu ve güç arasındaki denge ve uyum anlayışı ise Campanella'da sadece ahlak ve bedensel yapı açısından dengelenmesi yeterli görülmektedir.

Cinsel yaşam insanları sadece cinsel haz boyutuyla değil toplum yararı açısından ele alınmaktadır. Rasgele bir evlenme ve cinsel birleşmeyle doğacak çocukların eğitimi zor olacaktır. Bu ise ideal toplumun geleceği açısından

³⁰⁹ Soykan (1991). s. 36.

³¹⁰ Campanella (1985). ss.28-29.

³¹¹ Campanella (1985). ss. 37-38.

tehlikedir. Bu nedenle *Güneş Ülkesi*'nde aile ve evlilik kurumuna toplumun genel yararı açısından olumlu bakılmaz.

Üreme ve eğitim en çok önem verilen iki konudur. Eğer devlet bu iki görevi yerine getirmede üzerine düşeni uygun bir şekilde yerine getirmezse babaların ve çocukların işledikleri günahın cezasını devlet çekecektir. Bu iki konuda denge ve uyum gözetilmezse bunun sonucunda olacak kötülükler toplumun aleyhine olacaktır. Tanrının yarattığı düzende, doğada her şey dengelidir ve iyidir. Yer ve gök arasında doğa ile ruh arasında kurulan ilahi denge toplum hayatına üremeye de uygulanmalıdır. Bu temel üzerinde oluşturulan toplum düzeni içinde bu düzenin devamı için verilecek olan eğitimin yararı yine topluma dönecektir.

Görüldüğü gibi *Güneş Ülkesi* de *Devlet*, *Utopia*, *Cesur Yeni Dünya* ve gibi diğer ütopyalarda olduğu gibi, her şeyi bilen hem filozof, hem bilgin hem de yöneticiliğin tüm yönlerine hakim olan bilge bir yöneticinin idaresi altındadır.

Ayrıca *Güneş Ülkesi*'nde kadın erkek ayırımı olmaksızın herkes, *Devlet* ve diğer ütopyalarda da olduğu gibi, aynı eğitime tabi tutulurlar. Kadın ve erkeğin eşitliğine olan inancın da bir yansıması olan bu uygulama, bu noktada modern zamanlardaki uygulamanın öncülüğüne sahiptir. Eğitimde teorik çalışmalardan çok, özellikle tarım ve mesleki eğitimde, uygulamaya ve yaparak, yaşayarak öğrenmeye yönelik olan eğitim programı da aynı önceliğe sahiptir. Bu tutum teorik bilgiden çok pratiğe ve işe yarayan bilgiyi öğrenmeye yönelimli olan pragmatik bir özellik de taşımaktadır. Örneğin Güneş Ülkesi'nde tarım eğitimine verilen önem sonucu bu eğitimi alan bireyler, bu meslek dalının en uygun koşullarda yapılabilmesine yarayacak bütün yan bilim dallarının da bilgisine sahiptirler. Örneğin rüzgar ve yıldızlar konusunda derin bilgi sahibidirler. Çünkü Güneşkentliler, tarımsal çalışmaların en verimli olarak yapılabilmesi, bol ürün ve üretim için gerekli olan çevre ve iklim bilgilerine, tarımsal uygulama bilgileri kadar gereksinim duyacaklarının bilincindedirler.

Campanella'ya göre dünya kötüdür ve kötüye gitmektedir. Çünkü hiçbir şey yerli yerinde değildir. Dünya çok fazla kaos içindedir. Bundan dolayı Orta Çağın kaosu,³¹² *Güneş Ülkesi*'ndeki matematiksel düzenin bir nedenidir. Bu nedenle idare etmek, yönetmek her şeye düzen götürmek gerekmektedir.

Güneş Ülkesi'nin temel bilimi Astroloji'dir. Güneş, Tanrıdır ve diğer gezegenler onunla birlikte bir düzen ve göksel bir sistem içinde bulunur. Bu sistemde gevşeme, bireysellik yoktur. Devlette bir yandan astrolojik bir düzen, diğer taraftan evrenin tümüne yayılan akılcı bir devlet yönetimi hakim olmalıdır. Campanella'ya göre bunun için her şey kendi yerinde olmalıdır, her şey yukarıdan belirlenmelidir. Tıpkı Platon'un toplumsal uyum için gerekli gördüğü, "herkesin ve her şeyin toplumda (organizmada) yerli yerinde olması" arzusu gibi. Yine Platon ve More'da olduğu gibi seçkin ve, akıl sahibi bir yönetici, toplumun başında bulunmaktadır. Güneşin vekili olan bir Metafizikçi. Varlığın kişisel ve siyasal "Papa"sı. "[Hiçbir şey] bu akıl kilisesinde oluşan bu düzenin dışında kalamaz." Hiçlik ve Orta Çağın kaosu karşı duyulan bu nefret Campanella'nın düzen duygusunun şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu anarşi ve düzensizlik öte dünyaya havale edilmemeliydi. Bu nedenle en iyi dünya, doğal bir kilise görünümüne bürünür *Güneş Ülkesi*'nde.³¹³

3.2.3. Francis Bacon ve Yeni Atlantis

17. yüzyıl, Avrupa'da ütöpik yayınların artmaya başladığı yüzyıldır. Doğayı deney ve gözlemle inceleme yöntemi olan bilimsel yaklaşımın öncülerinden olan Francis Bacon(1561-1626), Aristoteles'in *Organon*'una karşılık *Nouvm Organum*'u yazarken, Platon'un Atlantis efsanesi ve *Devlet*

³¹² Bu kaos özellikle toplumsal yaşamda ve şehirlerin düzeninde görülmektedir. Buna karşın bütünlük ve düzen konusu sadece dinsel inanç ve kilise otoritesi noktasında yoğunlaşır. Bu düzen matematiksel ve geometrik bir düzen değil, hiyerarşik ve tekdüze bir düzendir. Değişim ve yeniliğin dışlandığı, kilise otoritesinin hakim olduğu bir dinsel düzenden söz edebiliriz. Diğer taraftan Avrupa şehirlerinde hakim ola karmaşa ve düzensizliğe tepki Campanella'nın ütopyasındaki mühendislik eseri olan şehir yaşamı ve yerleşim biçimi bu kaosa bir tepkidir.

³¹³ Bolch (1988). s. 181.

ütopyasına karşı da *New Atlantis*'i yazmıştır. Bacon da aynı Thomas More gibi döneminin İngiltere'sinin toplumsal olaylarını ve yeni beliren bilimsel anlayış değişimini göz önüne alarak bilimsel kurumların içinde yer aldığı bir toplum hayali kurmuştur. Thomas More, *Utopia*'sını yaşadığı toplumsal düzenin bozukluklarına bir eleştiri olarak yazarken 17. yüzyıl başlarında Bacon *Yeni Atlantis*'i, bu bozuk düzenin iyice çığırından çıkmış olduğu bir dönemde yazar. Fakat *Yeni Atlantis*'in yazılış amacı diğer ütopyalardan farklılık göstermektedir. Bu farklılık Bacon'un bir tasarısı olarak düşlediği Deneysel Bilimler Merkezi'nin ileride gerçekleşmesidir.³¹⁴ Bu gerçekleşme öyle bir sürece girmiştir ki, insanın mutluluğu durağan, toplumsal yapıda değil ilerleme ve bilimsel gelişmeye dayalı gelecek beklentisine dönüşmüştür. Bacon da kendisinden önceki hümanistler gibi insan aklının insanı mutluluğa ulaştıracağına inanır. Fakat biraz farklı olarak Bacon, bilginin elde edilmesinde ve dolayısıyla insanı mutlu kılacak olan gerçeğin aranmasında deney ve gözleme de büyük önem verir. İnsanın doğal çevre ve kendisini kısıtlayan diğer güçler üzerinde egemenliğini kurabilmesi ve yaşamını tüm engellere karşı kolaylaştırabilmesi için insanın düşünce yetisi ile deney yetisi arasında bir uyumun bulunması gerektiğini göstermek amacıyla ütopyasını oluşturmuştur. Bacon'un bu tutumu, 19. ve 20. yüzyılın pozitif bilimsel tutuma değin etkisini gördüğümüz deneysel yönteme olan tutkusundan ileri gelmektedir. Bacon'ın bu tavrı, ileride adının Rönesans ve Hümanizm gibi kavramlarla birlikte anılmasını sağlayacaktır. Bacon, oldukça kesin terimlerle bilimin nihai hedefinin, “insanın derecesini yükseltmek” ve “imkan dahilindeki her şeyi fiile getirmek” olduğunu ilan ederek, modern bilimin teknoloji olarak kullanılmasının pragmatik meşruiyetini hazırlamış olmaktadır.³¹⁵ Bununla Bacon, bilimin gelecekteki rolünün de ne olacağını anlatmış olmaktadır. Bunun yanında farklı bir değerlendirmeye göre de, ütöpik sosyalizm sınırları içinde 19. yüzyıl sosyalist ekonominin psikolojisini *Yeni Atlantis*'te görmemiz mümkündür.³¹⁶

³¹⁴ Göktürk(1973). s. 38.

³¹⁵ Lewis Mumford (1996). *Makine Efsanesi*, çev.: F. Oruç, İst.: İndsan yay., ss. 186-187.

³¹⁶ Fındıkoğlu (1964). *XVII. Ve XVIII. Asırda Sosyalistler- Bacon, Fichte-*, İst.: T.H.İ. Araş. Der.Yay., s. 20.

Yeni Atlantis'te bilimin yaratıcı gücüne duyulan inancın göstergesi, "Altı Günlük Eserler Koleji" olarak adlandırılması, ³¹⁷ bilim eğitim ve okul kavramlarını işaret eden kolej imgesi ile evrenin yaratılma süresini andıran "Altı Gün" imgesinin bir arada kullanılmasıdır. Bacon, Süleyman Evi'ni kurarken esinlendiği isimler de ilginçtir. Dinsel kavramları tercih eder. İnsanlığı doğruluğa ve iyiliğe davet eden peygamberlik kurumunu, İbrahim ve Süleyman gibi peygamber isimlerini seçerek, kullanır. Burada bilimin ve eğitimin iyiliğe ve mutlak doğruya götürücü gücüne bir gönderme yaptığını da görmek mümkündür. Süleyman Evi, toplumu aydınlatan bir fenerdir. Görevi ise Tanrının eserlerini ve yaratıklarını incelemek araştırmaktır.³¹⁸ Bu bilimsel çalışmaların amacı, maddi açıdan zenginlik değil, dünyanın her yerini aydınlatacak olan ışıktır(Bilim).³¹⁹ Bu imge sadece Bacon'da değil, kutsal kitaplarda da kullanılmaktadır. Örneğin Kur'an'da bilginin, insanlığı karanlıktan aydınlığa götüren aklın ve vahyin "nur", kutsal bir ışık olduğu dile getirilir.³²⁰

Bacon'ın *Yeni Atlantis*'i, yaşamı boyunca, bilimsel yöntem, bilimin gelişmesi ve bu yöntemin katkıları üstüne geliştirdiği düşüncelerinin bir yansımasıdır. Bu nedenle *Yeni Atlantis*, yaşamın bütün yönlerinde bilimsel tutumu ön plana alan bir ütopya niteliği taşır. Bu ütopyanın gerçek önemi aslında Rönesans devrinin insanında beliren, kökü bilimsel çalışma ve araştırmanın gücüne ve önemine dayanan bir eğilimin yansıdığı bir ütopyadır. İnsanın, yitirdiği mutluluğunu, bilimsel yöneme dayalı bir toplumsal yaşam düşü ile tekrar elde edebileceğine inanır. Bacon'dan önce aynı doğrultuda düşünen Campanella'da bilimin soyut kavramlarıyla değil, gerçek varlıklardan yola çıkılarak deneysel yöntemi bilimin temeline oturtmaya çalışmıştır. Bu nedenle Campanella'da ütopyasında Bacon gibi, doğruluk onayını teolojiden kurtarmış olan ve deneysel bilimi temsil eden, matematik, coğrafya, zooloji, astronomi, botanik gibi bilim dallarının yol göstericiliğine başvurur. Bu bilim

³¹⁷ F. Bacon(1990). *Yeni Atlantis*(Çev.: H. Dereli), İst.: M.E.Basımevi, s. 30.

³¹⁸ Bacon(1990). s. 30.

³¹⁹ Bacon(1990). s.32.

³²⁰ Bk. Kur'an, Sure: "Nur".

Bacon'a göre bilmek egemen olmaktır. Öyleyse yeryüzüne egemen olmak için her şeyden önce bilgiye ve bilme yöntemine egemen olmak gerekir. Bacon'ın yaşadığı dönem, insanların doğanın gizemini anlamaya yöneldikleri bir dönemdir. İnsanlık doğanın sırrını, doğa kitabının ne dediğini keşfetmek üzeredir.(Campanella da aynı şekilde “Doğa Kitabı”nı anlayan herkes, “Kutsal Kitap”ı ve Tanrısal gerçekliği de anlayacağını savunmaktaydı.) Sonuçta bu tutum doğaya, düzene ve topluma egemen olmayı getirecektir. Bacon'ın bilgi ve bilme yöntemi konusunda attığı bu adımlar, akıl ve mantık, ilerleme ve bilgiyi artırmak ve yeni keşifler için bir araçtır.(Nouvm Organum) İster düşünce ister gözlemle olsun insan bilgisini ve egemenliğini genişletebilir. Bu nedenle bilgi, bilim, fizik, metafizik, insan ve doğa kavramlarına yeni boyutlar katan, bilimsel yöntemin temellerini atan Bacon olmuştur.

Rönesans döneminin temel özelliklerinden olan ve ütopyalarının en önemli örneklerini oluşturan *Utopia*, *Güneş Ülkesi* ve Modern bilimsel düşünüş ve yönteminin öncüsü olarak kabul edilen Bacon'ın *Yeni Atlantis* adlı eserleri, dönemlerinin genel özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bir yandan Antik dönemin felsefî ve bilimsel anlayışından etkiler taşıırken diğer taraftan da Orta Çağın Hristiyan geleneğinin etkisinde kalmışlardır. Bu tarihsel açıdan olduğu kadar düşünsel ve bilimsel ilerlemenin aşamaları gereği doğal bir durumdur.

Rönesans döneminin ütopyalarında temel özellikleri; ahlaki temele dayalı erdemli yurttaş eğitimi ve bu eğitsel temele dayalı olarak da toplumsal huzur ve toplumsal eşitlik beklentilerini sayabiliriz.

Platon'un mutlak “iyi” olan tanrısının, bütün etik davranışların temeline yerleştirmesi ve evrensel ahlak ilkelerini toplumsal yapıya uygulaması, Thomas More'da aynı şekilde, etik- bilgi- toplum üçgeni şeklinde oluşturulur. İyi yetişmiş, ideal düzeni, varlığın ideal formlarını kavramış olan seçkin, filozof bir sınıfın özenle eğitilmesi sonucu toplumsal huzur ve devletin sürekliliğini sağlamaya çalışan Platon'un tersine More, bu düzenin oluşmasında eğitimi, seçkin bir sınıf yaratmaksızın tüm bireylerin istek ve yeteneklerine bırakmaktadır. Her birey endi belirlediği bir alanda uzmanlaşmalı, meslek sahibi olmalı bu yolla toplumsal sorumluluğunu yerine

getirmelidir. Boşa zaman geçirmek, topluma yararlı olmadan boş bir hayat sürmek yoktur. Tüm kötülükler, bireylerin kendi yeteneklerini belirli bir meslek alanında geliştirmeden, bir meslek sahibi, bir yeti ve beceri sahibi olmadan o alanın yarattığı imkanlardan hak etmediği halde yararlanma arzusundan kaynaklanmaktadır. İnsan hak etmediği şeye eğilimli olmamalıdır, hak etmediğinin de sahibi olmamalıdır. Her meslek alanının uzmanı, yetişmiş elemanı olmadan hak etmedikleri şeyin sahibi olmaya kalkışmaları toplumda düzensizliğin ve bozulmanın, haksızlığın eşitsizliğin nedenidir.

Aynı şekilde Tommaso Campanella da More'da olduğu gibi düşlediği mükemmel toplumunda Hristiyan Orta Çağın engizisyon baskılarına karşı ama evrensel bir egemenliği olan dinsel yapıda mutlu bir düzen tasarısı geliştirmiştir. Yaşadığı dönemde başlayan doğanın keşfi, gökyüzü bilimlerindeki gelişme ve bilimsel düşüncesin ilk hareketleri *Güneş Ülkesi*'nde etkisini gösterir. Hem Orta Çağın dinsel etkisi hem de Rönesans döneminin bilimsel tutumu *Güneş Ülkesi*'nde, "doğa" ile "ilahi irade"nin bir sentezi şeklinde yorumlanması olarak ortaya çıkar. Güneş evreni, doğayı temsil etmektedir. Bu evrene egemen olan düzen ise ilahi düzendir. Bu nedenle doğayı anlamak, doğayı okumak ile ilahi kitabı anlamak ve okumak arasında fark yoktur.

Diğer taraftan Platon'un mükemmel toplumunun filozof kralı, Campanella'da matematikçi ve metafizikçi olan papaya dönüşür. Varlığın özünü kavrayan ve mutlak gerçekliği yakalayan filozof, doğa kitabını okuyabilen metafizikçidir. Campanella'nın bilimsel yaklaşımındaki modern bilimsel hareketin ilk adımları olarak nitelendirilen bu dinsel doğruların, doğa doğrularıyla testi edilmesi, doğrulanması anlayışı, günümüz modern dönemlerin pozitivist bilimsel anlayışlarının oluşumuna kadar etkisini hissettirmiştir.

Rönesans döneminin bu önemli ütopyalarında eğitim, tüm kurumlarıyla mükemmel düzenin sürekliliğinin garantisi durumundadır. Modern dönemde bilimsel ilerleme ile başlayan toplumsal değişimler aynı zamanda toplumu yönlendiren dinamiklerin de değişmesine neden olmuştur. Toplumu oluşturan

ve sürekliliğini sağlayan ilkeler, değişen bilimsel anlayış ve ekonomik üretim şekilleri farklı boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle antik dönemde başlayıp modern düşüncenin egemenliğine kadar geçen süreçte oluşturulan klasik ütopyalarda, toplumsal mükemmellik, eşitlik ve uyum gibi ilkelere yeterli olan toplumsal, bilimsel siyasal ve ekonomik yapı, modern dönemin toplum anlayışında bu yeterliliğini koruyamamaktadır. Özellikle bilimsel ilerlemenin getirdiği yeni toplumsal ve ekonomik yapı, mükemmellik, eşitlik, huzur, mutluluk, bolluk, refah ve uyum gibi temel ütopya kavramlarının yeniden anlamlandırılmasını gerektirmiştir.

3.3. Modern Dönem

Modern düşünce birçok açıdan bugün de geçerliğini sürdüren bir düşünsel biçemdir. 16. yüzyılın sonlarından başlayarak 17. ve 18. yüzyılın felsefe ve bilimini de belirleyen bir tutumdur. Modern dönem, yani modern düşünüş biçiminin önemli dönüm noktaları olan Bacon'ın (Novum Organum - 1620) ve Descartes'ın (Metot Üzerine Söylev- 1637) bilimsel çalışmaları gibi temel bilimsel eserlerde bu düşünüş biçiminin temellerinin görmek mümkündür.

Hem Reform hem Rönesans ve hem de "Modern Düşünce"nin ortaya çıkışındaki ortak yön hepsinin de Orta Çağ düşünüş biçimini şekillendiren kiliseye karşı düşünsel alanda bir bağımsızlık hareketidir. Modern tutum "doğruluğu saptamada" usa uygun ve ussallık ölçütünün benimsenmesi şeklinde özel bir nitelemeye sahiptir. Dogmatik tutumdan ussal açıklamaya dönük tutumsal değişim sürecinde Rönesans bir geçiş dönemi niteliğini taşır ve bu doğrultuda modern düşünceyle yakın amaçlara sahiptir.³²² Bu dönem kolektif insandan tek başına bireyin önemi, insan bilgeliğinin ve bilimin, bilimsel gelişmenin sonsuzluğuna duyulan inancı yansıtır. Bu inanç aynı zamanda geleceğe duyulan inançtır.

16. ve 20. yüzyıllar arası bilimsel dünyada meydana gelen gelişmeler, kişisel icatlar ve matematikteki ilerlemeler sonuçta otoritenin dinsel merkezden bilimsel merkeze kaymasına neden olmuştur. Bilimsel ve teknik ilerlemenin tarihsel süreç içerisinde üst üste katlanarak gelişmesi açıkça göstermektedir ki, tarihsel ilerleme çizgisi bilimsel ilerlemeyle paralel olarak işlemektedir. Bu günün fizik bilimlerinin temelinde, Aristo'dan beri süregelen fizik biliminin, matematik alanındaki çalışmaların temelinde de, teorik boyutta da olsa, Platon'la başlayan düşünsel aşamayı görmemek mümkün değildir. Rönesans'ın doğa, bilim ve insan anlayışı, soyut ve kuramsal boyutundan sıyrılarak daha somut, pratik ve pragmatik amaçlara dönük anlamlar kazandı. Buna paralel olarak da bilim, "ilerleme" kavramıyla birlikte ifade edilir duruma gelmiştir. Bu anlam kayması, Bacon'ın bilime ve onun gücüne

duyduğu inançtan dolayıdır. Bilim, artık doğaüstü uğraşın adı değil, insanın derecesini yükselten ve olabilecek her şeyi yapmak ya da inanılmayanın bile başarılmasına dönük umutlar aşılayan bir güce dönüşmüştür. İlerlemeye duyulan bu inanç Mumford'un da belirttiği gibi Hıristiyan kilisesinin dünyaya ait istekleri için bir otorite olan azizlerin kutsallığında olduğu gibi, bilimsel ideolojinin tümel etkisi, insan yaşamı dahil olmak üzere, doğal yaşamın tüm tezahürleri üzerinde dıştan kontrol etmenin hem araçların hem de meşruiyetini kazanmaya yaramıştır.³²³ Bu ilerleme düşüncesini “makinanın mitolojisi” olarak eleştiren Mumford; “dünyanın her çağının gerçek zenginliği, mutluluğu, bilgiyi ve belki de insan ırkının erdemini artırmıştır ve hala da artırmaktadır” diyerek, bilimin toplumsal alanın bütününe olan etkisini dile getirirken, bilimsel ilerlemenin tarihsel bir aşamanın sonucu olduğuna da işaret eder.

Bu ilerlemeci bilim yaklaşımından en çok etkilenen ütopyacı düşüncedeki etkisi, zenginlik, refah, bolluk mutluluk gibi kazanımların artık bilimin yardımıyla elde edilebileceği inancına dönüşmesi olmuştur. Böylece cennet yeryüzüne inecektir. 20. Yüzyılda ilerleme düşüncesi teknolojinin basit bir ilerlemesi değil, aynı zamanda insan zekası ve dehasının bir sonucu olarak anlaşılmıştır. Toplumsal mutluluğu ve huzuru yaratacak olan klasik ütopyaların erdemliliğe ait ilkeleri değil, bilimin ilkeleridir.

17. yüzyılın başından itibaren eski binyılcı Hıristiyan inancı bu modern düşünüş biçiminin de etkisiyle dünyasal bir ilerleme düşüncesine, bilimsel ve akılcı bir hale dönüşmüştür. İnsanlığın yeryüzünde egemenliği ve ilerlemesinin sembolü durumuna gelmiştir. Hıristiyanlık Greko-Romen antikitenin çevrimsel zaman görüşünün karşısına Adem'in günahından kıyametteki yargı gününe kadar bir başlangıç ve son içeren, düzçizgisel zaman anlayışını getirmişti. Modern çağ, Hıristiyan zaman anlayışının eleştirisi ve başka bir tür zaman anlayışının ortaya çıkışıyla başlar. Hıristiyanlığın kıyametle sonlanan zaman anlayışı, doğal evrimin ve tarihin sonsuz zamanına

³²² Denkel (1986) s. 172.

³²³ Mumford (1996). s. 187.

dönüştü ve geleceğe açıldı. Diğer taraftan Modernite ebediyeti değersizleştirdi: mükemmelliyet öteki dünyada değil gelecekte yolculuk etmeye başladı.³²⁴ Kant, Condorcet ve daha sonraları A. Comte ve aynı çizgide birçok düşünür tarafından geliştirilen ilerleme düşüncesi, modern düşüncenin temel harcını oluşturmuştur.³²⁵ 18. yüzyılda Tanrı Kenti yeryüzüne inmekle kalmayıp aynı zamanda Hristiyan zaman kavramı da dünyasallaşarak dinamik bir tarih felsefesine dönüşmüştür. Modern dönem bu şekliyle, insanlığın gelişmesine sahne olacak olan ilerleme basmağının en son aşamasını ifade etmektedir.

Binyılcı gelecek düşüncesi Kumar'a göre son dönem tarihsel aşamada seküler bir form kazanmıştır.³²⁶

Bilim ve devrim yeni kurtarıcılardır artık. 18 yüzyıl filozofları Newtoncu bilim ışığında yeni bir 'göksel şehir'i yaratmaya koyuldular Fransız Devrimi binyılcı düşünce saltanatında çoğu kişiye yol gösterici gibi görüldü. 19. Yüzyıl toplum filozoflarının çoğunda en etkili şeklini ortaya koyar. Saint-Simon'un bilimsel toplumu, Hegel'in 'Tin', ve Marx'ın Komünist Toplum görüşlerinin hepsi binyılcı düşüncenin keskin tonlarını taşımaktadır.

Bu aşamada kurtarıcı din rolüne bürünen bilimin yanında din de yeni seküler formuna ulaştırılmak istenir. Bu yeni seküler din anlayışında Hristiyanlık bütün milletleri ebedi huzura kavuşturacak olan yeni bir din haline gelmesi gerekmektedir. Dünya nimetleri bütün insanlığa aittir. Bilimadamları, sanatçılar, sanayiciler elele verip halkın refahını yükseltmelidirler. Güzel sanatlar, deneysel bilimler ve endüstri kutsal bilimlerin başında yer almaktadır artık. Cennete girmenin tek bir yolu vardır: acıları dindirmek, sefaleti yok etmek.³²⁷

Binyılcı düşünce ve bu düşüncenin çağın yeni bilimsel perspektifiyle olan bağıntısı üzerine düşünümde bulunan düşünürler, onyedinci yüzyılın sonlarından itibaren binyılcı inançları dünyasal bir ilerleme düşüncesine tahvil

³²⁴ Paz(1994). s. 90.

³²⁵ Kumar (1999). s. 101.

³²⁶ Kumar (1991). s. 10.

³²⁷ Cemil Meriç(1999). *Saint-Simon –İlk Sosyoşog, İlk Sosyalist-*, İst.: İletişim, s. 94.

ettiler. Binyıl düşüncesi bunun sonucunda, bilimsel ve akılcı bir hale geldi. İnsanlığın yeryüzü üzerindeki sona ermeyen ilerleyişinin başladığı çağın şafağı haline geldi.

Modern düşünüş biçiminin egemen olduğu bu dönemde "bilgi" kavramı da yeniden ele alınmıştır. Bilgi kazanmak bir anlamda, yeniden kurulan bilgi yapısıyla birlikte güç kazanmak anlamına dönüşmüştür. Bu güç, bilgiye verilen önemden dolayı, doğayı anlayanın sonucu oluşan uygulamalarda, olup biteni kavramanın sağladığı güçtür.

"Bilgi güçlü olmaktır" deyiminin Bacon'a atfedilmesi, Bacon'un bu sürecin başında, bilgi elde etme yolunda yeni bir yöntem önermesiyle anlaşılır olmaktadır. Bacon, tümevarıma yönelik gözleme dayanan bilgi elde etme yöntemiyle, modern düşünce biçimine örnek oluşturacak bir çıkış yapmıştır.

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında (Fichte - Schelling - Hegel) bu dünyasal ilerlemeci tarih felsefesini devam ettirirler. Daha sonra modern dönemin eşitlikçi, özgürlükçü ve siyasal devrimleri yanında, maddi olarak ilerleme yönünü temsil eden de Sanayi Devrimi olmuştur. Bu şekliyle modernlik politik ve düşünsel alanda olduğu kadar ekonomik alanda da kendini gösterir. Modern toplum gittikçe sanayileşmiş toplum olma anlamını kazanır. Sanayi ve teknolojinin gelişimi, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında ütopyalardan bilim kurgulara kadar uzanan çizgide kullanılan temel öğeler olmuştur. Bilim ve bilimsel ilerlemenin imgeleri açısından sanayi medeniyeti, harikalarla dolu bir dünyayı yaratmak için bir umut olarak düşünülmeye, hayal edilmeye başlanmıştır.

17. ve 18. Yüzyılda yazılan ütopyalarda klasik ütopya formunun varsayımları aynı kalmasına karşın kendi doğasında bir değişim yaşamıştır. Aynı zamanda olabilecek değişimleri göz önünde tutarak yeniliklere açık bir tavrı da sergilemeye başlamışlardır. Özellikle bilimsel alanda Bacon'ın ütopyası bu kapıyı modern ütopyacılara doğru aralamıştır. E. Hansot'a göre 19. Yüzyılda Modern ütopyacılık form iyice belirginleşmiştir ancak klasik ütopyaların önemli bir ayırıcı olan "statik" olmaları en önemli özellik olarak

hala durmaktaydı.³²⁸ Zaten Modern ütopyaçı bakışın -George Katep ve H. G. Wells gibi- temel eleştirisi de bu noktada yoğunlaşır.

3.3.1. Modern Zamanların Modern Ütopyaları

18. yüzyıl ütopya yazarlarının gerçekleşeceğine inandıkları arzularına karşın Frank E. Manuel, bilimsel ilerlemeyi göz önünde tutarak, 19 yüzyıl ütopyaları için “açık uçlu ütopyalar” şeklinde yeni bir tanımlama getirmektedir:”euchronia”. Bu tanımlama çerçevesinde değişim, ütopyalardaki mükemmellik tutkuları azaltılarak yapılabilirdi. Bu değişim arzusu ve eğilimi 19 yüzyıl ile birlikte, ütopyalarda kullanılan değişmezlik ve mutlak mükemmellik anlayışlarını aşındırmıştır.³²⁹ Klasik dönem ütopyaları hem kendisini hem de var olan durumu aşan aşkın bir gerçekliği betimlerken, modern dönemlerin ütopyalarında resmedilen üstünlük durumu, ütopya ile var olan durum arasında işlevsel bir ilişki içine girmiştir.³³⁰ Modern ütopya anlatışının temeli, var olan durumu değerlendirmek ve resmedilen mükemmelliğin daha iyisinin ve gelişmişinin de olabileceğine inanmaktır.

Modern ütopyalar, çağdaş dünyanın yanlışlarına yöneltilen eleştirel tutuma karşı ütopyaya bu doğrultuda değişimi besleyen bir işlev yüklenmektedir. Klasik ütopyalar, bütün insanlar için her zaman geçerli net değerlerin olduğunu varsayarken modern ütopyaçı anlayışta bu evrensel değerler o kadar katı olarak sunulmaz ve”mümkün olduğu kadar” ilkesi devamlı ağırlığını korur. Modern ütopyalar, zaman ve mekan kavramlarını var olan dünyanın dışına taşımazlar. Tarih, modern ütopyaların bünyesinde içkin olarak vardır. Geçmişten tarihsel olarak kopuk değildir. Ayrıca gelecek ise yine tarihsel olarak, şu anın dışında gelişecektir. Modern ütopyaçı anlayışta gelecek insanlığın özlem ve arzularında içkin olarak yaşamaktadır. Mükemmellik gelişmeye ilerlemeye ve var olanın üstüne daha iyisini koymaya bağlıdır.

³²⁸ Hansot(1974). s. 6.

³²⁹ Frank E. Manuel (1966). “Toward a Psychological History of Utopias”, *Utopias and Utopian Thought*, London: Souvenir Press, ss. 79-80.

³³⁰ Hansot (?). s. 109.

Modern ütopyalarda insan doğasında değişime olan istek, sürekli olarak vurgulanır. Bu modern ütopyanın var oluşu nedenidir. İnsanın doğasında var olan değişim dürtüsünün yok edilmemesi modern ütopyaların merkezi sorunudur.³³¹ Modern ütopyaların üstünlüğü, değişmeye kapalı olmamaları ve var olan yetersizliklerin gelecekte aşılmasına inanmalarıdır. Yani bugün geleceğe gebedir. Var olan durumun özel bir eleştirisi olması yanında ona alternatif sunmaktan da geri durmazlar. Fakat daha çok modern ütopyacılık yaklaşım var olan durumu yargılama yerine onu değişime sürüklemeyi daha doğru bulmaktadır.

Karşı ütopyalar ya da diğer bir tanımlamayla ters ütopyalar, ütopyacılık eğilim içinde değerlendirilen ve ütopya türünün özel bir hali sayılan antiütopyalardır(Distopya). Bu yaklaşım ütopyacılık amaçlarla oluşturulan düzenlemenin, sonuçta olumsuz durumlar yaratabileceği inancından kaynaklanır.

"Distopya" türü, ütopyanın büyüleyici olarak gösterdiği geleceği, "eğer böyle korkunç bir gelecekse" gelmesin diye, ütopyanın korkunç bir sona varabilecek olan yüzünü göstermeye çalışmaktadır.

Ütopyacılık eğilime dayalı bir çıkışın ters ütopyaya dönüşebilmesinin temel nedeni ütopyaların kendi içinde başka bir alternatifte şans tanımamasından kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni ise kurgulanan ütopyanın, ortak mutluluk ve düzen adına katı bir organizasyon ve planlamaya dayalı olmasıdır. Bu nedenle bireysel eğilimlere yer verilmemesi, ütopyayı baskıcı bir toplumsal yapı olduğu konusunda önemli bir eleştiri noktasına çekmektedir. Toplumun mutluluğu mu bireyin özgürlüğü mü tartışması önemli bir noktadır. Karşı ütopya yazarları genellikle bu noktadan hareketle oluşturdukları ütopyalarında bireysel özgürlüklerin toplum mutluluğu adına yok edilmesinin sonucunda cennetin nasıl cehenneme dönüşebileceğini gösterirler.³³² Bu, aslında ütopyacılık eğilimi kontrol etmeye yarayan ve belli bir

³³¹ Hansot (?). s. 95.

³³² Bezel (1984). s. 7.

uygulama ve yönelimlere karşı uyarı işlevi de görmektedirler. Bu eleştiriler daha çok ütopyik toplum düşüncelerinin çeşitli noktalarına işaret edilen çekinceler, duyarlılıklar olarak anlaşılmalıdır.

Antiütopyacı reaksiyonun köklerini Dostoevski ve Neitzsche'nin yazılarında rastlamaktayız Dostoevski'nin *(Notes from the Underground)Yeraltından Notlar* ve diğer romanlarındaki pasajlarda bu fikirlere rastlamak mümkündür. Bu romanlarda, risk, belirsiz, şüpheli, acı veren, sebebi açıklanamaz arzu ve istek ve kutsallık gibi kavramlarla ütopyaadaki yaşam şekli masraflı ve sersemlemiş olarak tanımlanır. Neitzsche'nin yazılarında ise baştan sona serpiştirilmiş olarak alaylı bir şekilde kahramanlığın aşırılığın ve ruhsal azametinin, büyüklüğün alaylı övgüsü yapılır.³³³ Son dönem yazarlardan Yevgeni Zamyatin(Eugeni Zamiatin)'in *Biz(Mıy - We)*'de ve Aldous Huxley'in, *Cesur Yeni Dünya(Brave New World)*'da, Dostoevski ve Neitzsche'nin başlattığı antiütopyacı reaksiyonun sürdürülmesini, yani ütopya ilkelerinden ayrılmasını, "özgürlük gibi zorbalığı da rahatlıkla kullanmasını"³³⁴, Katep ütopyacılıktan bir sapma olarak görür ve onları gerçek ütopyacılığın amacını anlamayan sahte ütopyacılık (Pseudoutopianism) olarak isimlendirir.³³⁵

Bu ütopyaacı düşünürler, Katep tarafından sahte ütopyaacı olarak nitelendirilse de, en azından bu ütopyaacılar insanın imgelem gücüne gereken önemin verilmesi bağlamında ütopyaacı tavrı savunurlar. Ütopyacılığın ilkeleri ve bazı işlevleri konusunda pozitif düşüncelere sahip yazarlardır. Çoğu kez ütopyacılıktan bahsederken ütopyacılığın toplumsal ilişkileri anlamayı sağlayıcı ve insanın olası duyularını zenginleştirici olduğu konusunda ısrar ederler. Bu modern ütopyaacıların temel sorunu, ütopyaacı tasarıların gerçekten akla sığar ilkeler olduğuna dünyanın ikna edilmesidir. Bunu için gerekli olduğuna inandıkları şey ise ütopyanın özgürlüğü , yaratıcı gücü yok eden bir anlayıştan uzaklaşması, değişim ve alternatifleri sürekli dikkate almasıdır.

³³³ Katep (1968). s. 270.

³³⁴ Lapouge (1993). s. 2.

³³⁵ Katep (1968). s. 270.

Teknolojideki gelişmeler, üretim tekniklerindeki avantajlar, toplumsal etkileşim, teknik, psikolojik ve genetik bilimlerdeki ilerlemeler, önceden öngörülebilir bir gelecekte dünyadaki bütün insanlar için uyumlu ve düzgün bir yaşama sahip olunabileceği düşüncesini makul kılmaktadır.³³⁶ Antiütopyacı yaklaşımda bu avantajların insanın özgürlüğü ve doğası üzerinde bir tehlike oluşturduğu düşüncesine karşı Ütopyada anahtar kelime; kaynakların potansiyellerin ve bilginin rasyonel kullanımıdır. Çünkü toplumsal düzen ve uyumla ilgili tüm doğruların bilindiği, bu bilgilerin aktarılacak doğru kullanımıyla gerçek ve yetkin bir düzen kurulacağı inancı ve iyimserliği bulunmaktadır. Ulusal devlet sisteminin kısılcasında daraltılan alanlardan ve sıkışmadan bir kurtuluştur bu. Katep'e göre "bununla modern ütopyacılık, yeterince paradoksal olan modern gerçekliğin uydurulan bir şey olduğunu gösterecektir."³³⁷

Modern ütopyacı düşünceye göre, gerçekten herhangi ciddi bir düşünür hayatın bütün yönlerine ilişkin detaylı öneriler içeren tam bir projeden, bir taslak plandan rahatsız olacaktır. Rahatlık, serbestlik ve zenginlik kombinasyonu, doğası gereği dinamik ve mutlak mükemmellikle ve fix kalıplar düşkünü olan geleneksel ütopyacılıkla savaş halindedir. Bu nedenle rahatlık ve refah geniş bir değerler dizgesi geliştirebilir ve çok sayıda farklı kurumsal oluşumlar şeklinde bir uzlaşım sağlanabilir. Model tasarısı, denemeci bir ruh ile geçici bir eğilimle yürütülmelidir. insanın doğası, özellikle insan ve yaşamın erekları tamamen göz önünde tutulmalıdır.³³⁸ Zira böyle bir çağ, klasik ütopyaların tasvir ettikleri şeylerin gerçekleştirilmesine tahammül etmekten oldukça uzaktır.³³⁹ Bu noktanın en belirgin eleştirisi yine ütopyalar tarafından ve karşı ütopyalar yazılarak yapılmıştır. Modern döneminin kaçınılmaz olarak insanlığa sunduğu bilimsel ve teknik ilerleme modern dönemde yazılan ütopyalarda bir figür olarak sıkça kullanılmıştır. Bu farklılık ütopyalarda insanlara rahatlık kadar baskının da aracı olarak ele

³³⁶ Katep (1968). s. 267.

³³⁷ Katep (1968). s. 270.

³³⁸ George Katep. (1966) "Utopia and the Good Life", *Utopias and Utopian Thught*. (Frank E. Manuel Ed.). Boston : Houghton Mifflin Company c., s. 239.

³³⁹ Lewis Mumford (1996). *Makina Efsanesi*, (Çev.: F. Oruç). İst.: İnsan Yay., s. 364.

alınmıştır. Bunu bir tehlike olarak fark eden ütopya bu dönemde bu vurguyu sıkça kullanmıştır. Bunu anlatmanın en etkili yolu olarak da yine ütopya seçilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bu yöntem ütöpik tutuma karşı bir eleştiri değil, daha çok ütopyanın yanlış kullanımına karşı bir eleştiridir. Bunu ilk fark edenlerden biri olan Zamyatin ütopyasında, ilerlemenin önüne geçilemeyeceğini, değişimin kaçınılmaz olduğunu vurgular.

3.3.2. Yevgeni Zamyatin ve *Biz*

Yevgeni Zamyatin'in *Biz* adlı eseri, H.G. Wells'in *Gelecek Günlerin Bir Öyküsü* ve E.M. Forster'in *Makina Duruyor* adlı karşı ütopya örnekleriyle birlikte ilk karşı ütopya özelliğini taşıyan bir ütopyadır. *Biz*'de, insan aklının zaferiyle sonuçlanan mükemmel bir düzen anlatılır. Bu mükemmel düzene, "ilkel özgürlük aşamasında yaşayan meçhul varlıklar(insanlığı) aklın boyunduruğu altına alınarak", kendilerine "matematiksel olarak doğrulanmış mutlak mutluluk" sağlanarak ulaşılmıştır.³⁴⁰

Zamyatin eserinde, bu düzeni **Tek Devlet** çizgisi, "büyük, ilahi, şaşmaz, bilge bir çizgi" olarak tanımlar.³⁴¹ Platon'un matematik bilimine verdiği öneme ve geometrik düşünme biçimine eleştirel bir gönderme yaparak ütopyanın da sürekli geometrik isimlere ve matematiksel sayılara yer verir. Öyle ki romanın kahramanları **D- 503**, **E-330**, **O-90** gibi birer sayıdır. Ya da düzenin önemli kararlarının alındığı işlevsel mekanlar **Salon 112**, ya da kurtarıcı bilimsel buluşlar ve çalışmalar da **İntegral** gibi matematiksel sembollerle dile getirilmektedir.

Bütün sorunlar mantığın muhteşem gücü ile çözülmektedir. Mantık, matematik ve geometrik verilerle ifade edilemeyen, sayılara dökülemeyen her şey vahşi ayrık ve "hastalık" olarak nitelendirilir. Bu nedenle romanın kahramanı yakalandığı "hayal kurma" hastalığından kurtularak eski mutluluğuna kavuşmak için medikal bir operasyonla beynindeki "düş" merkezini aldıracaktır. Çünkü mutluluk, sıfırdan sonsuza kadar olan yani

³⁴⁰ Yevgeni Zamyatin (1988). *Biz*, Çev.: F. Tülek, İst.: Ayrıntı, s. 13.

³⁴¹ Zamyatin (1988). s. 13.

budaladan Shakespeare'e kadar olan bir çizgide en mutlu matematik ortalamaya sahip olmaktır. "Çarpım tablosuna uyumlu ebedi yasalara göre yaşayan her sayı mutludur. Ne tereddüt ne yanılma. Bir tek gerçek bir tek doğru yol var: matematiksel gerçeklik."³⁴²

3.3.2.1. *Biz ve Eğitim*

Eğitim konusu bilimsel ilerleme ve teknolojik güç nedeniyle *Biz*'de kolayca halledilmiş bir konudur. Sadece eğitim değil tüm sorunlar sonsuza dek halledilmiştir. Arada çıkan bazı bozukluklar da yine teknik bir işlemle hemen halledilmektedir. Dev makine halinde düşünülen toplumda, "o muhteşem ve sonsuz işleyişini aksatmadan hemen tüm olumsuzluklar yola getirilmekte, eğrilmiş civataları, **Velinimet**'in ağır eli ve Koruyucular'ın deneyimli gözleri sayesinde hemen safdışı" edebilmektedirler.³⁴³ Aynı şekilde *Biz* toplumuna üye olan çocuklar da bu düzene uyabilecek şekilde eğitim kurumlarına fazla iş düşmeden "ıslah" edilmiş şekilde üretilmektedir. Çocuklar dev bir makinanın işlemesine yardımcı küçük parçalar, civatalar olarak dünyaya gelirler.

Çocukların eğitimi, öğretim makinaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu eğitim sadece bilimsel öğretimdir ve en çok da matematiksel bilimlerden bahsedilmektedir. Örneğin "Plappa" denilen matematik öğretmeninden eski bir makine olarak bahsedilir.

Biz toplumunda eğitim tamamlanmış bir konudur. Eğitilecek bir şey yoktur aslında. Her şey mükemmel bir seviyededir. Eğitim sadece diğer ilkel gezegenlerde yaşayan yaratıkları bu düzeye getirmek için yapılacak olan bir çalışmadır. Bu ise İntegral aygıtının biran önce mühendislerce bitirilip hizmete sokulması demektir. Böylece "yabanıl eğri" düzeltilip bütün insanlık tek ve düzgün bir matematiksel çizgi halinde olan **Tek Devlet** mutluluğuna kavuşacaktır.

³⁴² Zamyatin (1988). s. 53.

³⁴³ Zamyatin (1988). s. 21.

Biz'de şiir konusu da yine Platon'da olduğu gibi devletin, düzenin ve huzurun koruyucusu, destekleyicisi olmak koşuluyla kabul edilmektedir: "...şiiri de uysallaştırıp eyere vurduk. Bugün şiir bülbülün tembel, hayasız şakıması olmaktan çıkmış, toplumun hizmetine sunulmuştur."³⁴⁴

Zamyatin bu çıkışıyla, ütopyaada insanlığın mutluluğunun sadece bilimsel ve teknik ilerlemeye dayalı bir gelişmeyle sağlanacağı inancına bir uyarıda bulunmaktadır. İnsanın ütopyaada gerçekliğinin, insana ait olan tüm özelliklerin göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkatleri çekmek ister. *Biz*'de sıkıcı mükemmellikten bunalan D-503'ün çektiği acıların, insanlığın "kaybettiği yarısı"ndan kaynaklandığı vurgulanır. Kaybedilen bu "yarı" aslında insanlığın olduğu kadar ütopyalarda zoraki olarak mükemmelleştirme uğruna doğadan ve doğal olandan koparılan "insan"dır. Ya da olması gerektiği gibi olamayan ütopyaacı tutumun yarısıdır. Bu "yarı" da yine ütopyaada bastırılmaya çalışılan ama var olan bazı insani özelliklerdir.

3.3.3. Aldous Huxley ve *Cesur Yeni Dünya*

1932 yılında yayınlanan *Brave New World* (*Cesur Yeni Dünya*), Huxley'in-(1894-1963)- en çok bilinen ve karşı ütopya olarak nitelendirilen ütopya türünün en önemlilerindendir. *Cesur Yeni Dünya*'nın, demokratik düzene ve bireysel özgürlüğe yer olmayan makinalaşmış bir toplum modelini eleştiri amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. *Cesur Yeni Dünya*'yı en zeki ve en bilge kişi yönetmektedir ve bu açıdan adeta Platon'un *Devlet*'ini andırır. Aile hayatı yoktur ve insanların üremesi fabrikada tüplerde gerçekleşir. Doğal olarak aile kavramının yarattığı bazı duygular ve kavramlar da tamamen önemini yitirmiştir. *Devlet*'te zeka ve bedensel açıdan bozuk ve özürlü insanlar toplum dışına terk edilirken, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sında bu terk edilen, toplum dışına atılan kişiler özgür olmak isteyen ve karşı ütopyaada mutlu olmayan tiplerdir.

³⁴⁴ Zamyatin (1988). s. 54.

3.3.3.1. *Yeni Dünya'da Toplumsal Düzen*

Huxley ütopyasında düşlediği dünya devletinde, Zamyatin'in *Biz* adlı ütopyasındaki **Tek Devlet** modeline benzer bir örgütlenme sunar. Dünya Devleti'nin ilkeleri ise: **Topluluk, Özdeşlik ve Denge**'dir. Bunun için geliştirilen **Kuluçkalama ve Koşullandırma Merkezi, Dölleme Odası**, bu düzenini devamını sağlayacak bireylerin üretildiği merkezlerdir. Toplumun huzurunu garanti altına almak için şişelerde üretilen yaratıklar "Bakanovski" sürecinden geçirilerek ehlileştirilirler:

(...) Bakanovski süreci toplumsal dengenin en başta gelen araçlarından biridir. (...) "Topluluk, Özdeşlik, Denge." Büyük sözler. "Sonsuza kadar Bakanovski'liyebilseydik bütün sorun çözülmüş olurdu." (...) Bir örnek Gammalar, değişmez Deltalar, aynı biçimdeki İpsilonlar tarafından sorunun çözülmüş olması. Milyonlarca eş ikiz. Toptan üretim ilkesinin sonunda biyolojiye uygulanmış olması.³⁴⁵

Cesur Yeni Dünya'da toplumsal tabakalar Platon'da olduğu gibi sınıflara ayrılmıştır. Alfa ve Beta grubu üst düzeyi oluşturur. Gammalar Deltalar ve İpsilonlar ise aşağı tabakayı. Özellikle İpsilonlar, toplumda çalışan ama sadece el işleri ile uğraşan işçi ve köle sınıfını oluşturmak için yaratılırlar. Bu alt tabaka nüfusunun üçte biri ise tarımla uğraşırlar. Tüpler içinde görevlerine hazırlanan İpsilonlar, şişelerden boşaltılmadan, oğulcuklar soğuktan ürkmeyi öğrenmiş oluyorlardı. Bunlar tropikal bölgelerde çalışmak üzere yapılmış olmaktaydılar. Daha sonra ise zihinleri de vücutlarının yargısını onaylayacak biçimde yapılacaktır. Bu şekilde yapılandırılan biri için mutluluk ve erdemin sırrı bu noktadadır. Yapmanız gerekeni sevmek. Bütün koşullanmanın da amacı budur. İnsana kaçınılmayacak yazgılarını sevdirmek.³⁴⁶ Alfalar Alfa işi yapmak şartıyla toplumsallaşabilir İpsilonların yapacakları iş konusundaki fedakarlıkları da ancak İpsilonlardan bekleyebiliriz. Koşullandırıldıkları gibi davranmak zorundadırlar.(...) üst sınıfın şampanyasını alt sınıfın kadehlerine koyamazsınız.³⁴⁷ Tam bu noktada Huxley, Platon'un *Devlet*'indeki toplumsal sınıflamanın gerekçelerine bir göndermede bulunmaktadır. *Devlet*'teki yapıya

³⁴⁵ Aldous Huxley (1989). *Cesur Yeni Dünya*, Çev.: E. Gürol, İst.: Güneş Yay., s. 11.

³⁴⁶ Huxley (1989). ss. 18-19.

³⁴⁷ Huxley (1989). s. 187.

göre, toplumsal düzeni ve huzuru sağlamanın temel koşullarından birisi, bireylerin yaratılışında kullanılan madensel derecelere göre davranması, yaratılış çamurunda mayası altın olanlar ile demir olanların toplumsal statülerinin gerektirmediği farklı işlere yönelmemesi ve herkesin de sadece yaptığı işi tam ve severek yapmasından geçmekteydi.³⁴⁸

Toplumsal denge için her sınıf gereklidir. Bütün bireylerin fiziko-kimya bakımından eşit olduğunu varsayarak, *Cesur Yeni Dünya* toplumunda İpsilonlara bile gerek duyulmaktadır. Toplumsal denge ve düzen için gerekli olan diğer uyum sağlatıcı faktörler; **Dayanışma Ayinin, Dayanışma Günleri** ve bu özel günlerde söylenen dayanışma ilahilerinin sözlerinde gizlidir:

Ford, biz on ikiler, bir yap bizi ah!
Toplumsal ırmaktaki damlalar gibi olalım.

Bu ilahiler ve buna benzer müzikler, **Sentetik Orkestra** tarafından seslendirilir ve **Sentetik Müzik Makinaları**'yla yayınlanır.

Cesur Yeni Dünya'da değişim ve gelişim, Platon'un *Devlet*'inde de olduğu gibi kabul edilmez bir durumdur. Toplumda değişme hiçbir zaman olmamalı ve halkın mutluluğu bozulmamalıdır. Böyle bir söylem aslında Huxley'in bu düşüncüyü savunduğu anlamında değil, bu doğrultuda oluşturulacak olan ütopyaların oluşturmaya çalıştığı değişmezlik ve istikrar anlayışına bağlı olan özgürlük anlayışlarını eleştirmek içindir. *Cesur Yeni Dünya*'nın Düzenleyicisi, aynı Platon gibi konuşarak;

(...)Değişmek istemiyoruz [değişim için bütün bilimsel koşullar uygun olduğu halde] her değişim dengeyi baltalayabilir. Yeni buluşları uygulamakta çekingen davranmamızın nedenlerinden biri de bu. Saf bilimle yapılacak her bir buluş topluma bir tehlike oluşturur. Her bilime olası bir düşman olarak bakılır çoğu zaman.³⁴⁹

Huxley, "saf bilim" kavramıyla insanı, insana ait olan özelliklerinden uzaklaştıran bilimsel tutumu eleştirmek için konuyu bu noktaya getirir. Huxley, yalnızca ütopya toplumu için değil, aynı zamanda dönemin bilimsel

³⁴⁸ Platon (1995), s 105 : 415- a

³⁴⁹ Huxley (1989). s. 189.

anlayışına yöneltile eleştirilere uygun bir uyarıda bulunmaktadır. Bilimin kendi yaptığını kendisinin yıkmasına izim verilmemelidir. Bu nedenle araştırmaları sınırlı tutar ütopyasında.

Huxley, bilim ve teknikte elde edilen gelişmeler mutlak "iyilik" olarak algılandığı sürece ya da bu gelişmenin, salt insanın rahatı ve mutluluğunu sağlamak, bu uğurda sorumsuz tüketim ve üretim tutkusunu artırmak adına insanlığı hangi noktaya sürükleyeceğini, geleceğe uzanan bir süreçte anlatmaya çalışır. Bütün bunların yanında işin içine bir de siyasi iktidar karışınca dünya savaşları ve bölgeler arası siyasi denge arayışları, bilimsel çalışmalarla elde edilecek olan rahat ve güzel bir yaşam, ikinci derece bir değer almıştır. İşte Huxley karşı ütopyasında gerçeğin o kötüleştirilen yüzüne karşılık sadece mutluluğu, koşullandırılmış mutluluğu tercih eder. Daha doğrusu "insan"dan koparılan, insani amaçtan soyutlanan bilimsel geleceği gösterir.

Cesur Yeni Dünya'nın kahramanlarından Bernard, zaman zaman içinde yaşadığı toplumu ve sistemi eleştirerek bunalıma girer. Diğer insanlar ona kızarak; "Toplumsal kitlenin nasıl bir parçası olmamaktan söz edebilirsin" diye çıkışırlar. Çünkü bu dünyada "herkes herkes içindir. Diğerleri olmadan yaşayamazlar hatta İpsilonlar bile." Faka buna karşı Bernard, "keşke olmasaydım, keşke koşullandırmamın kurbanı olmasaydım, özgür olsaydım nasıl olurdu acaba?"³⁵⁰ diyerek sürekli hesaplaşma içine girer. *Cesur Yeni Dünya*'da bireyler eğitim aşamalarında o derece koşullama altında yetişmektedirler ki, bu süreçte hiçbir kişisel düşünceye ve içsel deneyime fırsat verilmez. Adeta bireylerin "zihin kulakları kapatılmaktadır." Ondört yaşından on altı buçuk yaşına kadar haftada iki kere olmak üzere yılda iki yüz tekrar eden bir toplumsallaştırma koşullaması sonucu bireylerin ulaştığı sonuç: tutku, aşk, gibi kavramların derinden, ruhun ta derinliklerinde duyumsanmasının tehlikeli olduğudur. İçsel deneyimlerin yaşanması yok edilmiştir. Çünkü "kişi duyarsa topluluk sarsılır." İnancı yerleştirilmiştir

³⁵⁰ Huxley (1989). s. 77.

beyinlerine.³⁵¹ "hiçbir suç herkesten başka türlü davranmak kadar tiksindirici değildir.(...) Herkesten başka türlü davranmak sadece bir kişinin hayatını tehdit etmez, toplumu kökten sarsar."³⁵²

İnsanlar bedensel ve ruhsal dengelerini etkileyecek şekilde rahatsız oldukları bir durumda bir tür uyuşturucu olan "Soma" tabletlerini kullanırlar ve ortada kaygı duyacak, üzülecek, düşünecek hiçbir durum kalmaz. Duygusal yaşam zaten kalıtsal olarak yok edildiği için herhangi bir duygusal ilişkide bile duygusuzluk "sağlık ve normal bir ilişki" olarak nitelendirilir. Zamyatin'in hayal kurma ve düşlere kapılma hastalığına neden olan düş merkezini operasyonla aldırması işlemini, Huxley Soma haplarıyla yerine getirir. Çünkü *Cesur Yeni Dünya*'da insanlar doğal ortamlardan koparıldığı gibi, insana ait olan doğal duygulardan da koparılmaktadır. *Cesur Yeni Dünya*'da okul öğrencileri için propaganda ve koşullama cümleleri hazırlayan: insanı deli eden, acı çektiren şeyler olmayınca heyecan duyamıyor insan. İnsanın incitilmesi, tedirgin edilmesi gerek..." yoksa içe işleyici yani bir anlamı olan cümleler yazamazlar diyerek eksikliğini dile getirir.

Bütün bu koşullar altında *Cesur Yeni Dünya*'da normal yaşamını sürdürmede farklılık gösterenler, yani suçlular ya da antisosyal kişiler, "çalışma saatleri dışında şişedeki bebek gibi hareket etmeyen"ler, toplum düşmanı olarak nitelendirilir. Bu suçundan dolayı ya bir alt toplumsal sınıfa indirilir ya da uzak bir bölgeye sürgün edilir. Platon'un *Devlet*'inde bu durumda olabilecek olan, bedensel ve zeka bakımından mükemmel topluma uyum sağlayamayanlar kendi hallerine , ölüme terk edilirlerdi.

Cesur Yeni Dünya'da toplumu oluşturan bireyler aslında biyolojik işlemlerle eğitilmiş olarak üretilmektedirler. İstenilen birey tipleri, istenildiği kadar üretilir. Her bireyin soyu, döllenme tarihi tüplerde oluşmakta olan canlıya aktarılır ve geleceğinin belirlenmesi için Toplumsal Yazgılama Odası'na gönderilir. Oradan geleceğin lağım işçileri ya da "Gelecekteki Dünya

³⁵¹ Huxley (1989). s. 79.

³⁵² Huxley (1989). s. 124.

Düzenleyicileri" olarak yazgıları belirlenir. Yani İpsilon mu Alfa mı olacaktır. Bu sınıfsal yapı döllenme odasında oluşmakta olan bireylerin beyin ve vücut embriyolarına verilen oksijen miktarıyla ayarlanmaktadır. Az oksijen alan oğulcuklar beyin ve iskelet yapısı açısından daha az gelişmiş olacaklardır. Bu bireylere toplumsal sınıflarına uygun olan davranış şekilleri biyolojik olarak döllenme aşamasında programlandığı gibi aynı zamanda doğumdan sonra da bazı merkezlerde bu işleme devam edilir. Örneğin Çocuk Yuvaları'nda geçen Yeni Pavlov Yöntemiyle Koşullandırma süreci bunların en önemlisidir.

Bu merkezde dünyaya gelmiş olan küçük çocuklar gözetmen hemşireler denetiminde görev yapar. Toplumda işçi olarak çalışacak olan sınıf olarak belirlenen bebekler bu odada kitap ve çiçekle eğitilirler. Kitap ve çiçeklerle birlikte ortama elektrik şoku ve patlama sesleri verilmektedir. Bu şekilde sekiz aylık bebekler kitap ve çiçekten korkmaya onlardan uzak durmaya alıştırılmaktadır.

Kitaplar ve gürültüler, çiçekler ve elektrik şokları daha şimdiden çocuğun kafasında tehlike anlamına gelen çiftler oluşturuyorlardı; aynı ders veya benzeri ikiye kez yinelendikten sonra iyice çakılmış olacaktı kafalarına insanın bir araya getirdiğini doğa ayıramaz.

Psikologların, kitap ve çiçekten 'içgüdüsel' nefret duyma dedikleri hava içinde yetişecekler. Refleksler değişmeyecek bir biçimde koşullandırılmış olacak.³⁵³

Bu şekilde işçi sınıfının okuma ve kırlarda boş vakit geçirme gibi eğilimleri ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Okullarda öğretilen dersler her yaş grubuna göre değişmektedir. Dersler denetçi hemşireler gözetiminde her ders için programlanmış ders makinaları tarafından verilir. Yani dersler hoparlörlerle, okuldaki odalara yayın şeklindedir. Yukarıda söz konusu olan yöntemlerle verilen derslerden bazıları, *İlkel Cinsiyet Bilgisi, Çocuk Aşk Hayatı, Sağlık Bilgisi, Toplumsallaşma, Sınıf Ayırımı Esasları ve Sınıf Ayırımı Bilince Sokma İlkeleri* gibi ütopyanın amacına yönelik derslerdir. Dersler, koşullama ilkelerine göre hazırlanmış olan bilgilerin sürekli tekrar edilen ses kayıtlarından oluşmaktadır. Aklın ve

³⁵³ Huxley (1989). s. 23.

düşünmenin işe karışmadığı koşullandırıcı sözcükler. Kısacası *İpnopedia*: "Gelmiş geçmiş bütün zamanların en büyük ahlaksallaştırıcı ve toplumsallaştırıcı gücü." Bu durum sonunda çocukların zihni bu düşüncelerle ve düşünceler de çocuğun zihniyle bir oluncaya kadar sürer. Bu, sadece çocuğun zihni değil, yetişkin kimsenin de tüm yaşamı boyunca, yargılayan, isteyen ve karar veren zihin, devlet tarafından oluşturulan bu düşüncelerle şekillendirilmektedir.³⁵⁴

3.3.3.2. Ahlak Eğitimi ve Etik Değerler

Ahlak eğitimi telkin aracı kullanılarak ulaşılabilecek bir eğitimidir. Örneğin çocukların okulda düzenli hareket etmelerini sağlamak için koridorlardaki hoparlörlerden sürekli "gürültü etmeyin" telkinleri devamlı yapılmaktadır. Ayrıca cinsel konular da ahlak kavramı dışına çıkarılmıştır. Çocuklar arasındaki aşk oyunları artık okulda verilen bir programla ders haline getirilmiştir. Eğer bu aşk oyunları dersleri okullarda olmazsa, eskiden olduğu gibi, gizli homoseksüellik ve mastürbasyonun yaygınlaşacağına inanılır. Bu şekilde cinsel konularla içiçe geçen ahlak kavramı da artık psikolojinin konusu haline getirilmiştir. *Cesur Yeni Dünya*'da, bütün davranış şekilleri gibi, ahlaksal davranışlar da bir tür psikolojik kökene dayanan davranışlardır.

Cesur Yeni Dünya'da bireylerin aile bağlarından ve aile bağlarının oluştuğu aidiyet duygusundan ve bencillikten kurtulmalarına çalışılır. *Cesur Yeni Dünya*'nın düzenleyicisi ve dünyanın on düzenleyicisinden biri olan Mustafa Mond'a göre; etik açıdan sadistlik, iffet sahibi olma tutkusunun getirdiği sahiplenme duygusundan kaynaklanmaktadır. Tek eşliliğin, özgür aşk yaşamının yasaklanması sonucunu doğurduğu gibi:

Hazreti Ford, psikolojik konuları konuşurken hep Freud hazretlerini anardı. Freud hazretleri aile hayatının korkunç tehlikelerini ilk açığa çıkarandır. Dünya barbarlarla doluydu. Bu yüzden sefalet almış yürümüşü. Analarla doluydu, sadistlikten tutun da iffet sahibi olmaya kadar varan her türlü sapıklık kaynaşıyordu; kız ve erkek kardeşlerle, amcalarla, teyzelerle, halalarla doluydu-delilerle intiharlarla.³⁵⁵

³⁵⁴ Huxley (1989). s. 29.

³⁵⁵ Huxley (1989). s. 37.

Mustafa Mond, baştan çıkarıcı istekler, pişmanlıklar, acı, güvensizlikler... hepsini derinden duyan insan nasıl dengeli olabilir ki? diye sorar.³⁵⁶ Bu nedenle bireylerin her türlü şiddetli ve uzun süren şeylere karşı, aile bağları olmayan bir yaşam önerir. Çünkü eski medeniyetin en büyük günahları olarak sıraladığı etik değerler, Paskal'ın düşünceleri, ruhun sükuneti için edilen dualar, hepsi *Cesur Yeni Dünya*'da yok edilmiştir. Bu nedenle de eski uygarlığın ve bu uygarlığı yaratan tüm değerlerin öğrenilmemesi, unutulması için bir dizi koşullama yöntemleri geliştirilirken, özellikle de Tarih Dersi diye bir ders okullarda yer almaz.³⁵⁷

Cesur Yeni Dünya'da din dersi de yer almaz. Çünkü din ve tanrıya yöneliş, insanın gençliğindeki duygu ve heyecanların yitirilmesi sonunda yaşlanınca bunların yerini alan duygulardır. Düzenleyici; "[A]ma bizim yerine koymamız gereken yitirdiğimiz bir şey yok ki; dinsel duygu böylece gereksiz oluyor." der. "Gençliğin istekleri varken ne diye yerine başka şeyler arayalım? Eğlence mi? Bütün o eski saçmalıklara devam ediyoruz ya alabildiğine. Avuntuysa Soma var. Değişmeyen bir şey mi al sana toplumsal düzen."³⁵⁸

Diğer taraftan ahlak eğitimi ya da etik değerlerin neleri kapsadığı konusu da açıklığa kavuşur. Koşullama yöntemiyle ta doğum öncesi insanların davranışları belirlendiğine göre, "insanı baştan çıkartıcı ya da uğruna savaşıacak, savunacak bir değer de olmayacaktır. Bu nedenle erdem ve ahlak kuralları diye bir kurala da gerek kalmamaktadır. Yapman gereken şey belli ve programlanmış, yapmaman gereken şeyde ise, zaten insanın gözü yok, insanın kendini tutmasını gerektirecek bir durumla karşılaşılmamakta. Kazara hoş olmayan, kötü bir durumla karşılaşılınca, insanları bulunduğu ortamdan uzaklaştıracak, sakinleştirici Soma tatilleri var. Soma, öfkeyi giderecek, düşmanlarla barıştıracak, kişiyi sabırlı ve acıyı duymaz hale getirecektir.

³⁵⁶ Huxley (1989). s. 39.

³⁵⁷ Burada Huxley Marx'ın toplumsal değişimde "tarih"e verdiği değere tepkisel bir yaklaşım takınır. Marx toplumsal değişimi rasyonel ve bilimsel yöntemlerden çok tarihin yasalarında arar. Değişimi tarihsel yasaların doğal ve canlı bir sonucuna endeksler. Değişim tarihin yasalarına göre gelişmek zorundadır.

³⁵⁸ Huxley (1989). s. 197.

Eskiden olduğu gibi uzun yıllar süren ve insanın zorlamayla davranmak zorunda kalacağı, ahlaki eğitim, ruhsal temizlenme, insanın nefsinin terbiye etme süreci yok. "Sadece üç gramlık Soma alındımı herkes erdemli olabilir artık. Gözyaşsız Hristiyanlık"³⁵⁹

3.3.3.3. Uykuda Öğrenim : İpnopedia

Cesur Yeni Dünya'nın yöneticileri önceleri, herkes için gerekli olan bilgilerin **İpnopedia** denilen bir yöntemle, sadece zihinsel olarak bilgilerin elde edilebileceğini varsaymışlardı. Daha sonra ise bilginin koşullanma ile olabileceğine ulaştılar. Çünkü insan bir şeyin ne olduğunu bilmede insan o şeyin bilimini öğrenemezdi. Ama bu **İpnopedia** (Uykuda Öğrenim) yöntemi yalnızca ahlak eğitimi için kullanılsaydı geçerli olabilirdi. Çünkü *Cesur Yeni Dünya*'nın ahlak anlayışı akla dayanmamaktadır.³⁶⁰

Daha önce öğretim yöntemi olarak kullanılan tüm yöntemler, klasik ders anlatma yöntemleri ya da değişik zor kullanma yöntemleri işe yaramamış ve sonunda Düzenleyiciler daha yavaş işleyen ama çok daha güvenilir olan Dış -doğum, Yeni Pavlov Koşullandırması ve Uykuda Öğretim yöntemleri ile *Cesur Yeni Dünya*'nın öğretim yöntemlerinin temelini oluşturmaktadır.

- *Dış-doğum*: birey daha dünyaya gelmeden embriyo safhasında Yazgılama Merkezinde yapılan biyolojik işlemlerden oluşmaktadır.

- *Uykuda Öğretim (İpnopedia)*: küçük çocukların daha okula başlamadan önce sekiz aylıkken başladıkları bir öğretimdir. Her uykuya yattıklarında uyanmadan önce kırk -elli kere tekrarlanan sözcüklerdir. Örneğin her sınıfa ait olarak üretilen çocuklar, kendi toplumsal sınıflarının özelliklerini bu yöntemle zihinlerine kazırlar. Otuz ay süreyle haftada üç kere. Daha sonra ileri düzeydeki derslere geçilir. Bu yöntemle bütün bireyler ait oldukları sınıfların özelliklerini, Alfa, Beta, Gamma ya da İpsilon olarak, kabullenmeleri için uykuda öğretim yoluyla şartlandırılırlar. Okulda küçük

³⁵⁹ Huxley (1989). s. 200.

³⁶⁰ Huxley (1989). s. 27.

çocuklara, özellikle öğle uykusunda, yukarıda sayılan derslerin konuları dinletilir ve bilinç altlarına yerleştirilir.

- *Yeni Pavlov Koşullandırması*: Güller ve elektrik şokları örneğinde olduğu gibi. Sözcüksüz koşullandırma.

Öğretimin gerçekleştiği mekanlar, bu yöntemlere uygun olarak yapılan **Duygusal Mühendislik Okulu** gibi okullar yanında koşullamayı destekleyen, Duygu Filmleri, Sentetik Ses ve Müzik yayını yapan **Propaganda Büroları**'dır. Bunların yanında her sınıfa hitap eden gazeteler, **Yeşil Gamma Gazetesi** gibi,

Okullarda koşullama ya da diğer yaygın kitle iletişim araçlarıyla koşullama için gerekli olan tüm materyaller Alfa grubu içinden yetişen öğretim uzmanları tarafından hazırlanmaktadır. Bu tür çalışmalarda yapılan şey, koşullamaya yönelik oyunlar, müzikler, duyusal gösteriler için senaryolar yazma, ipnopedik kafiyeler ve propaganda vecizeleri bulmadır. Çünkü *Cesur Yeni Dünya*'nın öğretim ilkelerine göre, "sözler doğru kullanıldığında röntgen ışınları gibidir- her şeyi delip geçer. Okur okumaz içe işler."³⁶¹ Yazarlar bile, insanın içine işleyecek biçimde yazılar yazma yönünde çalışırlar.

3.3.3.4. Sanat ve Yaratıcılık

Huxley de Platon gibi sanat ağırlıklı çalışmalar sınırlı ve kontrol altında tutar, hatta yer vermez. Huxley bu tutumuyla, Platon'un değişime ve bozulmaya kapalı devlet yönetimi ve toplumsal dengeyi bozacak her türlü yeniliğe karşı oluşuna ya da Campanella ve Bacon gibi bilimsel çalışma ve deneylerin insanlığın daha rahat yaşamasını sağlayacağına olan inançlarına karşı gidişin hiçte beklenen gibi olamayacağını anlatmaya çalışır. Huxley bununla sadece insani amaçtan yoksun ve insana ait olan tarafları yok etmeye yönelmiş olan salt bilimci zihniyeti ve salt bilimsel ilerleme tutkusunu eleştirmekle kalmaz aynı zamanda, hiç ilerlememeyi, doğal durumu korumayı ya da ulaşılan bir noktayı muhafaza etmeyi de eleştirir.

³⁶¹ Huxley (1989). s. 60.

Koşullama yöntemiyle yetişen bireyde umursamazlık ve duyarsızlık yerleştirilmiştir. Sanatsal çalışmalar da aynı şekilde, sadece duyu organlarına hitap eder. Duygulara ve ruha değil. Çünkü;

Çünkü bizim dünyamız Othello'nun dünyasıyla aynı değil. Toplumsal dengesizlik olmadan tragedya da yazamazsınız. Dünya dengeli şimdi. İnsanlar mutlu, istediklerini elde ediyorlar. Elde edemeyecekleri şeyleri istemiyorlar. Hastalık nedir bilmiyorlar, ölüm tutku ve yaşlılıktan habersiz, aileleri ve çocukları yok nede onları duygusal yapacak aşkları var. Öyle şartlanmışlar ki hemen hemen olanaksız başka türlü davranmaları. Üstelik keyiflerini kaçırarak bir şey olsa Somaları var. (...) Biz dengeyi özgürlüğün yokluğunda elde ediyoruz. Biz yüksek sanatı feda ettik yerine duygusallık mühendislerinin çalışmaları olan duyu eğlenceleri var.³⁶²

Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* 'sı, Rönesans'tan bu yana gittikçe hız ve güç kazanan bilgi türüne dayana bir ütopyadır. *Cesur Yeni Dünya* 'da Huxley, özellikle batı dünyasında yaşamı şekillendiren bilimsel ve teknik sürecin geldiği noktada nasıl bir toplumsal manzara oluşturacağını göstermeye çalışırken diğer taraftan ütopyanın dizginlenemez mükemmelliğinin yol açabileceği durumu sergiler.

Huxley, ütopyasında işlediği tarzla, mekanik ve biyolojik kontrolün sıkıcı ve anlamsız bir yaşam tarzı üreteceğini ve bunun aynı çizgi üzerinde bir karşı tedaviyi gerektireceğini öngörmüştür.³⁶³ Huxley'in uyarısında olduğu gibi, sonsuz mekanik ilerleme tasavvurlarının ürünü olan totaliter ütopyalar haline dönüşen bu tarz bir düşsellik, sonuçta yaratıklarının, yaratıcı ve düşleyici yönlerini kontrol altına alarak aslında kendi içinde alternatifini yok etmeye çalışmaktadır.

Cesur Yeni Dünya 'da, Francis Bacon'un *Yeni Atlantis* 'inde hayalini geliştirdiği bilimsel ilerlemenin ulaştığı sonuçların dizginlemez yıkıcılığı resmedilir. *Yeni Atlantis* 'te eski cennet bahçelerinde anlatılan bolluk ve güzellikten bahsedilirken, çeşitli bitkilerden elde edilen sıvılarla kimyasal yollarla yapılan etkili yiyecekler üretilmektedir. Bilimsel çalışmalar sonucu ulaşılan bir yöntemle bu yiyecekler insanın uzun süre açlığını gidermektedir. Ayrıca insanı uzun ömürlü yapacak ilaçlar da yapılmıştır. Yukarıda belirtildiği

³⁶² Huxley (1989). s. 185-86.

gibi insanı üzebilecek hiçbir olay yoktur artık. Çünkü *Cesur Yeni Dünya*'da bu durumlarda Soma kullanmak bütün sıkıntıları aşmak için yeterlidir. Genç kalmak için ise Magnezyum elementinden yaralanırlar. Ruhları ve bedenleri her zaman genç ve hastalıktan korunmuştur.

Yeni Atlantis'ten önce yazılmış olan ütopyalardan farklı olarak bu ütopya da çeşitli araçlar, gelişmiş makinalara rastlamaktayız. *Yeni Atlantis*liler hayvanlar üzerinde, onların üremesi ve soylarının denetimi için çeşitli deneyler yapmaktaydılar. *Cesur Yeni Dünya*'da daha da ileri gidilerek bu tür bilimsel deneyler insanlar üzerinde de yapılır. Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'da daha da ileri giderek, insanların üreme sorununu kuluçka makinalarına bırakması, bilimsel açıdan her şeyin mümkün olabileceğini düşündüğümüz günümüz bilimsel anlayışının, günün birinde insanlığın gelebileceği noktayı yine insanın kendisinin hazırladığına işaret etmek amacı taşır. Huxley'in amacı, insanın doğa kanunları üzerinde sahip olduğu gücün, insani amaçlı yaşamın, kontrol elden bırakıldığı zaman, insanlık için ne kadar zararlı sonuçlara ulaşılabilirliğinin göstermektir. Bu aynı zamanda Huxley'in bilime değil bilimsel uygulama alanlarına karşı duyduğu güvensizliktir.

Ütopyanın sonunda, makinalaşan ve eğitim makinalarıyla koşullandırılan bir toplumun yarattığı uygarlık, insanın kendi kötülüklerinin sonu olduğu vurgulanır. Ütopya dan sıkılan bir kahraman; "uygarlığı yedim, kendi kötülüğümü yedim" diyerek bu yaşamdan uzaklaşır. Kendi günahının yarattığı ve yine kendine mezar olacak bir yaşamı dışlayıp, bunun kefareti olarak ilkel yaşama döner.

Öte taraftan Huxley ütopyasını oluştururken, bilim ve eğitim kavramlarını da tercih ettiği yaşam tarzını gerçekleştirecek şekilde kurgular. Yaşamın amacının mutluluk ve rahatlık olarak düşünüldüğünde buna ulaştıracak araçların da o şekilde oluşturulmasının gereğini vurgular. Tasarlanan ütopya neyse, ona ulaştıracak bilim ve eğitim sistemi de o şekilde olmalıdır. *Cesur Yeni Dünya*'nın düzenleyicisi olan Mustafa Mond yazdığı

³⁶³ Mumford (1996). s. 385.

Yeni Bir Biyoloji Kuramı adlı çalışmasını, düzenlediği toplumsal yapının sarsılmaması için yayınlamayı sakıncalı bulur. Çünkü bu çalışma hakkında şu şekilde bir yargıda bulunur:

Yazarın amaç kavramını matematiksel olarak ele alması yeni ve ince bir zeka işe ama bunlar zındıkça düşünceler. Şimdiki toplumsal düzen söz konusu olduğu için şimdilik tehlikeli ve fesat yayıcı. Basılmayacaktır. (....) büyük bir yapıttı. Ama amaç konusunda açıklamalar kabul edilecek olursa-sonu ne olacağı bilinmezdi ki. yüksek sınıflarda, tam yerine oturmamış zihinlerdeki koşullanmışlığı bozacak türden düşüncelerdi bunlar. Mutluluk ulaşılması gereken biricik şeydir düşüncesini baltalayabilirdi; yaşamın amacının rahata kavuşmak olmayıp, bilincin yoğunlaştırılması ve inceltilmesi, bilginin artırılması gibi bir şey olduğuna inandırabilirdi. Buysa pek ala gerçek olabilirdi. Düzenleyicinin düşüncesine göre. Ama şimdiki koşullar altında kabul edilemezdi.³⁶⁴

Huxley bir bakıma, Platon'un toplumun var olan düzenini alt üst edebilecek olan her türlü yeniliğe karşı çıkışını eleştirir. Diğer taraftan da toplumsal düzenlemelerin istenilen yönde gerçekleştirilebileceğini varsayar. Bu yaklaşımla Huxley, toplumsal denge ve düzenin istenilen amaca uygun olarak ve sürekli değişimle mümkün olabileceğini göstermeye çalışır. Amaca, sadece bize şu anda ve burada "verilen"lerle ulaşılabilceği tutumunu eleştirerek her zaman için başka düşünüş biçimlerini de bir alternatif olarak kullanmayı önerir. Bu nedenle *Cesur Yeni Dünya*'daki Düzenleyicinin bu yeni kitaptan korkmasını haklı bulur. Çünkü ütopya da koşullandırılan, "insan amacının ötede bir yerde, şimdiki insan küresinin dışında başka bir yerde olabileceğine" inanılmasından korkmaktadır.³⁶⁵ Huxley bu şekilde *Ada (Island)* ütopyasının da sinyallerini vermektedir.

Cesur Yeni Dünya'da bütün işlerin makinalara havale edilmesi, insanların bir anlamda beceriksiz, basit el işlerini bile yapamayan yeteneksiz kişiler olduğu iması yer alır. Huxley ne böyle makinalaşmış robot bir toplumu ne de hiçbir uygarlık belirtisi görülmeyen ilkel, doğal toplumu benimser. *Cesur Yeni Dünya*'da eleştirilen iki ayrı topluma karşı Huxley'in zihninde alternatif bir toplum tasarısı olsa gerekir. Bu alternatif toplum, bireysel özgürlüğe, dine, aile kavramına ve bunun doğal uzantısı olan diğer oluşumlara

³⁶⁴ Huxley (1989). s. 148.

³⁶⁵ Huxley (1989). s. 148.

izin veren demokratik nitelikte bir toplum modeli olacaktır. İşte Huxley'in ütopyasında ütöpik bir alternatif toplum şeklinde dolaylı olarak beliren ütöpik dünyası böyle niteliklere sahip bir toplum olacaktır. Büyük olasılıkla bu toplum modelini Huxley, *Cesur Yeni Dünya* ütopyasından yaklaşık otuz yıl sonra Island (*Ada*) isimli ütopyasıyla ortaya koyacaktır.

3.3.4. Huxleyin Arzuladığı Ütopya: *Ada*

Island Huxley'in düşünüy kurduğı, aslında olmasını arzu ettiğı gerçek bir ütopyadır. *Ada* romanı aynı Platon'un *Devlet'i* ve Campanella'nın *Güneş Ülkesi* gibi bedensel yönden mükemmel insanlardan oluşan mükemmel bir toplumu anlatır. Huxley burada da toplumun ıslahı için geleceğın bireylerini yaratmada yapay dölleme yöntemini benimser. *Cesur Yeni Dünya*'da olduğı gibi ütöpik bir toplumda düşünilebilen aşırı mükemmellik sonucu ortaya çıkacak olan olumsuz sonuçlara yer verilmez. Bu yönden Huxley her ne kadar karşı ütopya yazarı olsa bile bu çalışmasıyla da klasik bir ütopyacısı olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶⁶

Huxley, *Cesur Yeni Dünya*'da bilimin egemenliğı ile insanlığın mutluluğının kesinlikle sağlanabileceğı varsayımından hareket etmektedir. Bu varsayımıyla Huxley, şanki Bacon'ın bilimsel yöntemle olan inancının dile getirmektedir. Aynı zamanda da 20. yüzyıl İngiliz yazınında ütopya romancılarının öncüsü olan H.G. Wells'in düşüncelerini aktarır gibidir. Aslında bu inancın öncüsü Wells'tir. Bu inanç çizgisinde olan Huxley, bu doğrultuda kurulmuş bir devlet-toplum modeli sunar. Bu inanç doğrultusunda Huxley, bilimin insan mutluluğünü, doğum öncesinden başlayarak adım adım örgütleyebileceğini anlatır.³⁶⁷ Bu inanç aslında Rönesansla birlikte değışen beri izlenen bilimsel anlayıştır. Fakat Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sında ki umutları, insanın geleceğı konusunda kötümser bir kuşkuya dönüşmektedir. *Cesur Yeni Dünya*'dan otuz yıl sonra Huxley, *Ada*'da çizdiği toplumu modeliyle bu düşüncelerinin kısmen düzeltir gibidir. İnsan özgürlüğü ve toplumsal mühendisliğın zararları noktasında klasik ütopyaların sıkı bir

³⁶⁶ Gülden Ertuğrul (1977). *Aldous Huxley'in Ütopik Dünyası*, Erzurum: A.Üni. Bas., s. 59.

³⁶⁷ Akşit Göktürk (1983). "Sunuş", *Ada*, İst.: Yol Yay., s. 5.

eleştirirsi niteliği taşıyan *Cesur Yeni Dünya*'nın alternatifini *Ada*'da sunmaya çalışır.

İkinci Dünya savaşının ardından başlayan soğuk savaş dalgası ve baskıcı yönetimlerle, bilimin insanlığın yıkımına nasıl araç edilebileceğini, toplumlar arası tüketim hırsıyla insanların teknolojiye nasıl köle olabileceklerini, kitle iletişim araçları ile kolayca manipüle edilebilen yirminci yüzyıl çağdaş toplumlarının, gittikçe özgürlüğünü ve yaratıcılığını yitirdiğini gözlemler. Bu gözleminin sonucu olarak Huxley, sonunda bu sorunlardan kurtulmuş bir *Ada* toplumu düşler.³⁶⁸

Ada romanı her ne kadar klasik bir ütopya ise de zaman zaman olması gerekeni olmaması gerekenle birlikte gösterip karşılaştırma olanağı sağlayabilmek için ütopya ve karşı ütopya tekniğini bir arada kullanmayı başarmıştır.³⁶⁹ *Ada* ütopyasıyla Huxley, Platon gibi sadece olmasını arzuladığı güzel bir düş ülke kurar. Huxley her ne kadar klasik bir ütopya yazmışsa da gerek Thomas More, Campanella, gerekse Bacon gibi klasik ütopyacılarından çok farklıdır. Çünkü, *Ada* ütopyasında bile, dış dünyada olup biten kusurlu gerçeklikte yaşanan tüm olumsuzlukların yaşanmadığı ideal bir dünyayı yaratmayı düşünürken, sonunda eleştirdiği bu olumsuzluklar bu ideal devleti yok eder. Çünkü böyle bir mükemmellik aslında gerçekte oluşması zor olan bir "hayal"dir ve her zaman "hayal"leri, dış dünyanın çirkin gerçekleri içine alıp yutacaktır. Huxley buna işaret etmektedir. Huxley'in klasik ütopya yazınında bile kaçınılması zor olan bir karşı ütopyayı sezmek her zaman olası bir durumdur. Çünkü ütopyaların kusursuzluk tutkusu, gerçeklik tarafından sürekli tehdit altındadır.

3.3.4.1. Pala Toplumu ve Eğitim

Pala toplumu gerçek haritalarda yer almayan fakat Uzak Doğu'da düşsel bir adadır. Bu ada toplumunun temel özelliği, her ütopyada olduğu gibi, olabildiğince mutlu, özgür bir yaşama sahip olmalarıdır. Bunun sağlanması

³⁶⁸ Göktürk (1983). s. 6.

³⁶⁹ Ertuğrul (1977). s. 105.

Batı bilimi ile Doğu'nun yaşam bilgeliğinin kaynaştırılması ile olmaktadır. Palalılar doğuştan barışçı, ordusuz, silahsız ve cezaevine sahip olmayan bir toplumdur. Pala toplumu silahlanmaya direnen barışçı bir toplum olarak resmedilir. Pala'da insanlar bu doğrultuda yaşayarak, mutluluğu nasıl elde ettiklerini gösterirler. Fakat bu düşsel ülkenin komşusu olan Rendang, bir silah deposudur ve Pala toplumuna hakim olan ilkelerin tam tersi olan yaşam felsefesiyle yönetilen bir toplumdur. Rendang ülkesi *Ada* romanında Huxleyin düşlemediği ve benimsemediği bir karşı ütopya örneğini oluşturur.³⁷⁰

Ada romanında Pala toplumunun ilk kurucuları olan Büyük Raca Doğu'yu ve Mac Pail ise Batı'yı temsil eder. İkisinin bir araya getirilmesindeki amaç Batı ile Doğu uygarlığının iyi taraflarının ve bilimsel birikimlerinin birleştirilip ya da uzlaştırılıp bir senteze gitmek ve çatışmaya son verip yeni ve mutlu bir toplum yaratmaktır. Batı'nın teknik yönleri Doğu'nun ise mistik yaşam öğretileri birbirini tamamlayan yeni bir oluşumu meydana getirir.

Pala toplumunu kuranlar amaçlarına ulaşmak için en önemli araç olarak eğitim kurumlarına büyük önem verirler. Eğitim ilk olarak aile içinde okul yaşına gelmeden başlar ve yaşamın içine tam anlamıyla girinceye kadar devam eder.

Okullarda değişik bilim alanlarının kavramları, amaçları, ortak bir insanlık idealine göre biçimlendirilerek öğretilir. Teorik bilgilerin yanında ülkenin gençleri bir işte çalışarak el becerilerine de sahip olurlar. İnsanlar eğitim sürecinde her şeyden önce akıllı, çalışkan ve özgür bireyler olarak yetiştirilmek istenir.

Pala toplumunda okul öncesi eğitim aile yapısının düzeltilmesiyle başlar. Büyük reformcuları Raca ve Dr. Andrew, Pala toplumunu kurarken her şeyden önce aile yapısına el atmışlardır. "Budist töreler ve ilkel köy toplumculuğu doğrultusunda ve bir kuşak içinde tüm aile yapısını kökten değiştirmişlerdir."³⁷¹ *Ada*'da **K.E.E.K.** diye kısaltılan **Karşılıklı Evlat**

³⁷⁰ Ertuğrul (1977). s. 107.

³⁷¹ Aldous Huxley (1983). *Ada*, Çev.: S. Akar, İst.: Yol Yay. s. 110.

Edindirme Kulübü her birey için bir aile garantisi sağlar. Her bireyin bu kuruma kayıtlı yaklaşık yirmi ailesi bulunur. Bir çocuk kendi evinde rahatsız olursa bu kurum aracılığı ile istediği bir aileye gidebilir. Huxley bu aile yapısını anlatırken var olan aile yapısını ve toplum yaşamını da eleştirir:

İktidarsız bir bordo mahkumu, doyumsuz bir dişi, iki ya da üç televizyon hastası alınız, Freudçuluk ve sulandırılmış Hristiyanlık karışımında dinlendiriniz, sonra dört odalı bir apartman dairesinde sıkıca kapatarak kendi suyunda hafif ateşte on beş yıl pişiriniz." Bizim yemek reçetemiz çok farklı. "Yirmi kadar cinsel yaşamında doyumlu çifti ve çocuklarını alınız, eşit ölçülerde bilim, sezgi ve neşe ekleyiniz; Budizme batırarak üzerini kapatmada açık havada, canlı sevecenlik ateşi üstünde dilediğiniz kadar pişiriniz.³⁷²

Bu karışımdan çıkan şey, yazgısız olmayan, gönüllü bir aile. **K.E.E.K.** adı verilen kulüpler çok sayıdadır ve her isteyen ya da sorunu olan çocuk başka bir kulübe geçerek farklı ortamları ve farklı kültürleri tanıma imkanını elde eder. *Ada* toplumbilimcilerine göre bu uygulama "mikro-kültürlerin kaynaştırılması" olarak tanımlanır. Bu kulüpler yalnız çocuklar değil aynı zamanda yetişkinlerin de sevmek sevilmek ya da bazı gizil yeteneklerini ortaya koyabilecekleri, ilgi ve uğraş alanlarını sergileyebilecekleri ortamlar olarak da düşünülmüştür.

Bu uygulamanın temelinde yatan şey, çocukları ailelerinden koparmak değil onlara daha çok aile, anne baba ve kendilerini güvende hissedebilecekleri ortamlar sağlamaktır.

Huxley, bu uygulamanın "Yeni Çin Komünleri"ne benzediği yönündeki eleştiriye karşı bu kurumların devlet elinde ve kontrolünde olmadığını vurgulayarak, çocukları ailelerinden koparmadıklarını tersine onlara fazladan aileler kazandırdıklarını söyler. Ayrıca modern toplumda oluşan değişmez anne baba ve kardeş üçgeninden kurtarma amacını güttüğünü açıklar. Çünkü Huxley'e göre kendimizi kalıtsal olarak içinde bulduğumuz ailenin kalıtsal sürecine mahkum etmekteyiz. Kalıtımla önceden belirlenen bu aileye zorunlu olarak sokuşturulmuş olmaktayız. Yazgısız kapalı aile yapısında çocukluk, değişmez bir ana-babalardan oluşan gardiyanlar gözetiminde uzun bir

³⁷² Huxley (1983) s. 111.

hükümlülük dönemidir. Buna karşın K.E.E.K. modelindeki aile ise tamamen sorumsuz ve salt özgür anlamına gelmez. Bu ailelerde yaşamak isteyen çocuklar toplumun işlevsel bir modeli içinde yetiştirilirler. Çocuklar, yaşadıkları ailenin tüm ev işlerine de yardımcı olurlar.³⁷³

Ruhsal gelişimi bedensel gelişiminin, yaşının gerisinde kalan çocuklar(Peter Pan'lar) dörtbuçuk beş yaşlarında özel eğitime alınırlar. Bu yaşta tüm çocuklar sıkı bir zihinsel ve ruhsal açıdan denetimden geçirilir. Kan testleri, ruhsal testler, fizyolojik incelemelere tabi tutulurlar. Yukarıda belirtilen tipler saptanarak uygun iyileştirme yöntemleri uygulanır. Böylece geleceğin başarısız insanları, suçlu adayları, zorba ve sadistleri, geleceğin insanlık düşmanları, silah ve zor kullanmadan, yararlı yurttaşlara dönüştürülür. Suç konusu din adamlarının, yardım kuruluşlarının ve polisin yetki alanından çıkarılır. *Ada* eğitim sistemine göre, vaazlar, bunları destekleyen psikoterapi, ve hapishaneler, suçluluk oranında bir değişim yapmadığı gibi artırır da. Çünkü Cehennem korkusu, İsa'nı kişiliği ve hapiste geçen yıllar, biyokimyanın yerini tutmaz ve Peter Pan'ın hormon dengesizliğini gideremez.

Diğer taraftan, ruhlarında yıkıcılık olan, güç ve kavgaya eğilimli tipler ağır işlerde çalıştırılarak, bir tür güç boşalımı sağlanır. İnsanlardan biraz uzakta, nesnelere yönelik zorlu işlerde çalıştırılarak ruhlarındaki baskı kurma ve üstün gelme özelliklerinin doyumu için bedensel işlerde eğitilirler. Kısaca; "insanları biçeceklerine ağaçları biçerler."

Güç tutkusu yasal ve siyasal düzlemde engellendiği gibi, psikolojik ve medikal alanda da, içgüdü, duygu, salgı bezleri, kaslar ve kan analizi gibi bilimsel testler ve incelemeler sonucunda gerekli önlemler alınarak iyileştirmeye gidilir. *Ada* eğitim sistemini bu önlemlere "koruyucu hekimlik" ve "koruyucu eğitim" programı adı altında çözümler bulmakta ve sorunlar en baştan giderilmeye çalışmaktadır.

Modern batı toplumunda uygulana eğitim sistemini eleştiren romanın kahramanlarından Susila; "[S]izler onlara yalnızca neler yapmaları gerektiğini

³⁷³ Huxley (1983) ss.112-15.

söylemekle yetiniyorsunuz. İyi davranın diyorsunuz ama nasıl? Bunu hiç belirtmiyorsunuz."³⁷⁴ diyerek okullarda yapılan eylemin, çocukları azarlama ve cezalandırma yöntemine dayandığını vurgulayıp, ütopyasındaki eğitim sistemini anlatır. *Ada'da* yaşayan bireylerin yaşamsal yazgısını, toplumsal geleceğini kısmen belirleyen bir eğitim sisteminde, eğitim basamakları içinde en önemlisi ilköğretim basamağıdır. İlköğretim programı, *Okuma- Yazma, Matematik ve Öz Yönetim* denilen derslerden oluşur. *Öz Yönetim* dersi *Yazgı Denetimi*'dir. Yani istenilen şeye, doğru araçları seçerek ulaşma yöntemidir. Bu yöntemde, iyi niyetli kararlarla davranışlar arasındaki uyum, kuram ile uygulama arasında kurulan denge üzerinde durulur. Yapılabilir olan iyilikleri yapma, yapılmak istenmeyen kötülüklerden uzak durma yöntemi.

Ada'da çocuklar dört-beş yaşlarında ruhsal ve bedensel testlerden geçerek eğitim kademesine başlar. Eğitimi zor olan ve sapkın davranışlar gösterenler seçilerek, iyileştirici yöntemlerle normale dönüştürmek için önlemler alınır. Pala toplumunda suç normal dışı bir davranış olduğu için bu eğilimler ceza ile değil iyileştirme, normale dönüştürme yoluyla giderilir. Eğitimde bilimsel olarak elde edilen tüm psikolojik araştırma verilerinden sıkça yararlanırlar. Zorba eğilimli bireyler bu davranışlarından kurtulsun diye ağır işlere verilerek bu tür anormal davranışlar düzeltilmeye çalışılır. Bütün bunlar yanında uyumlu bir toplum yaratmanın diğer bir yolu ise dengeli beslenme, dengeli cinsel yaşam önerilir.

3.3.4.2. Uygulamalı ve Teorik Bilim Eğitimi

Huxley, *Ada'da* öngördüğü eğitim sisteminde pratik değeri olmayan, salt teorik eğitimi yetersiz bulmaktadır. Sadece uygulamalı olmayan bilimlerin eğitimini değil aynı zamanda teorik değerden yoksun olanları da yetersiz bulur. Huxley'e göre teknik alanlarda yetiştirilen bireyler, toplumsal bilimlerden yoksun olmalarının sonucu tek yönlü ve dar görüşlü olarak yetişmektedirler. Halbuki eğitimin amacı bireyin her yönünü geliştirmek olmalıdır. Bu nedenle Pala toplumunda "Courses in Humanities" denilen

³⁷⁴ Huxley (1983) s. 118.

dersleri okullarında vazgeçilmez olarak görülür. dengeli ve mükemmel bireylerin eğitimi için sadece sosyal bilimler de yeterli değildir.

Zihin-beden ikilemini gidermek ve bu iki boyut arasında uyumu sağlamak için çeşitli işleri, “en az zorlama ve en yüksek bilinç uyanıklığı ile yapmayı öğrenmek”³⁷⁵ için her birey ondört yaşına gelince günde doksan dakika “ağır işçilik” denilen bedensel işlere koşulur. Ayrıca Pala’da her devlet memuru bu uygulamanın uzantısı olarak günde iki saat çeşitli bedensel işler yaparlar.

Böylece her tür meslek grubundan her tür insanı ve çalışma ortamlarını tanıma olanağı bulurlar. Bu temel eğitimin bir bölümüdür. Okul eğitimi yanında çeşitli fabrika ve atölyelerde belli bir süre çalışmak herkes için yeni ve farklı bir yaşamsal deneyimdir. Çünkü “kitaplardan edinilen bilgiler hiç bir zaman kişisel deneyimin yerini tutmaz.”³⁷⁶ Huxley, Batı düşüncesinin hala Platoncu olduğunu “söze tapıyor, maddeyi hor görüyorsunuz” diyerek vurgular. Batı’nın maddeciliği yetersiz ve sözde bir maddeciliktir. Dilin kalıpları dışına çıkamamak, görme dokunma , koklama, gerilen kaslar ve kirli eller düzleminde maddeci olmamakla suçlar. Çünkü Palalılar için “soyut maddecilik, doğrudan ruhsal deneyimi olanaksız kıldığı için idealizm kadar kötüdür.”³⁷⁷ Bu nedenle çeşitli işleri denemek, bedensel çalışmalara katılmak, somut ruhsal eğitimin temelini oluşturur.

Bedensel eğitimin okul programlarında görünümü ise “dağcılık”sporunun yaygın olarak kullanılmasıyla gerçekleştirilir. Dağcılık sınavlarında başarılı olanlar ödüllendirilmezler. Çünkü bu bir yarışma değil, dayanıklılık testidir. Dağcılık, *Uygulamalı Ahlak*’ın bir dalıdır ve zorbalığı önleyen bir uğraş olarak ele alınır.

³⁷⁵ Huxley (1983) s. 175.

³⁷⁶ Huxley (1983) s. 182.

³⁷⁷ Huxley (1983). s. 182.

3.3.4.3. Eğitimin Amacı

Pala toplumunda eğitim, aile yapısı içinde başlar ve temel amaç, akıllı, özgür, çalışkan insanlar yetiştirmektir. Bunun için bütün gençlerin eksiksiz olarak eğitilmelerine çalışılır. Eğitimin diğer önemli bir amacı da bireylerde "şüphencilik"i geliştirerek, her şeyi araştırmadan ve gerçeği bulmadan inanmanın önüne geçmedir. Bunların yanında Pala toplumunun eğitim sisteminde tek yönlü, tek tip bir insan yetiştirme yer almaz. Çünkü onlara göre insan kafa ile gövde gibi bilim ile yaşam da birbirinden ayrılmaz gerçeklerdir. Bu yaşamsal denge ;

(...)Biri atom fizikçisi diğeri filozoftu. İkisi de çok ünlü kişilerdi. Fakat birisinin laboratuvar dışında zeka yaşı on birdi öteki ise aşırı yemek yiyen bir şişmandı. Zeki bir çocuğu alıp onu on beş yıl sürekli resim eğitimine tabi tutarsak öğrenmeyi ve yaşamayı gerçekleştirecek olan kafayı tamamen ihmal edersek yukarıdaki iki örnek kaçınılmaz olacaktır.³⁷⁸

örneği ile kaçınılmaz bir gereklilik olarak önerilir. Bu öneri insanların dengeli olarak eğitilmesidir.

Huxley bu ütopyasıyla egemen Batı eğitim sistemlerini kökten eleştirir. Batı toplumu için başarı, en kısa sürede en yüksek verimdir. Pala toplumunda ise başarı, insanın mutluluğunu sağlamaktır.

Genel olarak *Ada* ütopyasında Batı toplumunun sahip olduğu değerler, ekonomiden politikaya, eğitimden dinsel kurumlara kadar eleştirilir:

Öncelikle ne savaşır, ne de savaş hazırlığı yaparız.(...)ekonomik düzenimizde kimseye ortalamanın dört beş katı zengin olma olanağı tanınmaz. Yani bizde büyük sanayiciler, sınırsız yetkili maliyeciler yoktur. Pala kendi kendini yöneten özerk yönetim birimlerinden, ekonomik birimlerden oluşan bir federasyondur.(...) Kurumlaşmış bir kilisemiz yoktur; dinimiz, doğrulanamayan dogmalardan daha çok doğrudan yaşam deneyimine ağırlık verir. Böylece bir yanda Papalık belasından diğer yanda köktenci din akımlarından korunuruz. Aşkın yaşam deneyimini yanısıra sistemli biçimde kuşkuculuğu geliştiririz. Çocuklarımıza sözcükleri çok önemsememeyi, duyup okuduklarını inceleyip eleştirmeyi aşılarız; eleştiricilik eğitim programımızın en önemli öğelerindendir. Sonuç: Hitler ya

³⁷⁸ Huxley (1983). s.254.

da boğazın ötesindeki Albay Dipa benzeri laf ebesi halk kışkırtıcılarının Pala'da tutunma şansları yoktur.³⁷⁹

Ada toplumunda eğitim ve ceza arasında bir ilişki kurulmaz. Tersine ceza ve tanrı kavramı din kavramı arasında bir ilişki olduğu hatırlatılır. Huxley'e göre "bir toplumun Tanrıbilim kuramları o toplumdaki çocukların popolarının durumunu yansıtır.

Ada romanında Batı ve Doğu uygarlığı ikilemi içinde sıkışan insanlığın geleceği uzlaşımsal bir tutumla yeniden ele alınır. Doğu yaşam felsefesinin Batı teknolojisiyle uyum içinde birleştirilebileceği vurgulanır. Bu yapılırken genelde Batı'nın teknik uygarlık alanında geçirdiği aşamalarda insanın Ben'ine ait olan özel durumları ve ruhsal ve özsel alanın ihmal edildiği üzerinde durulur. Batı tipini temsil eden Will Farnaby özellikle Batı eğitim tarihinde ihmal edilen bireyi oynar. Bireyin kişi olarak kimliği ve başlı başına kendiliği, toplum ve toplumsal ilerleme uğruna göz ardı edildiği üzerinde durulur. Özellikle eğitim alanında insanın ne işe yarayacağı, o bireyden nasıl yararlanılacağı, topluma nasıl katkıda bulunacağı ve maddi yarar açısından konumunun ne olacağı üzerinde durulur. Will; "ben yalnızca büyütüldüm hiç eğitilmedim"³⁸⁰ şeklinde itirafa varan Batı eğitim sistemine dönük bir eleştiriyle, Pala eğitim sistemini incelemeye koyulur.

Pala'da "iyi okul"un ölçütü başarıdır fakat bu başarı tek boyutlu bir anlam taşımaz. Yaşamın her alanında "başarı" söz konusudur. *Ada*'da eğitim; "bireyler neye yararlar?" sorusuna cevap olarak programlanmaktadır. Bu sorunun cevabı nereden ne için eğitildiklerine bağlıdır. "Örneğin Amerika'da kızlar ve oğlanlar toplu tüketime yararlar." Toplu tüketimin doğal sonucu kitle iletişimi, kitle tanıtımcılığı, televizyon, sinir ilaçları, bilimsel düşünce ve sigara gibi kitlesel uyuşturuculardır. Avrupa da artık toplu tüketim kültürüne geçtiği için aynı süreçtedir. Ya Rusya? Orada bireyler ulusal devleti güçlendirip ayakta tutmaya yaralar. Sürüyle mühendisin, fen hocasının ve her

³⁷⁹ Huxley (1983) ss. 179-80.

³⁸⁰ Huxley (1983) s. 245.

an savaşımaya hazır tanklarla Hidrojen bombalarıyla donatılmış askeri toplumun varlık nedeni budur.³⁸¹

Pala toplumunda eğitim, ne toplu tüketime ne de devleti güçlendirmeye yarar. Doğal olarak devletin devamı önemlidir ve üretim herkese yetmelidir. Fakat insan bunların korunması için eğitilmemelidir. Eğitim bunlara yönlendirilmemelidir. Pala eğitim felsefesinde eğitim olgusu bütün bunların dışında insana yönelmiştir. “Olabilirlik durumundan olmuşluk durumuna geçirilmeye yarar.” Eğitim, bireylerin tam anlamıyla insana dönüştürülmesidir. Pala eğitim sistemi “daha çok insanların birey ötesi düzlemdeki öz varlıklarıyla ilgilenmektedir.”³⁸²

Gençlere temelde iki tür eğitim eş zamanlı olarak verilir. Fizyoloji ve Psikoloji gibi derslerle her bireyin özgün kişilikler olduklarının farkına varmaları sağlanır. Kendi benlikleri dışında gerçekleşen tüm aşkın varoluşların ve deneyimlerin, yaşamsal deneyimlerle bilince ulaşması sağlanır.

Her şeyden önce en küçük yaşından itibaren bireyin “ayırıcı özellikleri belirlenir. Beden yapısı, biyokimyasal özelliği ruhsal yapısı tam olarak tanımlanır. Kimdir? Nasıldır? Sorularına cevap aranır. Kişilik olarak baskıcı uyumlu, içe kapanık olup olmadığı, nasıl düşündüğü, nasıl algıladığı incelenir. Zihinsel yapısı, düşsel mi düşünsel mi çalışır? Buna benzer yüzlerce detaya cevap bulunarak bireyin eğitimine yön verilir.

Çocuklar sanata mı matematiğe mi yatkındır? Gözlem, yaratıcı ve mantıklı düşünme yeteneği var mı? Bütün bunlar, “özgürlüğe değer veren her toplum için geleceğin uyurgezerlerini belirlemek amacıyla yaşamsal bir önem taşır.”³⁸³ Gelecekte topluma baskı unsuru olarak çöken tüm uyuşturulmuş ve beyni yıkanmış, dogmatik kafa yapısına sahip bireylerin ve yöneticilerin oluşmasını önlemek için bu yöntem büyük önem verilir.

³⁸¹ Huxley (1983) s.245.

³⁸² Huxley (1983) s. 247.

³⁸³ Huxley (1983) s. 248.

Pala toplumunun geleceği için eğitimde İpnotizma büyük önem taşır. İpnotizma yararlı bir amaç uğruna bireylerin uyku halinde olumlu tutumları kazanmaları için kullanılır. Bu sisteme “Yazgı Denetimi” adı verilmektedir.

Yazgı Denetimi sistemi, hesap yapma, düşünme, problem çözme gibi konularda eğitsel açıdan “kısa yol” olarak kullanılır. Bu sistemle kısa zamanda uzun işlemler yapılabilir.

Yukarıda belirtilen bireyin tüm yönleriyle tanınması işlemi eğitim aşamalarında eğitimcilere kolaylık sağlayacaktır. Her tip birey kendi özelliklerini taşıyan grupta toplanır. Bu gruplar diğer gruplarla birleşinceye kadar yavaş yavaş genişletilir. Her farklı doğaya sahip bireylerin “öteki”ne hoşgörü göstermesi ve kabullenmesi bu sürecin yaşanmasına bağlıdır. Birkaç ay süreyle özenli bir denetim altında kaynaştırılan karşıt uçlar başka kalıtsal yaratılıştaki insanların da kendileri kadar yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Her birey kendi kişisel ve ruhsal yapısına göre kuramsal ve sanatsal çalışmaya yönlendirilir. Eylemci tipler ise, zarar vericilikleri yok edilerek çıkar gözetmeyen eylem bilincine yönlendirilirler.

Eğitim sistemi genelde ikili bir yapıya sahiptir. Bu yapı beden ve zihin eğitimidir. Bireyin sahip olduğu tüm öğeler eğitim sürecinde dikkatle izlenir. Eğitim sisteminde bunlara yönelik olarak; algılama ve imgeleme eğitimi, uygulamalı fizyoloji ve psikoloji eğitimi, yaşam deneyimine dayanan, törebilim ve din eğitimi, dil eğitimi ve özvarlığı tanıma eğitimi önemli bir yer tutar. Bütün bu eğitimler eş zamanlı olarak uygulanır. Bu tür bir eğitim sistemi yine var olan Batı eğitim sistemini eleştiri amacını taşır:

(...)ama sizler zihin-beden bütünü eğitmiyorsunuz. Bilimde aşırı uzmanlaşmanın sakıncalarını hümanistik derslerin ve sanatsal derslerin sayısını artırarak gidermeye çalışıyorsunuz. Platon’u okumak, Eliot üzerine bir konuşma dinlemekle tüm insan eğitilmez. Ancak fizik ve kimya derslerindeki gibi yalnızca simge kullanan zihin eğitilir.³⁸⁴

Bütün bu uygulamalar bilimin ve bilimsel düşüncenin mutlak iktidarını eleştiri niteliği taşır. Pala toplumu için bilimsel düşünce aslında salt

³⁸⁴ Huxley (1983) s. 255.

olasılıklara dayanır. O değişmez ve sürekli “doğru” bilgiler, aslında istatistik ortalamalardır. Bugünkü uygarlığın temelinde yatan fen ve matematik bilimlerinin, askeri, politik ve toplumsal tutsaklıklara götürmekten başka yapacağı kalmamıştır. Oysa Pala toplumunda tüm bilimler birbirinden soyutlanmazlar. Fen dersleri de oyun da en küçük aşamada başlar. Çünkü hiçbir bilimin, hiç bir alanın tek başına ve bağımsız olarak var olamayacağına inanılır. Bu nedenle Pala eğitim sisteminde psikoloji oyun içinde yürütülür. Çevrebilim dersi fen dersleriyle birlikte, çarpma bölme işlemleriyle birlikte öğretilir. Her ders konusu önce kuramsal bilgi boyutuyla ele alınır. Hemen ardından da “Köprü Kurma” çalışmasıyla bu dersler işlenir. Herhangi bir derste öğrenilen teorik bilgilerin ve konuların sanatla, edebiyatla, dinle, ve özvarlık bilgisiyle ilişkileri araştırılır. Bu sistemin adı ise, Alıcılık Eğitimi, Çözümleme ve Simge Kullanma Eğitimi’dir.

Pala eğitim sisteminde bütün derslerin öğretiminde, “algılara açık olma”, “köprü kurma” gibi uygulamalar kullanılmaktadır. Bu yöntemlerle ders konuları yalnızca kuru bilgi aktarımı şeklinde ele alınmamaktadır. Bu ise teorik bilgiler yanında bütün bir yaşamı, yaşama dönük bilgileri yaşamın her alanı ile ilişkilendirme yöntemidir.

Diğer taraftan törebilim ve psikoloji gibi bilimler oyunlaştırılarak uygulamalı olarak yapılır. Törebilim derslerinde öğrenciler, “kötü” kavramını karşılayan sembolik ifadelere karşı tepkiler geliştirirler. “Kötü” olan her tutumu ifade eden “şeytan” kavramına karşı aşırı tepkiler geliştirme yöntemiyle “en kötü tutkulara” karşı bir tepki oluşturulmaktadır. Bu derslerde yapılan ve şiddet içeren bir tür dansın amacı, Dağcılık dersi uygulamalarının amaçlarında olduğu gibi, öğrencilerin kızgınlık, bozgunculuk gibi sakıncalı durumlarının boşalmasını sağlamaktır.

Ayrıca Uygulamalı Ruhbilim dersi olan Psikoloji dersinde kullanılan oyun yöntemi anılarımızın ve düşüncelerimizin esiri olmadığımızı göstermek için kullanılmaktadır. Bu dersin uygulama bölümünde öğrencilere düşsel olarak çeşitli nesneler, gözler kapatılarak düşündürülür. Bu nesneler, hayalde canlandırılır. Daha sonra bu nesnelerin hayli olduğu gösterilir. Öğrenciler bu

derslerde öğretmen kontrolünde bazı nesneleri, renkleri, şekilleri düşerler. Bu süreçte bu nesnelerin renk, sayı, şekil gibi niteliklerinin istedikleri şekilde değiştirirler. Ve sonra birden düşüncelerinde bunları yok ederler. Bu durumu yaşamın diğer alanlarına transfer etmeleri önerilir onlara. Bu uygulamalarla amaçlanan kişiyi acı veren anılardan, pişmanlıklardan geleceğe ilişkin nedensiz kuşkulardan, tüm saplantılardan özgürleştirmektir.

Bilimsel ve teknik ilerlemenin toplumu karşı karşıya bıraktığı kimi sorunlardan yine bilimi ve modern bilimsel yaklaşımı sorumlu tutan Huxley, bu sorunların çözümünde katı pozitivist bilimsel değerlerin “gerçeklik” ve “doğruluk” nitelemesi dışında tuttuğu, “öteki” bilme ve eğitme yaklaşımlarını sorun giderme aracı olarak ele almaktadır. Huxley, *Cesur Yeni Dünya*’da, toplumsal bir baskıya dönüşen bilimsel ve teknik aygıtların toplumda yarattığı “insani” boşluğu, *Ada* ütopyasındaki diğer bilimsel uygulama yöntemleriyle giderir. Bu yaklaşım, Batı’nın ilerleme adına, tek geçerli olan pozitivist bilim, özgürlük adına aşırı bireysellik ve bencillik, ekonomik üretimin getirdiği maddi refah adına, aşırı maddi hırs ve bu ekonomik egemenliğin bir baskı ve yok etme aracı olarak kullanılmasının toplumsal huzuru bozan ve eşitsizliği yeniden üreten anlayışın eleştirisidir. Bu nedenle *Ada* ütopyası, Batı’nın ulaştığı noktanın bir eleştirisi olduğu kadar, kendi içinde ütopyanın da bir eleştirisidir. Huxley arzuladığı toplumsal yapıyı *Ada* da sunarken aynı zamanda bu yapının karşıtını da kendi içinde sunar.

Bilimsel ve teknik ilerlemenin toplumsal yaşamda etkin olduğu bu modern dönemde çalışma ve üretim tekniklerinin yaşama getirdiği bazı kolaylıklar ile bolluk ve refahın kaynağının değişmesi, bu dönemi ve teknik ilerlemenin ulaştığı sonucun etkilerini dile getiren ütopyalarda kendini göstermektedir. Teknik ilerleme toplumsal hayatın her alanında etkindir artık. Bireylerin eğitiminden tutun da üretimin artmasına kadar yeni tekniklerin gelişmesi toplumu yeniden düşleme sorununu gündeme getirmiştir. Bilimsel ilerleme, insan ruhunu, doğasını ve toplumsal yapıdaki işlevini teknik araçlara yüklemektedir. Bu yapının doğuracağı toplumsal sorunlara bu tür ütopyalarla dikkat çekildiğini görmekteyiz. Daha çok üzerinde durulan şey, eğitim

sistemlerinin, insanı, kendini tanıması, yeti ve yetenekleri ya da isteği doğrultusunda topluma yararlı birey olarak yetişmesinin amaçlayan bir yapıda değil, insanı mega makina olarak düşlenen toplumsal yapının bir ünitesi durumuna dönüştüren bir sistem olarak kullanılmasıdır. Modern dönemin ütopyalarında gündeme gelen bu karşı ütopya hareketi, aslında ütopyanın da bu ilerlemeye uygun olarak, kendi içinde baskıya dönüşmeden, kendi ütopyasını oluşturması gerekliliğini vurgulamadır. Bu hareket, Ütopyanın ütopya olarak kalması ya da yeni ütopyalara dönüşmesinin diğer bir yolu olarak çoğu ütopyacılara tarafından kabul edilmektedir. Çünkü bilimsel ilerlemenin katkısıyla ulaşılacağı düşünülen sonsuz mutluluk, sonsuz özgürlük, sonsuz eşitlik düşleri, kısa bir zaman sonra karşıtlarına dönüşebileceği unutulmamalıdır.

BÖLÜM IV

4. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada incelediğim ütopyaların iki temel boyutta karşılaştırması yapılacaktır. Bunlar;

- 1- *Ele alınan ütopyaları, genel olarak ütopya örneği içindeki kendine özgü nitelikleri açısından karşılaştırma:* Bu bölümde, antik dönem ve Rönesans döneminin klasik ütopya örnekleriyle karşı ütopyaların genel özellikleri, benzer ve farklı yönleri ele alınıp değerlendirilecektir.
- 2- *Tasarlanan toplumsal bütünlük içinde taşıdıkları “eğitsel” değerleri açısından karşılaştırma:* Bu ikinci aşamada ise ütopyaların bize bıraktığı ya da “değer” alanımıza kattığı ortak özelliklerin ne olduğu tartışılacak ve değerlendirilecektir. İkinci aşamanın diğer boyutunu da “eğitsel değerler”in neler olduğu incelemesi oluşturmaktadır. Bu boyutta ütopyaların hem kurumsal hem de kavramsal açıdan eğitim konusunda : a) toplumsal yapıda önem verdikleri zorunlu öğeler nelerdir? b) düşlenen toplumsal mükemmellik hangi temel eğitsel kavramlar üzerine oturmaktadır? soruları tartışılarak değerlendirilecektir.

4.1. Klasik ve Modern Ütopyaların Karşılaştırılması

Bu bölümde, “eğitim” kavramı çerçevesinde klasik ve modern ütopya örnekleri ilk olarak genel özellikleri açısından karşılaştırılacaktır. İlk olarak klasik ütopyaların genel özellikleri, kendine has yapıları ayrıca kendi içlerinde birbirinden farklılaşan yönleri kısaca karşılaştırılacaktır.

Klasik ve modern ütopyalar arasındaki göze çarpan en önemli fark onların farklı amaçları gerçekleştirmek için oluşturulmuş olmalarıdır. Bu farkı, modern ütopyaların ideal topluma ilişkin değişime katılmak ve gerçeklik ile

ütopya olan arasında uyumu gerçekleştirmek için bir girişim olarak anlatabiliriz.

İlk dönem klasik ütopyalarda var olan ve hoşnut olunmayan toplumsal düzene karşı toplumsal bir değişim ve iyileştirme isteği yanında, tek tek bireylerin de mükemmel hale getirilmelerinin amaçlandığını görmekteyiz. Çünkü istenen mükemmel düzene uygun olarak mükemmel tiplerin de yaratılması gerekmektedir. Bu yaratma işi eğitimin görevi olacaktır. Platon More ve Campanella mükemmel düzenlerini oluştururken bu düzene yaraşan insan tiplerini de birlikte düşlemişlerdir. Yani ütopyalarının gereği olan, bu mükemmel düzen için gerekli olan bireyler tasarlanan toplumda eğitim kurumları ve toplumsallaşma sürecinde yeniden üretilirler. Bu üretim ütöpik toplumsal bütünlüğün sürekliliği için gerekli bir unsur durumundadır. Daha sonraları ütopyalar öncelikle kendi içindeki toplumsal örgütlenişlerin değişimine yöneldiler ve insanı değiştirmeye olan ilgi dolaylı yollardan ele alınmaya başlandı. Belirli bir toplum düzenlemesi, bir toplum yaratma eğilimi ve standart bireylerin üretilmesi, modern ütopyalarda ya da karşı ütopya olarak nitelendirilen türlerde, klasik ütopyalara tepkisel olarak ele alınmaya başlandı. Modern ütopyacı yaklaşımda aşırı mükemmeliyetçi ve mekanik toplumsal düzen anlayışının, bir tepki olarak, olumsuzlandığını görmekteyiz.

Klasik ütopyaların önemli diğer bir özelliği ise “değişim”in nasıl ele alınacağıdır. Klasik ütopyalarda, Platon’un ideal formları gibi, resmedilen ideal olan şeylerin doğası değişme kabul etmez bir şeydir. Klasik ütopyaların bu statik özelliği Katep’e göre “insan doğasının değişmezliği” ve “değişme çürüme ve zayıflama”dır şeklindeki görüşlerin doğal bir sonucudur.³⁸⁵ Bu anlayışın temelinde Platon’un değişmeyen ideal formlarının bir etkisi söz konusudur. Fakat bu durağanlık yalnızca Katep’in dediği gibi diğer değerleri korumaya yönelik bir bedel ödeme veya katlanma, Hansot’un, değerlendirmesiyle, “en iyi”, “mükemmel” olduklarına olan inanç nedeniyle daha iyi bir durumun olabileceğini kabullenmeyen, bu yüzden de ütopyaların ciddiyeti ve tutarlılığı konusunda çoğu insanı şüpheyne götüren bu tutumu,

³⁸⁵ Katep (1972). s. 78.

modern dönemin çoğu ütopyacı düşünürü ve yazarı aşmaya uğraşmıştır. Klasik ütopyaların tepkiyle karşılanan ve eleştirilen en önemli taraflarından birisi de bu olmuştur. Modern dönemin karşı ütopyaları, buna tepki olarak, insanın özgürlüğüne, gelişim ve değişime olanak tanımayacağı için bu özelliklerin ön planda olduğu ütopyalar ortaya koymuşlardır.

Buna bağlı olarak klasik ütopyalara en çok eleştiri, ütopyanın bireysel özgürlüğe ve doğal eğilimlerin gelişmesine pek olanak tanımadığı yönünde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle klasik ütopyaları "otoriter" ya da "baskıcı" ütopya olarak tanımlamalara sıkça rastlanmaktadır. Böyle bir eleştiri sanırım "birey" ve "bireysel özgürlük" tanımlamalarındaki karmaşadan ileri gelmektedir. Bilhan'ın da belirttiği gibi "bireycilik" kavramı bazen gelenekçiliğin karşıtı olarak yerleşik düzene, statükoya bir eleştiri biçiminde ele alınır. Bireyler kendi dünyalarını kendileri yaratır ve düşünce bağımsızlığına sahiptirler. Ahlaksal sapma ve ruhsal bozukluk olarak beliren "bencillik" ile karıştırılmamalıdır.³⁸⁶ Bireylerin toplumsal yapının vazgeçilmez unsurları olarak, özgül kişiliklerini ortaya çıkaracak olan kendi kendine yeterliliği, aynı zamanda toplumsal sorumluluklarının da bilincinde olmasını gerektirmektedir. Birey olabilmek için toplumun olması gerektiği açık bir olgudur. Bu durum bütün felsefi bireyci açıklamalar için geçerlidir. Gerek bireyin ön plana çıktığı gerekse toplumun birincil önem kazandığı yaklaşımlarda bireysellik hiç bir zaman bencillik, sorumsuzluk ya da anarşist tutumlarla karıştırılmamalıdır. Bireyin ve bireysel özgürlüklerin yüceltilmesinin, ütopya karşıtlığı olarak algılanmasının nedeni bu olsa gerekir. Ütopyaların bireysel varlıkları birey oluşunun bilincinde olmasına rağmen, tek tek kendiliklerini ortaya koymamaları, bireysel özgüllüklerini toplumsal bütünlüğe yansıtmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Diğer bir eleştiriye göre; klasik ütopyalar, toplumsal düzen ve mükemmellik uğruna, toplumun başına sürekli çobanlar, yöneticiler koyma eğiliminde olmuşlardır. İnsanların başına kaptanlar, tiranlar, gardiyanlar

³⁸⁶ Saffet Bilhan(1991). *Eğitim Felsefesi-Kavram Çözümlemesi-* I. Cilt, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yay., s. 313.

koymayı ihmal etmediler. Bu eğilimler, insanlara ekonomik eşitlik sunmak için, işverenlerin kölesi olmalarından kurtarıp, insanları bir devletin, bir sınıfın kölesi yapmalarına kadar giden bir düşünce yapısını oluşturmuştur. Bu ütopyalarda "Devlet" in gücü bazen Andrea'nın *Christinopolis*'inde olduğu gibi ahlaki güce, bazen da Platon'un *Devlet*'inde olduğu gibi askeri güce dayandırılır. Veya 19 yüzyıl ütopyalarının çoğunda olduğu gibi üretim ve dağıtım araçlarının sahiplenilmesine dayandırılır.³⁸⁷ Fakat sonuçta her zaman birey kendisi için suni, sahte olarak yaratılan ahlaki davranışa uyma zorunda bırakılmıştır. Bu tezatlar baskıya neden olmaktadır. Oysa ki ütopya kurgucuları insana özgürlüklerini kazandırmayı amaçlamışlardı. Ütopya yazarları özgürlük dağıtmak isterlerken, farkında olmadan sıkıca takip edilmesi gereken katı kuralları ortaya koymuşlardır. Bu eleştirilere Berneri şu şekilde katılır; klasik ütopyalarda "krallar, rahipler, majesteler ve ulusal konsey başkanları gibi kanun yapıcılar tarafından, kuralları yasalar yaşam şekilleri çizilmiş, kararlaştırılmışken, hala insanların özgür olmalarının arzu edildiği iddia edilmektedir."³⁸⁸ Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'nde kanun yapan *Büyük Metefizikçi* Campanella'nın kendisidir ve Bacon'ın *Yeni Atlantis*'indeki *Süleyman Evinde* kanun koyucu olan da Bacon'ın kendisi olduğu açıktır.

Sağlam bir devlette insanların asayişini sağlayan yönetici bir sınıf zorunlu görülmektedir. İdeal bir ulus oluşturulurken oluşturulan yönetici sınıfın, halka zulüm edebileceğini düşünmezler. Gruplar halinde bölünmüş olan kadın ve erkekler, krallarının ya da yönetici sınıfın emirlerine hiç karşı gelmeden ve bizim gibi yorulduklarını hiç göstermeden işlerine bakarlar.³⁸⁹ Berneri'ye göre bu açıdan "Platon baş suçludur." O'nun "Koruyucular" sınıfına, suistimale neden olacağı düşünülmeden, tam bir güvenle, bütün güç ve yetki ile birlikte şehir teslim edilmiştir.³⁹⁰

Bu eleştiriler yanında, günümüz demokrasisine katkı olan, ileriye yönelik yeni bir düşünceyi More ütopyasında ortaya koyar. Bu, devletin,

³⁸⁷ Berneri (1969). s. 3.

³⁸⁸ Berneri (1969). s.4.

³⁸⁹ Cioran (1999). s. 84.

³⁹⁰ Berneri (1969). s. 6.

küçük bir köle grubu hariç, tüm vatandaşları tarafından devletin temsil edilmesi düşüncesidir. Bu bizim demokrasi olarak bildiğimiz temsili yönetim anlayışıdır. Klasik ütopyalarda dikkati çeken diğer bir konu da bazı klasik ütopyalarda betimlenen vatandaş, kendi eşitine karşı yumuşak huylu, ılımlı ve saygılıdır. Fakat kölelere karşı gaddardır. O kendi evinde, ülkesinde barışçıldır fakat acımasız ve insafsız savaşları ütopya dışı ülkelere ait görür. Huxley'in *Ada* ütopyasındaki Pala toplumu barışa ve mutluluğa giden bütün yolları keşfetmişken, saldırgan olan, sürekli bozgunculuk yapan taraf, karşı ütopyayı temsil eden ve antiütöpik olan komşu devletin kendisidir. Bütün bozgunculuk ve savaşı üreten toplum olarak *Ada*'nın düşmanı olan bu komşu devlet gösterilir. Özellikle Platon'un ayak izinden giden ütopyalar, insandaki bu ikileme izin verirler. İnsanın bu ikilemi zaten gerçekte var olan bir şeydir. fakat bunun mükemmel bir toplum tasarısında elenmemiş olması dikkat çekicidir.

Klasik ütopyalarda, gerçekte olduğu gibi doğal insan grupları yerine kesin sınırları olan ulusal devletler tek bir ulustan oluşturulmuştur. Bölünmez tek bir ulus formasyonu kabul edilir. Özellikle yurttaş, ya da endüstriyel gruplarda insanları birbirine bağlayan şey grup bilincidir. Bu tek biçimlilik günümüzün katı ulus devletlerinde de devam ettirilmektedir. Bu noktada ulusal devletler aynı yöntemi benimsemişlerdir. İyi yurttaş iyi vatandaş olma anlayışı, ütopyalarda toplumsal denge ve yapısal uyumun devamı konusunda kaçınılmaz olarak algılanmıştır.

Çoğu ütopyalarda aile ve özel mülkiyet ortadan kaldırılır. Bunlar devletin, toplumun devamını ve güvenliğini tehdit eden unsurlar olarak görülür. Bazı ütopyalarda ise aile yer alır fakat bunun da amacı toplumun güvenliğini sağlamak için çocukların bu aileler içinde eğitilmesi, eğilip bükülmesi amaçlıdır. Aileyi devletin temeli sayan ütopyalarda otoriter aileler çocuklarına, bireysel yönlerinin geliştirilmesi için değil, onların itaat etmeye ve boyun eğmeye alıştırılmaları için eğitime önem verilir. Özel mülkiyet ve aile bireyler arası bencillik içgüdülerini yaratır ki bunun da toplum üzerinde ayrışım, parçalanma etkisi yaratacağı varsayılır.

Klasik ütopyalarda devlet, değişimin temsilcisi olarak bağımsız ve güçlü kişiliklerin varlığına izin verilmez. Çünkü onların daha iyi bir ütopya düşlemesine de izin verilmez. Evlerin ve şehrin planlanmasına hükümet veya kanun koyucu karar verir ya da otoriter ütopya yazarı bunu böyle kurgular. Bu planlar katı rasyonel ilkelere göre ve en iyi teknik bilgiye göre hazırlanır. Fakat bu planlar toplumun organik açılımının canlı ifadesini taşımazlar. Lapouge'nun tanımlamalarına göre ütopya, "organik" olana kesin düşman tavrıyla "organizasyon"u zirveye götürür. Bu sistemin zaferidir. Doğanın gevşekliği üzerine mimarlar tarafından oturtulan bir protezdir. Toplumsal bir yaşam cebiri çizer. Bununla insan, yaşamında rastlantıya değil gerekli olana yer vermeyi amaçlar.³⁹¹

Klasik ütopyalardaki devlet anlayışında sanatçının özgürlüğü kısıtlanır ve sanata devletin devamı noktasında izin verilir. Sanatçı devletin propogandistidir. Zamyatin *Biz*'de, "yapabileceğine inanan herkes Tek Devlet'in yüceliğini ve ihtişamını vurgulayan şiirler, methiyeler, bildiriler ve benzeri eserler yaratmalıdır" derken bunu vurgulamaya çalışır.³⁹² Platon ise *Devlet*'inden şairleri uzak tutar. Özellikle koruyucu sınıfının duygusal açıdan sarsılmaması için bunu yapar. Daha doğrusu Platon, sanatçıları "Devlet"in düzenini bozmayacak şekilde eserler vermesi, hatta "nizam"ın devamına hizmet edecek çalışmalarına izin verir. Sanat alanında hiç bir yeniliğe, yeni bir söyleme ve yaratıma gerek olmadığını söyler. Çünkü ulaşılan mükemmel bir düzendir ve yenilenmesi değil korunması gerekir Bu noktada yoğunlaşan en belirgin eleştiriler, böyle bir düzenlemede, insan sadece bir makine fonksiyonundan öte gidemediğidir. Çünkü organik, canlı bir toplumla statik, ölü bir toplum arasındaki farkı *sanat* anlayışı belirlemektedir.

Klasik ütopyalar kendi içlerinde de bazı farklılık gösterirler. Bu farklılık temel düşünceden çok şekilsel planda kendini gösterir. Rönesans dönemi ütopyalarının *Devlet*'ten farklılaşan yönleri, bir mekanın düşünülmesi, ya da var olan toplumdan uzak yerlerin hayal edilmesi gibi farklı anlatım

³⁹¹ Lapouge (1993). ss. 4-5.

³⁹² Zamyatin (1988). s. 13.

tekniklerinin kullanılmasıdır. Platon'un *Devlet*'i kendi yaşadığı toplumu iyileştirme çalışması olarak karşımıza çıkarken More Campanella ve Bacon var olmayan bir adayı ya da uzak bir diyarda hazır kurulu bir toplumu düşlemeye sığınır. Hayali bir mekanda adeta bir mutlu toplum simülasyonu gerçekleştirirler. *Utopia*'da, Platon'un *Devlet*'inden farklılaşan bu önemli yönlerin başında zaman ve mekan kavramları gelmektedir. More'un ütopyası zaman aralığı ve mekansal bir çerçeve ile sınırlanmıştır. Bu Hansot'a göre belli bir tarihsel dönemde, belli bir coğrafi sınırlar içinde ve toplumsal ve politik konuda yapılan eleştirel bir bakış açısı olması nedeniyledir.³⁹³ Buna karşın Platon'un ütopyası böyle somut mekan ve zamana yayılan bir tanımlamadan çok farklıdır. Platon var olan gerçeklikten çok bir hipotez üzerinde, evrensel bir söylem kullanarak ütopyasını oluşturmuştur. Göktürk'e göre More'un betimlemesinde ada biçimini seçmesinin, Yeni Çağ ile birlikte yepyeni ülkelerin bulunmasının, Rönesans'ta İlk Çağ kaynaklarına dönüş ile örnek toplum idealinin önemli payı vardır. Ada tanımlaması, sınırlanmışlık, derli toplu bir düzen anlamını kazanır. Belli sınırlarla çevrili bir alan, içindeki her şeyin toplu bir bakışla kavranıp izlenebileceği biçimde sunulur. Alanın sınırlanması ütopyacıya akıl kurallarıyla işleyen örnek toplumunu göz önüne serme olanağı verir. Mekansal olarak dışa kapalılık ise dıştan gelecek her türlü bozucu etkiye karşı koymak içindir.³⁹⁴

Ütopyada ada geleneği aslında Platon'un Atlantis'i ile başlamış olan bir gelenektir. Bu şekilsel ayrılığın temelinde yatan şey ya da Platon'un ütopyasının ağırlık noktası, var olan olumsuzluklardan var olmayan mutlu topluma bir "kaçış" hareketi olmayıp, toplumu huzur ve mutluluğa taşımak için bir uğraşın verilmesi zorunluluğudur. Oysa Platon aynı mutlu toplumu Atlantis efsanesinde anlatarak amacını gerçekleştirmiş olduğunu düşünmemiştir. O'nun asıl amacı yaşadığı toplumu kendi içinde yeni ilkeler geliştirerek iyileştirmek, kendi içinde bunu başarabilmektir. Düş adalarına sığınarak var olanın yok edilemeyeceğinin bilincindedir.

³⁹³ Hansot (?). ss. 46-47.

³⁹⁴ Akşit Göktürk (1973). *İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, İst.: Adam Yay., s.18.

Thomas More'da günahın kaynağı insanın doğası olurken Platon'da bu günahın nedeni toplumsal kurumların yanlış oluşturulmasıdır. Platon'un yönetici filozofu tanrısal mükemmelliğe ulaşmış bir yetkinlik sergiler. Bu yetkinliğe eğitimle ulaşılır. Fakat More'un ütopyasında tanrısal mükemmellik vahiy destekli, tanrısal mesajlara uygun bir yaşam sonucu gerçekleşebilir. Yani erdemin kökeni vahiy ve oluşumu bu vahye uygun yaşamla olurken, Platon'da erdemin kökeni eğitimidir ve doğru bir eğitimle gerçekleşir.

Ayrıca *Utopia*'da sınıfsız bir toplumun olması Platon'un *Devlet*'ine oranla eğitimsel eşitlikten yararlanmayı daha da kolay ve gerçekçi kılmaktadır. Platon'un önerdiği entelektüel düzeyde, bilinçlendirici eğitim sadece yönetici sınıfa ait olurken, More böyle bir eğitimi, tüm yurttaşların alabileceği bir sistem önerir.

Özet olarak Thomas More'un *Utopias*ında eleştirdiği noktalar; lüks ve gösterişe düşkünlük, para biriktirme, altın ve mücevher kullanma tutkusu, kendini beğenmişlik, adaletsizlik, çocukların kötü eğitimi gibi konulardır. Buna karşın doğru olan ya da olması gerekenler ise şunlardır: İyi yasalarla kralların ve devlet yönetimi kademesinde bulunanların halkı ezmesini ve sömürmesini önlemek ve buna neden olan para kazanma ve mal biriktirme tutkusunu ortadan kaldırmak. Suçluları cezaları karşılığında çalıştırıp topluma yeniden kazanmak ve topluma yaralı yeni bir insan haline getirmek. Artmakta olan toplumsal çöküşün önüne geçmek için çocukların eğitim şeklini değiştirmektir.

Bütün klasik ütopyaların var olan düzene dönük ortak eleştirileri, insanın toplumsal yarar karşısındaki tutumu konusunda odaklanırlar. Örneğin *Güneş Ülkesi*'nde bütün kötülüklerin ve haksızlıkların kaynağı olarak insanın yalnızca kendisini düşünmesi, bencilliği vurgulanır. Bu tüm klasik ütopyalarda genel bir varsayımdır. Bencillik, mal hırsı "genel yarar" ilkesinden insanları uzaklaştırmaktadır. Oysa toplum halinde yaşayan insanların amacı genel yarar olmalıdır. Bencil davranışlar sonunda toplumsal çatışmaya dönüşür. Özel mülk olmazsa insanlar nasıl çalışır, toplum nasıl ilerler? Bu tür sorulara karşı Campanella, "insanlarda dayanışma bilinci, topluma yararlı olma isteği

yaratılarak” diye yanıt verir. Tarihte yoksulluklarına rağmen çoğu ulusların yurtları uğruna canlarını feda ettiklerinin örnekleri ile doludur. Bu örnek niçin genelleşmesin? Cevabı yine klasik ütopyaların ortak cevabıdır.

Bütün bu farklı ve benzer özelliklerine karşı modern dönemde gelişen karşı ütopyanın tepkisi ütopyaları asıl görevine doğru yönlendirme amacı taşır. İnsana doğal olmayan ve insanca olamayan fanteziler üretmenin, insana ait olmaya her bir şeyi ütopyalardan çıkarmanın gayretini gösterir. Eğer bu yapılmazsa ütopyanın varacağı noktayı işaret eder. Otoriter anlayışın ütopyadan uzaklaştırılmasını savunan ve ütopyanın olması gereken asli haline dönüşmesini isteyen, ütopyayı durağan bir toplum, baskıcı bir devlet geleneğinden sıyırmaya çalışan modern ütopyacı yaklaşım, insanın -zaten doğasında var olduğuna inanan- bu mükemmelliği, bu düzenli toplumu ve asayiş, baskıcı kuralların zorlaması olmaksızın sağlayabilecek güçte olduğuna inanır. Bu eleştiriler, toplumun organizasyonunda ölü, tepki vermeyen bir yapıyla ilgilenmezler fakat daha iyi bir toplum oluşturabilme idealleriyle ilgilidirler. Berneri’e göre bu anlamda *Modern Ütopyacı* gelenekten yola çıkan ütopyalar oldukça az sayıdadırlar ve daha az etkili olmuşlardır. Çünkü bu ütopyalar verili bir plan sunmazlar fakat cesurdurlar, aykırı fikirler taşıyabilirler. Çünkü onlar bir çok çeşit farklılık arasında bir,(üniform) olmayı değil, her birimizin tek tek birey(*unique*) olarak var olmamızı isterler. Ne zamanki ütopya hazır bir plan, verili bir taslak olmaksızın ideal bir yaşamı hedefler, yaşamı konu alan bir olguyu cansız makineye çeviren bu planlamayı yapmazsa o zaman ütopya gerçekten günün birinde gerçekleşecek bir düşünce olacaktır.³⁹⁵

Gerek 1984, gerekse *Biz* ve *Cesur Yeni Dünya* gibi diğer karşı ütopya türlerinde, insanların erdemden uzaklaşan robotlar halinde resmedilir. Özel yaşamın ortadan kalkması, sevgi, bağlılık, şefkat ve aşk gibi, insana ait olanın göz ardı edildiği kabus gibi bir dünya anlatılır. Bu tür insani duygular "ilkel" duygular olarak ya yok edilmeye ya da "eğitilmeye" çalışılır. Yevgeni Zamyatin'in ütopyası olan *Biz (Mıy)*de, başarılı bir mühendis olan karakter D-

³⁹⁵ Berneri (1969). s. 8.

503'ün yaşamında, insani olan bazı özellikler, I-333'e aşık olması gibi, yadırganan ve giderilmesi gereken bir patolojik bozukluk olarak algılanır. Aşkın tamamen yasak olduğu bu toplumda D-503, hatasının getireceği kötü sonuçlardan ameliyat olarak kurtulabilecektir. D-503'ün hastalığı, "hayal" adı verilen bir rahatsızlıktan ileri geldiği saptanır ve X ışınları ile tedavi edilerek hastalığından kurtulur ve aşkını da unutur.

Bunların dile getirilmesi ancak ütopyacılığa dönük bir eleştiri bir uyarı görevi görebilir. Bu da ütopyanın kendini otokontrol altında tutması için olumlu bir uyarı olabilir. Zaten son dönem modern ütopyacılardan istediği de budur. Bunun yanında bu ters ütopyalar eski zamanı, geçmişi bugünden ayırmaktadırlar bu bölme, sınır çekme çizgisi zamanımızdaki önemli gelişmeleri değil varlığın oluş şeklini, oluşumdaki süreci de dondururlar. Bu tutum küçümsenen, önyargılarla değerlendirilen bir ütopya anlayışından kaynaklanır. Karşı ütopyalarda toplumsal düzeni sağlamak için özellikle bürokratik ve teknolojik kontrol uygulanır. Kişilerin ne yaptıkları boş vakitte ne düşündükleri teknolojik aygıtlar yardımıyla -1984'te olduğu gibi- denetim altında tutulur. Ya da genetik çalışmalarla insanın biyolojik yapısını ve beyin yapısını bu yönde oluşturmaya yöneldiklerini görmekteyiz. İnsanın bireysel duygu ve yönelimleri bu şekilde denetlenmeye çalışılır. Bu ise totaliterliğe giden bir yoldur. Platon ve onu izleyenlerin aile, üreme ve bireyin eğitimi gibi konulardaki sistemleri sonuçta karşı ütopyalarda aileden nefret etmeye, aşkı, üremeyi, ve sonrada eğitimi sert protokollere bağlamaya kadar götürmektedir. "Aşka, ülke ve toplum düzeninin gerektirdiği şartlarda, bir nöbetçinin denetimi altında oluşmasına karar verilir. Bebekler aileden koparılarak yetiştirilir. Köklerinden koparıldıkları için kalıtım işlemez.

İşte bunun gibi doğalın, yapay olana tercihi olan "organizasyolar" klasik ütopyaların sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Karşı ütopyalarla gelişen bu "doğallıktan sapma" imajı, aslında modern ütopya geleneğinin kendisidir. Yani klasik ütopyaların kendine çeki-düzen vermesi anlamı taşımaktadır. Aşırı mükemmellik ve kusursuzluk peşinde koşmanın sonuçta ütopyayı istenilmeyen bir toplum düzenine götüreceği vurgulanmak istenir. Bu

anlamda modern ütopya, "sınırsız özgürlükten yola çıkılırken sınırsız despotluğa ulaşma" tehlikesine dikkat çekmektedir. Bu ise ütopyacılığın kendisine daha makul ve olabilir yöntemler seçmesi ve insanın bireysel özelliklerini de ön planda tutan daha özgürlükçü olmaları konusunda yeniden gözden geçirilmesine neden olmaktadır. Gelecek hakkında yüksek teknokratik ve aşırı ırkçı düşüncelerin egemenliği tehlikesinin dikkate alınması için ters ütopyaları bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Ütopyaların daha makul düzeylere ilerlemesi için bu tür vurgulara gerek vardır.³⁹⁶

Klasik ütopyacı tutumun en belirgin olan yönlerinden biri de tarihsel olarak gelişmeye son noktayı koyduğunu zannetmek olmuştur. Kendinden emin olan bu durağan ütopyacı tutum artık sorunun, dönüştürmek değil, dönüşmüş olanı korumak gibi tarihsel yanılgısını işte bu tür karşı ütopya tarzıyla belki de itiraf etmektedir. Platon'dan son dönem ütopyacı yazarlara kadar bu hatalı yaklaşım sergilenmiştir. Ütopya ister bir "hayal" ürünü isterse bilimsel bir varsayım şeklinde dile getirilsin hep bu şekilde tasarlanmıştır. İnsanlığın tarihi ise hep göstermiştir ki hiçbir nokta durak yeri olarak seçilmemiş aksine hep ilerleme ve gelişme bunun doğal sonucu olarak da değişme meydana gelmiştir. Bunu görmezlikten gelmek, tarihsel gerçekliği dikkate almamak demektir. Belki de bu şekilde bir yaklaşım ancak eskatolojik bir tarih ve kurtuluş anlayışında mümkün olabilirdi.

Ütopya tarihçilerine ve ütopya literatürüne göre ütopyanın da insanlığın gelişim aşamalarına paralel olarak kendi iç doğasında da bir gelişmeye açık olması gerektiği düşüncesini ilk olarak H.G. Wells işaret etmiştir. Fakat bu düşünceyi geliştirip ütopyasının temeli haline getiren ve bu amacı gerçekleştirmek ve belki de ütopyayı doğal mecrasına çekmek için kullanan yazar ise ilk kez Yevgeni Zamyatin olmuştur. Zamyatin, *Biz (Mıy)*'de kapalı durağan ve bitmiş bir an ve mekan olarak tasarlanan ütopyanın, sömürünün ve ezilmenin yeni ve belki de "akılcı" bir biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Zamyatin için ütopya "henüz olmayan"dı. Kendi içinde yapısal olarak kendi

³⁹⁶ Polak (1966). s. 294.

ötesini, yeni açılımları ve gelişme doğrultularını barındırmaktadır.³⁹⁷ Zaten Zamyatin'e göre nasıl "en son sayı yoksa en son devrim de yoktur."

Diğer taraftan ütopyaların, toplumu bütünüyle ele alarak toptan ve birden değiştirme eğilimlerine karşı, özellikle ütopya karşıtlarının yoğun eleştirilerine rastlamaktayız. Özellikle tüm toplumcu felsefelere eleştirisini yöneltten Popper, "toplumsal yapıcılık" olarak eleştirdiği ütopyik hareketlere karşı, yine kendisinin önerdiği "bölük pörçük yapıcılık" yönteminin daha makul olduğunu savunur. Popper ütopyacı "toplumsal yapıcılığı" eleştirirken üzerinde durduğu noktalardan biri, "toplumun en büyük ve son iyiliğini aramak ve bunu uğruna savaşmak yerine, en büyük ve en acil kötülüklerini arayıp bulmak ve bunlarla savaşmak yöntemini"³⁹⁸ daha makul karşılar. Bundan dolayı "bütün olarak bir toplum projesi kullanarak ideal bir devleti gerçekleştirmek isteyen ütopyacı girişim, bir azınlığın merkezileşmiş güçlü yönetimini gerektiren ve onun için de, diktatörlüğe yol açması olası bir durumdur"³⁹⁹ diyerek Platon'a göndermede bulurken aynı zamanda da bu ütopyik yapılanmayı takip eden modern dönemin faşist ve komünist diktacı devlet anlayışlarını, özelde ise Nazi Almanyası ve Sovyet Rusya'yı eleştirir.

Ütopyaların kendi içinde kendi ütopyalarının da olması gerektiği noktasında ısrarla duran ütopyacılar, özellikle H.G.Wells, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ışığı altında ve teknik ilerlemeye aşırı güven duyarak oluşabilecek olan ütopyik sapmalara uyarı niteliğinde karşı ütopya türünde ütopyalar yazmıştır. Karşı ütopyalar, daha önce de belirttiğim gibi ütopyaların mutlak mükemmellik anlayışına ve kapalılığına bir tepki olarak, ya da ütopyanın kendisine bir çekidüzen verme olarak oluşmuştu. Bu ana kadar

³⁹⁷ Bülent Somay(1988). "Zamyatin'in Biz'i Bizmiyiz", *Biz*, Çev.: F. Tülek, İst.: Ayrıntı yay., s. 9.

³⁹⁸ Popper(1994). S. 155.

³⁹⁹ Popper(1994). S. 156./ Popper Platoncu idealizmi ve ütopyacı tutumu başlıca şu temel noktalarda eleştirir: a) toplumu radikal bir değişime sürüklemeye isteği, b) ütopyacı planların hiç bir zaman başta düşünüldüğü gibi gerçekleşmeyeceği, c) toplumsal sorunları teker teker onarma yerine eski bir elbise üzerine yepyeni bir elbise geçirme düşü, d) toplumu rasyonel araçlarla değiştirme idealinin, değişim için akıl yerine şiddete başvurma zorunda kalınacağı, e) toplumda her şeyi kökten değiştirmek için "tuval temizlenecekse" tuval üstündeki ütopyacılardan kendilerinin nereye atılacağı. Bu tartışmalar için bkz. Popper (1994). ss. 154-165.

oluşturulan ütopyalar ister istemez yönetsel açıdan baskıcı ve bireysel farklılıkları yok edici nitelik taşımışlardır. Bu nedenle modern dönem ütopyacı yazarları geleneksel, kapalı ve otoriter ütopyacı yaklaşımı eleştirirken, bunlara alternatif olarak açık ve kendi içinde değişimi yaşatan ütopyalar yazmak yerine, antiütopya türünü geliştirmişlerdir. Yukarıda bahsettiğim gibi Wells, Zamyatin ve Huxley ve Orwell bu akımın önemli temsilcileridir. Bu yaklaşım diğer taraftan devrimci ütopyacıların da geleceğe yönelik eşitlikçi bir dünya imgelerini yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Buna neden olanların en başında ise Zamyatin gelmektedir. Zamyatin'in ütopyası, Huxley ve Orwell gibi aşırı karamsar olmaktan çok modern ütopyacı tarzını temsil eden, geleneksel kapalı ve durağan ütopyaları eleştirel olarak aşan, ama ütopyacı yaklaşımdan umudunu yitirmeyen hatta karşı ütopya türüne bile yeni bir yön verme niteliğini taşımaktadır.

Bunun yanında adını anmam gereken önemli bir karşı ütopya örneği de Aldous Huxley'in ütopyalarıdır. Daha doğrusu Huxley'in eserlerindeki ütöpic ısrardır. Huxley de *Cesur Yeni Dünya* gibi karşı ütopya türünün seçkin örneğini yazması yanında daha sonra ütopyanın kendi içinde seçeneğinin olmasını savunmuştur. Özellikle *Cesur Yeni Dünya*'daki karamsarlığını adeta *Ada* (Island) romanında ortadan kaldırmaya yönelir ve ütopyacı karamsarlığını tersine çevirmeye çalışır. Bu resmedilen kapalılık, otoriter yönetim ve özgürlüğün mutluluğa feda edilişi aslında ütopyanın ya da ütopyacı yaklaşımın doğasında olmayan, olması zorunlu olarak gerekmeyen özelliklerdir. Ütopyanın da ütopyası olabilmelidir. Daha doğrusu bu yönde, gelişmeye ve tarihi dondurmamaya, gelişime açık olaya eğilimli ütopya yazmak ütopyacının seçimidir. Karşı ütopyaların da temel vurgusu bu olmuştur ya da bunun anlaşılmasına katkıda bulunmuşlardır. Mükemmellik ne kadar insan doğasında var olan bir şey ise karşıtlık, değişim, bozulma ve başkalaşma da insan doğasının diğer yönleridir. Klasik ütopyalar sadece insanın olumlu yönlerini ön planda tutarak değişimi, ve bozulmayı durdurmak isterler adeta. Huxley'in *Ada* romanında insanın uzlaşma yönünü temsil eden diğer karşı ada daha vardır ve sonuçta bu düşman ada, olumsuzlukları temsil eden yön, *Ada*'ya hakim olur. Bu şekilde Huxley katı mükemmelci yaklaşımın

sürekli olamayacağını, değişimin ve bozulmanın ya da dönüşümün her zaman mümkün olabileceğini vurgular.

Huxley'in *Ada* devleti, Platon'un *Devlet*'i gibi durağan ve mükemmelliğe yaklaşmış bir düzen olarak anlatılır. *Ada*'nın büyük reformcusu Raca'nın *Gerçek Üzerine Notlar* adlı kitabı, "Hiç kimsenin bir yere varmak için çabalaması gerekmez. Çünkü aslında hepimiz varmak istediğimiz yerdeyiz."⁴⁰⁰ cümlesiyle başlar. Fakat *Ada*'nın ulaştığı bu konumun "sürekli devrimle" yenilenmesi taraftarı olan romanın kahramanlarından Murugan sonuçta *Ada*'yı ele geçirecek ve bu düzene son verecektir. Burada Huxley'in de üzerinde durduğu önemli bir nokta ütopyanın bitmeyeceği, sürekli geleceğe yönelimli olduğudur. Bu bize *Biz*'deki "en son devrim yoktur" ilkesinin hatırlatmaktadır.

4.2. Ütopyalarda Ortak Özellikler

Gerek klasik gerekse modern olsun günümüzde "ütopya" denilince çoğunlukla akla gelen önemli eserlerden seçilen ve çalışmada ele aldığım eserlerden edinilen genel izlenimler, doğal olarak, dünya yüzeyinde günümüze kadar yazılmış olan tüm ütopyaların genel özelliği anlamına gelmemektedir. Fakat belirleyicilik açısından örnek teşkil eden ve ütopya tarzının en bilinen klasikleri sayılan bu ütopyalarda bazı ortak özellikler, genelde ütopyacı tutumun genel özellikleri olması nedeniyle bazı önemli ip uçları taşımaktadır. Bu ütopyaların bütün riskleri ve içerdiği tehlikelere rağmen, sahip olduğu ortak "değer"leri, hem ütopyacı hem de en katı ütopya eleştirmenleri tarafından genelde kabul edilen ve çalışmamda da ulaştığım bazı ortak özellikleri maddeler halinde şu şekilde sistemleştirebiliriz :

1. *Bütün farklı özellikleriyle birlikte genel olarak ütopyalar "rasyonel"dirler.*

Bu rasyonellik, farklı ütopyalarda farklı şekilde gözükebilir. Örneğin nüfus planlaması, eğitim düzeni, yönetim ve şehirleşme gibi alanlarda bu

⁴⁰⁰ Huxley (1983) s. 47.

düzen ve planlama duygusu çoğunlukla akılcı bir tutum ve akılsal düzene duyulan inançtan kaynaklanan bir durumdur. Her şeyin planlanması, planlı olması, matematiksel bir kesinlik taşıması, akıl, mantık, ve bilimsel düzene duyulan inançtan ileri gelmektedir. Böyle bir rasyonellik, böyle bir geometrik düzen anlayışı genelde Platon, More, Campanella ve Bacon'ın ütopyalarında görülmektedir.

Ütopyaların rasyonel bir kurgu olmasının (yaşamın değişkenliğinden uzak olması ve durağanlığı yansıtan geometrik düzen anlayışının çoğu kez eleştirilmeisne rağmen) nedeni var olan durumda gözlenen karmaşa, haksızlık, eşitsizlik ve benzeri düzensizliklerin verdiği rahatsızlıktan kaynaklandığı gibi matematiksel düşünüş ve doğruluktan uzak olarak düzenlenen yaşamın ve toplumsal kurumların başarısızlığından da kaynaklanmaktadır.

Özellikle ele aldığım ütopyalardan *Devlet*'te, Platon, “rasyonel” olmayı “akla göre davranmak” olarak algılar. Platon'un “akıl” anlayışı ise, mutlak doğruluğun ve hakikatin kendisi olan ideal akıdır. Bu akıl, evrensel, mutlak değişmez düzenin bütünsel olarak kendisidir. Bu mutlak varlığı kavrayan ya da idealar teorisine göre bu en büyük ideadan en çok payı alan, onu kavrayabilen akıl, hem insana hem de topluma egemen olmalıdır. Platon'un matematiksel ve makul düzenindeki bu değişmezliğin nedeni budur. Bu akıl doğrultusunda kurulmak istenen toplum Zamyatin ve Huxley'in ütopyasında değişen “rasyonel” olma anlayışı ile farklı sonuçlara ulaşmıştır. Mutlak doğru olanın referansı olan akıl, bilimsel yöntem ve teknik ilerleme ile eş anlamlı duruma getirilmiştir. Böylece akıl ve rasyonalite kavramında meydana gelen anlam kayması sonucu, rasyonellik, teknik ürün ve verimlilik olarak değişmiştir. Bunun sonucu olarak da sürekli bilimsel gelişme ve ilerlemenin kaynağıyla eş tutulan aklın ve bilimin, salt mekanik bir etkileşim olarak algılanması sonucu “rasyonel” olarak başlayan ütopyanın “irrasyonel” duruma düşmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Bundan dolayı rasyonel tüm düzenlemelerde olduğu gibi ütopyalarda da bütün eylemlerin sonucunun istenilen şekilde olması arzusu, olumsuzluğa yol açabilecek tüm ayrıntıların giderilmesine neden olmaktadır. Her ayrıntı matematiksel ve mantıksal olarak düşünülür, hedefe ulaşana kadar tüm süreç

kontrol altında tutulur. Bu nedenle Platon, mantıksal olarak olumsuz bir sonucun çıkmaması için öncüllerini sürekli doğru sonuç verecek önermelerden kurar. Matematiksel kesinliğin mutlak doğru olarak “bilgi” ve “toplumsal yapı”nın temeline oturtulmasıyla işe başlayan Platon, toplumsal mühendislik olarak bu tutumun ileride, sosyalist toplum kuramlarında bir baskı unsuru olarak yön değiştireceğinden haberi olamazdı. Böyle bir toplumsal yapıyı Zamyatin, yükselen Sosyalist devlet terörünü işaret etmek için kullanmıştır. *Biz*’de toplumu bu şekilde matematiksel olarak düşlerken, Platon’a ve bu doğrultuda toplumsal yapılaşmaya göndermede bulunarak, her birey bir sayı ve toplum matematiksel bir formülün işlerliği haline dönüştürülür. Mutluluk matematiksel olarak doğrulanmış bir olgudur. Bundan yoksun olan toplumlar ise “ilkel özgürlük aşamasında olan” toplumlardır. Matematiksel olarak işleyen ve mega makina olan toplumun işleyişine yardımcı olmak eğitilmişlik, bunun dışında kalmak ise en kötü suçtur.

Cesur Yeni Dünya, *Biz* ve *1984* gibi çoğu karşı ütopya türlerinde, rasyonel toplumsal örgütlenme ile bilimsel ve teknik ilerleme insana yönelmiş tehlike olarak gösterilir. Bu ütopyalar katı rasyonel ve matematiksel toplum düzeninde akıl ve bilimin araç olarak kullanılmasının insanı köleleştirmede rol oynayabileceğini de ima ederler. Bu şekilde bir düzenleme sonuç olarak akıldışı bir topluma dönüşmenin başlangıcı olacaktır. Bu nedenle ütopyaların, mükemmel bir geleceğin yaratılmasına dönük düşsel ve ütöpik eylemin, modern ütopyacı yaklaşımın akıl ve rasyonellik anlayışında olduğu gibi, insanın tüm yetileri ve özelliklerini içine alan, dışlamayan bir akıl ve rasyonellik anlayışına dönmesi öngörülmelidir. Ütopyaların akıldışı şeyler olarak ele alınması ya da katı matematiksel ve rasyonel bir tarzda kurgulanması ütopya kavramının kendi doğasının zorunlu bir unsuru değildir.

2. *Ütopyalar eşitlik ve Genel Yarar İlkesi Üzerine kuruludur.*

“Eşitlik” kavramı insan toplumu kadar eski bir kavramdır. Eski Yunan’da Platon, eşitliği eşitsizlikle temellendirir. Platon’a göre eşitsizlik, insanın yetenekleri, ruhsal yapısı (doğası) ve sahip olduğu ve doğuştan getirdiği genetik nitelikleriyle ilgilidir. Eşitlik ise bu eşitsiz yapının toplumsal düzenekte korunmasıdır. Eski Hint toplumlarında dört ana kast(rahipler,

savaşçılar, tüccarlar, köleler) sınıfının varlığını ya da Orta Çağdaki toplumsal yapının itibar, zenginlik ve asalet gibi kavramlarla sınıflara ayrıldığını bilmekteyiz. Günümüzün Kapitalist toplum yapısındaki demokratik eşitlik anlayışı ile bu tür eşitlik anlayışlarında farklılık vardır. İlk dönem eşitlik kavramı eşitsizliğin korunması ve doğal durumun sürdürülmesi olarak algılanırken, günümüzde tarihsel ve toplumsal ilerlemeye paralel olarak bütün bireylerin hukuk ve doğa(ırk,dil,renk vs) olarak diğerine üstün olmadıkları şeklinde anlaşılmaktadır. Bu anlamda eşitsizlik, farklılık ya da zenginlik olarak düşünülür. Kapitalist ekonomik düzende ise maddi eşitsizlik sistemin temel unsurlarını oluşturur. Maddi zenginlik toplumsal ve ekonomik amaç olarak yaşama ivme kazandırırken, etik olarak olumsuzluklara neden olması sürekli gözden kaçmaktadır.⁴⁰¹ Bu nedenle ütopyalar bu noktada oldukça dikkatlidirler. Ütopyalarda bireylere, diğer bireyin yoksulluğuna neden olabilecek her türlü lüks yasaklanmıştır. Toplumsal kötülüğün kaynağı olarak aşağılanan para ve mal biriktirme hırsı sürekli olarak, “paylaşım” ve “genel yarar ilkesi” lehine toplumdan uzak tutulur. Özellikle Platon, “eşitlik” kavramını yönetici sınıf içinde geçerli kılmak ister. Platon “eşitlik” kavramına, herkesin layık olduğu toplumsal sınıf ve rol açısından bir anlam yükler. Herkes her alanda eşit değildir. bu eşit olmayış, eşitsizlik, eşitliğin kendisidir. Bu ise ütopyaların ilke olarak eşitlikçi olduğunu gösterir.

⁴⁰¹ Son dönem sosyalist düşünürlerin 20 yüzyılın, kısa vadeli , pragmatik politikaların ağır bastığı ideolojik- politik atmosferine yönelik eleştiriler bu noktada yoğunlaşır. Raymond Williams son dönem yazılarında, kapitalist toplum yapısının ürettiği anlamlar ve değerler sisteminin genelde ve ayrıntılarda yenilgiye uğratılması gerektiğine inandığını vurgular.(Bkz. Gülnur Savran(1991). “Raymond Williams’ın Gerçekçi Bir Sosyalizm Arayışı”, *11. Tez*, S. 1991/1, ss. 96110.) Williams, özellikle *İkibine Doğru*’da, revaçtaki kapitalist politika tarzının geleceği tasarlama ve kurma yöneliminin kaybolduğunu savunur. Williams’a göre bu durum karşısında belli bir ütopya anlayışına sıkıca sarılmak gerekmektedir. Sistemli bir ütopya farklı hayat tarzlarını tasarlayabilir. İnsanlar farklı biçimde, farklı değerlerle ve farklı toplum düzeninde yaşayabilirler. Farklı yapıları ve farklı değerleri kapsayabilen genel ve evrensel bir ütopya yeniden ama tamamen gerçekçi bir tarzda düşünülmelidir.(Bkz. Raymond Williams (1989). *İkibine Doğru*(Çev.: E. Tarım), İst. : Ayrıntı Yay., ss. 22-24.) Williams’a göre klasik katı ütopyaların en büyük kusuru böyle bir sistemi var olmayan başka mekan ve zamanlara yansıtmaıdır. Oysa günümüzün egemen kapitalist değerlerine karşı Sosyalizmi bütünsel bir proje olarak sunabilmek için, “genel çıkar” ilkesinin önemli olduğunu vurgular. Bu “genel çıkar” ilkesi yeniden yorumlanmalıdır. Toplumsal yaşam sadece “işçi sınıfı”nı kapsamayacak kadar karmaşıktır. Bu nedenle bütün makul tikel çıkarları gerçekten içeren pratik ve mümkün olan bir genel çıkar kavramı yaratılmalıdır.(Williams(1989). s. 160. / Bkz. Savran(1991). s. 106).

Bu eşitlik, kişisel özelliklerin ve yetilerin eşit olmadığına eşitliktir. Bireysel eşitsizlik, bireysel farklılıkların kabulünden başka bir şey değildir. Doğal yetilerden gelen üstünlükler, gerçek imtiyazlara yol açmamaktadır. Vexliard'ın da belirttiği gibi, hatta bazı üstünlüklere sahip olanlara, "onore" edilen ama ödüllendirilmeyen bir sorumluluk yüklenir.⁴⁰²

Thomas More ise eşitlik kavramını daha somut olgulara indirgeyerek, maddi ve kazanç alanında ya da toplumsal yükümlülükler alanında eşitsizliği doğuracak nedenlerin ortadan kaldırılması şeklinde anlar. Özellikle para, mülk, maddi değer açısından bireysel farklılığı kabul etmez. Bu farklılıklar toplumsal dengeyi bozan en önemli faktörlerdir. Thomas More bu maddi eşitliği etik bir temele oturtur. Toplumu bozan, ahlaksızlıkların kaynağı olan yalan, dolandırıcılık, rüşvet ve haksızlık gibi tutumların nedeni bu ahlak dışı mal biriktirme ve zengin olma duygusunun bir sonucudur. Bu nedenle *Utopia*'nın etik temeli, bireylerde gelişebilecek olan olası bozucu davranışların önlenmesidir. Aynı durum *Güneş Ülkesi*'nde de görülebilir. Toplumsal düzensizliğin ve haksızlıkların kaynağı bencillik ve buna neden olan ise maddi olarak bireylerin üstünlük kurma hevesidir. Bunun önlenmesinin yolu herkesin genel yarara yönelik davranmasından geçer. "Genel yarar" ön plana çıkması bireysel hakların yok edilmesinin gerektirmemektedir. Ütopyaların hareket noktası, aşırıya kaçan bireycilik ve bencillik olarak bunun psikolojik sonuca ulaştıran yaklaşımlardan farklıdır. Aslında ütopyaların "birey" ve "bireycilik" konusundaki eleştirilmesi haklı bir noktaya dayanmamaktadır. Çünkü bireyciliğin ya da bireyselliğin temelinde "genel yarar" ilkesinin olmadığını söylemek oldukça zorlama bir düşünce olacaktır. Daha önce de Bilhan'dan alıntı yaparak belirttiğim gibi felsefi anlamda bireycilikte, "her biri kendisi için, her biri herkes için" formülü geçerlidir. Dolayısıyla topluma hizmet için önce birey olarak var olmak gerekir. Aslında ütopyalarda bireyciliğinin, bu formül doğrultusunda, etken erdemlilik üzerine kurulmuş olduğunu görmekteyiz. "Yaracı bencillikten uzak, insanın, insani donanımlarını ve erdemlilik melekelerini geliştiren ve "herkesin iyiliği bireyin en büyük arzusudur" durumuna dönüşen ahkalsal

⁴⁰² Vexliard(1967). S. 81

bireycilik tanımlaması,⁴⁰³ ütopyaların da öngördüğü bir bireycilik yaklaşımıdır.

Cesur Yeni Dünya'da ise bireyin biyolojik olarak üretim aşamasında *Dünya Devleti İlkeleri* olan Topluluk, Özdeşlik ve Denge unsurlarının genetik olarak hazırlandığı için genel yara düşüncesi doğuştan vardır. Aynı şekilde Zamyatin *Biz*'de bu toplumsal dengenin bozulmasını önleyecek tedbirleri teknik olarak almıştır. Her birey kişilik değil, matematiksel bir sayıdır. Toplumsal uyumu zedeleyecek olan tüm unsurlar, medikal bir operasyonla giderilir. Böylece eşitlik teknik bir sorun olmaktan çıkarılır ve *Devlet*'te olduğu gibi her şey yerli yerine oturtulur.

3. Aile ve cinsellik konuları devletin kontrolü ve denetimi altındadır.

Kimi ütopya da kadınlar tüm toplum için ortak olarak düşünülür, kimi ütopya da ise sadece yönetici sınıf için bu düzenleme getirilir. Aşk, devletin izinverdiği zamanlarda, kendi belirlediği kişiler arasında bir tür resmi görev olarak gerçekleştirilir. Bu tutum toplumun sağlıklı nesillerle geleceğini garanti altına almak için ya da öjenik amaçlarla yapılan bir uygulamadır. Özellikle klasik ütopyalarda (*Devlet*, *Ütopia*, *Güneş Ülkesi* gibi) toplum kan bağından çok toplumsal bağlarla oluşturulur. Toplumun bütünü bir ailedir. Çekirdek aile bağlarının toplumsal huzura zarar verdiği düşünülür. Miras, mal biriktirme, zenginlik, soyluluk vb. unsurlar büyük aileye(topluma) zarar verebilir. Bu unsurlar nedeniyle gelişebilecek olan bencillik, aile bağlarının ön plana çıkması, soyu korumacılık ve sürdürme tutkusu vb. sorunların toplumsal düzenin lehine olmayacağı endişesi taşınır. Özellikle küçük çocukların eğitimle topluma kazandırılması, toplumsal yapının bir organı halini alması için, kolay eğilip bükülmesi ve yönlendirilmesi için, çocuklar üzerindeki etkinin aile bağları tarafından zayıflatılacağından korkulur. Miras ve aile bağları ile etkili olan ekonomik belirleyicilik böylece devletin belirleyici olmasına dönüşür. Bu nedenle cinsellik, aşk, aile, kadın gibi konular devletin denetimi altındadır.

⁴⁰³ Bilhan(1991). s. 311.

Ütopyalarda cinsel yaşam, sadece haz boyutuyla değil toplum yararı açısından ele alınmaktadır. Rasgele bir evlenme ve cinsel birleşmeyle doğacak çocukların eğitimi ve ideal toplumun geleceği açısından tehliktir. Bu nedenle ütopyalarda aile ve evlilik kurumu, toplumun genel yararı açısından ele alınır ve düzenlenir. Eğer devlet üreme ve eğitim gibi bu iki konuda görevini yerine getiremezse babaların ve çocukların işledikleri günahın cezasını tüm toplum ve toplumun geleceği çekecektir.

4. Mülk ve paraya sahip olma yönetimi de devletin denetimindedir.

Toplumsal düzenin temeli maddi açıdan eşitliktir. Bunu sağlamanın yöntemi ise bireylerin kişisel mal biriktirme tutkusundan arındırılmalarıyla mümkündür. Eğitim kurumları bile bu yapıya yönelik olarak bireyleri eğitmelidir. Mülk edinme ve para sahibi olma duygusu, insanı sonu gelmez bir madde hırsına sürüklemekte bu da toplumsal huzurun, dürüstlüğün ve adaletin zedelenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle mülk ve para bireylerin tasarrufuna terk edildiğinde zararlı olabilecek bir nesne durumundadır. Devlet bunun için denetimi elinde bulundurmak zorundadır. Para ya da özel mülkiyet sağlayacak tüm imkanlar bireyin eline özgürce bırakıldığında bireylerin daha çok hırs kazanmasına yol açılacak bunun sonucunda ise toplumsal yapıda hak edilmeyene yönelme olasılığı artacaktır. Bu durum mükemmel toplumun zararına olacak olan istenmeyen bir durumdur.

5. İş bölümünün yapılması devletin devamı için önemlidir.

Toplumsal düzende her birey ya yetenekleri ya doğası sonucu sahip olduğu kültürel ya da genetik derecesi ya da toplumsal sınıftaki konumu gereği, üzerine düşen işi, yapabileceği en iyi şekilde yapmakla yükümlüdür. Platon bu iş bölümü ve meslek sahibi olma konusunda diğer ütopyacılar daha sert bit uygulama önerir. Diğer ütopyalarda (More, Campanella ve Bacon gibi) her kişi istediği veya yeteneği olduğu uğraş alanlarında bir meslek edinmeyi, bir zanaat sahibi olmayı yeterli görürler. Bir meslek alanında uzmanlaşma olayı ütopyalarda iş bölümü anlayışından ileri gelmektedir. Her

işi ya toplumsal sınıfı gereği sahip olan ya da yetenekleri gereği ehil olan kişi yapmalıdır. Yalnız o kişiler yapmalıdır ve yalnız o işi yapmalıdırlar.

6. *Mimari ve kentsel düzen ve sınırlı demografik yapı ütopyaların diğer en önemli ortak yönleridir.*

Ütopyalarda toplumsal düzen anlayışı, büyük bir organizasyonun temel parçaları olarak düzenli ve düşünülmüş olduğunu, planlı ve detaylı bir şekilde kurdukları şehirlerle göstermektedirler. Ütopyaların bu şehircilik ve mimari açıdan kusursuz planlamacılığı, mükemmelliği her alanda istediklerinden dolaydır. Bu planlamada şehirlerin değişmezliği ve düzenin korunması için nüfus sayısında da bir sınırlamaya giderler. Her şehir belli sayıda insandan oluşur. Mahalle ve sokak sayısı değişmez. Mükemmel toplumsal yapının değişmemesi ve yakalanan huzurun bozulmaması için her bir düşünsel yeniliğe ve değişime şüphe ve korkuyla bakan klasik ütopyacılık tutum, aynı korkuyu niceliksel yapının ve ütopya şehrinin kentsel yapısının değişmesinde de yaşar. Bu mimari ahenk ve ölçülülük, ütopyanın bilimsel zihniyetinden kaynaklanan matematiğe ve geometrik rasyonelliğe gösterilen eğilimin sonucu olduğu kadar özellikle, Rönesans dönemi ütopyalarında Orta Çağ şehir hayatı ve nüfus yapısının sağlıksız artması ve düzensiz yapılaşmanın getirdiği kaos durumuna bir tepki olarak da düşünülebilir. Bu nedenle ütopyalar, planlı şehirlerin, düzgün altyapıların kurulduğu, şehircilikte, kentsel planlamanın düşünüldüğü ilk eserlerdir. Hayatın her alanında akla göre davranmayı ve olabilecek en güzel düzeni yaşamayı amaçlayan ütopya, toplumsal uyumun diğer boyutunu günlük yaşam alanlarının da akla göre planlanmasından yanadır. İnsanın iyi bir yaşam için eğitilmesi, hayatın yaşanılan her boyutunda uygun davranışlar göstermesinin amaçlarından birisi de bu olsa gerekir. Düzenli ve sorun çıkmayan bir yaşamda her şey sorunsuz işlemelidir. Bu uyum yaşamın sürdüğü mekansal alanlarda da kendini gösterir.

7. *Ütopyalarda dinsel yaşamda değişik alternatifler sunulmaktadır.*

Ütopyaların bu özelliği de göstermektedir ki, ister klasik olsun isterse modern ütopyalar olsun bir alternatif sunma yöntemidir. İlk bölümlerde ele

aldığım gibi ütopyanın doğasında aslında kesinlik ve belirlenmişlik yoktur. Bunun yanında ütopya yazımı toplumsal özelliklere dayalı olduğu kadar, ütopya yazan kişinin kültürel düşünsel ve kişisel tutumuyla da yakından ilgilidir. Kimi ütopya dini ütopyasında mutlak gerçeklik olarak kullanıp inandığı “tanrı”nın özelliklerini temele alırken kimi ütopya ise ütopyasını Hristiyan dininin egemen olduğu bir dünyaya dönüştürür. Platon din konusunda toplumun yanlış olan tanrı düşüncesini eleştirir. More ve Campanella, hatta bilimsel yöntem konusundaki modern tutumuyla Bacon bile ütopyasında sadece kendi inancını, inandığı dini egemen kılar. Bütün bunların yanında ütopyalarda çeşitli dinlere, mistik inançlara hoşgörüyle yaklaşıldığı gibi, Huxley, “diğer” inanış biçimlerinin egemen olduğu ve toplumsal yapıyı nasıl ayakta tuttuğunu gösteren *Ada* gibi ütopya örnekleri sunmuştur.

4.2.1. Ütopyalarda Eğitsel Değerler

Çalışmanın başından beri üzerinde durulan nokta, ütopya ile eğitim kavramı arasında belirleyici bir yönün varlığıdır. Özellikle ele alınan ütopyalarda eğitim, hem kavramsal açıdan hem de kurumsal açıdan ütopyanın temelini oluşturmaktadır. Bu ütopyalarda eğitim kavramına özel bir anlam yüklenmektedir. Eğitim toplumsal düzenin, mutluluğun, mükemmelliğin yaratılması ve sürdürülmesinde en belirleyici bir unsurdur. Bundan dolayı bu ütopyalarda eğitim konusunda gerek gizli gerekse açık olsun bazı kabullere rastlamak kolay olmaktadır. Aralarında eğitsel değerler açısından ortak noktalar yakalamak mümkündür. Bu ütopyaların eğitim konusunda ortak olan ya da farklı açılımlara giden noktalar ve taşıdıkları eğitsel varsayımlar şu şekilde özetlenebilir.

4.2.1.1. İnsan Mükemmel Hale Getirilmeye Uygun Bir Varlıktır

"İnsan doğası" konusu sosyal bilimlerde yüzyıllardır tartışılan bir konudur. İnsanın nasıl bir doğaya sahip olduğu, doğasının bazı özellikler taşıyıp taşımadığı, ya da bu özellikler doğuştan mı yoksa sonradan edinilmiş özellikler olduğu gibi bir çok boyutta tartışılmamış bir alandır. İnsanın

eylemlerini belirleyen ve bu eylemlerin temelinde yatan belirleyici bir unsur olarak ele alınan "insan doğası" konusu, savunulan kuramsal yaklaşıma bağlı olarak insanın tepkisel veya içgüdüsel davrandığını ya da yüce idealler peşinde koştuğuna kadar değişir. İnsan doğasının değişmez olduğu ya da belli bazı olumsuzluklar taşıdığı gibi yaklaşımlar insan doğasının "belirlenmişliği"ne duyulan inançtan kaynaklanır. Bu temel anlayışta olan çoğu filozof ve dinsel öğretilere göre insan doğasını, mayasında sahip olduğu özellikten ayırmak, düzeltmek ya da istenilen biçimi vermek mümkün değildir. Eğitim, etik ve ruhsal bazı disiplinlerle bir dereceye kadar bu özellikler bir düzene sokulsa da kaybolmazlar. Bunun tersine inananlar ise insan doğasının yüce bir amaca doğru koştuğuna, kendini gerçekleştirmek ve yapabileceği en güzel şeyi yapmaya yönelik olduğuna inanırlar. Bu noktada "insan doğası" ile "insanın mükemmelliği" kavramları ortak değerlendirme alanına sahiptir. İnsanın kendini mükemmel bir düzeye ulaştırma çabası insanın doğal dürtüsü olduğu inancı Aristoteles'in görüşlerine kadar uzanmaktadır.⁴⁰⁴

Toplumsal hayatın ve toplum düzeninin doğal bir zorunluluk olduğuna inanan bütün teoriler, insan doğası, toplumun doğası ve devletin doğası greği bazı düzenlemelerin ve sınırlamaları zorunluluğunu savunurlar. Bu düşüncenin temelinde ise örtük olarak insanın doğuştan insanın doğuştan uyumsuz, kusurlu ve bencil olduğu varsayımı yer almaktadır. Özellikle geleneksel Yahudi-Hristiyan öğretileri "ilk günah" fikrini ve insanın kötülüğe eğilimini vurgulamışlardır.⁴⁰⁵ Augustine' göre Tanrı mükemmel olandır. İnsan güç ve var olma noktasında zayıftır. Varlığını Tanrıya borçludur. İnsanın mükemmelliği, ilk günahdan dolayı sınırlıdır. Bu insani sorunların ve kusurların giderilmesi için geliştirilen "düzen" teorileri sürekli olarak insanın bu olumsuz tutumlara eğilimli olduğuna inanmışlardır. Özellikle toplumsal

⁴⁰⁴ Aristoteles, insanın mükemmellik noktasını, insanın kendini gerçekleştirme ya da kendi varlığını tamamlama, amaçlarını gerçekleştirebilme yeteneğine, kapasitesine sahip olma olarak ele alır(İnsanın mükemmelliği konusunda Bkz. John Passmore(1973). "Perfectibility of Man", *Dictionary of the History of Ideas*(ed. P.P. Wiener), C.3, s. 465.).

⁴⁰⁵ Stanley M. Honer(1996). *Felsefeye Çağrı*(Çev.: H. Ünder), İst.: İmge, s. 244

düzenin, “nizam”ın erdemine olan inanç ve güvenin referansları, insanın bencil, günahkar, suçlu bir doğaya sahip olduğunu varsayar: İnsan, bencil, nefsanî ve Tanrının emrine karşı gelmeyi özgürce seçen varlıktır. Yani insan, “erdemine olan doğal eğilimi bozan, engelleyen aşırı iştah ve arzularla doludur.”⁴⁰⁶ İnsanı “düzen” doğrultusunda eğitmek hem ilahî düzene hazırlık hem de toplumsal düzen için bir sorumluluk veya görev olarak düşünülür. Bu nedenle insanı eğitmek, insanın suçunu gidermek, doğasının günahını gizlemek, etkisiz hale getirmek anlamına gelmektedir. Daha sonraları “içsel güçlerimiz öylesine iyicildir ki onları kapalı kalmaktan kurtarıp sadece açmak yeterlidir” eğitim kuramını ortaya atan Rousseau ve Froebel doğada ve insanlıkta olumlu amaçlara yönelmiş içkin bir hayat gücü olduğu varsayıldı.⁴⁰⁷ Marksizm, ütopya konusunda, insan doğasının toplumsal, ekonomik ve çevresel koşullarla bir değişimi başarabileceğini ileri sürer.(özellikle R. Owen gibi ütöpik sosyalistler) Marx insan doğası konusunda, gerekli koşullar oluştuğunda iyi ve mükemmel insanı, insan doğasının mükemmelliğe ulaştığı noktayı üreticilik ve çalışmasıyla bir değerlendirir.⁴⁰⁸

Buna karşın ütopya genelinde insanın doğuştan mükemmel ya da doğuştan kusurlu olduğuna değil, “insanın doğuştan uyumlu ve düzenli hale getirilmeye uygun” olduğuna inanırlar. Ütopyada arzu edilen birey tipi, gerekli ilkelerin ve kuralların yerine getirildiğinde ulaşılabilecek bir amaçtır. Bu nedenle ütopya teorilerinin ortak yönü, “hiçbir şeyin doğuştan olmadığı” varsayımıdır. Huxley’in *Ada* ütopyasındaki kahramanı, “umudumuzu yitirmeyiz, çünkü her şeyin tarih boyunca olduğu gibi kötü olmasının gerekmediğini biliyoruz” der. Çünkü tarih, insanların bilgisizliklerini ve bu bilgisizliği siyasal veya dinsel dogmalar şekline büründürmek için yapmaya itildikleri şeylerin belgelenmesidir.⁴⁰⁹

Hristiyan gelenek, insan doğasının doğuştan kusurlu olduğuna, bunun düzeltilmesi için bazı iyileştirmelere tabi tutulması gerektiğine inanması

⁴⁰⁶ Honer(1996). s.244.

⁴⁰⁷ Honer(1996). s. 252.

⁴⁰⁸ Thomas Hurka(1998).”Perfectionism”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, London and New York: Routledge (CD ROM).

⁴⁰⁹ Huxley (1983). ss. 144-45.

noktasında ütopycacı varsayımaya kısmen yaklaşıp. Bu yaklaşma temel varsayımda değıl, “insanın olumsuzluktan olumlu bir yapıya getirilebileceğı” olasılığını kabul etmiş olması noktasındadır. Bunların yanında Antiütopycacı yaklaşım ise ütopik mükemmelliğın, insanın başarabileceğının ötesinde olduğuna inanır. Bunun ise insan doğasını aşırı zorlama anlamı taşıdığını ileri sürer. Bununla birlikte modern ütopycacı yaklaşım sorunun ütopycada değıl ütopycacıdan kaynaklandığını ileri sürer. Bu noktada ütopycacı yaklaşımın ortak varsayımı şu temele indirgenmiş olmaktadır: ütopya tam olarak mükemmel bir toplum tasarısı değıldır. Toplumsal gidişin bir eleştirisi olmakla birlikte, bazı önemli detayların gerçekleşmesine yardımcı ve en üst düzeyde insanın arzu ve isteklerinin gerçekleşme olasılığı karşısında “umut” taşıyan bir beklenti olarak anlaşılmalıdır.

Toplumcu karakter taşıyan(klasik) ütopyalar “eğitim”i en üst düzeyde belirleyici araç olarak kullanırlar. Aynı zamanda eğitim, istenilen bireyin yetişmesi açısından amaçtır. Bunun doğal sonucu olarak da “eğitilmiş birey”, “yüksek nitelikli insan” nihai hedeftir. Böylece eğitimin hem kendisi bir araç hem de bu eğitim kalitesini yakalamak ve böyle bir düzenin sürdürebilmek için amaçtır. Platon düşlediğı toplumun varlığını ve oluşum koşullarını bu ilkeye dayandırır. Eğer ütopyanın yurttaşlarının kafası iyi bir eğitimle aydınlanmışsa, bütün bu meseleleri çözerler kolayca.⁴¹⁰ Eğitimle varılmak istenen, bu gerçek alemde var olan “iyi” ve “güzel” kavramıyla ifade edilen mükemmelliyeftir. Uzun ve zor bir tekamül sürecinden geçen insan, görünürler dünyasını aşarak mutlak gerçekliğe daha çok yaklaşıacaktır. Bu uzun sürecin simgelediğı yol eğitim yoludur. Platon’un “Mağara” benzetmesinden anladığımız mesaj zihinsel tembelliğın düşünmemizi engellediğı ve bizi gerçek olmayan görüntülerin arasına hapsettiğidir. bu simgesel yolun bize sunduğı mesaj, insanın görüntülerle, sanrılarla sürekli mücadele etmesi gerekliliğidir. “Hakikat”ın, “Güzel”in ve “İyi”nin parlak düşüncesine varmak isterken bu zorlayıcı ve alıkoyucu etkenlerle karşı karşıya olan insan bunları yenmek zorundadır.⁴¹¹

⁴¹⁰ Platon (1995). s.113: 423-d, 424-a

⁴¹¹ Bilhan(1991). s. 58.

Ütopyaların yurttaşları sadece belirli yıllara bölünmüş bir eğitim sürecinden geçerek belirli alanda formasyon kazanılan ve bunun “sadece bazı belge, veya diploma ile kanıtlandığı” bir eğitim sürecinden geçmezler. Eğitimin etik boyutu olduğu gibi toplumsal sorumluluk boyutu da hesaba katılır. Örneğin Platon eğitime, insanın “hırs ve tutkuları rafine etme veya bir düzene koyma” olarak yaklaştığı gibi, toplumsal sorumluluğun ve toplumsal arılaşma eyleminin de temeline oturtur. O’na göre bu eğitim(özellikle alt tabakanın mesleki eğitiminde) “çömlekçinin sadece çömlek yapmasıyla”, “ayakların baş olmama” etiğinin kazandırılmasıyla mümkün olabilir. Eğer altından demir çıkarsa, hak ettiği demir sınıfına, demirden de altın çıkarsa layık olduğu “ehil olabileceği” sınıfsal rolüne kavuşabilecek ve toplumda her şey yerli yerine oturacaktır. Bütün sorun her şeyin yerine oturması ve “hak edilmeyen”in istenmemesidir. More, bu soruna karşı, o günlerde mal ve paranın temsil ettiği, maddi ve siyasi gücü ele geçirme tutkularının bireyden temizlenmesi şeklinde çözüm önermiştir. Burada şu da düşünülebilir; neden doğru olan şey(doğada bulunan hırs ve tutkular) eğitim sürecinde giderilmemektedir? Neden insan doğasında var olduğu önceden kabul edilen bu duygular, otoriter bir yapıyla bastırılmaktadır?

Utopia’nın eğitim yaklaşımında, insanın doğuştan sahip olduğu suça eğilimine olan inanç(Hıristyanlığın etkisiyle) inkar edilmemektedir. Ayrıca More, mal ve paranın kamuya ait olmasıyla sorunun kökten çözümüyle sadece. O zaten bu düzenini erdemli yurttaş eğitimiyle sağlayabileceğini varsaymaktadır. Onun sorunu ilerde olabilecek ya da yanlışlığa düşebilecek olan yurttaşların önünden tehlikeyi kaldırmayı amaçlamaktadır. Burada kabul edilen şey, insanı bozucu yönlerinden arındırmak için eğitimin zorunlu ve gelecek için düzenin garantisi olarak görülmesidir. Doğal durumların varlığı eğitimin varlığını gerektirmektedir.

Genel olarak ütopyalarda insan doğasının bu esnek yapısına önem verildiği için “eğitim” de önemli bir yer tutar. Platon, baştan şekillenmiş, verili insan doğasına inandığı yönündeki değerlendirmeler, birçok eğitimci düşünürün birleştiği noktadır. Fakat burada bir fark vardır. Platon gerçekten

de insan doğası konusunda “belirlenmişlik” veya “verili” bir doğa inancı taşıdığı net değildir. *Devlet*’te, kurulması düşünülen bu düzen için insanları “bu yalana inandırmalıyız” derken bu teorinin “uydurma” bir şey olduğunu kendisi baştan kabul etmektedir. O sadece insanların eğitimi konusunda işi daha kolaylayacak bir yöntem elde etmenin peşindedir. İnsanın yaşam süreci içinde akacağı kendi öz havuzuna kolayca ulaşabileceğine ve kendini bulabileceğine inanarak ve insanları da inandırarak, bazı öğretim yöntemleri geliştirirken, Thomas More bazı yasaklamalarla, insan doğasında var olan ve yaşamını ve eğitim derecesini belirleyecek olan bazı kötülüklerin kaynağını(mal, para gibi) denetim altına almayı amaçlar. Kötülüklerle mücadeleyi, eğitim yoluyla gidermeye çalışmaktan çok baştan bu kötülüklerin kaynaklarıyla mücadele ederler. Eğitim ise sadece “düzenlenmiş” ve “ıslah edilmiş olan” bir insan doğasını bu doğrultuda sürdürme çabasıdır sanki. Bu nedenle *Güneş Ülkesi*’nde Campanella, deneyimsiz gençleri, yetişkinlerle aynı yemek masasına oturtur, aynı toplantılarda birlikte çalışmalarını ister. Toplumsal düzenin devamına göre düzenlenmiş mekanizmanın sürmesi için bu şarttır. Bütün bunlar toplumsallık bilincinin oluşması içindir. Her çocuk toplumsal yapıya katılmak için belirli aşamalardan geçer insan bu standartlardan(ortaya konulan bu düzenlemeden) uzak kalırsa, hak etmediği yere göz dikebilir. Hırsızlık, haksızlık ve rüşvet gibi kötülüğe yönelebilir(More Campanella) Eğer Platon’un teorisine göre doğuştan belirlenen insan doğasına inanılmazsa, Huxley, modern bilim ve tekniğin yardımıyla insanın doğasını, doğum öncesinde, kuluçka makinalarında topluma uyacak şekilde üretecektir. Bu nedenle birileri (devlet) bunlara nereye ait olduğunu eğitim aşamalarında test ederek söylemelidir (Platon). Bu söyleme insan doğası doğuştan suçlu ya da kötülüklerle donanımlı olduğu anlamını içermez. Bunun karşıtı olarak insan başı boş bırakıldığında suç işlemez anlamı taşımaz. İnsan doğuştan iyi olana yönlendirilebilir. İstenilen düzeye getirilerek bu bireylerden oluşan mükemmel insanlar topluluğu oluşturulabilir demektir. Ütopya türünün toplumsal alandaki en önemli etkilerinden biri olan bu inançtır. Bu inanç, mükemmel oluşa ve olabilirliğe duyulan inanç ve düşünsel gücün varlığıdır. Arzu edilen toplum için belirlenen

aşamalar yaşanmazsa bireyler özgürlük adına bencilce suç işleyebilirler(Zamyatin). Ütopyaların bu noktada inandığı şey insan doğasının, insanın eğitiminde gerektiği gibi kullanılmasıdır. Soykan'ın da belirttiği gibi eğer insanın “doğa”ca iyi olduğuna inanmazsak, eğitim dahil, onun için yapılacak hiçbir şey kalmamaktadır. İnsanın kendisine karşı işlediği en büyük suç doğanın kendisine verdiği gücü kullanmaması veya doğasına aykırı kullanmasıdır. İnsanı, doğasından gelen bütün özellikleriyle birlikte değerlendirip, insanı eğip bükmeden eğitme yoluyla bu ereğe doğru giden bir eğitim, insan doğasındaki farklı yeti, güç ve oluşumların uyumlu çalışmasını bozacak etkilerden insanı olabildiğince uzak tutan bir yaşam düzeninde olanaklıdır.⁴¹²

4.2.1.2. "Ahlak" Mutlu Olmak İçin Gereklidir

Daha önce de belirtildiği gibi ütopyaların ortaya çıkış nedenleri arasında toplumsal ve siyasal alanda yaşanan olumsuzlukların etkisi büyüktür. Bu olumsuzluklar toplumsal ve bireysel alanda ahlak ilkelerinden sapmalar olarak özetlenebilir. İnsanlığın toplumsallık tarihinde mutlu ve huzurlu bir düzenin devamı için evrensel etik ilkeler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan en dikkat çeken Kant'ın evrensel etik önerisi modernist usçuluk parametrelerine uygunluk göstermişse de egemen bir etik anlayışı olmayı başaramamıştır. Kant insanın pratik aklını çıkış noktası olarak alırken, yararcılık(utilitarianizm)insanların daima kendi mutluluklarını yükseltme arayışı içinde olduklarını çıkış noktası olarak almıştır. Egoizm ise insanların daima kendi çıkarlarının peşinde olduklarını empirik bir çıkış noktası olarak almıştır.⁴¹³ Hobbes ve Descartes'tan Rousseau, Locke ve Kant'a kadar bütün Aydınlanma düşünürleri, aklın, uygun bir eğitim tarafından yönetildiğinde belli hakikatleri keşfedebilecek olan insan zihninin doğal bir eğilimi olduğunu düşünüyorlardı.⁴¹⁴ Bu akıl belli biçimlerde modern

⁴¹² Ö.Naci Soykan(1996).”Eğip Bükmeyen Bir Eğitim Nasıl Olanaklıdır?”, *Türkiye 2.*

Eğitim Felsefesi Kongresi - 23 - 26 Ekim-, Van: Y.Y.Ü. Yay., ss. 8-9.

⁴¹³ Sabri Büyükdüvenci(1997). “Postmodern Anlayışta Ahlak Sorunu”, *Felsefe Dünyası-1996 Felsefe Kongresi Özel Sayısı-*, S. 23, s.43.

⁴¹⁴ Benhabib(1999). s. 20.

dünyada başat hale gelmişlerdir. Weber'in sınıflamasına göre Batı'nın rasyonelleşmesi sürecinde akıl, araçsal, hukuksal ve bilişsel akıl olmak üzere temel üç kategoride belirgin halde egemen durumdadır. Modern dünyadaki etkin rasyonalite biçimi de araçsal rasyonalitedir. Bu anlamıyla bireyler eğer önlerinde açık olan mümkün eylemler silsilesi içinden, verili bir amaca ulaşmalarını sağlaması en muhtemel eylemi seçerlerse rasyonel davranmış olurlar. Araçsal akıl tüm isteklerin tatmin edilme hakkına sahip olduğunu düşünür.⁴¹⁵ Modernliğin özellikle karakteristiği olan ahlaki ve akli davranma arasındaki ayırım nedeniyle, ahlaki davranmak için akli bir nedenimizin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla akli davranmak içinde hiç bir ahlaki neden kalmamaktadır. Poole'e göre bu durum modern dünyanın ahlaki ilkeler konusundaki çelişkili tutumundan kaynaklanmaktadır. Modern dünya belli ahlak anlayışlarının varlığını gerektirmekte, ama aynı zamanda bu anlayışları ciddiye almanın temellerini de yıkmaktadır.⁴¹⁶ Kapitalist-modernist toplumsal yapıda amaçların peşinden koşarken koşullar gereği araçsal olarak rasyonel davranma dışında pek seçenek sunulmamaktadır. Ama bunun sonucu olarak bireysel ve toplumsal olarak varoluşumuz için en hayati olan ahlaki amaçlara erişmede başarısızlığa uğramamız da kaçınılmaz olmaktadır.⁴¹⁷ Modernizmin ürettiği "ahlaksal uzlaşmazlık"ını ve modernitenin sınırlandırıcı usçuluğunu aşacak, empirik olarak doğrulanabilir olduğu kadar, eylemlerde ahlaki olarak da sorumluluk gerektirecek yeni bir usçu söyleme olarak verecek yeni bir usçuluk ölçütü oluşturmak gereği giderek yaygınlık kazanmıştır.⁴¹⁸ Bu yaklaşımla Ahlaki davranış, bir kimsenin istediği şeyi yapması sonucunda sağlanan tatminin ötesinde bir tatmin vaat etmelidir. Bu ise olması gerektiği gibi yaşama tatminidir. Yani ahlak, olanın ahlakı olduğu kadar "olmayanın", olması gerektiği halde olamayanın da ortaya çıkardığı sorunları gözetmelidir.⁴¹⁹ Ahlak, mutluluk olarak isteyebileceğimiz şey ile bir toplumsal varoluş biçimini yeniden üretmek için gereken şey arasında bir

⁴¹⁵ Ross Poole(1993). *Ahlak ve Modernlik*(Çev.:M. Küçük), İst.: Ayrıntı, ss. 58-59.

⁴¹⁶ Poole(1993). s. 9

⁴¹⁷ Poole(1993). s. 194.

⁴¹⁸ Büyükdüvenci(1997). s. 44.

⁴¹⁹ Ahmet İnam(1997). "Olanın Ahlakı", *Felsefe Dünyası- 1996 Felsefe Kongresi Özel Sayısı-*. S. 23, s. 12

paralellik olmasını gerektirir. Ancak o zaman yapmamız gerekeni yapmamız için gerekli bir nedenimiz olacaktır.⁴²⁰ Bu neden ise “olması gerektiği” gibi basit bir nedendir. Çünkü sorun bireysel ya da toplumsal alanda mutluluk ve haz sağlayan davranışlara ulaşabilme sorunudur. Bu haz sadece gereken eylemin yapılmasının vereceği haz değil, olması gerekenin seçilmesinin verdiği haz olacaktır.

Tarih boyunca bir çok düşünürün tasarladığı toplumsal düzen aynı zamanda ahlaki bir düzendir. Toplumsal planda yaşanan rahatsızlıklar ve haksızlıklar mükemmel bir düzen tasarısında en başta ahlaki davranışların gözetilmesine neden olmuştur. Platon’un da üzerinde durduğu temel noktalar arasında “etik ilkelere uygun davranma” temel belirleyicilerdendir. Yaşadığı dönemde etik, estetik ve bilgi kavramlarına Sofistlerin oportünist ve rölatif yaklaşımlarına karşı bir mücadele ve tepki duyduğunu bilmekteyiz. Toplumsal buhranın nedenlerinin bir ayağını siyasi ve askeri alanda ararken diğer boyutunu da içinde yaşadığı toplumun etik, epistemolojik ve ontolojik alanda sağlamlaşmamış düşünce dünyasında arar. Tahayyül ettiği toplumda bu kavramların netleştirilmesine çalışır.

Bu temel kaygılarda hareketle Platon, insanın eğitimi ve yetkin bir birey olarak hayata kazandırılması konusunda da bu netliği sağlamak istemektedir. Sofistlerin “ahlaki ilkeler” açısından bireysel davranışların zaman ve mekan koşullarına uygun olarak göreceliği konusundaki inançlarının etkisini silmek istemiştir. Toplumun sürekli birlik, barış ve mutluluğu yakalamada bu etik yanılgıdan kurtarmak ister. Platon’a göre ahlaksal davranışlar her çağda ve her yerde geçerliliğe sahip olmalıdır. İdeal düzen, ideal gerçekliğin bilgisi ve özü kavranarak ulaşılan bir etik anlayışla mümkün olabilir. *Utopia’da* ise örnek toplum düzeninin temelinde doğruluk, dengeli olma, doğal olan ruhsal ve bedensel zevkleri yaşama gibi doğal erdemlerin hakim olduğu düşünceler yer almaktadır. Thomas More, doğal erdemlerin doğal sürecinde gelişmesinin ve yaşanmasının sonucunda toplumun nasıl bir denge ve mutluluk yakalayabileceğini bize göstermeye çalışır. “Eğitimin bu

⁴²⁰ Poole(1993). s. 186.

fonksiyonu, insanları öyle bir yaşam biçimi içine sürüklemelidir ki insan, mümkün olduğu kadar İsa'ya benzemeye çalışmalıdır.” More, bu düşünceyi biraz daha esneterek, eğitim her ne kadar mutlak kurtuluş için yeterli değilse bile eğitim sayesinde ruhun erdemle eğitilmiş olacağına inanır. Fleischauer’e göre More, Batı eğitimindeki en eski sorunlardan biri olan “toplumsal doğruluk ve fazilet ilkesini” *Utopia*’da ele alır: bu; “bilgi ahlakıyla eğitimin uygunluğu problemidir.”⁴²¹ Ayrıca *Utopia*’da toplumu sarması muhtemel gözüken bozulmalar, bireylerde oluşacak olan ahlak dışı davranışlar köklü bir çözümle yok edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada eğitim kavramının anlamı da değişmektedir. Eğitim bireylerde istenilen davranışları geliştirmeye yönelik olarak düşünülürken aynı zamanda da istenilmeyen davranış ve tutumlara da bir set çekme olarak düşünülür. *Utopia*’da toplumsal düzeni dağıtan ve bozan kötü ilke ve düşünceler, aynı zamanda kötü ahlaktan kaynaklanır. Bunun için çocukların ve gençlerin eğitimi ve öğretimi daha çok ahlak eğitimiyle ilişkili olduğu için çocuklar küçüklükten beri rahipler tarafından eğitilirler. Rahiplerin denetim ve yönetiminde olan okullar çocuklara bilimden çok erdem ve ahlak vermeye çalışır.

Güneş Ülkesi’nde bütün erdemlerin gelişimi dengeli bir eğitim yanında beden yapısındaki mutlu dengeye de bağlıdır. Beden ve ahlak bakımından birbirine benzeyen bireylerden oluşan toplum dengeli bir toplumu oluşturacaktır. Platon’da akıl, ruh, arzu ve güç arasındaki denge ve uyum anlayışı ise Campanella’da sadece ahlak ve bedensel yapı açısından dengelenmesi yeterli görülmektedir.

Cesur Yeni Dünya’da, bütün davranış şekilleri gibi, ahlaksal davranışlar da psikolojik kökene dayanan davranışlardır. Ahlak eğitimi telkin aracı kullanılarak ulaşılabilecek bir eğitimidir. Örneğin çocukların okulda düzenli hareket etmelerini sağlamak için hoparlörlerden sürekli yapılan telkinler yeterlidir. *Cesur Yeni Dünya*’da sadistlik, iffet sahibi olma tutkusu ve sahiplenme gibi duygular, tek eşlilik ve özgür aşk yaşamının yasaklanması sonucu oluşmaktadır:

⁴²¹ Fleischauer (1984). s. 113.

Baştan çıkarıcı istekler, pişmanlıklar, acı, güvensizlikler... hepsini derinden duyan insan nasıl dengeli olabilir ki. Bu nedenle bireylerin her türlü şiddetli ve uzun süren şeylere karşı, aile bağları olmayan bir yaşam önerilir.

Diğer taraftan ahlak eğitimi ya da etik değerlerin neleri kapsadığı konusu da açıklığa kavuşur. Koşullama yöntemiyle ta doğum öncesi insanların davranışları belirlendiğine göre, "insanı baştan çıkartıcı ya da uğruna savaşıacak, savunacak bir değer de olmayacaktır. Bu nedenle erdem ve ahlak kuralları diye bir kurala da gerek kalmamaktadır. Yapman gereken şey belli ve programlanmış, yapmaman gereken şey de ise, zaten insanın gözü yok, insanın kendini tutmasının gerektirecek bir durumla karşılaşılmanakta. Kazara hoş olmayan, kötü bir durumla karşılaşılınca, insanları bulunduğu ortamdan uzaklaştıracak, sakinleştirici Soma tatilleri var. Soma, öfkeyi giderecek, düşmanlarla barıştıracak, kişiyi sabırlı ve acıyı duymaz hale getirecektir.

Eskiden olduğu gibi uzun yıllar süren ve insanın zorlamayla davranmak zorunda kalacağı, ahlaki eğitim, ruhsal temizlenme, insanın nefsinin terbiye etme süreci yok. "Sadece üç gramlık Soma alındımı herkes erdemli olabilir artık. Gözyaşsız Hıristiyanlık"⁴²²

Huxley aynı ahlaki sorunları *Ada*'da, teknolojik aygıtların baskıcı ve koşullayıcı yöntemleriyle değil, bilimin sunduğu yöntemlerle giderir. Ruhsal gelişimi bedensel gelişiminin, yaşının gerisinde kalan çocuklar(Peter Pan'lar) dörtbuçuk beş yaşlarında özel eğitime alınırlar. Bu yaşta tüm çocuklar sıkı bir zihinsel ve ruhsal açıdan denetimden geçirilir. Kan testleri, ruhsalimsel testler, fizyolojik incelemelere tabi tutulurlar. Yukarıda belirtilen tipler saptanarak uygun iyileştirme yöntemleri uygulanır. Böylece geleceğin başarısız insanları, suçlu adayları, zorba ve sadistleri, geleceğin insanlık düşmanları, silah ve zor kullanmadan, yararlı yurttaşlara dönüştürülür. Suç konusu din adamlarının, yardım kuruluşlarının ve polislerin yetki alanından çıkarılır. *Ada* eğitim sistemine göre, vaazlar, bunları destekleyen psikoterapi, ve hapishaneler,suçluluk

⁴²² Huxley (1989). s. 200.

oranında bir değişim yapmadığı gibi artırır da. Çünkü Cehennem korkusu, İsa'nı kişiliği ve hapiste geçen yıllar, biyokimyanın yerini tutmaz ve Peter Pan'ın hormon dengesizliğini gideremez.

Diğer taraftan, ruhlarında yıkıcılık olan, güç ve kavgaya eğilimli tipler ise, ağır işlerde çalıştırılarak, bir tür güç boşalımı sağlanır. İnsanlardan biraz uzakta nesnelere yönelik zorlu işlerde çalıştırılarak ruhlarındaki baskı kurma ve üstün gelme özelliklerinin doyumu için bedensel işlerde eğitilirler. Kısaca; “insanları biçeceklerine ağaçları biçerler.”

Güç tutkusu yasal ve siyasal düzlemde engellendiği gibi, bireysel düzlemde de, içgüdü, duygu, salgı bezleri, kaslar ve kan düzleminde önlemler alınmalıdır. *Ada* eğitim sistemini bu önlemlere “koruyucu hekimlik” ve “koruyucu eğitim” programı adı altında çözümler bulmakta ve sorunlar en baştan giderilmeye çalışmaktadır. Ahlaki olmayan davranışlara mekanik zorlamalar değil, bilimsel çözümlerle yaklaşmaktadır.

4.2.1.3. Sanat(Eğitimi) Devlet İçindir

Platon, düşlediği toplumsal düzende eski sanat anlayışının devletin denetimine ve hizmetine sokmak ister. Anlatılan Hesiodos ve Homeros masallarının uydurma şeyler olduğu için gerçeğe aykırı olan tüm unsurların bu ve diğer anlatılardan, masallardan temizlenmesini önerir. Bunun nedeni ise Platon'a göre bu efsanelerde Tanrıların ve kahramanların gerçeğe aykırı olarak betimlenmesidir. Çocuklara daha küçükten bambaşka şeyler anlatmalıyız” ya da “şairler de bu doğrultuda masallar düzmeye zorlanmalı.”⁴²³ Platon'un özellikle üzerinde durduğu Koruyucular'ın eğitiminde, sözel sanatların kullanıldığı müzik eğitime ayrı bir değer verir. Platon'a göre çocukların ilk yaşlarında onlara anlatılan masallar hikayeler ve şarkı sözlerinde gerçeklerden çok, uydurma sözler ve yalanlar yer alır.bunların yıkıcı etkilerinin azaltılması için, bu sanatsal eylemlerdeki uydurma sözler gerçekleriyle yer değiştirmelidir.

⁴²³ Platon (1995). ss.68-69: 377-d,e-378-a,c

Ruhsal düzen ve ahenk sahibi bireylerin isteyeceği ilk şey toplumsal düzen ve ahenk olacaktır.⁴²⁴ Amaç “bütün”ün mutluluğunu sağlamak ve bunun için de toplumun düzenini korumaktır. Müzik de şiir de bunun için birer araçtır. Platon’un *Devlet*’inde toplumsal düzen için sanatsal özgürlükten fedakarlıkta bulunmaktadır. Burada sanatsal eserler, toplumsal huzurun ve devlet düzeninin garantisi ve toplumsal inanç ve öğretilerin aktarım aracı olarak görülmektedir. Bu değişimin hazırlayıcısı olarak gördüğü sanatsal girişimlerin sahibi olan sanatçıları Platon, devlete, huzura yönelik bir tehdit olarak görür. Platon’un, “sanatçı iyi bir insanı bile bozabilir” kaygısı Platon’un sanatçı kavramı altında eleştirdiği kişinin “bir tür sofist olması”ndan dolayıdır. Platon’un zamanında sanatçı olarak adlandırılan grup ya da sanat eserleri, şiirler, mitler, şarkılar, destanlar, hakkındaki eleştirisi genelde Platon’un güzellik kavramıyla da bağlantılı olan kozmolojisindeki “tanrı” anlayışı ile ilişkilidir. Mutlak iyi olan Tanrıya ve mutlaklığa gölge düşürecek betimlemelere yer verilmemesini ister. Bu nedenle Platon’un, sanatçı kavramı altında döneminin sanatçıları ve felsefi ağırlıklı olarak da sözel sanatı kullanan sofistleri ciddi olarak eleştirisi, düzenlediği toplumda sanata karşı obsesif bir tarza dönüşmektedir.

Thomas More *Ütopia*’da Platon’da olduğu kadar sanat konusunda titiz değildir. o sadece her birey çalışma saatleri dışında kalan boş vakitlerinde ne yapmaları gerektiğini bildirir.

Ütopialıların çalıştığı meslek grupları lüks ve zevk tutkularına dayalı tüketime yönelik meslek dalları değildir. Doğal ve temel gereksinimleri karşılayacak olan sanatlarla uğraşırlar. Buradaki sanat kavramı daha çok bir meslek anlamındaki “zanaat”tır.

Karşı ütopyaalar Platon’u izleyerek sanat konusunda baskıcı bir tutum sergilerler. Zamyatin, *Biz*’de şiir konusunda, yine Platon’da olduğu gibi devletin, düzenin ve huzurun koruyucusu, destekleyicisi olmak koşuluyla kabul edilmektedir: "...şiiri de uysallaştırıp eyere vurduk. Bugün şiir bülbülün

⁴²⁴ Platon (1995). ss. 91-2 : 401 d- 402 d

tembel, hayasız şakıması olmaktan çıkmış, toplumun hizmetine sunulmuştur."⁴²⁵

Huxley de Platon gibi sanat ağırlıklı çalışmalar sınırlı ve kontrol altında tutar, hatta yer vermez. Huxley bu tutumuyla, Platon'un değişime ve bozulmaya kapalı devlet yönetimi ve toplumsal dengeyi bozacak her türlü yeniliğe karşı oluşuna ya da Campanella ve Bacon gibi bilimsel çalışma ve deneylerin insanlığın daha rahat yaşamasını sağlayacağına olan inançlarına karşı gidişin hiçte beklenilen gibi olamayacağını anlatmaya çalışır. Huxley bununla sadece insani amaçtan yoksun ve insana ait olan tarafları yok etmeye yönelmiş olan salt bilimci zihniyeti ve salt bilimsel ilerleme tutkusunu eleştirmekle kalmaz aynı zamanda, hiç ilerlememeyi, doğal durumu korumayı ya da ulaşılan bir noktayı muhafaza etmeyi de eleştirir.

Koşullama yöntemiyle yetişen bireyde sanatsal çalışmalar sadece duyu organlarına hitap eder. Duygulara ve ruha değil. Çünkü; sanat dengesizliğin sonucu ortaya çıkmıştır. *Cesur Yeni Dünya*'da dengesizlikler giderildiği için ahlak gibi bir bilim olmadığı gibi sanat da gereksiz bir uğraştır. Soma haplarının sağladığı duysal eğlenceler yeterlidir. Dygusalık mühendislerinin çalışmaları olan duyu eğlenceleri bütün sanatsal çalışmaların yerini doldurmaktadır.

4.2.1.4. Çalışmak Etik Bir Sorumluluktur

Ütopyalarda yoksulların aşırı çalışması, zenginlerin aylaklığı ve rahatlığından doğan bedensel ve ruhsal hastalıklar görülmez. Çünkü ütopyalarda hiç kimse diğerinden ne fazla ne de az çalışır. İnsanlar kendi doğalarına ya da yeteneklerine uygun olan işlerde çalışarak veya çeşitli boş zaman değerlendirme etkinliklerinde bulunarak bir tür erdemli yurttaş olmanın sorumluluğunu yerine getirirler. Bilgisizlik, yoksulluk ve aylaklık gibi nitelemeler tüm toplumsal kötülüklerin kaynağı olarak görülür.

⁴²⁵ Zamyatin (1988). s. 54.

Yaşamın her alanı bilgi ve deneyimin artırılmasına göre düzenlenmiştir. Platon bunu herkesin kendi işini en iyi yapmasıyla gerçekleştirirken, More ve Campanella hayatı, her alanında gerçekleştirilecek olan öğretim etkinlikleriyle planlar. Mesleki çalışmalar, iş saatlerinin düzenlenmesi, boş zaman etkinlikleri, şehir planlaması(*Güneş Ülkesi*'ndeki binaların ve duvarların yüzeylerinin görsel bilgi malzemeleriyle süslenmesi gibi) gibi araçlar bu iş eğitiminin veya çalışma etiğinin ilkelerine göre ayarlanmıştır.

Güneş Ülkesi'nde çalışmak her bireyin toplumsal rolü ile ilişkili ve toplumsal gereksinimlerin giderilmesine yöneliktir. Bireysel zevk ve hobilere, değer yaratmayan, birer hobi olarak belki izin verilir. Bazen bedensel çalışma ile düşünsel çalışmaya, farklı değerler atfedilir. Fakat bu yine toplumsal düzenin, sınıfsal denge ve uyumun bozulmamasının ilke olarak benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda çalışma, iş ve meslek sahibi olma hem bireyin boş gezme, aylaklık ve tembellikten kurtulması, asalak bir insan olmaması, ve dolayısıyla hak etmediğine sahip olmaması için düşünülen bir önlemdir. Bundan dolayı ütopya insanı topluma kendi yeteneği, bilgi ve becerisi oranında yayar sağlamakla yükümlüdür. Bu mesleki ve statü farklılığı bireysel eşitsizliğin ya da sınıfsal baskının aracı olmayacak, tersine gerekli olan organik toplumun yaşamasına yardımcı olacaktır. Bu "eşitsizlik", organik bir toplum düşünür, ayakların baş olmaya (kaosa) yeltenmemesi için en önemli "eşitlik"tir.

Ayrıca *Güneş Ülkesi*'nde bu uğurda çalışma bir angarya olmaktan çıkmış bu amaç doğrultusunda bir haz olgusu durumuna getirilmiştir. Çeşitli yaratıcı sanatlar, meslekler ve yetenekle ilişkilendirilir. "Zanaat" en çok iş için gereklidir ve herhangi bir alanda edinilen mesleki bilgi en çok onur duyulan bir değerken, Platon bu tür bir yetiyi "küçük el işleri" olarak biraz küçümser. Platon, bu yöndeki eğitimden çok entelektüel eğitimi, yüksek bilimler ve felsefe gibi alanlarda elde edilen yetileri, gerçek eğitim olarak değerlendirir. Bu düşünce doğrultusunda günümüzde bile eğitim böyle bir kategori çerçevesinde ayrıma uğramıştır. Meslek eğitimi ve akademik eğitim şeklinde yaklaşım Platon'un en önemli etkilerinden birisidir. Fakat Marks öğretisinde Platon'un yaklaşımına karşı "el işi" kavramını "emek"

kavramıyla, değişimin temeline oturtarak ekonomik ve siyasal güce ulaştırmıştır. Marks'a göre insan, etkinliği ile hem doğayı hem de kendi doğasını değiştirmek gücüne sahiptir. İnsan edilgen değil etkindir ve bu etkinliği sonucunda insan ile doğa arasında başlayan ilişki "emek" ile anlam kazanır. İnsan kendi ihtiyacı doğrultusunda üretim eylemi ile doğayı ve kendi doğasını değiştirir ve biçimlendirir. İşte bu praksis toplumsal yaşamın temelini oluşturur.⁴²⁶ İnsanın doğa ile ilişkisi teorik değil pratik, toplumsal yapının temelini oluşturan da üretim olunca Marx'a göre toplumun temeli, Platon da olduğu gibi ideal, mükemmel formların bilgisine ya da düşünsel bir etkinliğe değil, pratik bir ilişkiye dayanır. Tarihin özü de insanın çalışma etkinliğiyle gerçekleşir. Toplumsal yaşama egemen olan şey, gereksinimlerin giderilmesine yönelik "iş"tir. Bundan dolayı Marxist felsefeye göre ilk tarihsel eylem "üretim"dir.⁴²⁷

Biz'de çalışmak, Tek Devlet'in hizmetinde olmak, muhteşem makinanın işleyişini aksatmadan devam ettirmek demektir. Bu ölçüt dışında çalışmak boş durmak, gereksiz ve zararlı işlerle uğraşmak demektir. Herkesin toplumda üzerine düşeni yapması denge ve mutluluk için gereklidir. Alfa olarak koşullandırılan bir kişi İpsilonların işini yapmaya kalkarsa; topraklar iyi işlenmez, bütün fabrikalarda grev olur. Aşağı sınıf işlerini yapmamak için, yukarı sınıfta yerlerini sağlamlaştırmak için yapmayacakları haksızlık kalmayacaktır. Bu nedenle çalışmamak gibi bir suç İnsan doğasının toplumsallığını belirleyen standartlardan sapmak demektir bu ise, herkesten başka davranmak suçu kadar kötü bir suçtur(Huxley).

"Çalışmak", "iş", "emek" gibi kavramlar ütopyalarda her bireyin toplumsal sorumluluk alanına giren kavramlardır. Platon çalışma eylemini "adalet" kavramıyla ilişkilendirerek etik bir alana çeker. Her insan çalışmak üretmek zorundadır. Üretmek ise ancak "en iyi olduğu alanda" çalışarak yapılabilecek olan bir eylemdir. Kişiler bilgi ve beceri sahibi olduğu, ya da eğitimini aldığı meslek alanlarında üzerine düşen görevi yapmaları, onlardan istenilen işi yapmaları en üst düzeyde bir ahlaki tutumdur. Bu şekilde "doğru"

⁴²⁶ Karl Marx (1974). *Kapital*(Çev.: M Selik), Ank.: Odak Yay. , s. 270.

⁴²⁷ Velioğlu(2000). s. 157.

ve “yanlış” , “adil” ve “adil olmayan”, şekline dönüşmektedir. “Adil olmayan” ise bozulma ve kaosun en önemli nedenidir. Bundan dolayı “çalışmak” sadece ekonomik bir zorunluluk değil aynı zamanda etik bir zorunluluktur. Kişinin “yapabileceğini yapmaması” ya da “yapamayacağını yapması”, Platon gibi konuşursak, her toplumsal sınıfın, sınıfına uygun olan işi yapmaması ve diğer sınıflara ait olan işe, yaratılış mayasında olmayana gözünü dikmesi toplumsal denge ve uyumun bozulması için yeterli nedenlerdendir. Bu nedenle ahlaki olarak da erdeme uygun olamayan, etik ilkeleri çiğneyen bir tutum olacaktır. Dolayısıyla da gerekli olanı yapmamak, hiç bir şey yapmamakla eşittir.

4.2.1.5. Eğitim Yaşamın Her Alanında Sürer

Ütopyalar genel olarak gözden geçirildiğinde, eğitim sistemi, belli yıllarla sınırlanan bir sistemden çok hayatın bütün alanlarına yayılan bir programla karşımıza çıkmaktadır. Her birey çalışma saatleri dışında kalan boş vakitlerinde ne yapmaları gerektiğini bilirler. Yapılacak şey boş vakit geçirmek, tembellik etmek değil, zevke göre bir uğraş alanı seçmektir. Bu alanlar genelde zihinsel çalışmaya yönelik, düşünsel alanlara dönük faaliyetlerdir. Örneğin *Utopia*’da her gün güneş doğmadan önce herkesin katılabileceği açık konferanslar düzenlenir. Herkes kendi düşünsel eğilimleri doğrultusunda bu konferanslara katılarak kendisini yetiştirir. Akşam saatlerinde ise akşam yemeğinden sonra bir saat kadar çeşitli eğlence ve müzik konularıyla ilgilenirler. Daha doğrusu zararlı, yıkıcı ve bozucu alışkanlıklardan uzaktırlar. Boş vakitlerinde eğlence ve oyun olarak da en çok satranca benzeyen sayılarla ilgili bir oyunla vakit geçirirler.

Genelde ütopyaların eğitim konusunda izlediği yöntem, toplumsal yapıdaki bir takım karşıtlıkların, bireysel farklılıkların, eğitim ve bilim temeline dayalı olarak uzlaştırılması ve kendi iç mantığı çerçevesinde “ussallaştırılması”dır. Akıl – içgüdü, bireycilik – toplumculuk, eşitlik – özgürlük, maddi bolluk ve refah – zengin olma duygusu, bireysel mutluluk – toplumsal mutluluk gibi karşıtlıklar en makul düzeyde giderilmeye ya da en aza indirilmeye çalışılır. Bu karşıtlıkların akıl ve bilimsel bir temele dayalı

olarak giderilmeye çalışılması(antiütopyalarda eleştirildiği gibi, bunun teknik bir baskıya dönüşmesi dışında) akıl ve bilgi kavramıyla ilişkili bir olgudur. Bilim ve bilginin gücü sonuçta eğitimin mutlak gücüne olan inanca dönüşür. Var olanın ya da geçmişin değer yargılarını değiştirebilecek ve toplumsal mutluluğa ulaşabilecek bireyin *Yeni İnsan*'ın yetişmesini olanaklı kılacak olan eğitimidir. Eğitim, bu özelliklerin kazandırılmasından, yeniden oluşturulmasına kadar olan süreçte etkin bir rol oynayacaktır. Çalışma sevgisi, topluma yaralılık, maddi eşitlik ve bolluk, nitelikli bir yaşam için eğitim ve sürekli eğitim, ütopya insanının tabi olduğu eğitim felsefesinin , yaşamboyu süren bir eğitimsel yaşamdan ibaret olmasındandır. Günümüzde “Yaşamboyu Eğitim” olarak sistemleştirilmeye çalışılan eğitim anlayışı, ütopya, ütopyaya uygun olarak çizilen birey tipinin belli bir eğitsel planlama olmadan “gönüllü” bir uğraşı olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşamboyu Eğitim kavramının anlamı da zaten, eğitimin, çocuklukta başlayan sürekli eğitimin ilk dönemi ile sınırlı ve son bir yaşantı olmadığı fakat yaşamboyu sürmesi gereken bir süreç olduğu şeklindedir.⁴²⁸ Toplumsal yaşam adeta bir “eğitim yaşamı” halinde düşünülmekte ya da eğitim bir yaşam tarzı şekline bürünmektedir. Bu nedenle arzu edilen mutlu ve mükemmel bir toplum için ütopyalarda bugünkü anlamından da daha geniş bir alanı kapsayan yaşamboyu eğitim felsefesine özel bir önem ve işlev yüklenmektedir. Çalışmak eğitimin bir parçası olduğu için ütopyalılar çalışma alanlarını olduğu gibi, yaşam sürecinde her aşamayı, çocukluktan yaşlılığa kadar yaşamın her noktasını eğitim kavramıyla içiçe değerlendirirler. Günümüzde yaşamboyu eğitim kavramıyla yakalanmaya çalışıldığı gibi, eğitimi sadece belli bir yaş sınırında olanlara yönelik değildir. Ya da boş zaman değerlendirmesi, çeşitli hobilere dönük etkinlikler veya ikinci bir eğitim basamağı şeklinde sınırlarla ele alınan bir etkinlik değildir.

2.4.1.6. İyi Bir Yaşam Kötülüklerden Uzak Olmayı Gerektirir

Böyle bir tanımlama ütopyaların en radikal tutumlarından birini yansıtmaktadır. Kötülükleri toplumdan ve bireyden uzak tutma, ortadan kaldırma aynı zamanda ütopyalara en uygun bir tanımlamalardan biridir.

⁴²⁸ Büyükdüvenci(1984). s. 235.

Modern hümanizm, modern liberalizm modern radikalizm ütopyanın aslında var olan bir şeydir. Ütopya bunların nihai noktaya ulaşmasıdır. Diğerlerinin bireyselliği yönünde kurulan sınırlar içinde her birey özgür olmalıdır. Bireyselliğin etiği kişinin kendisini gerçekleştirme etiğidir. Her insan kendi yaşamını toplum içinde kendi iç zenginliğiyle gerçekleştirir. Bunun belli bir stili yoktur. İnsanın doğası ve bireysellik düşüncesi çerçevesinde, sonuçta mümkün olabilecek iyi bir yaşam tarzı, gerek ütopyalar tarafından belirlensin gerekse ütopya olmayan toplumsal felsefeler ve teoriler tarafından belirlensin önemli amaçlardan biri durumundadır.⁴²⁹ Kısaca, tamamen gelişmiş karakterler farklı deneyim ve yetenekler kısaca iyi bir topluma doğru farklılıklar üretecek olan farklı yaklaşım ve deneyimlerdir. Bu açıdan felsefî antropoloji ki asıl amacı insan ya da insani mükemmelliği göz önünde bulundurarak insanın kendini gerçekleştirmesini anlamaya çalışarak katkıda bulunur. Bu nedenle ütopyacılık düşüncenin önemli bir parçasıdır.

Ütopya toplumunda en köklü kötülükler engellenmiş ve insanın istekleri en üst seviyede sağlanır durumdadır. Bütün acılar giderilmiştir. Haz ve memnuniyet had safhadadır. Ütopyalarda insana haz veren ilkeler, var olan dünyadaki sulandırılmış halinden kurtarılmıştır. Gerçek dünyada bu ilke, kötü ilişkiler, irrasyonellik ve tembelliğin elinde acı çekmektedir. Ütopyadaki haz, insanı memnun ve mutlu etmenin peşinden koşan bilime yer vermektedir. Her etkinlik adeta insana haz veren niteliğe bürünür. Klasik ütopyalarda yer alan bu düşünceler geleneksel “yararcılığın” konularıyla çakışmaktadır. En üst seviyede mükemmellik ve hazzın ve memnunluğun insanın kapasitesi içinde yerinin olup olmadığı söz konusudur. Doğru eğitim ve toplumsal uyum takviyesiyle, insanların daha yüksek bir haz deneyimine ulaşabilir olduğuna inanılır. Bu her şeyden önce dünyayı acıdan kurtarmak için ütopyacılık düşüncenin ne kadar ileri bir çalışma sergileyebileceği göstermektedir. Modern çağda ciddi olarak tasarlanan ütöpik bir toplumun temeli olarak varsayılan ilk şart maddi açıdan oldukça verimli bir işe yönelik azaltılmış ihtiyaçlardan arta kalan boş vakit, serbestlik, diğeri de bolluk ve zenginliktir.

⁴²⁹ Katep (1966). ss. 240-41.

Bilim ve teknolojinin nihai amacı, aşırı çalışma ile gaddarca ve yıpratıcı rutinler halini almış olan adi işlerden insanın kurtarılmasıdır. Teknoloji alanındaki uğraşlar, hayatı kolaylaştırmak için bütün güçlerini birleştirirler. Sonuçta bu teknolojik gelişim gösterdi ki yeni üretim araçlarıyla her yerde bolluk zenginlik ve artı zaman ulaşılabilir bir şeydir.

Ütopyalar konusunda ortaya çıkan bütün yanlış anlamaları gidermeye yönelik olarak; onun asıl görevinin, gerçek dünyada en yüksek medeniyete ulaşmak için insanın düşsel ve yaratıcılık dürtülerini cesaretlendirmek olduğunu söylemek mümkündür. O aynı zamanda entelektüel ve estetik yetileri işleyerek, acı ve sıkıntılara katlanmanın, bunların üstesinden gelmenin yollarını da öğretmektedir. Bu yeti, insanların bu yönde yetiştirilmesini gerektiren acıların bir karşılığıdır. Yetiştirme sürecindeki öğrenme ve disiplinin zorluğu, emeğin ve zahmetin karşılığı olan mutluluk demektir.⁴³⁰ Gelecekte iyi bir yaşam için gerekli olan şey, eğitim ve çalışmayla insanın kendini kötülüklerden uzaklaştırmasının zorunluluğudur.

4.2.1.7. Ütopya Geleceğin “Yeniden Düşlenmesi”dir

Bacon’ın bilime ve bilimsel ilerlemeye en önemli katkısı, hayatın maddi zorluklarını ve koşullarını dönüştürmede bilimin gelecekteki büyük rolünü anlaması olmuştur. Bacon, Platon ve More’un ütopyalarında temele alınan; ahlak ve irade eğitimi yöntemiyle ya da el emeğinin, meslek ve zanaatların yardımıyla mutlu bir toplum yaratma düşlerinin tersine, bilimin pratik sonuçlarının takip edilerek, insan ırkının doğaya karşı hükümranlılığı ve mutluluğu elde edebileceğini savunur. Süleyman Evi’nin teorik amacı, insan ihtiyaçları ve hazlarının daha pratik ve kolay bir yolla karşılanmasıdır. Bu düşler, 19. yüzyıla kadar geciktirse de artık günümüzde pratik olarak yaşanır durumdadır. En azından bilimsel ve teknik uğraşların hedefleri arasındadır. İnsan yaşamının uzatılması ve yaşlılığın giderilmesine dönük çalışmalar, tedavisi mümkün görülmeyen hastalıkların iyileştirilmesi, acının hafifletilmesi, yeni türlerin yaratılması ve bedenlerin yenilenmesi gibi çeşitli

⁴³⁰ Katep (1966). ss. 255-256.

bilimsel buluşlar yanında; tıp, biyoloji, tarım inşaat vb. gibi alanlarda verimliliğin artırılması gibi düşlenen tüm pratik yaşam alanları bugün yaşanır durumdadır.

Bacon bilimsel ilerlemeyi, mutlu bir toplum içinde iyi bir yaşam aracı olarak düşlerken, bu durumun karşı ütopyacı yaklaşımda olduğu gibi, baskıcı ve belirleyici bir bilim anlayışına dönüşen ilerleme tutkusuna, bilimin, insanın mutluluğunu bastıran bir araca dönüşmesini ifade etmemekteydi. Onun amacı, hümanist bir sorumlulukla toplumsal mutluluğu bilimsel pratiklere havale etmektir. Bilimsel ve teknik pratiklerin ütopyalarda felaketlere neden olacağını ileri sürenler arasında en dikkatli eleştirilere sahip olan Mumford bile Bacon'ın mekanik dünya resminin kartezyen sınırlamalardan uzak olduğunu belirtir. Bu ise Bacon'ın salt bilimsel ve matematiksel kartezyen yapıyı hiç bir zaman hakikatin tek anahtarı olarak görmemesinden ileri gelmektedir. Bilim ve tekniğin yücelticisi Bacon'ın gerçekte bir post-Baconyen dünyanın yolunu işaret ettiğini görürüz. Bu dünya, farklı dinsel, hümanistik ve bilimsel bakış açılarının keyfi yasaklama ve sınırlamaların aşılabacağı bir dünyadır.⁴³¹ Bacon bu eğilimle kurguladığı ütopyasında, insanın mutluluğunu sağlamak, bu yönde gerekli olan kutsal ışığın(yüce doğrular ve gerçekliğin) araştırılması için maddi ticaret nesnelerinin bile araç olarak etik bir yüceliğe dönüştürüldüğü bir dünya düşler.⁴³²

Ütopyaların sahip olduğu gelecek ve umut imgelerinin geleceği etkilediği konusu özellikle Polak tarafından gündeme getirilmiştir. Polak'a göre insan toplumu ve kültürü, geçmişte gerçekleşmiş olan gerçeklik tarafından arkasından geleceğe doğru itilen ve insanların izledikleri ve değer verdikleri eylemlerle de geleceğe doğru sürüklenen bir toplum ve kültürdür.⁴³³ Fakat, Bookchin'nın da belirttiği gibi, yazı öncesi toplumun naif eşitlikçiliğine ya da klasik antikçağın demokratik *polis* 'ine geri dönmek artık olanaksızdır. Dolayısıyla bugün, geçmişi yeniden bulmaya, insanlığı batıl inançlardan,

⁴³¹ Mumford(1996). s. 207.

⁴³² Bacon(1990). S. 33

⁴³³ F.L. Polak(1961). *The Image of the Future; Enlightening the Past, Orientating the Present, Forecasting the Future*, New York:Oceana Publications, Vol.1, s. 15.

akıldışılıklardan, hepsinden öte insanlığın potansiyellerine duyulan inancın yitiminden kurtarmak için yapılan atılımları ve özgürlük biçimlerini yeniden anımsamaya duyduğumuz ihtiyaç her zamankinden fazladır. Eğer doğal evrimin sürekliliğine yeniden katılıp onun içinde yaratıcı bir rol oynayacaksak, toplumsal evrime de yeniden katılmalı ve orada da yaratıcı rol oynamalıyız.⁴³⁴

Bu ilerleme ve değişim sürecinde insanın daha iyi bir insanlığa ve başka bir boyutta ulaşacağını ileri süren, Eskatolojik imgelerin sahip oldukları gelecek düşüyle, ütöpik kurgular arasında benzerlik bulunmaktadır. Bu gelecek imgeleriyle ütopyaların ortak iyimser yönü, insanın tam anlamıyla mükemmel bir "insan" olmaya dönük potansiyelleri içinde taşımasıdır. Bunula birlikte, Platon'a ait olan ve Rönesans'ta yeniden keşfedilen- gerçek yüce insan derecesine ulaşmanın idealardan alınan payla orantılı olacağı ve insanın mutlak yüceliğe tam anlamıyla ulaşamayacağı temasını da gizil olarak içinde taşır. Bu durum, insan hem var olan gerçeklik düzleminde yaşarken aynı zamanda zihinsel olarak gelecek dünya imgelerinden kendisini ayıramadığından kaynaklanmaktadır. Ütopyaların en iyimser etkisi ise, daha doğmamış olan geleceğin bizim çalışmamızla oluşacağına olan inancıdır. Herhangi olumlu, pozitif bir gelecek kurgusu, şu anla etkileşim içinde olan gerçeklikle ilişkili bir düşünceyi içerir.

Aydınlanma çağıyla ifade edilmek istene şey, temelde akıl çağının mükemmelliğine ve ilerlemeci gücüne olan inançtır. Rousseau'nun ütopyacı projeleri ve Kant'ın özgürlük, eşitlik ve kardeşlik (liberty equality fraternity) gibi kavramları Fransız Devrimi'yle birlikte kutsanmıştır. Bireyin kendisini bağımsız bir "ben" olarak ortaya koyması, bireysel ve tanrısal olan arasındaki denge, klasik liberalizm tarafından uyandırılırken, Bilimsel Marksizm tarafından da sınıfsız ve devletsiz topluma olan inanç propagandaları yapılmaktaydı. Birilerine gelecek, toplumcu sosyalist yapıda görünürken, bu

⁴³⁴ Murray Bookchin(1999). *Toplumu Yeniden Kurmak*(Çev.: K. Şahin), İst.: Metis Yay., s. 80.

tutkular başka beyinlerde *Yeni Dünya* olarak, Amerikan rüyası ile somutlaştı. Bütün bunlar geleceğe yönelik ütöpik imgelerin sonuçlarıdır.⁴³⁵

İnsan sahip olduğu bu düşselliğini ihmal ettiğı noktada gelecek konusunda kendisini güvende hissedemez. Soykan'ın da belirttiğı gibi doğmamış renk var olmayandan çıkar. Dolaysız gerçek, ütopya yer vermeyi engellemez. Bu nedenle ütopya var olanın ortasında soyut olarak görünür. Geleceğı düşlemek, geleceğı düşünmek insanın düşsel gücünün varoluş mücadelesidir. Şayet ütopya hayal edilmeseydi gerçekleşmiş demektir yani ütopya, "ütopya" olamayacaktı. Ütopyanın önemi onun gerçekleşmesi yani yok olması değil tersine hayal olarak var olmasıdır. Bundan dolayı ütopya en umutsuz durumda bile umut ışığı durumundadır.⁴³⁶

Bu nedenle insanın geleceğe yönelik olan en önemli yetilerinin başında hayal gücü gelmektedir. Adler'e göre de insanın biricikliği ve tekliği en açık ve seçik biçimde "hayal gücü"nın ürünlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu ürünler sadece bir algının tekrarı değildir. Algıya dayanılarak yaratılan şey yepyeni ve apayrı bir ürün olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla hülyalarımız var olana takılı kalmamakta hep gelecekle ilgilenmektedir.⁴³⁷ Bizi canlı tutan yaratıcılığımızın ana kaynaklarıdır. Bu nedenle insanın düşü ve yaratıcılığı sadece sanatsal bir eylem ya da psikolojik bir bozukluk olarak sunulan sınırlarından kurtarılıp, insana ait olan her alanın itici gücü olmak durumundadır.

Batı uygarlığı Rönesans'tan bu yana bilimsel ilerlemenin teknik uygulamaları boyutunda yoğunlaşmıştır. Bu nedenle bu süreçte yaratıcılığımız, yaratıcı dürtülerimiz teknik yenilikler icat etmeye yönelmiş durumdadır. Yani May'in deyiimiyle, yaratıcılık sadece bilimin uygulama ve

⁴³⁵ Polak (1966). ss. 288-89.

⁴³⁶ Ö. Naci Soykan(2000). *Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno ile Bir Yolculuk*, İst.: Bulut Yay., ss. 19-20.

⁴³⁷ Alfred Adler(2000). *İnsan Tabiatını Tanıma*(Çev.: A. Yörükan), İst.: T.İş Bankası Kültür Yay., ss. 63-64./ Adler hayal ve gelecek konusunda yaptığı açıklamalarda özellikle çocukluk dönemlerimizin hayallerini tanımlarken hep "ben büyüdüğüm zaman" cümlesiyle başladığını vurgular.

ilerlemesine hizmet ettiği kadarıyla geçerli ve makul bir şeydir. Yaratıcılığın, böylesi bir teknik kovalamacaya yönlendirilmesi, derin düzeyde psikolojik bir savunma olarak hizmet eder. Usdışı görüngülerin bizde uyandırdığı korkulara karşı teknoloji, dayanacağımız tek nokta olarak sunulur. Bu nedenle teknolojik yaratıcılığın tam da başarısı kendi varoluşuna bir tehdittir. Çünkü eğer yaratıcılığın bilinçdışı, usdışı ve usötesi yüzlerine açık olmazsak teknoloji, ruhun yaratıcılığı alanından kopmamıza yardım eder.⁴³⁸ Yaratıcılık sadece teknik alanda geçerliliğini ve meşruluğunu sağlayıp, teknolojinin zorunlu sonucu olarak görülmeye başlanır. Ruhun özgün ve özgür yaratıcılığı başka kaynaklardan beklenilmeye başlandığında ya da salt sanatsal alana hapsedildiğinde, bilimsel alandaki yaratıcılığın da yitirilmesi söz konusudur. Dünyayı biçimlendiren şey sadece us değil, bilinçdışı ve bilinç eşiğinden gelen arzu, istek ve yaratma dürtüsüdür.

"Günümüzün olgulara ve katı nesnellığe adanmışlık ortamında, *bizi gerçeklikten uzaklaştırıyor, eserimize "öznellik" bulaştırıyor* diye aşağıladığımız yaratma dürtümüz olan imgelem gücümüz, yaşamsal bir gıdadan çok, yaşamın üstüne sıkılan krema olarak görülmüştür". May, bu düşüncesi doğrultusunda, imgelem ve yaratıcı dürtülerimizin, yaşamın asıl kaynakları olduğunu savunmakta ve daha da ileri giderek mantık ve bilimin sanat biçiminde tezahür ettiğini ileri sürmektedir. May'e göre, ussal işlevler, ancak yaratıcı oldukları zaman anlam ve değer kazandığı için, imgelem insan yaşamında usun bile temelinde yatan bir ilkedir. Böylece yaratıcılık, ben-dünya ilişkisi içinde anlamı yaratmaya yöneldiğimiz sürece her deneyimimizde içeriliyor demektir.⁴³⁹

Diğer taraftan konunun eğitim boyutunda Schiller'in estetik işlevci yaklaşımı dikkat çekicidir. Schiller Batı uygarlığının temel sorunu olarak akıl ile duyu yetileri arasındaki eşit olmayan gelişimi sonucu oluşan bunalımın aşılması için, eğitimde estetik işlevin işe koşulmasını önerir. Ona göre sahip olduğumuz uygarlığa, aklın doğa üzerindeki egemenliği ile fizik zorlamadan

⁴³⁸ May(1988). s. 67.

⁴³⁹ May(1988). s. 134.

yasalı bir özgürlüğe geçilerek ulaşılmıştır. Yetilerin yanlış kullanımı sonucu, akıl, duyguları egemenliği altına almış ve "kutsal uyum" bozulmuştur. Bütün'ün tek bir parçasına sonsuz olarak prangalanan insan kendisini yalnızca bir parça olarak biçimlendirebilir; sürekli döndürdüğü çarkın tekdüze uğultusunu duymaktan, varlığının uyumunu asla geliştiremez ve doğasında yatan insana biçim verecek yerde, uğraşının, biliminin basit bir örneği durumuna gelir. Bu yabancılaşma (ya da şeyleşme) diğer bilme yöntemlerinin, yani akıl ve zihin yanında imgelemin -düşlem- aşağılanması ve mahkum edilmesiyle sonuçlanmıştır.⁴⁴⁰

Marcuse'a göre, Schillerin bu eleştirisi, "Duyusallık üzerinden usun baskıcı tiranlığının kaldırılması"⁴⁴¹ ile etkin olabilecektir. Bununla birlikte "İnsanın, insanlık dışı varoluşsal koşullardan kurtuluşu için estetik -duyusal ve düşsel- eğitimin içerisinden geçirilmelidir." Schiller'in rasyonalizme ve akıl ile duygunun karşılaştırılmasına dönük bağımlılığa yönelttiği bu eleştiride öneri bellidir: Akıl duyumsal, duyumsal olan da akılsal kılınmalıdır ve bunu imgelem yapmalıdır.⁴⁴² Bunun yanında, "başka bir açıdan düşünmek de olanaklı olmalıdır. Çünkü, "henüz" ve "burada" olmayan, "şimdi olup-biten"e niteliksel olarak farklı bir dünyanın olabilirliğini canlandıran tek alternatiftir.

4.2.2. Ütopik Amaçlar Ne Kadar Ütopyadır?/ Ütopyadan Günümüze Kalanlar

Bilim ve teknolojik gelişmeye olan inanç bir anlamda ütopyaya olan eğilimin yaygınlaşmasına etkili olmuştur. Özellikle Pozitivizme olan inanç ve bilime olan güven, modern dönemde bilim ve teknolojinin gelecekte maddi bolluk ve teknik rahatlık sağlayacağına dönük umutlar, ütopik umutların gelişimine de zemin harlamıştır. Başka gezegenlerin, başka dünyaların keşfedilmesi beklentisine cesaret vermiştir.

⁴⁴⁰ Schiller (1943). ss. 35-36.

⁴⁴¹ Marcuse (1998). s. 140.

⁴⁴² Özgür Uçkan (1985). "Bir Oyun Ütopyası", *Morköpek -Sanat Felsefe Oyun Özel Sayı-*, s. 59.

Thomas More'un bir cümlesi her şeyi içermektedir: "Ütopik düşünce ümitli olmaktan çok arzulu olmaktır." Ütopyaya başvurmamak, onu denememek, onu dinlememek için hiçbir neden yoktur. Eğer seraplara dayanmadan hayatta kalmak için mücadele etmek ve insanın onurunu, yüceliğini tekrar kazanmaya yöneleceksek bir tek yol vardır: Yeni bir kuşak yaratmak. Ciddi bir şekilde, canlandırıcı, harekete geçirici, yeniden gelecek umutlarına ve kurgularına doğru toplumu hazırlayacak olan önemli yöntemleri değerlendirmek gerekir. Uygulanabilir yaşanabilir bir gelecek toplum düşüncesi ancak geleceğin tarihini yazmaya yardım edebilir ancak.⁴⁴³ Bunun daha açık bir ifadesini Bloch şöyle dile getirir: dinsel bir kökene sahip olmalarına karşın, Adem'den İsa'ya kadar uzanan tarihsel çizgide insan soyunun kurtuluş inancı olan ütopyalar artık geçmişe değil geleceğe dönük dünyaya bağlı bir görüdür. Bu kurtuluş İsa'nın geri dönüşüyle ve kötülüğün erdemden ayrılmasıyla birlikte yer yüzünde gerçekleştirilebilir bir şey olmuştur.⁴⁴⁴

Gerçek ile ideal olanı ilişkilendirebilmek ve günümüz dünyasını anlayabilmek ve geçmişle kıyaslayıp anlamlandırabilmek için tarih bize yeteri kadar hikayeler sunmaktadır. Bunlar mitolojiden, tarihse hikayelere ve ütopyalara kadar uzanırlar.⁴⁴⁵ Ütopya ile mitoloji arasındaki bağlantıların temelinde yatan şey ütopyada öngörülen mutlu düzen anlayışı ile acı ve sıkıntılardan arınmış bolluk ve zenginliğin yaşandığı bir dünyanın geçmişte de varolduğunun anlatımıdır.⁴⁴⁶ Geçmiş dönem mitlerinde bu durumu görmek mümkündür. Bunlar somut mitoslardır. Bunun yanında bir de soyut mitoslardan bahsedebiliriz. Soyut mitoslar da ütopyalara amaç ve kurgu açısından malzeme sağlamaktadırlar ve ütopyalarla içiçe olabilmektedirler. Aydınlanma çağı filozoflarının 'doğal durum' ya da 'toplum sözleşmesi' düşüncelerini bu soyut mitoslara örnek olarak verebiliriz. "Soyut mitos"larda

⁴⁴³ Polak (1966). s. 295.

⁴⁴⁴ Ernst Bloch(1970). *Man on His Own*, New York: Herder and Herder, s. 128'den aktaran Bookchin(1999). s. 109.

⁴⁴⁵ Michael Sherman(1984). "A Monologue of Counsel: Another Look at an Old Problem for the Humanities", *Liberal Education* , Vol. 70, No. 2, s. 103.

⁴⁴⁶ Berneri(1969). s. 9.

insanın doğal durumda yaşadığı ortama uygun bir toplum düzeniyle insanın kökel iyiliğe dönmesi mümkün olacağı düşünülürken,⁴⁴⁷ somut mitoslarla özlemi duyulan şey, "Altın Çağ" ve "Soylu Vahşi" masallarıdır. Hayal gücünü okşayan ve harekete geçiren bu tür somut mitosların büyük bir iyimserlikle mutlu bir toplum idealini gerçekleştirmede bir dürtü rolü oynayacağı açıktır. Bu nedenle Frye, bu yaklaşımı şu şekilde onaylamaktadır; "ütopya spekülasyon bir mittir. Bireye toplumsal bir düşünce sağlaması ya da bireyin toplumsal bir görü edinmesi için oluşturulur."⁴⁴⁸ Fakat mitlerle ütopyalar arasında çok ince bir farkın olduğuna Sorel dikkati çeker.. Sorel'in ifade ettiği gibi her ütopya toplumsal bir kuramdır aynı zamanda. Fakat her mit bu şekilde yapıcı olmayabilir. Genelde mitler var olanı yok etmeye yönelimlidir. Mitler var olanı(statükoyu) yıkmaya eğilimli bir grubun isteklerini temsil eden bir tutumu simgeler.⁴⁴⁹

Burada tartışılan noktaların en önemlisi, ütopyanın evrensel bir insani fenomen olup olmadığı konusudur. Ütopya ya da ütopyaacı tutum, bütün kültürlerle mi yoksa belli kültürlerle mi aittir? Bu tartışmada bazı ideolojik göndermeleri dışarıda tutarsak, genel olarak bu eylemin, insanın doğasına ait olan bir tutumu olduğu yargısı ağırlık kazanmaktadır. Yani ütopyalar, mitolojik, kültürel ve dinsel kaynaklardan beslenen bir olgu olması yanında, toplumsal, siyasal hatta bireysel dürtülerden de beslenen bir olgudur. Bu son saydığım etkenler daha çok, insanın doğasında ve kültüründe var olduğu tartışılan ütopyik tutumun dışı vurumu olan ütopyaların oluşturulmasına katkısı olan önemli etkenlerdir.

Ütopyalar, tarihin başlangıcından beri insanın bütün eylemlerinde kendini gösterdiği açık bir şeydir. Bu olgu, gerek mitolojide olsun gerekse dinsel eylemlerde olsun insana özgü olan, insan için olan her şeyde kendini göstermektedir. İnsanın yaşadığı dünyayı yeniden düzenlemesine yönelik heyecanı arzuyu şevklendirmeye yönelik bir eylem olmayı da amaçlar.

⁴⁴⁷ Batuhan(1962). ss.93-94.

⁴⁴⁸ Northrop Frye(1965). "Varieties of Literary Utopias", *Daedalus*, Spring, Vol. 94, No. 2, s.323.

⁴⁴⁹ Levitas (1990). s. 100.

Mumford bunu; “hayatın kullanılmayan potansiyellerini mükemmel seviyeye ulaştırmaya yönelme”⁴⁵⁰ olarak ifade eder.

Ütopyalar, dinsel ve bilimsel pesimizm tarafından şekillendirilen insan doğasının yeniden yumuşatılabilir, şekil verilebilir olduğu umudunu cesaretlendirmektedir. Ütopyalar, bizim bazı toplumsal ilerleme ölçütlerine sahip olmamız için, istek ve arzularımızın doğru olup olmadığı, bu arzularımızın geçerlilik düzeyi, ya da var olan doğrular hakkında bizde bazı şüpheler uyandırabilmelidirler. Bu demek değildir ki bütün ütopyalar devrimci, geliştirici ruhla ilerletici bir bakış açısına sahiptir. İstenilen, arzu edilen bir toplum şekli ile *Ütopya* aynı anlamda kullanılmaya başlandığı anda, huzur ve düzenden uzaklaşıldığı zamanlarda, ütopya, insanın kaybettiği mutluluğunu ya da gizli bir Altın Çağ’ın özlemini simgeleyen bir "düş" ya da hayal olarak değersizleştirilmeyle karşı karşıya olmuştur.⁴⁵¹ Bütün olumlu projeler, "ütopya" olarak küçümsendiğinde, var olması mümkün olmayan kurgusal betimlemeler olarak düşünülenin çok ötesinde olarak algılanmaktadır. Bunlar ütopyaların günümüze kalan, etkileri ya da öngörülleri şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Bunlara aşağıdaki paragraflarda kısaca değinmek, yukarıda değindiğimiz düşüncelerin bir değerlendirmesi niteliğinde olacaktır. Uygulamada, gerçekler dünyasında ortaya çıkış şekliyle, tasarlanan dünyadan farklı boyutlara ulaşmasının, ütopyaların yada ütöpik tutumun bir hatası olmadığını düşünmekteyim. Düşlenen ile eylem alanının tutarlı olmaması, düşleyeninin veya "düşleme"nin eksikliğinden kaynaklanmamaktadır.

Diğer taraftan ütopyalar, ideolojiler gibi var oluşunu ya da kendi varlığını hiç bir zaman şidet ya da çeşitli politik unsurlara bağlamazlar. Ütopya, kendini, direten ya da gerçekleştirmek için çeşitli yollara ve dayatmalara başvuru bir eylem biçiminde görmekten uzaktır. Kendi varlıklarıyla, var oluş şekliyle, bizzat kendisi bir işlevsel etkiye sahiptir. Bize yansıyan en büyük etkisi böyle bir tarzın varlığıdır. Bazen ilke, kuram bazen de öneri ve mesaj olarak varlığını hissettirmektedir. Uygulanma alanı

⁴⁵⁰ Mumford (1969). s. 2.

⁴⁵¹ Berneri (1969). s. 2

yaratmak için kendisini asla dayatmaz. Belki de mitoslardan, ideolojilerden veya dinsel yönlendirmelerden en önemli farklılığı buradadır. Bu nedenle ütopyaların kendi iç mantığında değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Ütopyalar var olana karşı yeniden yapılanmayı önerirken, farklı boyutlarda yanlış uygulamalarda kendini gösterebilir. Fakat hedeflenen şeyin uygulanan şey olmaması, ütopyaların ya da ütopyacı tutumun hatası değil, tersine uygulamanın hatasıdır. Belki de amaçlara ulaşmak için seçilen araçların rasyonel ya da bütünsel olarak ele alınmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun için gerekli eğitsel, sanatsal yada etik alanların toplumsal yaşam alanında etkili ve verimli olarak kullanılmamasından da kaynaklanmış olabilir.

Ütopyaların günümüze kadar uzanan etkilerini değerlendirirken böyle bir yaklaşımın gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. Örneğin Platon, tasarladığı toplum, yoktan yaratılan ya da sırf var olana muhalefet etmek amacıyla düşünülmüş bir şey değildir. kendi deyimiyle her alanda “bolluğa kavuşmuş” bir toplumdur. Buradan da anlaşılacağı gibi toplum zaten var, yok olan ise varlık, zenginlik, mutluluk ve uyumdur. Ütopyalar var olanı dönüştürmek gibi siyasal bir amaç taşır aynı zamanda. Platon, eğitim konusunda da yeni bir model sunmaz aslında ; “öteden beri sürüp giden eğitimi hakkıyla yapmak tam uygulamak”tır amacı. Günümüzde tüm siyasal, ideolojik ya da ekonomik reform, proje vb. hareketlerin nihai amacı da “bolluğa kavuşmuş”, “refah düzeyi yükselmiş” bir toplum(ister yerel ister global olsun) yaratmaktır. En azından bütün kalkınma hedefleri, parti programları ve ekonomik yatırımlar bunu hedefler(ulaşılsa da ulaşılmasa da). Bunlar her bir periyotta her bir seçimde ya da parti programlarında yinelenen amaçsal bir ritüeldir.

Tarihin her safhasında ve her toplumda yönetim birimini oluşturan sınıf Platon’un “akıl sahipleri” olarak belirlediği sınıflar olmuştur. Bu belirlenim her zaman Platon’un uygulanmasını istediği bir yöntemle olmamış olabilir. Akıl sahipleri her zaman ekonomik ve siyasal olarak “aklının iyi kullanan” ve bu toplumsal imtiyaz ve imkanları elinden kaçırmayan, alt tabakaya

bırakmayan bir tutum içinde olmuşlardır. Marksist sosyolojik yaklaşımın yenidenüretim(reproduction) kavramıyla eleştirdiği gibi, bu tutum kültürel ve ekonomik etkenlerle, sürekli bir sonraki kuşağa intikal etmiştir. Hem tarihsel hem de doğal olarak işleyen bu durumu Platon tesadüflere, baskıya, yolsuzluklara bırakmak istememekteydi.

Platon'dan günümüze kalan diğer bir etki ise, sözel sanatların devlet eliyle kontrol edilmesidir. Her toplum, farklı derecede de olsa, toplumsal düzeninin korunmasını istemektedir. Sözün etkisi, akılları çeldirici olması ya da genel ahlak ilkelerine aykırılık taşıması günümüzde “sansür”le düzene sokulmaktadır. *Devlet*'te, hangi sözlerin, şiir ya da hikayelerde kullanılan kavramların doğruyu ve gerçeği yansıttığını belirleyen filozof-kralın yerini bugün yasalar, bazı kurullarla gerçekleştirir ve denetler. Platon'un düzeninden şikayetçi olan şairler ve söz ustaları, günümüzün demokratik düzenlerinden de o kadar şikayetçidirler.

Her zaman bir tarafta denetim, disiplin ve eğitim, diğer tarafta her bireye göre değişen “özgürlük” isteği var olmuştur. "Disiplin" kavramının yaralı bir eğitsel yöntem olarak kullanılması ya da günümüzde bilim dallarının “disiplin” olarak anılması, Platon'un ve ütopyacı düzen anlayışının bilinç altımıza yerleştiği ya da doğal bir tutum olduğunun ifadesidir. Diğer taraftan ütopyaların toplumsal yapıda düzen ve uyum, öğrenme yoluyla aydınlanma, bilim ve çalışmaya karşı duyulan derin bir saygı, düzenli ve disiplinli bir çalışma, ortaçağ geleneği ile modern yenilikler arasında sıkı bir karışımı oluşturmuştur. Bu özellikler daha sonraları 18. yüzyılın Aydınlanma düşüncesinin önemli yönleri olarak hatırlanacaktır. Bu nedenle Bookchin, ütopyacı düşüncenin içinde belirgin hale gelen eğilimleri 1- Var olan dünyaya, seküler gerçekliğe bağlılık, 2- Özenle yapılanmış bir toplum, ve 3- Düzenli çalışmaya ve toplumsal yapıda uyumlu birlikteliğe atfedilen yüksek önem olarak sıralar.⁴⁵²

⁴⁵² Bookchin(1999). s. 115-116

Bu düzen ve disiplin anlayışı Platon'da o kadar önemlidir ki devletin korunması ve sürekliliği bu "disiplin" anlayışının "militer" bir yapıyla kendini göstermektedir. Müzik eğitimi olarak adlandırılan ve bütün sözel sanatları kapsayan disiplinin aracılığı ile ruhun eğitimi ve beden eğitimiyle bedenin tellerinin uyumlu hale getirilmesi, günümüzde askeri alanda başarı, güçlülük, caydırıcılık, sertlik ve kahramanlığın aracı durumundadır. Bu nedenle günümüz devletlerinin "koruyucuları" da düzenli olarak bedenlerini eğitirler ve Platon'un istediği gibi, ritim ve melodiden arınmış, insanı bezginliğe, karamsarlığa ve gevşekliğe sürüklemeyen, tek sesli marşlarla "ruhun tellerini gererler".

Günümüzün demokratik toplumlarında bile şüpheyile bakılan "değişim" ve "yenilik" isteklerine, Platon da kendi düzeninde "bozulma"nın başlangıcı olarak yaklaşır. Platon'un değişimden kaçınması, "yakaladığı mutlak gerçeklik doğrultusunda oluşan ideal mükemmelliğin yitirilmemesi" adınadır. Fakat bu, günümüzde "statüko"culuk olarak aşağılanan ve sahip olunan iktidar ve imtiyazların elden geçirilmesi olarak indirgenen basit bir anlam taşımaz. Eğer yaşanan hayat mutluluk değil felaketin devam etmesi ise buna Platon ve diğer ütopyacılar da razı olamazdı. Ütopyacı düşlemin amacı da bu değildir. Günümüzde anlam kaybına ve amaç sapmasına uğrayan "düzenin değişmemesi" ilkesi uğruna kaçınılan, özellikle "kaderci" olarak yorumlanan Doğu toplumlarında, her "yenilik" bozulmanın, kötüye gidişin ve kıyametin göstergesidir. Bu da göstermektedir ki bu korku ile ütopyaların endişesi farklı temellere dayanmaktadır.

Ekonomi ve iş hayatında uzmanlaşma, meslek sahibi olma, "üretici sınıf"ın oluşması hem liberal kapitalist düzenin hem de devletçi sosyalist düzenin ütopyalardan ortaklaşa edindikleri bir konudur. Bu amaçlar farklı araçlarla istense de aynı noktada birleşirler. Sosyalist toplumcu tasarılar üreten çalışan sınıfın eğitilmesi, eğitilenlerin üretmesi(iş okulu) ilkesini eğitim programlarının temeline koyarlar. Liberal kapitalist yapıda ise uzmanlaşmış meslek sahipleri orta ölçekli sanayi yapısıyla toplumsal kalkınmanın temel taşlarını oluşturacaktır.

Ayrıca bugün bütün ideoloji ve devletlerin, var olma amacıyla denetleyip düzenledikleri toplulunu uzun vadede yönlendirme ve manipüle etmenin en önemli aracı olarak eğitim kurumlarını kullanmaktadırlar. Bütün ütopyaların eğitimi araç olarak kullanmakla suçlanmasına karşın, geleceği ve toplumsal düzeni yeniden üretmede bütün devletlerin elinde eğitim en etkin araç durumundadır. Haklı olarak bütün ütopyacılar gibi Platon'un da eğitim kavramına bu denli özen göstermesinde bu amaç yatar. Platon'da "Bilgi"nin kullanılması ve aktarılmasında kullanılan "eğitim"i, Thomas More ve Tommaso Campanella toplumundaki bütün kötülükleri engelleme aracı olarak kullanır. Bacon ise bilimin insanlığa ışık olan verilerinin nesillere aktarıldığı bir araç olarak görmektedir. Bununla birlikte Platon eğitime sarsılmaz güvenini ve eğitimin önemini şöyle dile getirir:

- Şüphesiz sevgili Adeimantos, dedim; bütün bu kurallar o kadar önemli değil, bunların hepsini küçümseyebiliriz. Yeter ki koruyucular, asıl büyük kuralı, tek başına her şeye yeten kuralı göz önünde bulundursunlar.

- Nedir o kural?

- Eğitim ve öğretim, dedim. Yurttaşlarımızın kafası iyi bir eğitimle aydınlanmışsa, bütün bu meseleleri de çözerler kolayca.

- Konuşmadığımız daha başkasını da.⁴⁵³

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Platon'un tasarladığı toplumsal yapı ile bugünün toplumsal hedefleri arasında, amaçsal düzeyde bir fark yoktur. Platon'un da yaptığı varılmak istenen hedefe "rasyonel" adımlarla varmaya çalışmaktır. Bazı ifadelerde normatif bir yapı olsa da sonuçta belirtmeye çalıştığı şey, "öneri" olmaktan ileri gitmemektedir. Ütopyasında kullandığı dil ile yaptığı şey, olması gerekeni bildirmek ve bu "olması gereken"leri kendi teorik görüşleri doğrultusunda temellendirmeye çalışmaktadır. Bu ilkeleri totaliter bir yöntemle uygulamaya çalışmak yerine, sadece düşlediği toplumun, ancak bu ilkelere uyulduğuna "olabileceği" yöntemi göstermektedir:

- Şimdi şunu kabul edebiliyor musunuz benimle? Bizim devletimiz ve anayasamız sadece bir hayal değildir. Onu gerçekleştirmek ne türlü zor da olsa olağandır. Ama dediğimiz gibi, devletin başına bir veya birkaç filozofun gelmesi şartıyla. Bugün aranan şerefleri küçümseyecek, onları

⁴⁵³ Platon (1995). s.113: 423-d, 424-a

özgür bir insana yakıştırmayacak olan bu filozoflar ödevini yapmamın getirdiği şerefi her şeyden üstün tutacaklar ve doğruluğu en önemli ve en yararlı şey sayarak onun hizmetine girecekler, onu yeşertecekler, toplumun yasalarını ona uyduracaklar. (....)

- Evet Socrates, öyle sanıyorum ki bu devlet gerçekleşebilirse ancak bu dediğin yoldan gerçekleşebilir.⁴⁵⁴

Platon'dan Bacon'a ve hatta 20. yüzyılın karşı ütopyacılarına kadar bütün ütopyacılar sonuçta düşledikleri toplumsal yapıyı var olan kötülüklerden kaçıp "düşe sığınma" aracı olarak oluşturmamışlardır. Düşlenen bu toplumsal düzene kimse karşı çıkmamalı ya da çıkmaz diye de düşünmemişlerdir. Sadece, "hangi toplum bu ilkelere uygun davranırsa mutlu olur" düşüncesinde olmuşlardır. Campanella'nın da belirttiği gibi, din adamları din kurallarına günah korkusuyla değil, daha önemli şeyleri gözetmek amacıyla uyarlar. Bütün kurallara uydukları zaman da mutlu olurlar. Söz ustaları bir söylevin en iyi ve en kusursuz kurallarını koyarlar, filozoflar da eksiksiz bir eser tasarlayabilirler. Ama hiç biri kusursuzluktan kurtaramaz yakasını. Tanrıbilimciler ermişlerin hayatını anlatırlar ama hiç biri onlar gibi hayat süremez. Hangi insan ya da hangi ulus İsa'nın yaşadığı gibi yaşayabilir. Bütün bunlara bakıp da kutsal kitaplar boşuna yazılmıştır mı diyeceğiz? Hayır, vargücümüzü kullanıp onlara yaklaşalım diye.⁴⁵⁵

4.2.3. Ütopyaların Bize Sunduğu Mesajlar Nedir?

İnsanlık tarihi, insanın iki dünya içinde yaşadığını anlatan büyüleyici bir hikayeye sahiptir. Bu iki dünyanın biri, insanın içinde yaşadığı dışsal dünya, diğeri insanın kendisinin içinde yaşadığı dünyasıdır, kendi iç dünyasıdır. Bu dünyada maddi şeylerin parçalandığı, değişime uğradığı düşünsel bir dünyadır. Bu dünyada oluşan "idea" sıradan düşünceler değil, daha çok filozofların subjektif dünya olarak adlandırdıkları, teologların ruhsal dünya dedikleri alandır. Şu anki fiziksel dünya açık ve kaçınılmaz şeydir. Düşler dünyası ise mükemmelliğin, tanrısal mutluluğun olduğu yere tekabül eder.⁴⁵⁶ G. Katop bunu şu şekilde dile getirir; insan davranışlarını bir fikir,

⁴⁵⁴ Platon (1995). s. 225: 540-d,e; 541-b

⁴⁵⁵ Campanella (1985). s. 89.

⁴⁵⁶ Mumford (1969). s. 12.

teori ya da imgeye göre düzenlediğinde, yani tesadüfen yaşamadığı, bilinçli eylemlerde bulunduğu müddetçe, bu imgeler sağlam bir "gerçek" durumuna dönüşürler. İşte ütopyalar, düşsel olan yanımızın eyleme dökülmesine yarayan bir çabadır.⁴⁵⁷ Bu çabayla ekonomik, eğitimsel ve diğer alanlarda yokluk ve karmaşanın giderilmesi, ahlaki ikilemler ve psikolojik hoşnutsuzlukların elenmesi olası bir durumdur. Yeryüzünün daha iyi ve mükemmel olmaması için hiçbir nedenin olmadığı anlamına gelmektedir.

Fakat bütün bu iyimser ütopyacı yaklaşımlar yanında ütopyalara karşı, insanın ve toplumun doğası gibi hassas noktalarda yöneltilen eleştirel yaklaşımların da uyarıları gözden uzak tutulmamalıdır. Platon'la başlayıp 20. Yüzyıla değin süren bu macerada sürekli insan doğası ile kurulması planlanan toplumsal yapı arasında bir paralellik aranmıştır. Platon devletini kurarken "doğruluk" kavramını tanımlayarak işe başlar. "doğru" olan şey hem insan için hem de toplum için aynı şeyi ifade etmelidir. Platon, "doğru" olanın, akıl ve felsefenin yönetici, isteklerin ve kitlenin ise bu akıl ve felsefeye (matematiksel kesinlikten kaynaklanan bilgi) boyun eğdiği bir sistem geliştirir. Bu düzene uygun bireylerin eğitilmesiyle de bu düzenin varlığını koruduğu bir sistem olduğu sonucuna ulaşır. Bu matematiksel kesinliğin şaşmazlığı, modern dönemlere, modern bilimlerin ve tekniğin şaşmazlığı ilkesine dönüşecek ve sonuçta Huxley bilim ve teknolojiadaki başarının mutlaklığına duyulan inancı *Cesur Yeni Dünya* insanını yaratmak için kullanacaktır. Platon, More ve Campanella gibi klasik ütopyacıların evrensel etik kurallarıyla sağladıkları toplumsal huzur, refah ve eşitliği Bacon, modern bilimin teknik sonuçlarının sunacağı zenginlik ve refahla karşılarlarken, Huxley bu huzur ve refahı bozabilecek unsurları etik ilkelerle değil teknolojinin yardımıyla giderecektir. Platonla başlayan bu "akıl"cılık tutkusu (anlam ve amaç değişse de) modern dönemlerde bilim ve tekniğe yönelik tutum ve inanç gerekenden fazla bir dereceye yükseltilmiştir. İnsanın mutluluğunu amaçlayan düzenin aklın ilkelerine göre düzenlenmesi girişimi, *Cesur Yeni Dünya* ve *Tek Devlet* gibi bir toplum düşünde, matematiği ve bilimsel düşünceyi, akılcı

⁴⁵⁷ Katop (1968). s. 269.

düzenlemenin temeline dönüşür. Mumford'un da dediği gibi; "artık bilim ve bilimsel olan en büyük erdemdir. Makinanın işlemesi ahlaki bir görev, günahkarlık ise makinadan maksimum derecede faydalanmaktan mahrum kalmak anlamına gelecektir."⁴⁵⁸

Rönesans ile başlayan insan aklının üstünlüğü ve insan aklının nesneler üzerinde egemen olduğu bilinci, günümüze kadar insanın kendi aklı ile kendi yaşamını aydınlatma girişimi şeklinde sürdürülmüştür. Sorunlarının çözümünde temel alınması gerekli olan şeyin "matematik-fizik disiplin olması gerektiği" düşüncesi egemen olmuştur. Bunun diğer bir nedeni ise 17. Yüzyılda gelişmeye başlayan deneysel bilimlerin, deneysel yöntemlerle ilerlemeye başlamasıdır. Bu dönem, insan kendi yaşamını ve doğayı etkileme ve değiştirme gücüne ulaştığı noktayı temsil eder. Bu bilimsel kesinliğin verdiği güven ve inanç insan ve toplumun mutluluğa ve refaha ulaşması için yeterli görülmüştür. Aydınlanma döneminin düşünsel ve bilimsel alanlarda gerçekleştirdiği gelişmelerle, bilimin sadece uygulamadaki sonuçları dikkate alınarak değerlendirilmesi, insani alanların, insana ait olan diğer var olma biçimlerinin gelişmesine ve önemine karşı olumsuz yönde bir ilişkinin doğmasına da neden olmuştur.⁴⁵⁹

Antik dönemden günümüze idealizm, varlığın salt zihinsel bir oluşum olduğu noktasında direnir ve zihnin tasarımları insanın değerler skalasında en önde bir konuma yükseltilir. Buna karşın realizm varlığın ve gerçekliğin, zihinden ve insandan bağımsız var olduğunu ve varlığın mükemmelliği için zihinsel duyuma hiç gereksinim olmadığını öne sürer. Daha ileri noktada ise doğrudan ve aracısız algının ve olgunun, deney ve gözlemin(Bacon, Hume) salt değer olarak ön plana çıkarılmasıyla, gerçekliğin bilgisi yalnızca pozitif bir değerle ölçülür olmuştur. Bu karşıtlıklar, insan aklına ve insan aklının ürünü olan tüm kazanımlarına olgusal ve deneysel verilerle değer atfedilmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda her "ideal" olan şey "idealizm" ile ilişkilendirilmiş, "akıl" kavramı da sadece olgusal ve pozitif

⁴⁵⁸ Mumford (1996). s. 357.

⁴⁵⁹ Velioğlu(2000). ss. 28-29.

olanla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Halbuki “akılcılık” konusuna baktığımızda teknik anlamda “Rasyonalizm” olarak deneycilik karşıtı olarak ele alınır. Veya tarihin bazı kesitlerinde ya da günümüzde akılcılık, serbest düşünme, dogmaları inkar ve ateizme kadar varan yanlış algılamaların adresi olur. Ya da 20. yüzyılın mantıkçı pozitivistlerince salt akıl yürütme anlamında akılcılık değersiz bir eylem olarak nitelendirilir.⁴⁶⁰ fakat geniş anlamda akılcılık, Latince “ratio” sözcüğünden gelen akıl ve akılsal olana önem verme olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım tüm genel akılcılık tanımlamalarına uyarlanması gereken bir yaklaşımdır.

Akılsal uslamlamanın değer ve önemine inanmak her ciddi zihinsel araştırmanın ön koşuludur. Burada karşımıza çıkan ayırım, rasyonalizm-rasyonalite, deneyim- deneycilik, olgu-olguculuk ayırımının zihinlere dayattığı keskin hatlardır. Bu teknik ayırıştırma, bilgi teorisi yoluyla tüm değer alanımızı etkilemektedir. Aslında Huxley’in de bu noktada işaret etmek istediği şey, Platon ve takipçilerinin yolundan gidildiğinde varılan sonucun “bu olmaması”dır. Buradaki ince nokta, Platon ve diğerlerinin “akıl” ve matematiksel kesinliğe duydukları inançla, modern bilimsel düşüncenin akıl anlayışının, salt mantık ve pozitivism olarak indirgeyici yapıya dönüşmesidir.

Platon’un yöntemini izlemek, “var olan” sorunlara, “olması gerekeni düşleyerek” cevap bulmaktır. Yoksa tek bir ütopya örneğini değişmez bir şablon olarak kullanıp, yeni açılımlara, yeni düşünme biçimlerine yer verilmediği zaman sonuç, tehlikeli sonun kaçınılmazlığı olacaktır. Ütopya var olan olumsuzluklara bir çözümse, her zaman değişmek, değişimi kendi içinde üretmek, dünün ütopyası olarak, bugünün gerçekliğine, oradan da yine geleceğin ütopyasına doğru sürekli hareket etmek zorundadır. Bu olmazsa, toplumsal huzur adına düşünülen her şey akıldışılıklara, mutsuzluğa ve baskıya dönüşen bir kabus olacaktır. Huxley’in *Cesur Yeni Dünya*’da, bilimsel açıdan her şeyin mümkün olabileceği düşünülen günümüz bilimsel anlayışıyla, günün birinde insanlığın gelebileceği noktayı yine insanın kendisinin hazırladığına işaret etmesinin amacı budur. Bu eleştirilerde makinalaşan ve eğitim

⁴⁶⁰ Cottingham(1995). s. 10.

makinalarıyla koşullandırılan bir toplumun yarattığı uygarlığın, insanın kendi kötülüklerinin sonucu olduğu vurgulanır. Huxley'in ütopyasından sıkılan romanın kahramanı "uygarlığı yedim, kendi kötülüğümü yedim" diyerek bu yaşamdan uzaklaşmaya çalışması, insanın, kendi yarattığının ürünü olmasına yönelik bir eleştiridir.

Öte taraftan Huxley ütopyasını oluştururken, bilim ve eğitim kavramlarını da tercih ettiği yaşam tarzını gerçekleştirecek şekilde kurgular. Yaşamın amacının mutluluk ve rahatlık olarak düşünüldüğünde buna ulaştıracak araçların da o şekilde oluşturulmasının gereğini vurgular. Tasarlanan ütopya ne ise, ona ulaştıracak bilim ve eğitim sistemi de o şekilde olmalıdır. Huxley bir bakıma, Platon'un toplumun var olan düzenini alt üst edebilecek olan her türlü yeniliğe karşı çıkışını eleştirir. Diğer taraftan da toplumsal düzenlemelerin istenilen yönde gerçekleştirilebileceğini varsayar. Bu yaklaşımla Huxley, toplumsal denge ve düzenin istenilen amaca uygun olarak ve sürekli değişimle mümkün olabileceğini göstermeye çalışır. Amaca, sadece bize şu anda ve burada "verilen"lerle ulaşılabilceği tutumunu eleştirerek her zaman için başka düşünüş biçimlerini de de bir alternatif olarak kullanmayı önerir. Çünkü ütopya da koşullandırılan "insan", amacının ötede bir yerde, şimdiki insan küresinin dışında başka bir yerde olabileceğine" inanılmasından korkmaktadır.⁴⁶¹ Huxley'in ütopyasının derinliklerinde gizil olarak yer alan "yeni bir ütopya" arzusu, bireysel özgürlüğe, dine, aile kavramına ve bunun doğal uzantısı olan diğer oluşumlara izin veren demokratik nitelikte bir toplum modeli olmasının zorunluluğuna bir işarettir.

Huxley *Ada* ütopyasında ütopyanın da kendi içinde alternatifinin olması gerekliliğini vurgularken bu gizil yeniden ütopya fikrini, ütopyanın var olana karşı olabilir olanın da düşünmesi olduğunu yeniden gündeme getirir. *Ada*'da eğitim programlarıyla bu düşünsel yöntemin uygulamalarını, Uygulamalı Ruhbilim dersi olan Psikoloji dersinde öğrenciler, düşsel olarak çeşitli nesneler, gözler kapatılarak düşündürülür. Bu nesneler, hayalde canlandırılır. Öğrenciler bazı nesneleri, renkleri, şekilleri düşlerler. Modern

⁴⁶¹ Huxley (1989). s. 148.

dönemin yok saymaya kalktığı düş gücünü, ya da sanat ve edebiyata havale ettiği düşselliği yeniden işe koşar. Bilimsel ve teknik ilerlemenin toplumu karşı karşıya bıraktığı kimi sorunlardan yine bilimi ve modern bilimsel yaklaşımı sorumlu tutan Huxley, bu sorunların çözümünde katı pozitivist bilimsel değerlerin “gerçeklik” ve “doğruluk” nitelenmesi dışında tuttuğu, “öteki” bilme ve eğitme yaklaşımlarının da olabileceğini vurgulamak ister. Huxley, *Cesur Yeni Dünya*’da, toplumsal bir baskıya dönüşen bilimsel ve teknik aygıtların toplumda yarattığı “insani” boşluğu, *Ada* ütopyasında “öteki” bilme yöntemleriyle doldurur. Bu yaklaşım, Batı’nın ilerleme adına, tek geçerli olan pozitivist bilim, özgürlük adına aşırı bireysellik ve bencillik, ekonomik üretimin getirdiği maddi refah adına, aşırı maddi hırs ve bu ekonomik egemenliğin bir baskı ve yok etme aracı olarak kullanılması gibi, toplumsal huzuru bozan ve eşitsizliği yeniden üreten anlayışın eleştirisidir. Bu nedenle *Ada* ütopyası, Batı’nın ulaştığı noktanın bir eleştirisi olduğu kadar, kendi içinde ütopyanın da bir eleştirisidir. Huxley arzuladığı toplumsal yapıyı *Ada* da sunarken aynı zamanda bu yapının karşıtını da kendi içinde sunar.

Bilimsel ilerleme, insan ruhunu, doğasını ve toplumsal yapıdaki işlevini teknik araçlara yüklemektedir. Eğitim olgusu ise insanın kendini tanınması, yeti ve yetenekleri ya da isteği doğrultusunda topluma yararlı birey olarak ya da bir toplumun organik bir bireyi olmaktan çıkıp mega makinanın bir ünitesi durumuna dönüştürülen bir işlem olarak kullanılmaktadır. Modern dönemin ütopyalarında gündeme gelen bu karşı ütopya hareketi, aslında ütopyanın da bu ilerlemeye uygun olarak, kendi içinde baskıya dönüşmeden, kendi ütopyasını oluşturmaları gerekliliğinin vurgulanmasıdır. Bu hareket, ütopyanın yeni ütopyalara dönüşmesinin diğeri bir yoludur. Böyle olmazsa bilimsel ilerlemenin katkısıyla ulaşılabileceği düşünülen sonsuz mutluluk, sonsuz özgürlük, sonsuz eşitlik düşleri, kısa bir zaman sonra karşıtlarına dönüşebilecektir.

Oysa ütopya “sorunun başladığı” yerde devreye giren bir araç olmalıdır. Platon *Devlet*’ini kurgularken yaşamak istemediği düzenden kurtulmayı hedeflemekteydi. More ve Campanella, toplumu saran kötülüklerin

kaynağını bulduğu anda bütün düş gücüyle, bu kötülüklerin olamayacağı imkansız bir düzen tasarlanabilmektedir. Ne zamanki ütopyalar ortak mülkiyete dayalı bir toplum savundu, özel mülkiyet kutsal sayıldı, ne zaman dilenciler asıldı, el emeğinin asaleti aşağılandı, her çocuğun çocukça mutluluğu yaşaması ve iyi bir eğitim alma hakkı soylu ve zenginlerin çocuğu için olmaya başladı o zaman ütopyalar devrim, ütopya yazarları da devrimci sayılmıştır. Ütopyayı bu duruma getiren, ütopyanın ne olduğunu bizlere temelde nasıl bir düşünme sistemi önerdiğini iyi anlamamaktır.

Ütopik düşünce verili toplumsal sistemin irrasyonelliği içinde çarpıtılmış (araçsallaştırılmış) bir rasyonelliğin zorlanmasıdır. Ütopik düşünce, insanın var olan toplumsal sistem içindeki örselenmiş durumunu fark etmemizi ister. O, var olan dünyanın karalanması, hayatın bittiği, geleceğin kalmadığını söylemek de değildir. Tersine insanın kabullenmemesi gereken bir toplumsal realite görünür hale sokulur. Bu düşünce tarzı, modern dünyanın eğriliklerinin, dağlara çıkan “iyi eşkıyalar”(Noble Savages) ile düzeltilemeyeceğinin farkındadır. Reel durumun karşısında, duygusal düzeyde bir katılmama-reddetme duyarlılığı taşıdığı gibi, bilişsel olarak mevcut dünyanın hangi toplumsal ilişkilerin kurulması ile değiştirilebileceğini fark edecek yetkinliktedir.⁴⁶² Ricoeur’un yaklaşımıyla “hiçbiryer”, “burada ve şimdi” olan açısından bize yeni bir istikamet hissi verebilir. Eğer bu yaklaşım egemen rasyonalite tarafından betimlendiği gibi bir patoloji ise belli bir dozda patolojinin, bu patolojik köhne kurumlardaki doku sertleşmesine ışık tuttuğu oranda toplumsal değişimin şartı olmadığını kim bilebilir?⁴⁶³ Adeta ütopyanın sözde deliliğini tedavi etmek için var olan bütün rasyonel ideolojilerin sağlıklı işlevini vazifeye çağırmak zorunludur. Sahip olduğumuz, çözüm aradığımız sorunlarımızın bugünkü konumuna, eleştirel bir yaklaşım bilinci olarak ancak ütopyadan bakmakla olası görünmektedir. “Aynı şeyi paradoksal bir şekilde ifade edersek, derdin aynı zamanda derman olmadığını kim bilebilir?”⁴⁶⁴

⁴⁶² Ünsal Oskay (1993). "Ütopyan Düşünce ile Distopyan Düşünce", *Varlık*, S. 1025, ss. 6-8.

⁴⁶³ Ricoeur (1999). s. 193.

⁴⁶⁴ Ricoeur (1999). ss. 192-193.

Çalışmanın başında da belirttiğim gibi, ütopyalardan çıkarılabilecek en önemli sonuç, ütopyanın bizzat kendisinin, ütopya oluşunun insana sunduğu mesajlardır. Ütopyaların ve sahip olduğumuz ütöpik doğamızın bize gösterebileceği "başka yolları" deneme dürtüsü, yaşam ve düşünüş zenginliğimizi artırıcı niteliğe sahiptir. Bundan dolayı, geleceğe dönük beklenti ve umutlarımızı, amaçlarımızın içinde şekillendiği düşünce dünyamızı zenginleştirici öngörülerini şu şekilde dile getirebiliriz.

Mükemmellik ve mutluluk insanın doğuştan sahip olduğu doğal bir arzusudur. Bunu gerçekleştirmek için en etkin araçlar(özellikle eğitim) en etkin biçimde tasarlanmalı, yeniden düşünölmelidir.

Güzellik ve iyilik evrenin gerçekliğidir. Bozulma ve kötölük ise topluma sonradan bulaşan, geçici bir durumdur. En güzel olanın düşünmesi, en güzel olanı yaratmanın ilk adımıdır.

Yaşanılan tüm olumsuzluklara karşı, toplumun huzuru ve bireyin özgürlüğü zedelenmeden adalet, toplumsal uyum refah ve bolluk, yeniden düşünölbilmelidir. Çünkü insanın mükemmel bir yaşama layık olduğunu simgeleyen "Altın Çağ"ın kaybedilmesi doğaüstü yasaları ve ilkeleri çiğneyen insanlığın suçu değil, insanlığın sefaletinin nedeni eşitsizliğin, adaletsizliğin yarattığı hiyerarşisi, bencillik ve haksızlıkların yeniden üretilmesidir.

Çalışmak, üretmek topluma ve insan oluşa yararlı olmak her zaman etik bir değerdir.

İnsan aklının ürünleri olan her şey(özellikle bilim ve teknik) insanın eşit, refah içinde, iyi ve mutlu yaşaması için bir araçtır.

Mükemmellik mutlak iyiliğin sonucudur. Buna ulaşmak için evrensel iyiliğe, evrensel doğrulara olabildiğince yaklaşmak gerekmektedir.

Mükemmel bir toplumsal düzeni yakalayabilmenin yolu mükemmeli düşünmek ve mükemmel düşünmekten geçmektedir. Aklın ve düşüncenin bu

amaca dönük yaratıcılığını, hem yineleyici hem de yenileyici imgelem gücünü kullanmak gereklidir.

Eğitim bu amaçlara ulaşmak için en güçlü yöntemdir. Değişimi sağlayacak olan beyinler, yeniden düşünecek ve mükemmeli düşleyecek olan akıllar, bu yönde ilerleyecek bir “eğitme” anlayışından beslenecektir. İnsan kendi felaketini de, kurtuluş yolunu da bu araçla edinebilir.

Bölüm V

5. SONUÇ

İnsan, var olduğu günden bugüne kadar, Antik dönemden Orta Çağ'ın sınırlayıcı ve bunaltıcı düşünsel dünyasına, oradan da Rönesans, Reform Aydınlanma gibi tanımlamalarla işaret edilen tarihsel gelişim sürecini yaşamıştır. İnsanlığın yaşadığı bu süreç, düşünsel, tarihsel ve bilimsel çizgide dile getirilen ilerleme düşüncesi ile ulaştığımız binyıla değin çeşitli faraziyeleri sürdürme yöntemi olarak iş görmüştür. Düşünsel olarak, İlk Çağ ile Orta Çağ'ın birlikte yaşandığı, ya da "Modern" olarak adlandırılan devirlerde bile modern olmayan, "ilkel dönemler" diye nitelenen dönemlerde de modern düşünsel kalıpların içiçe geçtiğine de rastlamak mümkün olmuştur. İlerleme, gelişme, evrim, devrim vb. gibi düşünceler, her çağda başka bir anlam taşıdığı gibi, her düşünce biçimince de farklı anlamlar yüklenmektedir. Doğal olarak bu düşünceler, Diderot ve Condorcet'te başka Marx ve Comte'ta da başka şeyler çağrıştırdığı gibi, Spencer ve Darwin'de ise başka anlamlara gelmekteydi. Çoğu ütopyacıların zihninde ise rasyonel bir temel üzerinde bir toplum oluşturma tarzı olarak anlam kazanmıştır.

Bu rasyonel tarzın, yanlış kullanımında, toplumsal yapıda ulaşabileceği sonu Huxley ütopyasında eleştirileriyle işaret eder. Bilimsel ilerlemenin ulaştığı nokta, "hakikat"ın, var olanın, apaçıklığın, ve gerçekliğin, şeylerin kendisinden geldiği inancıdır. Böyle bir rasyonellik inancıyla hareket edildiğinde yol gösterici olan sadece "bilim" ve uygulanacak olan ise teknolojinin yaratıcı elidir. Teknolojinin bu denli kuşattığı yaşam boyutundan geçmişin romantik kır yaşamına, Altın Çağ'ın cennet köşelerine dönmemiz artık mümkün değildir. Fakat ulaştığımız bu noktaya kadar geçen süreçten bize miras kalan inanılabilir görüş, tutum ve tarzları da artık yeniden düşünmeli, gerekiyorsa terk etmesini de bilmeliyiz.

Toplumsal sorunlara üzülmek, teknoloji fakirliği ile eş anlamlıdır. Aydınlanmış özne için tanımlanamayan şey, teknik olarak giderilemeyen sorundur. Bundan dolayı modern bilimsel düşünüş biçimi “burada” olmayanı, hesap etmeden uzak, olduğu gibi bilinemeyeni, gerçekliği kendisinden gelmeyen, yani “hiçbir yerde”liği bu nedenle anlamlandıramamakta, bilimsel bir tanıma sokamamaktadır. Ütopya kavramının bu yabancıllığı, Thomas More’un ve kelimenin bizzat ima ettiği “hiçbir yer” fikrinden hiç bir şeyin veri olarak alınamayacağı nedeniyledir.

"İnsan"ı artık bu noktada sadece tek bir boyutuyla ele almaktan kaçınmamız gerektiğinin zamanıdır. Ne sadece düşünen, icat eden, sanatsal alanda yaratıcı, ne eylem varlığı, ne hedefini tanrısal ideale kilitleyen ruhsal varlık, ne de sadece biyolojik, fizyolojik bir varlıktır. İnsanın tek bir boyutla ele alınamayacağı belki de insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğidir. Yani tanım yerindeyse, "İnsan bütün boyutlarıyla ancak anlaşılabilen canlıdır."

Bundan dolayı ontolojik olarak insan, inorganik, organik, psişik ve tinsel olarak eyleyen bir varlık kümesidir. İnsanın kendisiyle, toplumla ve gelecekle ilişkisi bütün bu boyutlarıyla gerçekleşir. Psişik alanıyla, duygusal yaratıcılığa ulaşırken, tinsel alanda özgürlüğüne, arzu ve iradesine ulaşır. Psişik alandan kaynaklanan yaratıcılığını var olan düzlemde gerçekleştirebildiği gibi, tinsel alanda ise var olmayan, ideal olan alana uzanabilmektedir. Yani insan varlığı sadece bilişsel ve bilinç alanı ile kendini gerçekleştirmemektedir. Sadece bilinç ve eylem varlığı da değildir. bugün çoğunlukla ele alındığı gibi, insanı sadece "akılsal" bir varlık olarak tanımlamak, eylemlerini sadece bilgi ve biliş alanında değerlendirmek demektir. Oysa ki insan "bilen" olduğu kadar, "kuran", "düşünen" olduğu kadar "duyuş" sahibi ve "kurgulayan"dır. Gerçekliğe hükmettiği kadar, hayallerine, düşünce yön veren, "düş kullanan" bir varlık alanıdır.

Günümüzde insanların bütün yaşamı boyunca eğitimden beklentileri iyi bir vatandaş ve iyi bir meslek edinmek olmaktadır. Bu eğitsel amaçlara ulaşmak için ortaya koyduğumuz araçlar yanında düşünülmeden ve bir

değerlendirme yapılmadan bilimsel ve teknik yeniliklerden yaralanma dürtüsü ağır basmaktadır. Fakat eğitim sürecinde kullandığımız program ve yöntem yanında insanın düşünsel alanına yönelik “yenileyici” “imgeleyici”, ve “yaratıcı” olma gerekliliği, var olan, geçerli olan ya da pratik olana yönelik bir değer durumuna indirgenir. Bunun temelinde ise eğitimle amaçlanan nitelikli ve yaratıcı birey yetiştirme isteğini sadece bilişsel alanla ilgili olarak salt beyinlere bilgi depolama, güncel teknik uygulamaları yürürlüğe sokma ve kullanma isteği gibi kısa vadeli amaçlar yatmaktadır. Düşünsel alana da yönelmenin gerekliliği her zaman dile getirilse de yeterli olmamaktadır. Bu zaaf, “eğitilmiş” olmaklığın anlamının, “çağdaş” olmak ve “teknik yeniliklere açık olmak” gibi basit eşleştirmelerle değişmesi sonucu doğmaktadır. İnsandan istenen “olacaklara karşı” düşünmek, “olabilecek tüm olasılıklara karşı” ise yeniden düşündürmektir. Davranış boyutunda ise bu, yeni oluşum biçimlerine karşı, yeni yorumlar, yeni yaklaşımlar getirebilme özgürlüğüdür.

Böyle bir yaklaşım Platon’un diyalektik düşünme ve davranma yönteminin bir sonucu olabilirdi ancak: "Hayatın bütün aşamalarında insanın karşı karşıya kalabileceği tüm olası durumlara yönelik olarak beceriler kazandırabilmek." Bireylere sadece bilimsel yöntemlerle dikey ve mantıklı düşünme yöntemleri, formal tutumlar geliştirme yetisi kazandırmak yerine eleştirel, ufki, yaratıcı düşünsel tarzlar kazandırılmalıdır. Kazanılan bu “yaratıcı” ve “yenileyici” tutumlar, karşılaşılan her yeni duruma göre yeniden düşünme, yeniden yorumlama ve farklı tutumlara sıçrayabilme için gerekli olacaktır. Platon’un tüm olasılıkların diyalektik bir biçimde geliştiği hayatın her aşaması için düşündüğü diyalektik eğitim biçimi tam da bu tip bir bireyin yetişmesi için düşünülmüştür.

Tüm ütopyalar bu şekilde bir eğitimsel amaç taşımayabilirler. More ve Campanella böyle bir bireyi sadece yüce aklın buyruğu altında davranan bireyden beklerler. Platon’un amacı, bilgeliğin tüm topluma egemen olmasıydı. Bu, insanların beyninin sadece bilgi yığmak için kullanılan bir depo olmadığının vurgusudur. Bilginin ve bilgeliğin amacı yeni durumlara karşı “her olasılığı düşünmek” ve buna karşı “en iyi tutumu” geliştirmektir.

Başarı sadece okul sınavlardan değil, tüm yaşamın sınavlarından başarıyla geçmektir. Bunun için insanın potansiyelini tam kapasite olarak kullanmayı amaçlayan yaklaşımla eğitim, yaratıcı, yenileyici ve yineleyici tüm işlevleri kullanmayı hedefler. Yeniden düşünmek yeniden eğitmek. Gerekğinde düşünceyi düşünmek ya da "eğitimi eğitmek" için gerekli olan her yola başvurmaktır.

Bu yollardan birincisi, çalışmanın varsayımları ve amaçları doğrultusunda şu iki temel sorunun giderilmesinden ya da göz önünde bulundurulmasından geçmektedir. a) Ütopyalarda, Hudson'un Mitografik işlevi dediği, eğitsel öngörülerin işaret ettiği yetkinliklerin dikkate alınması, b) eğitimsel ilke ve yaklaşımlarının (bunları eğitim felsefeleri, eğitim politikaları, eğitim programları ve eğitim yönetim ve planlamaları şeklinde genişletebiliriz) ütöpik tutumla, hayal gücünün yaratıcılığıyla ya da bunlara yönelik unsurlarla etkileşim içinde olması gerekliliği. Bunun gerçekleşmesi için de "ütopya" kavramının ne olduğu, nasıl anlaşılması ve anlamlandırılması gerektiği konusunda "düşünüş" tarzımızın yeniden düşünülmesi gerekmektedir.

Günümüzün pragmatik ve kısa vadeli sosyal demokrasilerinde olduğu gibi sadece "umutlu olmayı umut eden" değil, insanın salt "iyi"liğini gerçekten "umut eden", en azından "umut ve gelecek ve beklenti" boyutunda sıkı duran cömert rüyalardan geçilerek oluşturulması her zaman olduğu gibi olasılığını korumaktadır. Bu eğilim, insanın doğasının, kendine gerekli olan hayat tarzını yaratmada, toplumsal ve düşünsel yapıları dönüştürmede, gerekli değişime yardımcı olacağına olan inançtan kaynaklanmaktadır.

Paradokslu bir şekilde söylersek, bugün teknolojik ilerlemenin geçmişin ütopyalarının gerçekleşmesi olduğunu söylemek de, bu teknik ilerlemenin kaderimizi belirlediğine inanmak da ütopyacı bir tutum olarak görülmektedir. Bu ilerleme hızında teknoloji ve bilim, insanın mutluluğuna değil, kendinden, varlığının potansiyel değerinden uzaklaşmasına neden olmaktaysa, bugün bilim ve teknolojinin hala Platon'un mağarasından kurtulamayan insanların elinde olmasından kaynaklanmaktadır.

İnsanın ütopyalarının temelde bir "umma", "umut etme" eylemi olduğunun daha önce sıkça üzerinde duruldu. Gelecek beklentisi var olan durumdan hoşnutsuzluğu dile getirdiği gibi, var olan durumdan daha iyi bir durumun var olabileceğine yönelen bir tutkuyu da yansıtır. Bu tutku hayalcilik, gerçeklerden kaçış veya nevrotik bir sığınak değildir. "Olduğu gibi kalana müdahale etmektir." "Akıl", insanın hem anlamlı ve tutarlı davranışlarının referansı olduğu gibi, hem de hayal gücü ve yaratıcılığı ile etkileşim içinde olan bir yetsidir. İnsan eyleme geçmeden bir aşama önce, eyleminin amacı ve sonuçları için en iyi durumu yakalamayı hedeflemektedir. En tutarlı ve en anlamlı eylemi yakalayabilmek için zihninde, hayal dünyasında sürekli değişimlere uğratarak, bir tür "oyun" içindedir. Başka yolların bulunduğu, zengin alternatifler üretebildiği hayal dünyasında, sürekli imgelerle oynama, onları değişime uğratma özgürlüğüne sahiptir.

Ütopyacı tutumun amacı dünyada bir cennet-hapishane kurmak da değildir. İnsanlığı Altın Çağa döndürmek ya da her şeyin dondurulduğu bir sıkıcı mükemmellik düzeneğine sıkıştırmak da değildir. İstenilen şey belki de "daha az mükemmellik ama daha çok özgürlük"tür. Daha az "umutsuzluk", daha çok "umut"tur. Sadist isteklerle dolu, kin ve isyanlarla yapılan bir reform ya da politikalar üretmek değil, "iyi niyetle yola çıkma"dır. Bu ise "yeniden yaratmak", "yeniden düşünmek" ve "yeniden istemek" demektir. Bu "yeniden"lik, politik alanda olacağı gibi diğer kurumsal alanlarda da oluşturulabilecek bir tutumdur. Örneğin, eğitim kurumlarında, eğitim program, amaç, ilke, yöntem, araç vb. boyutlarda işe koşulabileceği gibi, "eğitim" kavramının bu güne kadar çağrıştırdığı tüm "imgeler"in yeniden kurulmasını sağlayabilmelidir. Bu tutum, var olan ve hoşnut olmadığımız durumların ortadan kalkması için "yeniden düşlemek", "yeniden kurmak", "yeniden yaratmak" şeklinde oluşabileceği gibi, olabilecek olumsuzluklardan uzak durmayı öğrenerek ve öğreterek de gerçekleşebilir. Çünkü ütöpik tavırda "olumsuzluklar" yanlış düşünmenin ve yanlış eylemlerin sonucu, "iyi"lik, ise varlığın doğal hali olarak varsayılmaktadır.

Kısaca insanın ütopyaları, aklımızın düşleridir. Siyasal alana döküldüğünde devrimlere, reformlara dönüştüğü gibi, bilimsel alana uygulandığında ilerleme ve teknik yaratıcılığa dönüşüveren bir özelliğe sahiptir. Sürekli ilerleme durumunda olmanın temel anahtarıdır. "Ütopya"mız geleceği kurmada, rahatsız edici var olanı yeniden oluşturma yöntemini bize sunmaktadır. Bu nedenle geçmiş, nostaljik hayıflanmalarla özlem duyulan ve kaybolmuş bir cennet değildir. *Cennet* kaybedilmiş değildir. *Cennet*, gelecekte, ufukta bir yerdedir. Yaklaştığımızda o yine ufukta olmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Ackroyd, Peter(1999). "The Life of Thomas More",
<http://gw10.epnet.com/fulltext.asp?resul...m=2&booleanTerm=Thomas%20more&fuzzyTerm=>
- Adler, Alfred (2000). *İnsan Tabiatını Tanıma*(Çev.: A. Yörükân), İst.: T.İş Bankası Kültür Yay.
- Akarsu, Bedia(1982). *Ahlak Öğretileri*, İst.: Remzi Kit.
- Akdemir, Müslim(1997). "Ütopyalarda Toplumsal Mutluluk ve Özgürlük Sorunu", *Felsefe Dünyası*, S. 23, ss. 179-182.
- Aybay, Rona(1970). *Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen, Yaşamı, Eylemi ve Öğretisi* -, İst.: Remzi Kit.
- Bacon, F.(1990). *Yeni Atlantis*(Çev.: H. Dereli), İst.: M.E.Basımevi.
- Baker, David Weil(1996). "Topical utopias: Radicalizing humanism in sixteenth century England" *Studies in English Literature*, Winter, Vol. 36 No.1, ss. 1-30.
- Batuhan, Hüseyin(1962). "Sosyal Öğretilerde Mythos ve Utopia", *Felsefe Arkivi*, S. 13, ss.84-87.
- Batur, Enis(1985). "Yenden Doğuş: Eskiden Doğuş", *Gergedan*, No:13, ss. 19-21.
- Bayles, Martha(1998). "Body and Soul: The Musical Miseducation of Youth", *Public Interest*, Spring, No. 131, ss. 36-50.
- Benhabib, Şeyla(1999). *Modernizim Evrensellik ve Birey –Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkıları*-(Çev.: M. Küçük), İst.: Ayrıntı Yay.
- Berner, Marie Louise(1969). *Journey Through Utopias*, New York: Free Port Press.
- Bernhart, Joe(1996). "Karl Popper: Philosopher of critical realism", *Humanist*, Jul/Aug, Vol. 56, No. 4, ss.35-37.
- Bezel, Nail (1984). *Yeryüzü Cennetleri Kurmak*, İst.: Say Yay.
- Bilhan, Saffet(1991). *Eğitim Felsefesi-Kavram Çözümlemesi*-, I. Cilt, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yay.

Bloch, Ernst(1970). *Man on His Own*, New York: Herder and Herder.

----- (1986). *The Principle of Hope*, Oxford : Basil Blackwell.

----- (1988a). *The Utopian Function of Art and Literature* -Selected Essays-, (Trans. :J. Zipes and F. Mecklenburg). Cambridge : The MIT Press.

----- (1988b). "Bir Rönesans Filozofu: T. Campanella", *Gergedan*, No: 13, ss. 178-181.

Bloch-Laine, François(1965). "The Utility of Utopias for Reformers", *Daedalus*, Spring , Vol. 94, No. 2, ss. 415-424.

Bookchin, Murray(1999). *Toplumu Yeniden Kurmak*(Çev.: K. Şahin), İst.: Metis Yay.

Bottum, J.(1999). "More The Man",
<http://gw10.epnet.com/fulltext.asp?resul...m=2&booleanTerm=Thomas%20more&fuzzyTerm=,feb>.

Buber, Martin(1983). *Paths in Utopias*, Tel Aviv: Am Oved .

Büyükdüvenci, Sabri(1984). "Yaşamboyu Eğitim Felsefesi Üzerine", *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (Ayrı Baskı), C. 16, S. 2.

----- (1991a). "Nitelikli Eğitim Sorunu", *Eğitimde Nitelik Geliştirme-Eğitimde Arayışlar I. Sempozyumu*-, İst.: Kültür Koleji G.M., ss.32-34.

----- (1991b). *Eğitim Felsefesine Giriş*, Ank.: Savaş Yay.

----- (1996). "Eğitimimiz Nereye Koşuyor?", *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi* -23,26 Ekim- , Van: Y.Y.Ü.Yay., ss.146-150.

----- (1997). "Postmodern Anlayışta Ahlak Sorunu", *Felsefe Dünyası-1996 Felsefe Kongresi Özel Sayısı*-, S. 23, ss.41-46.

C.A.Kadir (1990). "İslam Öncesi Hint Düşüncesi", *İslam Düşüncesi Tarihi*, (Ed. M.M. Şerif), İst.: İnsan Yay.

Campanella, Tommaso(1985). *Güneş Ülkesi*(Çev.: V. Günyol- H. Kazgan), İst.: Sosyal Yay.

Cevizci, Ahmet(1996). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Ekin Yay.

Childe, G.V.(1974). *Tarihte Neler Oldu?*(Çev.: A. Şenel-M. Tunçay), Ank.

Cioran, E.M. (1999). *Tarih ve Ütopya*(Çev. H. Bayrı),İst.: Metis

- Connel, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar,-Toplum ,Kişi ve Cinsel Politika-* (Çev.: C. Soydemir), İst.: Ayrıntı Yay.
- Copleston, Frederick(1998). *Felsefe Tarihi -Platon- C. I.* (Çev.: A. Yardımlı), İst.: İdea.
- Cottingham, John(1995). *Akılcılık*(Çev.: B.Gözkan), İst.: Sarmal Yay.
- Çankı, M. Namık(1958). *Büyük Felsefe Lügati*, İst.: Nebioğlu Mat., Cilt. 3
- Çotuksöken, Betül(1988). "Ortaçağ ve Rönesans Üzerine Kimi Temel Bilgiler", *Gergedan*, No:13, ss. 37-44.
- Dan, Avnon(1995). "Know Thyself" *Political Theory*, May, No. 2, ss. 304-330.
- Davis, J.C.(1983). *Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian Writting-1516-1700*, Cambridge Uni. Press .
- Didsbury, Howard D.(1990). "İslam Öncesi Çin Düşüncesi", *İslam Düşüncesi Tarihi*, İst.: İnsan Yay.
- Ediger, Marlow(1997). "Influence of Ten Leading Educators on American Education", *Education*, Winter, Vol. 118, S. 2, ss. 267-269.
- Eliade, Mircea(1966). "Paradise and Utopia"(F. E. Manuel Ed.), *Utopias and Utopian Thought*, London: Souvenir Press, ss. 265-73.
- (1993). *Mitlerin Özellikleri*(Çev.: S. Rifat), İst.: Semavi Yay.
- (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*(Çev.: Ü. Altuğ), İst.: İmge Yay.
- El-Meydani, Hasen H.(1992). *Tek Bir Rabbani Ümmet*(Çev.: S. Aykut), İst.: Şule Yay.
- Encyclopedia Britannica* (1962). Vol. 22.
- Ertuğrul, Gülден(1977). *Aldous Huxley'in Ütopik Dünyası*, Erzurum: Atatürk.Üni. Basımevi.
- Eyuboğlu, Sabahattin – Erhat, Azra (1991). "İşler ve Günler", *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Ank.: T.Tarih Kurumu Yay.
- Farabi (1990). *El- Medinetü 'l Fazıla*(Çev.: A. Arslan), Ankara: Kültür Bak.Yay.
- Farsakh, Andrea M.(1995). "Sünni Halifelikle Şii İmamlığı Mukayesesi", *İslamda Siyaset Düşüncesi*(Çev-Der.: K. Güleşyüz.), İst.: İnsan Yay.
- Faucault, M. (1977). *Language, Counter- Memory, Practice*, Ithaca: Cornell Uni. Press.

- Fındıkoğlu, F. (1964). *XVII. Ve XVIII. Asırda Sosyalistler- Bacon, Fichte-*, İst.:T.H.İ.Araş. Der.Yay.
- Frankel, Boris(1991). *Sanayi Sonrası Ütopyalar*(Çev. K.Duran), İst.: Ayrıntı Yay.
- Frye, Northrop(1965). "Varieties of Literary Utopias", *Daedalus*, Spring , Vol. 94, No. 2, ss. 330-334.
- Geoghegan, Vincent(1997). "Simon Ernst Bloch", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, London: Routledge(CD ROM).
- Gilgamiş Destanı*, (İng.Çev.:S. Kutlu-T. Duralı). İst.: Hürriyet Yay.
- Gorz, Andree(1980). *Elveda Proleterya*(Çev. H. Tufan), İst.: Afa Yay.
- (1993). *Kapitalizm Sosyalizm Ekoloji –Yönelim Bozuklukları Arayışlar-* (Çev. I. Ergüden), İst.: Ayrıntı Yay.
- Gökberk, Macit(1974) *Felsefe Tarihi* İst.: Remzi Kit.
- Göktürk, Akşit(1973). *Ada -İngiliz Yazınında Ada Kavramı-*, İst.: Adam Yay.
- Gutek, Gerald L.(1988). *Philosophical and Ideological Perspectives On Education* , Boston: Allyn and Bacon.
- Güzey, Kürşat(1988). "Platon Felsefesinin Toplumsal Kökenleri", *Felsefe Dergisi*, S. 1. , ss.21-22.
- Habermas, Jürgen(1992). *Rasyonel Bir Topluma Doğru*,(Çev.A.Çiğdem-M.Küçük) Ank.: Vadi Yay.
- Hans Mühlestein(1990). *Proleter Ütopya ve Marksist Hümanizm*(Çev.: V. Günyol), İst.: Logos.
- Hansot, Elisabeth (?). *Perfection and Progress : Two Modes of Utopian Thought*, Cambridge : MIT Press.
- Harrington, James(1992). *The Commonwealth of Oceana and A System of Politics* (Ed. J.G.A. Pocock) Cambridge Üni. Press.
- Hayek, Friedrich A.(1995). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük -Sosyal Adalet Serabı-* (Çev.: M Erdoğan), İst.: T. İş. Bankası Kültür Yay.
- Heinberg, R.(1989). *Memories and Visions of Paradise: Exploring the Universal Myth of the Golden Age*, Los Angeles: Jeremy P. Tarcher,
- Hertzler, Joyce O.(1965). *The History of Utopian Thought*, New York : Cooper Square.
- Hesiodos(1949). *İşler*(Çev.: S. Yakup Baydur),İst.: M.E.B. Yay.

- Hızır, Nusret(1981) , *Felsefe Yazıları*, İst.: Çağdaş Yay.
- Honer, Stanley M.(1996). *Felsefeye Çağrı*(Çev.: H. Ünder), İst.: İmge.
- Hope, Murry(1994). *Atlantis -Efsane mi Yoksa Gerçek mi-*(Çev.: S. Özbudun), İst.:Milliyet Yay.
- Hudson, W.(1986). *The Marxist Philosophy of Ernst Bloch*, Macmillan: London.
- Hurka, Thomas(1998).”Perfectionism”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vesion 1.0, London and New York: Routledge (CD ROM).
- Huxley, Aldous(1983). *Ada*, Çev.: S. Akar, İst.: Yol Yay.
- (1989). *Cesur Yeni Dünya*(Çev.: E. Gürol), İst.: Güneş Yay.
- İnam, Ahmet(1996). "Hulya Eğitimi", *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi - 23 - 26 Ekim-* , Van: Y.Y.Ü. Yay., ss. 199-201.
- (1997). “Olanın Ahlakı”, *Felsefe Dünyası- 1996 Felsefe Kongresi Özel Sayısı-*, S. 23, ss. 11-14.
- İncil*, ‘Yuhanna’nın Vahyi,”
- Jaeger, Werner (1986) *Paideia: the Ideals of Greek Culture*, Oxford: Oxford Üni. Press.
- Jouvenel, Bertrand De (1995). “Utopia for Practical Purposes”, *Daedalus*, Spring, Vol. 94 No.2, ss. 437-54.
- Kaplan, Mehmet(1948).”Tanzir-i Telemak”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt. III, S. 1-2, ss. 1-20.
- Karasan, Mehmet(1964). *Eflatun’un Devlet Görüşü*, İst.: M.E.B. Yay.
- Katep, George(1966).“Utopia and the Good Life”, *Utopias and Utopian Thught*(Frank E. Manuel Ed.),Boston : Houghton Mifflin Company
- (1967). “Utopias and Utopianism”, *Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 8, ss. 212-218.
- (1968). “Utopianism: Utopias and Utopianism” *International Encyclopedia of Social Sciences*, New York: Mc Millan Co. Press, ss. 262-269.
- (1972). *Utopia and Its Enemies*, London: The Free Press of Gloncoe.
- Kayaoğlu, Metin(1996). "Ezilenler ve Marksizm", *Teori ve Politika*, S. 2, Bahar, ss.45-62.

Kıllıoğlu, İsmail(1985). "Hukuk Felsefesi Açısından Stoacılık - I", *İlim ve Sanat*, S. 3, ss. 44-48.

Kitabı Mukaddes (1972) İst.: İsa'ya Bab II, 6; Amos, 11-14

Koyre, Alexandre(1989). *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*(Çev.: K. Dinçer), İst.: Ara Felsefe Yay.

Kranz, Walther(1945). "Eflatun ve Devlet", *Felsefe Arkivi*, Cilt I, No: 1, ss.160-162.

Kumar, Krishan(1991). *-Concepts in Social Thought - Utopianism*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

----- (1999) *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma-Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları-* (Çev.: M.Küçük), Ank., Dost Yay.

Kur'an, "Muhammed" ayet:15

Lange, Nicholas de(1987). *Yahudi Dünyası*(Çev.: S.Atauz-A.Atauz), İst.: İletişim Yay.

Lapouge, Gilles(1993). "Ütopya ve Olanaksızın Kaygan Yeri"(Çev.: F.N. Deniztekin), *Varlık*, Şubat, S. 1025, ss. 2-5.

Levitas, Ruth(1990). *The Concept of Utopia*, London: Wheatons Ltd. Press.

Löwy, Michael(1989). "Marksizm ve Ütopik Görüş", *Birikim*, S. 4, Ağustos , ss. 16-20.

----- (1991). "Geçmişin Şiiri: Marx ve Fransız Devrimi" (Çev.: H. Karyol), *11. Tez*, S. 1991/1, ss. 83-95.

----- (1999). *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*(Çev.: Y. Alogan), İst.: Ayrıntı Yay.

Mannheim, Karl(1966). *Ideology and Utopia*, New York: Harcourt.

----- (1983). "İdeoloji ve Ütopya", *Sosyoloji Yazıları I*, (Ed.: İ.hsan Sezal). Bursa: Uludağ Üni. Yay.

Manuel, F. E.(1966). "Toward a Psychological History of Utopias", *Utopias and Utopian Thought* , London: Souvenir Press.

----- (1967) , *Utopias and Utopian Thought*(Ed. F. E. Manuel), Boston: Beacon Press.

Manuel, F. E.-Manuel, F.P.(1979). *Utopian Thought in the Western World*, Cambridge, M.A.: Harward Üni. Press.

----- (1979). *Utopian Thought in the Western World*, Cambridge, M.A.: Harward Üni. Press.

Marcuse, Herbert(1968). "Industrialization and Capitalism in the Work of Max Weber", *Negations: Essays in Critical Theory*, (trans. J. Shapiro). Boston, s. 220-23.

----- (1975). *Tek Boyutlu İnsan*(Çev.: A. Timuçin- T. Tunçdoğan), İst.: May Yay.

----- (1998). *Eros ve Uygarlık -Freud Üzerine Felsefî Bir İnceleme-* (Çev. A. Yardımlı), İst.: İdea Yay.

Mardin, Şerif (1992). *İdeoloji*, İst.: İletişim.

Markus, Gyorgy(1999). "Kültür toplumu: Modernliğin kuruluşu" *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek*, Der.: G. Robinson-J. Rundell(Çev.: E. Başer), İst.: Ayrıntı.

Marx, Karl- Engels, F.(1976). *Seçme Yapıtlar*(Çev. M. Erdost vd.), Ank.: Sol Yay.

Marx, Karl(1974). *Kapital*(Çev.: M Selik), Ank.: Odak Yay.

May, Rollo(1988). *Yaratma Cesareti*(Çev.: A. Oysal), İst.: Metis Yay.

Meriç, Cemil(1993). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İst.: İletişim.

----- (1999). *Saint-Simon –İlk Sosyoşog, İlk Sosyalist-*, İst.: İletişim.

Mevdudi, Ebul Ala El-(1965). *First Principles of Islamic State -İslamda Devlet Nizamı-*, İst.: Hilal Yay.

----- (1991). *İslamda Hayat Nizamı* (Çev.: İ. Düzen vd.), İst.: Hilal Yay.

----- (1992). *Gelin Bu Dünyayı Değiştirelim*(Çev.: N. Temiz.), İst.: İnkılap Yay.

----- (1995). *İslam İnkılabının Yolu* (Çev.: M. Kudret), İst.: Bengisu Yay.

Moran, Berna(1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İst.: Cem-Kültür Yay.

More, Thomas(1993). *Utopia* (Çev. S.Eyuboğlu-V.Günyol), İst.: Cem Yay.

Morin, Edgar(1988). *Avrupa'yı Düşünmek*(Çev.: Ş. Tekeli), İst.: Afa Yay.

Mosca, Gaetano(1968). *Siyasi Doktrinler Tarihi-eski çağlardan günümüze-* (Çev.: S. Tiryakioğlu), İst.: Varlık Yay.

- Mumford, Lewis(1965). "Utopia, The City and The Machine", *Daedalus*, Spring, Vol 94, No. 2, s. 273-285.
- (1969). *The Story of Utopias*, N.Y.:The Viking Press.
- (1996). *Makine Efsanesi*(Çev.: F. Oruç), İst.: İnsan Yay.
- Murdoch, Iris(1992). *Ateş ve Güneş- Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?*-(Çev.: S. R. Kırkoğlu), İst.: Ayrıntı Yay.
- Nasr, S. Hüseyin (1987). *Modern Dünyada Geleneksel İslam* (Çev.: S.Ş. Barkçın-H. Arslan), İst.: İnsan Yay.
- Oliveira, Renato José de(1999). "Plato and Philosophy of Education", <http://www.educacao.pro.br/plato.htm>
- Oskay, Ünsal (1993). "Ütopyan Düşünce ile Distopyan Düşünce", *Varlık* , S. 1025, ss. 6-8.
- Owen, Robert (1995). *Yeni Toplum Görüşü*(Der.- Çev.: D. Şahiner), İst.: Yapı Kredi Yay.
- Ozmon, Howard(1969). *Utopias and Education*, Minneapolis : Burgers Publishing Company.
- Öngen, Tülin(1994). "Sosyalist Kimliğin Oluşumu", *Yeni Marksizm ve Gelecek*, S.3, ss. 105-106.
- Parek, Bhikhu(1982). *Marx's Theory of Ideology*, London: Crombhelm.
- Passmore, John(1973). "Perfectibility of Man", *Dictionary of the History of Ideas*(ed. P.P. Wiener), C.3, ss. 463-476.
- Paz, Octavio(1994). "Şiir ve Modernite", *Modernite Versus Postmodernite* (Der.: M. Küçük), Ank.: Vadi Yay.
- Plath, Dawid W.(?) "introduction", *Aware of Utopia* (Ed. D.W.Plath), Illinois: University of Illinois Press.
- Platon (1995). *Devlet*(Çev.: S. Eyüboğlu- M.A.Cicoz), İst.: Remzi Kit.
- (1967). *Gorgias*, Çev.: R.H.Erben, İst.: M.E. Bsaimevi.
- Polak, Frederik L.(1961) *The Image of the Future; Enlightening the Past, Orientating the Present, Forecasting the Future*, Vol.1., New York:Oceana Publications.
- (1966). "Utopia and Cultural Renewal", *Utopias and Utopian Thought*, (Frank E. Manuel Ed.) London: Souvenir Press.
- Poole, Ross(1993). *Ahlak ve Modernlik*(Çev.:M. Küçük), İst.: Ayrıntı.

- Popper, Karl(1994). *Açık Toplum ve Düşmanları* C. 1 (Çev.: M.Tunçay), İst.: Remzi.
- Reeve, C.D.(1995). "Platonic Politics and Good" , *Political Theory*, Vol. 23, S. 3, s. 412.
- Ricoeur, Paul(1999). "Söylem ve eylemde tahayyül gücü", *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek*(Der.: G. Robinson-J. Rundell-Çev.: E. Başer), İst.: Ayrıntı Yay.
- Rousseau, J.J.(1995). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*(Çev.: R.N.İleri), İst.: Say Yay.
- Russell, Bertrand(1994). *Batı Felsefesi Tarihi - I* (Çev.: M. Sencer), İst. : Say Yay.
- San, İnci(1996). "Yaratıcı Eğitim İçin Gerekli Yenilikler-Bir Sanat Eğitbilimci Gözüyle-", *Eğitimimize Bakışlar-1*, (Edt. İ. Fındıkçı)İst.: Kültür Koleji Eğit. Vakf. Yay.
- Sargent ,L. T.(1998). "Utopianism", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vesion 1.0, London and New York: Routledge (CD ROM).
- Savran, Gülnur(1991). "Raymond Williams'ın Gerçekçi Bir Sosyalizm Arayışı", *11. Tez*, S. 1991/1, ss. 96-110.
- Saxonhous, Arlene W.(1994). "The Moral Sense:Ancient and Modern", *Criminal Justice Ethics*, Fall, Vol. 13, No. 2, ss.39-44.
- Schiller, F.(1943). *İnsanın Estetik Terbiyesi Üzerine Mektuplar*, Ankara: Maarif Mat.
- Seligman, Adam(1989). "The Comparative Study of Utopias", (A.. Seligman Ed.) *Order and Transcendence,-The Role of Utopias and the Dynamics of Civilizations-* New York : E. J. Brill.
- Shayegan, Daryush(1991). *Yaralı Bilinç -Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*(Çev.: H. Bayrı), İst.: Metis Yay.
- Sherman, Michael(1984). "A Monologue of Counsel : Another Look at an Old Problem for Humanities", *Liberal Education*, Vol. 70, No 2, ss. 103-111.
- Skinner, B. F.(1968). "Utopianism : The Design of Experimental Communités", *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol. 16, ss. 271-278.
- Somay, Bülent(1988). "Zamyatin'in Biz'i Bizmiyiz", *Biz*(Çev.: F. Tülek), İst.: Ayrıntı Yay.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (1991). "Hinduizm" ve "Hint Düşüncesi" maddeleri, İst.: İnsan Yay., C. 2, ss. 97-103.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (1991). "Yahudilik" maddesi, İst.: İnsan Yay., C.4, ss. 260-73.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, (1991). "Zerdüştlük" mad. İst.: İnsan Yay., ss. 314-15.

Soykan, Ö. Naci(1991). "Ütopyalarda Sanat-Toplum İlişkisi", *Felsefe Dünyası*, S. 1, ss.31-37.

----- (2000). *Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno ile Bir Yolculuk*, İst.: Bulut Yay.

----- (1996). "Eğip Bükme Bir Eğitim Nasıl Olanaklıdır?", *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi - 23 - 26 Ekim-*, Van: Y.Y.Ü. Yay. , ss. 1-9.

Storr, Anthony(1992). *Yaratma Dürtüsü*(Çev.: İ. Babacan), İst.: Yayınevi Yay.

Sunar, İlkey(1986). *Düşün ve Toplum*, İst.: Birey ve Toplum Yay., s. 10.

Şenel, Alaattin(1968). *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*, Ank. : S.B.F. Yay.

----- (1986). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ank.: Teori Yay.

Şeriatı, Ali(1993). *Marksizim ve Diğer Batı Düşünceleri*, İst.: Birleşik Yay.

----- (1993). *Öze Dönüş*(Çev.: H. Hatemi), İst. İşaret Yay.

----- (1992). *Kur'an'a Bakış* (Çev.: A. Seyyidoğlu) Ank.: Fecr Yay.

----- (1994). *İslam Ekonomisi*(Çev.: K. Çamurcu), İst.: Dünya Yay.

Thompson, John B.(1982). "Ideology and the Social Imaginary", *Theory and Society*, Vol. 11, No.5, ss.667-672.

Tillich, P.(1966). "Critique and Justification of Utopia" (F. Manuel Ed.) *Utopias and Utopian Thought* , London: Souvenir Press.

Touraine, Alain(1995). *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. H. Tufan), İst.: Yapı Kredi Yay.

Turgut, İhsan(1991). "İmgeleme ve Nitelikli Eğitim", *Eğitimde Nitelik Geliştirme-Eğitimde Arayışlar I. Sempozyumu-*, İst.: Kültür Koleji G.M., ss.25-27.

Turner, Bryan(1997). *Eşitlik* (Çev.: B.S. Şener), Ank.: Dost Kit.

- Uçkan, Özgür(1985). "Bir Oyun Ütopyası", *Morköpük -Sanat Felsefe Oyun Özel Sayı-*, ss.54- 59.
- Uras, Ufuk(1996). *İdeolojilerin Sonu mu?* , İst.: Sarmal Yay.
- Urgan, Mina(1984). *Edebiyatıta Ütopya Kavramı ve Thomas More*, İst.: Adam Yay.
- Ünder, Hasan (1995). "Platon'un Devlet'inde Eğitim ve İnsan Doğası", *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*,(Ayrı Baskı) C. 26, S.1, ss.185-201.
- Velioğlu, Süleyman(2000). *İnsan ve Yaratma Edimi*, İst.: T.İş Bankası Kültür Yay.
- Vexliard, Alexandre(1967). "Ütopyanın Psikolojisi", *Araştırma-D.T.C.F. Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, V. Cilt, ss.63-87.
- Vezir Lütü Paşa(1977) *Asafname - Devlet Adamlarına Öğütler* ,Ank.: Yurt Ocağı Yay.
- Waterous, Frank B.(1989). "From Salamon's House to the Land-Grant College: Practical Arts Education and the Utopian Vision of Progress", *Educational Theory* , Fall, Vol. 39, No. 4, ss. 359-372.
- Weber, Max(1964). *The Sociology of Religion*, Boston: Beacon Press
- Webster's Dictionary*(1857) "Utopia" maddesi
- Williams, Raymond(1989). *İkibine Doğru*(Çev.: E. Tarım), İst.: Ayrıntı Yay.
- Yalçınkaya, Ayhan(1996). *Ali Şeriatı ve Bir İslam Ütopyasının Kuruluşu, Tartışma Metinleri*, Ank.: Ank. Üni. S.B.F. Yay.
- Yenişehirlioğlu, Şahin(?). *Felsefe ve Diyalektik- Bilgi Kuramı-*, Ank.: Alkım Yay.
- Zamyatin, Yevgeni(1988). *Biz* (Çev.: F. Tülek), İst.: Ayrıntı Yay.

Faruk Öztürk, “Ütopyalarda Eğitim Sorunsalının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi” Danışman: Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim (E.S.T.T.) Anabilim Dalı) IV+ 269 s.

ÖZET

“Ütopyalarda Eğitim Sorunsalının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi” başlıklı bu çalışmanın temel amacı, ütopyalarda eğitim kavramı altında ele alınan konuların incelenmesidir. Konuyu ele alırken temel yaklaşım olarak ütöpik tutumun insanın doğal yapısı olduğu varsayımından hareket edilmiştir.

Bu doğrultuda araştırma, beş bölüm olarak planlanmıştır. Birinci bölümde tezin amacı, önemi ve yöntemi tartışılmıştır. Ütopyalarda eğitsel boyut incelenirken konuya yöntemsel olarak , ütöpik doğanın sağladığı olasılıklar temel yaklaşım olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise ütopyaların ve ütöpik tutumun tarihsel süreçte gelişimi hakkında farklı yaklaşımlar tartışılmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölüm ise, çalışmanın temel amacını oluşturan, ütopyalarda eğitim sorunsalının irdelenmesi ve karşılaştırılması yapılmıştır. Bu karşılaştırma yapılırken çalışmanın kaynaklarını oluşturan ütopyalardan, *Devlet*, *Ütopia*, *Güneş Ülkesi*, *Yeni Atlantis*, *Biz*, *Yeni Dünya* ve *Ada* isimli ütopyalar temele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise ortaya çıkan düşünce şu şekilde özetlenmiştir: insanın sahip olduğu ütöpik tutumda ve ütopyalarda ve öngörülen eğitsel yaklaşımlar, geleceğin oluşturulmasında bize yeni açılımlar sunacaktır.

Faruk Öztürk. "A Study of the Educational Problematic in Utopias" (Dissertation). Advisor: Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci. Institute of the Social Sciences, Department of Educational Curricula and Instruction, Basic Science Branch of the Historical and Social Foundations of Education, University of Ankara.

ABSTRACT

The main aim of this work is an examination of the educational themes in a selected sample of the literary genre called utopia. The sample includes Plato's *Republic*, Thomas More's *Utopia*, Tommaso Campanella's *The City of Sun*, Francis Bacon's *New Atlantis*, Eugene Zamiatin's *We*, Aldous Huxley's *Brave New World* and *Island*.

When treating the subject, I assumed that utopical thinking was rooted in the structure of human mind.

This work had been planned as five chapters. In the first chapter, the aim, importance and method of the study are discussed. While surveying the utopical dimensions in utopias, I principally focused on the possibilities provided by the utopical faculty of the human mind. In the second chapter, different interpretations of, and approaches to, utopias are chronologically discussed. In the third and fourth chapters, the educational problematic in the selected utopias is examined and the utopias are compared with respect to their conceptions of education stated or implied in them.

In the last chapter, the conclusion of the study is stated: the conceptions of education in the utopias that are an outcome of the utopical element in the structure of human mind present new vistas in the formation of the future.